

RAST – L. V,
ŠT. 1–2 (23–24)
MAJ 1994

RAST

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

7. Petros

UVODNIK	(Ne)usodna zapoznelost	3	Jože ŠKUFCICA
I LITERATURA		5	
Poezija	Veter	7	Antonija BAKSA-SRNEL
	Deklica		
	Privesek tvojega izročila		
	Vmes		
	Ciklame in breze		
	Čez rubikon		
	Izguba?		
	Obraz		
	Beseda	8	
	Pesmica		
	Ne dava se	8	Franci JEVŠEVAR
	Življenje ni poezija		
	Spod pajčevine		
	Rekvjem za Ečiko in zlato mamo (12.)		
	Potepanje s Polono (3.)	9	
	Baladina		
	Gledam ta čudoviti svet	9	Smiljan TROBIŠ
	Prelepi večer		
	Čez ocean		
	Balada	10	Jože SEVLJAK
	Si sam		
	Skica		
	Sam		
	Jelenov studenec	11	Peter VOVK
	Rožni studenec		
	Jutro	12	Marija PILKO
	Dlan		
	Čas beži	12	Heda KASTELIC
Proza	Nastop	13	Lidija GAČNIK-GOMBAČ
	Med mrtveci	14	
	Prešernova 31	15	Barica SMOLE
	V tej trgovini prodajamo samo umetnikom	17	Janez KOLENC
Prevodi	Hvalnica kosovi pesmi	24	Miroslav HORNÍČEK
	Hvalnica miru	25	(prevod: Mirjam PODSEDENŠEK)
II KULTURA		29	
	Srečavanje s tržaškim slovenskim pisateljem Borisom Pohorjem	31	Silvo FATUR
	Pleteršnikov slovar	45	France NOVAK
	Nagrobnik Janeza Pavlišiča na semiškem pokopališču	54	Judita PODGORNIK

DOM
82
RAS

D2007/1935

III NAŠ POGOVOR	57	
Življenje je večno iskanje poti (Pogovor s Trdinovo nagrajenko Marijo Gabrijelčič	59	Jože ZUPAN
IV DRUŽBENA VPRAŠANJA	73	
Prvi maji na Slovenskem	75	Vinko BLATNIK
Marginalne skupine	85	Sonja LOKAR
Androcentrična ali androgina kultura in ženski praznik	89	Maca JOGAN
Ne lov na glave, marveč sodelovanje pri vzgajanju	93	Milan MARKELJ
V RASTOČA KNJIGA	95	
Dolenjska in Bela krajina naprej	97	Janez GABRIJELČIČ
Novo mesto – mestna občina	101	Marjan RAVBAR
Vinogradništvo-nepogrešljiv del gospodarstva in življenja Dolenjske in Bele krajine	108	Julij NEMANIČ
VI ODMEVI IN ODZIVI	113	
40 let Lada Smrekarja v Kostanjevici na Krki	115	Ida TOMŠE
Antični Praetorium Latobicorum	117	Danilo BREŠČAK
Tone Knez, Novo mesto III	120	Borut KRIŽ
Tone Knez, Novo mesto III	123	Danilo BREŠČAK
Ulice Novega mesta	124	Zdenko PICELJ
Kaseta Komornega zbora Trebnje	131	Mirjam ŽGAVEC
Večno privlačno slikarstvo (razstava akvarelov Jelke Kupec in Jožice Škof)	132	Joža MIKLIČ
Modrost, ki je sol naroda (Ob izidu Jarčevega zbornika 1993)	133	Tone GOŠNIK
VII KRONIKA	137	
December 1993 – marec 1994	128	Peter ŠTEFANČIČ
Sodelavci te številke	156	

(NE)USODNA ZAPOZNELOST

Februarja letos je bila ta (spet dvojna) številka urejena, pripravljena za natis in izdajo. Pa se je spet zalomilo: dolg za preteklo leto se je prav po klopovsko trdoživo zadrževal na minusni strani plačilnih evidenc in realnih upanj, da se bo stanje nevšečnega pritiska sprostilo, ni bilo od nikoder. Skromna vsota nabranega denarja ni bila zadostna, da bi založnica revije lahko pravočasno odprla možnosti za postopke natisa tega zvezka. Volje je bilo na pretek, odreditve za izhod iz neljube finančne stiske pa takorekoč nobene. Le počasna svitanja, oprta na obljube nekaterih sponzorjev, so vsaj začasno odstranila temačna tavanja, ugi-banja in prosjačenja, in prvenec letošnjega letnika je končno začel dobi-vati revialno podobo. Zahvala za to gre novomeški Tili, občini Novo mesto, Tovarni zdravil Krka in še nekaterim, ki jim ni vseeno, ali revija bo ali ne.

Raven kakovosti je Rast tudi tokrat zadržala. Vsaj mnenje uredništva je tako.

Sicer pa bistvenih zastojev ob pripravi posameznih številk do sedaj ni bilo. Začasno zaskrbljenost povzročijo le prepozno prispeli načrtovani prispevki. Največ zamude ima do sedaj prav ta številka.

Breme še neporavnanih dolgov pa kljuje dalje. Kljub temu pa smo prepričani, da bomo obljube, ki smo jih za to leto sporočili naročnikom in bralcem, tudi uresničili.

Za revijo ustanovite fondacijo, mi je pred tedni velikodušno predlagal človek, ki se na take stvari vsaj teoretično razume, in odhitel, ne da bi bil pripravljen tudi kaj otipljivega storiti za stabilnejšo finančno pod-lago Rasti. Za denar so krizni časi, vse manj ga je za sponzorstva v kul-turi, je bila pesimistična ugotovitev človeka, ki se je kar precej trudil, da bi vsaj za silo obogatil žiro račun revije.

Najbolj »prepričljiv« je bil tretji sogovornik, ki je izrazito dobro-hotno pribil, da nekaj milijonov tolarjev za letnik Rasti ne more pred-stavljati vprašanja brez zanesljivo prepričljivega odgovora. Toda njego-vega optimističnega odgovora na to še ni in kaj lahko je napovedati, da ga tudi ne bo.

Niste tržno naravnani, je pogost očitek finančnih strokovnjakov in prav gotovo je v njem veliko načelne resnice. To bi pomenilo še več naročnikov in tudi povečanje naročnine. Pa plačilo človeku, ki bi te posle opravljal. In kakšen naj bi bil pri tem učinek? Rast je pokrajinska revija in ji je prostor za pridobivanje novih naročnikov kljub vsej dobri volji vendarle omejen.

Resnica je, da nobena podobna revija v slovenskem prostoru ne živi od lastnega trženja in dohodka. Neizpodbitna pa je tudi resnica, da se bo treba kar se da hitro odločiti: če ta prostor revijo želi in potrebuje, se bo treba zanjo tudi v materialnem pogledu odgovorno zavzeti. Od dobrih in malo manj dobrih predlogov revija ne bo mogla živeti in ne rasti.

Zato je na potezi svet revije. Primerna ekipa v njem naj se v najkraj-šem možnem času začne tvorno in sistematično ukvarjati z eksisten-čnimi vprašanji Rasti.

Uredništvo ne more prevzeti odgovornosti za obstoj revije. Zato pri-čakuje, da se nakazane stvari brez usodne zamude premaknejo v svet revije in v njem tudi dorečejo in uredijo. Je še kakšna drugačna možnost s pozitivnim izidom?

V tem letu različne obletnice naših jezikoslovcev in književnih ustvarjalcev opominjajo, da tudi Rast ne more mimo imen, pomembnih za razvoj slovenskega knjižnega jezika, literarnega ustvarjanja in utrjevanje slovenske narodne zavesti.

Pred 100 leti je izšla prva knjiga Slovensko-nemškega slovarja. Sestavil ga je prof. Maks Pleteršnik, po rodu Pišecan, čigar 70-letnica smrti je bila dostojno obeležena lani v Pišecah. Oktobra letos se bodo v Posavju zbrali na tridnevni strokovni posvet slovenski slavisti in tedaj bo še marsikaj poglobljeno povedano o pomenu in odmevu omenjenega slovarja in njegovem avtorju.

Revija se bo spomnila tudi znamenitega slovenskega jezikoslovca Stanislava Škrabca, frančiškana, ki se je rodil pred 150 leti v Hrovači pri Ribnici. Nekaj časa je poučeval na novomeški gimnaziji. Posebno dolžnost pa čutimo do Josipa Jurčiča, rodil se je na Muljavi pred 150 leti, saj je bil ne samo odličen pripovednik in avtor prvega slovenskega romana, ampak tudi naš prvi poklicni časnikar, prizadeven urednik in založnik in izjemen buditelj narodne zavesti.

Istega leta kot Jurčič se je rodil Simon Gregorčič, čigar pesniško pričevanje najuspešnejših stvaritev ne usiha, saj je ljubiteljem pesniške besede, tudi v odmaknjenih kmečkih okoljih, ta »goriški slavček« še vedno blizu po izpovedni moči, ki ji daje poseben čar sožitje vsebine, oblike in melodije.

V tem letu se bo izteklo 150 let od smrti znamenitega Slovenca Jerneja Kopitarja, pisca prve slovenske znanstvene slovnice, pa 90 let, odkar se je rodil pesnik Srečko Kosovel.

Slednjih treh imen se bo revija spomnila s primernimi zapisi, saj s svojim delom presegajo čas, v katerem so živeli in ustvarjali.

V drugi polovici maja bo v Novem mestu že tretjič organiziran mednarodni grafični bienale. Tedaj bosta z razstavljenimi deli v metropolitnem mestu ob Krki predstavljena tudi umetnika svetovnega slovesa, Rembrandt in Picasso.

Približno v istem času bo na Otočcu mednarodno strokovno posvetovanje o ustvarjalnih potencialih nadarjene mladine.

Oba izjemno pomembna dogodka bosta našla ustrezen odmev tudi na straneh Rasti. Zanimiva pa bodo tudi razmišljanja z majskega posveta dolenskih ekonomistov na temo ekonomija in kultura.

Pričakujemo, da bodo na naslov uredništva še prihajali prispevki, ki bodo tematsko ubrani na mnogokatera aktualna vprašanja o pomenu družine in vlogi žensk v naši družbi. Pa tudi razmišljanja o tem, kako se za kvalitetnejše življenje organizirati v prihajajoči lokalni samoupravi.

V osrčju Balkana pa ubijanje brezdušno traja. Na pohodu smrti, uničevanja in razdejanja je človek zver. Res, kako strašna je slepota človeka. Doklej še...

Jože Škufca

RAST – L. V,
ŠT. 1-2 (23-24)
MAJ 1994

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VELIKI

Zdaj sta skupaj
ti otroci, kar imata
No, kaj ti bo
na enostavnost
zavestno
vsega sveta

DEKLICA

Ne dovede,
kaj pridi
incaj me rada,
povabi nas
v

Če bi bil nuncijant,
kaj bi bil delavec,
bi jo bil v moji

PRIVRSEK TUJEGA
IZROČILA

Vrčelo me je
in potegnilo vase
Čista v tvoj svet
incaj svoje življenje

VMES

Kam bi šel
v svetovni mozak
incaj svetovni

Če bi bil bogastvo

Če bi bil svetovni
incaj svetovni

Če bi bil svetovni
incaj svetovni

I

LITRANJE IN DNEVA

Nečela te budi med rade
No, kaj ti bo
odruškov jedi v tvoje
Ne poraba
incaj svetovni svetovni
incaj svetovni svetovni

ČEZ RUBIKON

Paule je incaj svetovni svetovni
v svetovni
v svetovni
incaj svetovni svetovni
incaj svetovni svetovni
incaj svetovni svetovni

IZGUBA?

Štiti se bo
med svetovni svetovni
incaj svetovni svetovni
incaj svetovni svetovni
incaj svetovni svetovni
incaj svetovni svetovni
incaj svetovni svetovni

V svetovni

OBRAT

Če bi bil svetovni

LITERATURA

Antonija Baksa Srnel VETER

Zdaj sva skupaj –
ti sam, jaz sama.
Ni preteklosti
ni prihodnosti –
samo veter
v najinih glavah.

DEKLICA

Bodi dobra,
bodi pridna!

Imej me rada,
pozabi nase!

Vse bolj minevam.
Zgubljam deklico,
ki joče v meni.

**PRIVESEK TUJEGA
IZROČILA**

Vsrkalo me je
in potegnilo vase.
Obuta v tuje čevlje
tečem svoje življenje.

VMES

Zaprhutala bom
v raztrgan mozaik
onkraj ravnovesja.

Preveva me bogokletnost!

Preveč je dvomov,
samotnosti,
nedokončanih videnj,
vse je nekje vmes,
med zdaj in pozneje,
kot odsvit
v spirali predora.

CIKLAME IN BREZE

Nehala te bom imeti rada.
Ne maram komaj opaznih
odkruškov ledu v tvojih očeh.
Ne pozabi:
še vedno cvetijo ciklame
in breze šumijo stari napev.

ČEZ RUBIKON

Padla je marmornata navzočnost
z mojega,
s tvojega
obrazu.
Pazljivo pospravljam
besede,
prestopim Rubikon
in zadiham.

IZGUBA?

Skrila se bom
pred zgrbančenim
zidovjem
tvojega obraza
pod dežnik
sočutja.
Tu bom potihoma
odjokala
in
vnovič razprostrla
čustva...

V izgubo?

OBRAZ

Ne da bi vedela
kdaj,
je nekdo
v moje drevo
vrezal
vrezal
svoj obraz.

BESEDA

Beseda.

Okrogla,
mehka,
vsa topeča se:
odžejaj
začasnost,
pomiri
vzburkano gladino vode,
odkotali se
čez lok tišine
v
besedni vzorec!

PESMICA

Ej, ko pobič bi bila,
zažvižgala bi čez polja,
kakor Whitman
po deželni cesti na potep odšla.

Franci Jevševar NE DAVA SE

Sredi
zimskih akacij stoji

Gledava se bi dejal
s simpatijo

Ne dava se stari
kajne
mi mežika navkreber

suha lesnika
v gostem bršljanastem plašču

SPOD PAJČEVINE

Srce zadremlje
Misli se naveličajo
Okna se zaprašijo
Vse vkup se zapajčevini

Od kod se bo potlej
skrivaj priplazil
še tako krumpast stih

Glej ga no kljukca
Nazadje pa vseeno rata
res malček čukasta
ampak – peeesem

ŽIVLJENJE NI POEZIJA

Ko so medili kostanji
je v krošnjah
blagodejno šumelo

Krempljasta krastava roka
nas kar naprej
peha skozi zanke

Kostanji so se smehljaje
odpravljali iz ježic

**REKVIEM ZA EČIKO
IN ZLATO MAMO**

So risbe male Maje
Je Ajdin mini art
Ing Sandi Eja s Hedo
In kupi starih kart

Je pozna ježa straže
na trakoščanski grad
Na Jankovih stopotjih
je Volčje mize hlad

tik pred hrustljivim koncem
med ljubkimi zobki

Je Bon So šnopciade
Na šniclu paradajz
Za Ečiko Ki riba
umazan sinov špajz

3.

Je timijan
 So alge
 So algoritmi školjk
 Jež
 Bukva
 Nočna straža
 Pa nekaj starih oljk

So ovdovele hiše
 Ja kamnat pivotoč
 Rogato slavje v Vali
 se zлива
 v noro noč

Rišoš in pišoš:
 ustvarjaš novo

Malo pred koncem
 pride spoznanje:

k življenju lahko pritakneš
 le tu pa tam kak
 okrušek

a kaj ko lepilo
 pogosto ne prime

Smiljan Trobiš GLEDAM TA ČUDOVITI SVET

tak mir plava nad njim
 kot ob stvarjenju.
 Sence tiho počivajo.
 Nobena se ne zgane.
 Stvari so kot biseri,
 čistih in bogatih barv.
 Nič ne moti tihega vrtenja
 Zemlje skozi vesolje.
 Z menoj si.
 Ti ubiraš strune moje kitare.

PRELEPI VEČER!

Kdo te je ustvaril?
 Kdorkoli je bil –
 Kako te je moral ljubiti!

Ti si on sam!
 Le obdal si se
 z vsakdanjostjo.

ČEZ OCEAN

Čez nebo.
 Čez ocean in nebo
 je stegnil roko
 in me pobožal
 po srcu.

Jože Sevljak BALADA

Podaj mi roko,
sodrug,
le kvader ilovice
je med nama,
hladna je postelja
in črna je jama.
Mlad si,
prepojen

z vonjem trav
in prvimi vriski,
jaz star,
osmojen
z dimom bitk.
Noč parajo bliski.
Podaj mi roko,
sodrug,
laže bo spati,
zunaj ječe ciprese,
vihar treska z vrati.

SI SAM

Na koncu
si zmeraj sam;
na cesti,
v blatu,
v svili,
v kletni sobici
ali pa v vili.
Ko pride pote.
Črni furgon.
In ostane po njej
le sladkobni vonj
in utripajoče
modre luči.

SKICA

Na šipah oči,
v njih strah in obup.
Bajta pripeta k hribu,
hlev leze na kup.
V kotih plesni
—kdo ve od kdaj—
podganji strup.
Nebo temní.

SAM

Zdaj si sam
kakor volk.
Veter
spuščaš v hišo,
ko je najbolj
hudo.
Kako naj ti
jo ponudim —
iz pepela
roko?

Peter Vovk **JELENOV STUDENEC**

Malo je
takih studencev
tu gori pri tebi,
siva koča iz brun,
za Mestnim vrhom.
Malo takih smrek,
temnozelenih jelk,
svežezelenih bukev.
Malokje takšna lepota,
malokje taka tišina,
malokje tak mir.
Malo je takih streh,
kritih s šindro.
Pod njimi gnezdijo
polhi in spijo v
odlistnatih tleh.
Ko pa pride pomlad,

jerebika vzcveti,
kukavica prileti
in norčavo šteje leta.
Malo je takih krajev,
kjer koča stoji.
Malo kukavic,
ki se vračajo vanje
in v gnezdih drugih ptic
razpredajo svoje sanje.
Malo je mesecev majev,
ko ciklame, šmarnice
in marjetice cveto
in za ozelenelim
bukovjem se svetijo
skale Mestnega vrha.
V južnih dneh
pa le glas zvona
usiha med drevjem.

ROŽNI STUDENEC

Kot srebrn curek si,
Rožni studenec,
odprti popki listov,
sončne ustnice,
otroški poljubi.
Velik spomin
iz otroških let.
Večerni počitek,
ko sedim ob tebi.
Čista studenčnica
v rdeči strugi srca.
Rahla pomladna sapa
v vejah lip,
ki vrhovom šepeta.
Žuboreč smeh,
igra besed, stavkov
in črk med
kamni in kamenčki.
Vedno znova kličeš
in vabiš k sebi.
Kot bogat razgovor
s prijatelji si,
vila rojenica.
Pomladi se rojevam
ob tebi znova.
Rdeča zarja tiplje
tvojo čisto vodo,
topla melodija ptic
boža ušesa.

Marija Pilko **JUTRO**

Sem v biserni
rosi
si umila obraz,
potopila roke
v travo zeleno.

Razpela
med veje
sem misel toplo.

Sedaj sem
kot jutro,
ki se prebuja.

DLAN

Svojo drobceno
dlan
si naslonila
na okensko šipo,
ko sem odhajala.

Poslala
sem ti
toplo misel
v pozdrav
in pripela
solzo
na porumeneli
list
divjega kostanja.

Heda Kastelic **ČAS BEŽI**
sodelavki *Ireni Dimec*

Kako neizprosno hitro čas beži.
Že leto dni je, kar nas puščaš same.
Ti mirno snuješ bajke na dnu jame,
a zunaj je pomlad in vse kipi.

Po šolskih hodnikih vrisk in smeh,
v otroških srcih sled tvoje topline...
Ker so napajali iz tvoje se globine.

Nisi odšla! Spomin nate živi.
Kot žlahtno seme na poljih zoranih
v mladih dušah v novo rast kali!

Lidija Gačnik Gombač

NASTOP

Dva šala visita čez ogledalo, en bel, en moder. S katerim bi se ogrnila? Ta soba je brušeni diamant. Z vseh strani se lomi svetloba. Kam? Ne morem odpreti oken, stekla so zavešena s polivinilastimi plahtami. Kako zadušno je v polivinilu, kako gost je danes zrak. Orkestra ne slišim, uglasjevanje se je končalo. Samo še nekaj minut... Ogrlico si bom snela. Ko pojem, mora biti obleka široka, mehko padajoča, preprosta, brez bleščic. Neopazna, da pride do izraza moj glas. Obleka je okvir mojega glasu.

Nobene napovedi... nihče ne stopi k meni... Prazna garderoba, gola podzrcalna mizica, na njej šop posušenih rdečih vrtnic s smešnim čipkastim trakom. Moram si ogrniti šal, moram vstati, moram oditi v dvorano. A kje sta šala? Še pred nekaj trenutki sta trepetala pred mano s svojimi prozornimi tipalkami, zdaj ju več ni. Le pod tisto zastrto svetilko se nekaj premika, tančica, roka, sled glasu. Nikoli se nič ne konča, zdaj moram stopiti v to sled, razpreti se ji moram z vsem telesom, z vsemi občutki, razkleniti roke in stopiti v svoj glas. Samo sence si še natrem, samo globoko vdihnem, zdaj grem.

Nekateri pravijo, da v tistih trenutkih, ki jih ločijo od dvorane, ne čutijo ničesar, meni pa se megli pred očmi kot pred skokom v morsko globino, kot pred sanjskim padanjem v praznino. Tako mi je, kot da bom vsak hip stopila v tuje, preveliko telo, obleko, ki mi ni bila narejena po meri, z gluhih rokavi, ki ne morejo postati krila. In vem: te praznine ne zapolni noben glas.

Potem za trenutek občemim v temi. Svetlobni udar lestencev in ogledalnih sten. Potem kot iz bleščečega morja svetlobne točke, iz katerih se izluščijo obrisi. Dvorana je zasedena do zadnjega kotička. In blešči se, blešči, in vrti se, vrti. S svojimi visokimi balkoni leti nekam v nebo. Orkester igra, obiskovalci zamaknjeno poslušajo. Jaz pa ničesar ne slišim. Dirigent se obrača k meni, vsak hip bo zamahnil z roko, moram, moram... Kot da sem gluha, kot da sem nema. Pojem, a ne slišim. Dirigent se mi smehlja, na meni je tisoče oči, vse bolj me zebe. A drugi me morajo slišati, drugače bi vstali s sedežev, drugače bi začeli žvižgati in dirigent bi dal znak orkestru. Vse bi bilo v redu, če bi si nadela bel šal.

Slediti gibom dirigenta, peti, do konca, iz vseh moči, v to gluho hosto, v galerijo votlih glasov. Gledalci vstajajo, ploskajo, odpirajo usta, bravo, bravo, dirigent se priklanja, orkester vstaja, bravo, bravo. Je konec, sem prenehala peti? Tako mi je, kot da sem komaj na sredini poti, zdaj pa konec, črna stena v tišino. Prikloniti se moram, nasmehnuti, sprejeti vrtnice, saj mi jih ne nosijo, mečejo jih na oder, velik trn se mi je zaril v roko, ne vame, ne...

Dvorana se vrti, v ogledalnih stenah menjavica morja in neba, svetilke se bleščijo vse močneje, tisoče isker, ogenj in dim, plavkast ogenj, ki se s svojimi goltajočimi zublji bliža vlečki moje obleke. Na balkonu stoji dirigent v črnem fraku, obrne se k meni in zamahne s palico. Zdaj, zdaj! Nobenega telesa več, nobene teže več, le ogenj in zvoneča tišina.

Bil je lep pogreb, so dejali ljudje.

MED MRTVECI

Povsod so ležali mrtveci. Prilepljeni na zidove, ulične svetilke, mlahavo nagnjeni skozi okna, blede lise na cestah in pločnikih.

Mrtvec v avtomobilu poševno prislonjenem k postajnemu poslopju, je omahnil čez volan. Med skrčenimi prsti cigareta. S cigaretne gleda nasmejan obraz znamenite igralka. Z bleščecimi očmi, nazaj počesanimi lasmi. Otroka v mivki se držita za roke, zraven potičke in grad iz mivke. V smrtnem krču sprepleteni par daje vtis ljubimcev, ki sta legla v travo.

V trgovinah ležijo kupci, ob njih nakupovalni vozički, veliko je steklovine, vse je belo od razlitega mleka. Otroci držijo v rokah čokolade in vrečke bonbonov. Blagajniški stroj še vedno kaže isto številko, prodajalka je omahnila čez pult.

Vse je tiho. Nobenih avtomobilov, izklicevanja časnikov, glasbe, opozorilnih žvižgov, trobelj rešilca. Nihče ne pregleduje mrtvecev, nihče jih ne odvažja stran. Kot da ta čas za nikogar ne obstaja, kot da ga ni nikoli bilo.

*

Hodila je med trupli, vsa omotična od vonja po vlažnem in zatohlem. Poskušala je ujeti vsaj en najmanjši, komaj opazni premik, zamenjavo svetlobnega napisa, a nič se ni zgodilo. Zrak je bil negiben, drevesa so spala.

Oči si je zaslomila v roko, da bi se obvarovala pred močno opoldansko svetlobo. V njej pa se je oglasilo komaj slišno, a že vzvalovano, do bolečine trgajoče. Stopila je iz zarobkov čipk in polslepa zatavala med trupli po nekih spolzkih stopnicah vzdolž raskavih sten.

Na nebu se je prikazala jadrnica s črnimi jadri, svet so zagrnili vedri zvoki poskočnice. Prej negibna telesa so se dvignila s tal in začela plesati.

Z jekleno paličico je potegnila po asfaltu in izrisala krog. Potem je legla vanj in zaspala.

*

Cerkvena vrata so bila odprta. Bogato izrezljana, z velikimi srebrnimi sonci, s črno izpisanimi črkami. »Ti, ki vstopiš, vsaka beseda je slepa.« Zidovje iz rdeče opeke, na kupoli rdečegrivi petelin.

Za hip se ji je zdelo, da vidi v mraku za vrati belo senco. Ženska, ki nosi veliko baklo in zaliva ogromne, v nebo segajoče rože. Potem: sanje o zvonarjih, ki se za večnost obesijo na debele vrvi in se zamajejo prav do svoda temačnega neba.

Zavila se je v plašč in stopila v notranjščino. Za njo so se votlo premaknila vrata, snop svetlobe je postajal vse ožji, prevesil se je v kresnico, ki je ugasnila v zakristiji.

Pokleknila je na tla in si pokrila obraz z rokami. Njene besede so odmevale od sten in se izgubljale v bobnenju. Velika ladja plava po morju, goloroki mornarji si podajajo kamne. Iz vode gledajo črni, z biserovino prešiti repi in udarjajo takt. Še nikoli tako iz globine izgovorjena beseda, v mulje zarasli človeški glas.

Skozi kolena je pronical hlad in se širil k trebuhu in nedrim. Nekaj kovinskega se je dotaknilo vratu in vročične glave. Mimo nje so v dolgem sprevodu hodili mrtvi in si podajali usta in roke. V tišinsko ozadje se izliva podrsavanje nog in žebranje polodprtih ust. Zvonkljajo molki in križi, lesk kovine tu in tam osvetli upadli obraz. Senca z baklo in dan, ki umira v avgustovsko noč.

Nekaj kapljic ji je orosilo obraz, okrog nje pa škropljenje, čofotanje, otresanje mokrih oblčil. Voda v kropilniku prestopa robove, že ji pokriva členke na prstih, narašča do gležnjev, v mehko potaplja kolena, leze po stegnih.

Odvrgla je plašč in se začela umivati. Obraz, vrat, prsi, potem je zaplavala v tekočino, dišečo po rožmarinu in nekih daljnih travah. Za trenutek pramen svetlobe osvetli beli obraz angela nad oltarjem, potem spet črnina in udarjanje kamnitih vesel v negibni čas.

*

Iz ene noči v drugo, plivkanje valov, boljšeče oči rib, škrge na prsih. Njenega telesa se mastno dotikajo alge, ožigalkarji prižigajo vžigalice na njeni koži. Na njenem hrbtu ladja, pod njenim trebuhom nebo. Nekdo zvoni med ribami, nekdo udarja z vesli med zvezdami.

Zave se na dvignjeni kamniti plošči. Angeli stopajo iz ozadja in se je dotikajo z oglatimi prsti. Natančno jo izmerijo, na bel list zapišejo čas in smer. Potem jo potisnejo v vdolbino na plošči in zakitajo.

Nobene glasbe več, nobenega neba več, le jate črnih lačnih golobov. Po ladji se lovita norec in kočijaž, drobna punčka se sklanja čez vitraj in meče v notranjščino ciklame. Na tla padajo kaplje krvi, prekriza se in z jezikom prekrije rano na prstu. Spet zaspi.

Okrog nje se prebujajo mrtveci, češejo ji lase, umivajo telo, najlepši se ji prisesa na ustnice in ji potisne jekleno palčico v srce.

*

Kdo udarja takt? Čigavi bobni, kateri čas?

Barica Smole PREŠERNOVA 31

Kadar se je Antoniji zvečer začela dvigovati grenko-sladko-slana kroglja iz požiralnika proti mehkeemu nebu, je vedela, da bo imela spet tiste sanje.

Bila je v nekem kraju, ki ga je poznala, vendar ji je njegovo ime neprestano uhajalo. Grbančilo se je kot njena odeja, neprenehoma ga je gladila z dlanema, da bi spravila njegove črke v ravnino. Ko je poravnala eno, se je skodrala druga, potonila je v gubo, od nje je bil prepoznaven samo zgornji del in ni bila prepričana, ali je B, D ali P. Tako črk nikoli ni mogla zložiti v besedo. In beseda je vse; če je nimaš, ne veš niti tega, kje si se izgubil, in še manj, kje se boš našel.

Prav takšno kot ime – izginjajoče, dvigajoče se, zavito, napol prepoznavno – je bilo tudi mesto.

Kročila je po njegovih ulicah, ki so se rahlo vzpenjale in nato spuščale, v daljavi se je bleščala voda in nikakor ni mogla do nje. Ko je hotela zaviti navzdol, jo je ustavil znak, včasih se je pot enostavno nehala ali pa so bile na njenem koncu stopnice, ki so jo le za nekaj metrov ločile od druge poti, ki je vodila v pravo smer. Vrtela se je v krogu, znova in znova poskušala, izbirala druge ulice in se vedno vračala na isto mesto. Videla je avtomobile in konjske vprege ob obali; nekako so morale priti na cesto ob njej.

Nikjer ni bilo parkirnega prostora. Pustila je avto na pločniku ter tvegala, da bo ob vrnitvi našla listek za brisalcem ali celo, da bo avto odpeljal pajek, vendar jo je silna želja gnala naprej. Peš je hitela mimo trgovinic in hotelov, ceste so se zoževale v pešpoti, zgubljale so se v gozdček, spotikale so se čez korenine, vile so se levo in desno, se križale in prepletale.

Odločila se je za eno izmed njih, najbolj shojeno. Ko je že kazalo, da se steza spušča, se je samo ognila grčastemu deblu in se znova vzpela. Postajala je vedno bolj pragasta in ko je že mislila sestiti in počakati na večnost, se je pot končno vzravnala in se končala na asfaltni cesti. Ob njej so bili kašipoti, razločila je črke na njih, vendar so ji migljale pred očmi, kot da bi jih prebirala z očali, ki imajo preveliko dioptrijo.

Hodila je po pločniku, v senci smrek in rdečelistnih javorjev. Komaj je čutila, da ji desno nadlaket praskajo veje vrtnic, prepletениh v zapuščenih mejah starih vil. Hvaležno je sprejemala blage klofute rožnatih cvetov klematisa in modrikastih grozdov glicinij.

Naenkrat je rastlinje, ki je bilo do takrat razvešeno, postalo strogo ujeto v obrezan kvadrat, na vogalu katerega je stal drog. Na njegovem vrhu, pol metra nad njeno glavo, je na polomljeni objemki visela modra puščičasta tabla, ki je kazala navzdol. Kot bi njene oči naravnale goriščno razdaljo, je na njej razločno razbrala napis: Prešernova 31.

Njen pogled je sledil smeri puščice, pōti iz zlizanih ploščatih kamnov, med katerimi je rasla mahovnata trava.

Ta prizor je bil največ, kar se je lahko spominjala, ko se je zbudila. Kadarkoli je odvijala ta sanjski film, ji je to uspelo samo do določenega mesta. Največkrat do stopnic, ki so ji zaprle pot, ali do koreninaste gozdne poti. Tudi stopnice in poti niso bile vedno enake; enkrat so se bleščale po majskem dežju, spet drugič so bile prašne in so vonjale po zatohlem. Nikoli pa se ni mogla spomniti, kaj se je zgodilo, ko je prišla do Prešernove 31. Če je že, bolj z vonjem kot s spominom, stopila na tisto pot, se je vedno zgodilo kaj, kar je prekinilo njeno projekcijo. Navadno je misel, človek ali šum zmotil njeno retrospektivo in bilo je, kot da so ji odnesli kos sanj, ravno tistega, ki bi dopolnil sliko, dokončal njeno romanje, njeno iskanje.

Junija so jo začeli mučiti glavoboli. Ni smela na sonce, če jo je obsijalo, je postala bleda, mrzle kapljice so ji stopile na čelo. Ko je obležala, je vedno pogosteje sanjala svoj kraj iskanja. V vročinskih blodnjah je gladina vode dobivala oranžni odsev, hiše, ob katerih je hodila, so konkavno bočile svoja vrata in okna. Kadar se je za kratek trenutek prebudila, se ji je zdelo, da je že na tistem kraju, vendar so bili okrog nje neznani ljudje. Zato je raje utonila nazaj v svoj sen, ki je s svojo grenko-sladko-slano kroglo napovedoval, da bo znova morala na pot.

Tokrat je šla naravnost. Nobena steza vstran je ni zmotila, natanko je poznala smer, z roko je odrivala grmovje ob poti in vročično je prisopihala do table z napisom. Tam je bila pot. Gladki kamni na njej so ji kazali smer proti Prešernovi 31. Bila je stara, zapuščena vila, z zaprtih polken se je luščila bela barva, skozi razbita kvadratkasta stekla verande je sijala medla svetloba. Vrata so bila brez kljuke, odrinila jih je in vstopila. Na koncu dolge verande, ki je obrobijala celo pročelje, se je rahlo pozibaval gugalnik. Obstala je za njim, slišati je bilo samo njeno težko dihanje in rahlo škripanje podnic.

Guganje se je za hip ustavilo, s stola je počasi vstal mlad, svetlolas možki. Obrnil se je, odložil knjigo, ki jo je očitno bral, na zibajoči stol in ga s tem gibom umiril.

»Prišla si,« je rekel, »čakal sem te osemindvajset let.«

Povesila je rame v silnem olajšanju, kakor da jih je od takrat, ko se ni rodil, na silo držala navzgor.

»Skupaj bova odšla do tiste vode, mama,« je z nasmehom dejal. Objel

je njeno drobno dlan s svojimi močnimi prsti in skozi zapuščen vrt sta odšla proti blesteči vodi v dolini.

*

Antonijo B. so tridesetega junija našli v Blejskem jezeru. Ušla je iz klinike na Prešernovi 31. V istem časopisu je bila ob novički o njeni utoptivi objavljena tudi reportaža o kliniki. Poleg fotografije lepe, obnovljene zdravstvene ustanove je bila tudi fotografija te stavbe pred obnovo. Z njenih polken se je luščila bela barva, skozi razbita okna verande je bilo videti star gugalnik.

Janez Kolenc V TEJ TRGOVINI PRODAJAMO SAMO UMETNIKOM

Pozni oktober 1992. V avli novomeške tovarne Krka. Razstava portretov Kristofa Zupeta. Znani in neznani obrazi. Nekaj vpljudnih pozdravov, govor in potem ogledovanje... O tem umetniku sem že bral v Novi reviji in spominjam se ga tudi s televizije, da je upodobil križev pot v cerkvi nekje pri Vipavi in da je bil ljubljenc Ivana Mraka. Potem sem prisluhnil televizijskemu snemanju. Omenil je tudi ime Janeza Varla. Takrat je v meni vzvalovalo. Pristopil sem in se mu predstavil. Le nekaj stavkov, kajti gostitelji ob takih priložnostih vlačijo svojo žrtev kakor kravo po semnju, da se v veličini kulturnega sijaja vsaj enkrat na leto ožarijo še sami. Doma sem se zatopil v Zupetovo knjižico, ki mi jo je poklonila ga. prof. N. P., s katero večkrat pokramljam o naših kulturnih razmerah in zlasti o reviji Rast, za katere usodo mi je veliko.

Padla je noč, jaz pa sem sam z vtisi s te razstave, ki me je močno vzvalovala in mi prebudila spomine na Janeza in Ivana Mraka. Vse naokoli že davno zavito v megleno deževno jesensko gluho meglo. Moje pero pa išče v meni, kako bi utelesilo prebujeno. Prav ti spomini so v poznih letih duševna hrana, ki ti dajo zadoščenje, da si živel. Čemu pisati? Taki spomini so kot žile zlata, za katere je treba premetati kubike težke zemlje. Morda pa bomo le kdaj koga obogatili, če ne, pa naj bodo šopek na njun rob. Živela sta, dotrpela in dala, kar sta imela: sebe do dna.

Ivan Mrak... jaz reven študent. Bil sem pred tem, da zapustim Ljubljano in se vrnem na Mirno kuhat žganje, past krave in v hosto podirati drevje za pravi vsakdan, kruh, kajti v naši hiši ni bilo zaloge za dan naprej. Lačen sem bil in v tem, da bi se zamotil, sem se v sebi odzval vabilu tete Malke iz Tomaja, ki me je večkrat nagovarjala, da bi šel k Mrakovima, o katerih mi je pravila oziroma o njegovih starših, s katerimi je imela priložnostne kupčije; o Ivanu je govorila, seveda tudi o njegovi ženi Karli, s poslušom poslovneža. In zato je Rimljanovina propala: umetnik in umetnica... Mraka sem na videz poznal še iz gimnazijskih časov, ko se je vsa Ljubljana norčevala: na odru Mrak, spisal Mrak, vse vloge igra Mrak... večkrat smo ga videvali na Kongresnem trgu, ko je trosil drobtine kruha golobom. Karle pa nisem poznal. Po nekem predavanju, za katerega sem mislil, da je moje zadnje, sem se odpravil od Študijske knjižnice do gostilne, za katero sem vedel, da nad njo stanuje Mrak. Negotovo sem vstopil, se razgledal po veži in pozvonil. Oglasil se je zvonec visoko v stopnicah, kmalu za tem pa so se odprla vrata, ki so zapirala vhod. Prikazal se je Mrak in s »prosim?« zvedavo ogledoval tujca, ki je stal pod njegovimi stopnicami.

Pristopil sem in mu povedal, čemu sem prišel. Tete se je dobro spominjal. Zgledalo pa je, da bo ostalo le pri pozdravih in da se bom zgubil zanj v neznano. S poslovneži ni imel on kaj govoriti. Nekako sem le prišel v kuhinjo: nekaj ton rjavega premoga mi je, presenečenemu, kar udarilo v oči, a sem se zadržal, kajti kaj takega še nisem videl. Potem me je popeljal skozi nekaj rov in odprla se je velika soba z razgledom na ulico.

V tej sobi je bila Karla, ki je živahno pristopila. Po stenah slike in v sobi – toliko mačk, da jih skupaj še nisem videl toliko. Posadil me je na divan, ki se je močno udrl in je bil pokrit z zelo staro odejo temne barve. Potem smo tipali, kako bi se lotili besede, da bi stekla vsaj vljudnostno. Vem pa, da sem kar naprej pogledoval na steno: risba stegnjene mačke, ki se je mrtva stegovala iz enega kota v drugega, v neko poševnost, kot bi se dvigovala iz svojega telesa, na drugi risbi pa poljska roža, neke vrste kukavica. Mrak in Karla sta moje pogledovanje opazila. »Vam je všeč?« me je vprašala Karla.

»Zelo,« sem dahnil. Globoko presunjen nad veličino smrti in preproščino lepote neznatne poljske rože, mimo katere vsak dan hitimo, ne da bi jo opazili. Karla pa jo je znala ujeti v središče neskončne praznine pole papirja in iz nje ustvariti tako presunljivo preprosto lepoto, ki me je kar naprej privlačevala. Nekaj podobnega sem jima najbrž tudi izjelljal.

»Ti, kaj pišeš?« me je s predramljeno živahnostjo vprašal Mrak.

»Zakaj?«

»V tebi tiči umetnik.«

Povedal sem mu, da sem včasih nekaj priobčil v Domu in svetu in v Zborniku zimske pomoči dr. Tineta Debeljaka.

»Ti si tisti? Zdelo se mi je, da mi je ta priimek nekaj znan.«

In na spodbudo, naj mu prinesem kaj pokazat, smo si postali iskrenejši. Povedal sem mu, da sem pred tem, da zapustim Ljubljano in da je moj prvi obisk obenem najbrž tudi zadnji.

»Pomagala bi ti, pa saj vidiš,« se je grenko zasmel. »Premisli, če je še kaka možnost.«

»Jaz bi ti dala kako sliko, da bi jo prodal in si s tem pomagal. Pa kdo bi jo kupil.«

»Piši udarniške,« se je zasmel.

»O, to pa nikoli.«

»Vem, da ti ne, sem se le šalil, veliko pa se jih je prodalo.«

Ko sem odtaval od njega, sem skorajda nagonsko zavil proti palači na Kongresnem trgu, kjer je domovalo prosvetno ministrstvo. Tja me je večkrat nagovarjala iti Bulčeva Janja, ki sem jo nekako učil v Tivoliju latinščine, ki jo je rabila na pravo. V tem tavajočem trenutku sem se njene naročila nekako spomnil in na vratarjevo vprašanje sem odgovoril, da bi rad tov. Berceta.

»Ga poznate?«

»Seveda, bil je učitelj na Mirni.«

Ko je slišal, da sem z Mirne, je telefoniral in takoj dobil odgovor, naj me pošlje do njega. Povedal sem mu, po kaj sem prišel. Molče je poslušal, potem iz sosednje sobe nekoga poklical in mu naročil, naj mi takoj, še tisti dan, preskrbi službo in naj se ne vrača brez nje. Pri njem sem bil kako uro in takrat se je poslani že vrnil s sporočilom, da sem dobil mesto vzgojitelja na fizikalni šoli na Taboru in da jo lahko nastopim že naslednji dan. Rešen! Zdaj sem resno začel misliti na študij, čeprav

sem se tega nekoliko zbal, ker sam sebi nisem verjel, če sem sploh sposoben. Izpitov je bilo ogromno – za dve leti, kajti vpisali so me kar v drugi letnik, čeprav nisem imel še nobenega izpita za prvega.

Ivan in Karla sta bila tega razpleta zelo vesela. Začel sem hoditi redneje na predavanja, seveda, ko mi je dopuščala služba, in začel sem spoznavati nove kolege, ki so bili precej mlajši od mene: Poldeta Štanta, Boruta Medveščka, Miloša Poljanška, Jako Riglerja, Staneta Kotnika, Jerneja Bogataja – s podobno usodo kot jaz. Bil je v nemški vojski in celo v bojih pred Stalingradom. Z nekaterimi sem postal prav iskren prijatelj. Posebno s Poldetom, Jernejem in Borutom, s katerim sva začela študirati skupaj, da sva si drug drugemu tolmačila vso snov in tako hodila dobro pripravljena na izpite. Ti so se začeli kar rušiti, tudi po sedem, osem, celo deset sem jih naredil v eni sezoni, kajti hkrati sem študiral po pet, sedem predmetov. Spomnim pa se še prvega, ki je bil kaj čudno klavrn in ki naj bi bil moj prvi in zadnji na univerzi.

Nekoč sem pritaval na predavanje. Takrat sem že dozorel, da grem. Gruča živahnih in nekaj pričakujočih kolegov. Vprašal sem jih, kaj čakajo. Mene so imeli za enega takih, za katerega so mislili, da je prišel le »luftat«. Nekdo mi je le povedal, da čakajo na izpit iz pravorečja. Da ni nič posebnega, le ostrivce, krativce in strešice postaviš na besede. Pojdi še ti! No, pa naj bo, saj tako ne bom več študiral, bo vsaj spomin, kako se opravljajo izpiti.

Pri prof. dr. Bajcu. Ko je sporočil izid, me je poklical. Jaz menda edini nisem naredil. »Niti en naglas ni prav postavljen. Tega ne bom upošteval. Pridite drugič. Pripravite se.«

Po službi sem začel res študirati. Mislim, da je bila starocerkvena ali primerjalno jezikoslovje. Naštudiral sem tako, da me je prof. Bajc zadržal po izpitu še kaki dve uri na pogovoru. Pogovarjala pa sva se le o stroki in nazadnje mi je dal tako desetico, kakršne, kot je sam rekel, še ni dal.

V službi sem moral biti na preži vse popoldne. Dijaki so bili nameščeni po raznih sobah, internat je domoval dekleta in fante. Nekatere sobe pa so bile tako nizko, da so bile nekako vzporedno s cesto, in dijaki so uhajali... Tudi kaki parčki... Bil sem, saj sem moral biti, precej strog. V samem seminarju sem postajal vedno bolj upoštevan. Včasih sem se oglašal tudi pri teti Pepi na Poljanski, ki se je iskreno veselila mojega napredovanja, saj se je nekako čutila, da nadaljuje delo svojega nesrečno pokojnega brata, varuha – ata Andreja Celarja. Sem in tja sem ušel tudi k Mrakovima, s časom pa sem bil zelo na tesnem. Neki dan je vstopil v mojo sobo dijak, za katerega sem vedel, da je predsednik mladinske organizacije in, kot sta mi pravila hišnika, domujoča pri vhodu v stavbo, zelo nevarno zagrizen. Ta sta vse dijake in profesorje prav dobro poznala, pri njiju sem se večkrat mudil in od njiju tudi zvedel marsikdaj, kako naj do koga nastopam. Presenečen sem bil, kaj želi. Ko vstopim v ravnateljevo sobo, me dijak takoj pobara: »Zdajle bo partijski sestanek. Sprejeli vas bomo, zato sem šel po vas.«

Od presenečenja bi me skorajda kap. Ravnatelju sem začel praviti vse svoje grehe, celo to sem dodal, da sem neprimeren, ker nisem discipliniran, v vojski sem zaradi upornosti sedel celo dvajset dni in podobno. Toda nič. Ravnatelj pa: »Slišali smo, da ste zelo nadarjeni, da ste zelo resni in tudi tov. Berce vas zelo ceni...«

Jaz pa: »Ne grem, danes še ne, moram premisliti.«

Stekel sem na cesto. Prvi hip nisem vedel, kaj bi. Naj grem na postajo

in naravnost domov? Vedel sem, da se mi strahotno bliža smrtna nevarnost, kajti odkloniti sprejem v Partijo je bilo kot izpuliti si vso prihodnost. Naj se vržem v Ljubljano, kot sem si obljubil, ko sem šel ponovno študirat: V Ljubljano ali v Ljubljano? Jaz – pa Partija! Kaj so znoreli?! Pred menoj so plesali prizori: kolegi in Kočevski Rog, ata-varuh, moje ječe. Na vse naj pljunem – zaradi kariere? Da se bom gnusil sam sebi... Še nikdar nisem bil ud kake politične organizacije... Pa tudi zdaj ne bom – hlapec za kos kruha...

Priblodil sem do Mrakovih. Ivan me je razburjenega skrbno poslušal. »Težko bo...,« je mrmral, »težko... In kaj ti misliš?«

»Raje smrt...«

»Premisli – drugega ti ne morem svetovati... Imaš pa res smolo, pa sva že mislila, da jo boš srečno izpeljal. Pa prav zdaj, ko te profesorji in študentje zelo cenijo. Govoril sem z Marjo Boršnikovo, ki je rekla, da te imajo za enega najbolj resnih.« Potem sem šel na dekanat. Po naravi sem zelo hiter in hočem s silo prisiliti sebe v neke odločitve, pa naj izpadejo, kakor hočejo. Sreča: dekana ni bilo, da bi se izpisal... Pa kaj je bilo treba izpisovati se... Enostavno me ne bi bilo več... Ali v meni je hotelo nekaj nekak boj... Ponavadi sem se ustavljal tudi pri vratarju in z njim poklepetal. Tudi takrat sem. Ves čas sem pogledoval na kup modrih ovojnic in na prvi je pisalo moje ime. Naključje. Odšel sem. Ko sem se že začel spuščati po stopnicah, sem se vrnil in ga vprašal, kaj so te ovojnice.

»Ah, štipendije, pa nihče ne pride ponje. Je katera vaša?«

»Prva, zato sprašujem.«

Odprl sem: od presenečenja bi me skorajda kap: 2500 din štipendije iz ministrstva iz sklada za sirote. Iz tega sklada nas je dobilo v tistem času pet.

Nazaj k Mraku. Skorajda priplesal sem. »Pravi čudež!« sta bila vesela.

V internatu sem takoj zavil k ravnatelju, rekel svoj ne in da odpovedujem službo.

»Zakaj?« je zavil oči ravnatelj in se mi sladko – sovražno nasmehnil, češ, še vedno isti...

Na njegovo željo sem ostal.

Nekaj časa je kar šlo, a naših intimnosti je bilo popolnoma konec. Hišnika sta me opozarjala, da se nekaj kuha. Smejal sem se jima, saj sem vedel, da bom vseeno shajal...

Neko soboto sem prosil za domov. Ravnatelj mi je dovolil. Ko sem se vrnil, joj. Hišnika sta me prestregla že pri vratih... »Grozno, vse je razbito. Obdolžili bodo vas.«

»Saj sem imel dovoljenje...«

»Vseeno... Vse stole, okna, vse so razdejali...«

In res mi je že naslednji dan ravnatelj dal vedeti, da sem nesposoben in da lahko v internatu še ostanem, a službe nimam več. Bal se je Berceta. O poniglavost poniglava!

Nekaj časa sem še ostal, potem pa k teti Pepi na Poljansko.

Ali – jaz sem se zakoreninil...

Kdo me je dal v sklop štipendistov brez moje vednosti, še danes ne vem... Morda so le iskali tiste, ki so bili brez staršev, in tako sem se avtomatično vpisal mednje.

»Vidiš, v sebi si moralno zmagal. Veš, življenje vodi po raznih poteh in preizkuša, a poštenega v sebi vedno vodi po pravi. Kaj bi ti pomagala

fakulteta? Ti si take narave, da bi sam sebe preziral. Nič nimam proti, če je kdo resno prepričan, saj mora biti vsak človek prepričan v kaj, ali zgolj karieristov ne maram. Ti si bolj pokončen, kot sem si mislil. V tem je tragedija naše povojne Partije, da novači in pridobiva le koristolovce, ki bi ji ob prvi priložnosti prav ti porinili nož v hrbet. To je njen razkroj. Nisem ti hotel ničesar vsiljevati, tu je šlo res za biti in ne biti, a ti si tako klen, da te ne bom, tudi jaz ne, nikdar osvojil. Žal, premnogi padejo pod moj vpliv. Žal... ti ne boš...« mi je govoril Ivan Mrak.

Bil sem upoštevan, da, celo Jože Topšorišič, leto pred mano, ni skri-val, da me kar ceni. Poleg dr. Bajca pa me je imel najrajši dr. Anton Slodnjak, ki kar ni mogel skrivati simpatij do mene. Bilo me je skorajda sram. Po prvem izpitu me je cenil tudi dr. Anton Ocvirk. Moram priznati, da sem imel take profesorje, da si jih sam ne bi mogel ustvariti bolj-ših. Pa tudi premnoge kolege, da so mi še zdaj v najtopplejšem spominu. Profesor Ramovš – kako smo se zanj pripravljali, ker nas je bilo sram, da bi dobili – in to za najtežjo snov – le šest ali sedem. Devet, deset in to konzonantizem, vokalizem... Kako je spoštoval študenta. »Bom jaz kdaj tak?« sem se spraševal. Preprosta veličina. Po izpitu mi je ponudil cigareto in se nam prisrčno zahvalil za znanje, dekletom pa poljubil roko. Nikdar nisem čutil, tudi pozneje ne, da bi iz kakega človeka tako izžarevala veličina, kot je iz tega, dragega nam profesorja. Bil je pravi genij tudi za podano besedo. Mislim sem, da predava deset minut, a že je vstal, prešla je ura. In ko je umrl, smo jokali, ko smo nosili vence. Kot da nam je umrl pravi oče.

Ko sem odšel iz internata, sem imel dovolj časa za študij in tudi za obiske pri Mrakovih. Nekoč sem se opogumil in mu pokazal sonetni venec, ki sem ga napisal v neki stiski pokojni materi, kajti na vse sem se v sebi boril proti sli – samomoru, ko sem bil zaradi Tabora in njegove Partije čisto na koncu. Že zaradi skurnitve njenega darovanja – ne, pa če me stane premetavanje premoga ponoči.

Potem me k Mrakovima ni bilo več tednov. Bal sem se, kajti dal sem mu najbolj občutljivo poezijo – o materi in se resnično bal, da ne bo razumel ali celo naredil kako pridigo o ojdipizmu in podobnih neumnosti prepotentno študiranih, ki ne poznajo več življenja, ampak samo ide-jo. Šlo mi je za kritiko tehnike, ne pa ideje... To pesnitev sem potegnil iz svojih najglobljih globin. Nekoč sem taval proti univerzi, a naredil sem ovinek po Trgu revolucije. Ugledal sem njegovo veliko postavo, ogrnjeno v temen zelenkast plašč, ki se je sklanjala k jati golobov. Hote sem se že obrnil, a zagledal me je in mi pomahal, naj pridem. Drhteč v sebi sem počasi prišel in le čakal, kdaj bo padlo po moji najobčutljivejši bolečini.

»Kaj pa ti? Že dolgo te ni bilo.«

»Izpiti, študij,« sem se nespretno izvijal.

»Te je bilo strah, kaj bom rekel?«

Prodorno me je pogledal.

Pokimal sem.

»Pisal si preveč prizadeto, da bi se smel dotakniti tega tkiva kdo, ki...«

»Bal sem se, a ne kritike...«

Debelo sem ga pogledal, kako je mogel s tako lahkoto razbrati mojo notranjost. V take skrite koticke do zdaj še nihče ni prodril. Potem mi je začel razlagati pesnitev, in to s tako globino, da sem se čudil sam sebi, da sem lahko ustvaril, kar je on pripovedoval. Ali dokazoval mi je z

mojimi verzi, da sem mu moral verjeti. »Še sam ne veš, kaj si ustvaril, ker si še preveč prizadet. Velik talent si, a malo kontrole nad sabo ti ne bi škodilo. Iz tebe bruha... Pa te to ne bo uničilo. Sčasoma se bo nekoliko umirilo, da bo ravno prav, bo pa še vedno več od drugih poprečnih... V tebi ni nič literarnega ali filozofskega. Sprejmeš le, kar sprejme tvoja notranjost, a ta je sposobna sprejemati le pristno, naravno. Vse drugo sicer razumeš, a gre neprizadeto mimo tebe.«

»Ste me pa dobro pogruntali.«

»Moram ti žalostno priznati: javnost mi očita, da delam mlade bolne, ker padejo pod moj vpliv, in so zato nenaravni. Tebe ne bom mogel podvreči, in tega sem vesel.«

Od takrat sva si bila iskrenejša in sproščenejša. Nekaj pa mi je zavidal. Kolikokrat sem ga videl, da je krenil na trg ali z njega. »Ti, kakšno metaforo sem danes slišal! »In ves srečen jo je povedal. Slišal jo je od neke branjevke.

»Tega imam jaz doma za vsako drugo besedo.«

»Vidiš, to ti zavidam: živ jezik. Jaz moram takole napajati svojo notranjost, da hodim na trg poslušat.«

»Tebi se pozna tvoja govorica v tvojih podobah, ki jih kar mrgoli v pesmih... Ti si tega morda niti ne zavedaš.«

»Pri nas nihče ne govori: To je tako ali tako, ampak: to je, kot...

Povedal sem mu resnično zgodbo o nekem možaku, kateremu sem razlagal politiko, pa je na koncu rekel: »Ah, zdaj pa že zastopim, to je, kot če bi zasadil zeljnik...«

Bil sem večkrat na njegovih predvajanjih njegovih iger. Seveda je vse vloge tolmačil sam. Kako se je znal včlovečiti v vsako osebo, ki jo je ustvaril! Od takih predvajanj sem se ponavadi vračal čisto pijan njegove besede. S kakšno lahkoto je izražal tudi najtanjša spoznanja človeške duševnosti, saj je imel neverjeten posluš za vse živo v naravi. Vsak dan je krmil golobe, sprejemal je vse zavržene mačke, ki so mu jih ponavadi puščali kar v veži ali na stopnicah.

Če je hodil po cesti, je imel pri sebi vedno kak papirček, se nenadoma sklonil, pobral na papirček kakega šuštarja in ga zanesel na varno. Kot sv. Francišek. Teta in vsi, ki so prihajali na obisk, so se malo ponorčevali: Kakšna patrona, pa še tako opravljena, blodita po Ljubljani. Da sem našel res svoj pravi par. Pri njem sem naletel včasih tudi na dr. Marjo Boršnikovo, ki se je marsikdaj prišla pogovoriti o kaki stvari... Tudi jaz sem z njo tam večkrat pokramljal, da sva se kar dobro spoznala.

Mrak se je zelo zavzemal tudi za neko revijo, v katero me je vabil. Vedel pa sem, da iz tega ne bo nič. Prepričan je bil, da jo snujejo znani intelektualci. Z njim sem večkrat krenil tudi proti stolnici. Jaz nisem molil, on je bil do Krista in Matere božje otroško zaupljiv, toda moje vere se nikdar ni dotikal, čeprav je vedel, da sem daleč od njegove.

Kant, Nietzsche, Hegel, Krist, o teh je govoril, ko da so njegovi sogovorniki. Le za Kristove besede ni bil razumnik, ampak vernik. Vse življenje, od mravlje do vesolja, mu je bilo odsev Večnega. Občudoval sem skladnost življenja v njem in izven sebe. Vse mu je bilo neskončna harmonija. Najraje pa je imel golobe in mačke. Prav taka je bila Karla. Zdaj sem šele dodobra razumel izraz njenih mrtvih mačk, ki jih je upodobila, ali njene rože na belem papirju. Le ena roža, a v tisti je bila vsa duša vesolja.

prav nič ne zase in ne za mačke. Tudi jaz sem bil na koncu z odrezki, kajti takrat smo živeli na karte. Brez njih nisi dobil nič. Kolikokrat sem stal vso noč pred kako trgovino, za katero so rekli, da bo naslednji dan dajala na karte kako blago. Čakal si, dočakal morda cajh... Napotila sva se v Wolfovo, v kateri so imeli svojo trgovino umetniki. Zanj nisem vedel, pa me tudi zanimala ni, ker... Mrak je zavil, a se kmalu vrnil z grenkim nasmehom:

»Nič, prodajalka je rekla, da je ta trgovina le za umetnike. Jaz seveda nisem umetnik...«

Jeza, obup... Tako ga je davilo, da ni mogel izreči svoje bolečine in razočaranja. Kakšen izraz iz njegovih oči! Še bolj se je sklonil, da je ta visoka postava visela proti tlom kot kako skrivenčeno drevo tik pred zlomom pod težo snega. Vse življenje so ga odrivali, ga zasmehovali, prav tako Karlo, nazadnje ga je, sicer ne vedoča, še prodajalka v trgovini za umetnike. Seveda ni imel odrezkov za umetnike, teh pa mu niso dali... drugi, ne prodajalka...

Po diplomu sem nekako zgubil stik z njim. Videval sem ga tu in tam še kaj, morda sva še kaj spregovorila, kajti jaz sem bil prenapolnjen z drugo grenčico, ki je bila hujša od študentske. Tik pred diplomo sem se moral spopasti s tako primitivnostjo, da me je bilo sram slovenstva in jugoslovanstva: 1953. leta sem moral na Trst in bil tam skoraj pol leta. Ko sem se vrnil, nisem mogel doštudirati. Roki so šli po vodi, meni pa je propadla štipendija, češ da nisem v roku doštudiral. Reven, da nisem mogel domov. Če me ne bi pripeljal bratranec, bi moral iti peš, kajti v mojem žepu ni bilo denarja za pol zemlje, kaj šele za kosilo ali morda malico.

In še danes nimamo Trsta. Takrat smo vsi vedeli...

Nazadnje sem videl Mraka v Kostanjevici, ko je predvajal Van Gogha – svoj labodji spev. Komaj se je še premikal, podpirali so ga, ali igral pa je s takim žarom, kot da sta duh in telo popolnoma ločena. Ko sem ga šel pozdravit, se me je prisrčno razveselil in pristavil: »Kaj hočem, osemdeset...« Videl sem, da ne bo dolgo...

Ivan Mrak, Karla Bulovec, že pred njim pokojna... S kakšnim spoštovanjem sta živela drug ob drugem! Kot eno bitje v dvoje. Njegova postava, njegove mačke in golobi. Kjerkoli vidim jato golobov, se spomnim nanj.

Tudi golobom je dajal vse, kar je imel: zadnje skorjice ali celo drobtinice kruha. Nikdar ne bom pozabil šuštarja, ki ga je prenesel v živo mejo. O človeku ostane le nek vtis, tega pa je ponavadi le malo, kot je po upepelitvi malo... Vsega je malo, pa čeprav sam človek misli, da ga je veliko...

In v naši domovini nepriznanim umetnikom ne dajejo kruha, zato nisi bil in nisi umetnik... pa čeprav si bil Ivan Mrak ali Karla Bulovčeva... ki čakata tudi na Slovenskem svoje vstajenje...

Miroslav HVALNICA KOSOVI PESMI Horníček

Prevodi

Miroslav Horníček (1918, Plzen) je v češki kulturni prostor najprej vstopil kot gledališki igralec in režiser. Njegov prvenec *Dobro skrite gosli*, ČS 1966, kaže, da gre za izvrstnega poznavalca medosebnih odnosov in drobnih, vsakdanjih skrbi, ki grenijo ali bogatijo naše življenje (*Hvalnica miru, Hvalnica neslutnemu*). To idejno sporočilo ohranja tudi v drugih besedilih, kot sta npr. *Jablko je vinno* (*Krivo je jabolko*) ali potopisna proza *Listy z Provansy*. Pisanju se pozna, da je nastalo iz drobcev in poznavanja češke zgodovine (*Ctirad in Šárka*). Besedila odlikuje zastrt humor, ki je daleč od ironije in posmecha, a zato še toliko bližji majhnim človeškim problemom. Horníček je znan tudi kot izvrsten poznavalec gledališča in interpret klasičnih vlog, predvsem Shakespeara (*Hamlet, Othelo*). Zelo plodna in ustvarjalna leta ga povezujejo tudi z odličnima gledališkima igralcema Janom Werichom in Jiřijem Voskovcem, ki sta v češki igri nezamenljiva in neponovljiva. (*Hovory z Janom Werichom, Panorama, Praha, 1991*).

Mirjam Podsedensček

Človek je labilno bitje. Zdaj ga nekaj dviga, dotika se zvezd, zdaj ga znova nekaj drugega odbija, pada navzdol in še niže, vlačijo ga po blatu in še hujše – obrekujejo ga ljudje. Govorimo torej o vplivih, ki dvigajo, in o vplivih, ki pogublajo. Pogled na morje (še zlasti na Sredozemsko) običajno dviguje, pogled na alkoholika (zlasti notoričnega) pa velja za odbijajočega.

Iz tega bi se dalo sklepati, da bi pijanec (tudi notoričen) lahko povzdigoval pogled na morje (zlasti Sredozemsko) prav do popolne ali vsaj delne abstinence; toda v praksi se to rešuje drugače. Alkoholikov ni mogoče ozdraviti s tem, da bi samo posedali pri morju in gledali. V nekaterih primerih bi morda prišlo do dviga in zaželenega izboljšanja, toda pri drugih se bojim, da bi tak pogled lahko privedel do še večje in stalno rastoče žeje. Tu se ne da preprosto označiti enih vplivov kot pozitivne in druge ravno tako preprosto imenovati negativne.

Tudi tu igra pomembno vlogo subjekt. Pri Bachovi fugi npr. se v nekom prebuja tisočero hrepenenje, v drugem eno samo – razbiti radio.

Nekateri vplivi so si vendarle prislužili nekaj takega kot splošno veljavo in dokončno priznanje. Bobne in trobente npr. imamo za vojne inštrumente, njihova naloga in sposobnost je, da prebujajo borbena navdušenja. Inštrumenti za uničevanje so se razvijali in se razvijajo – (kajti), kot pravi Neruda – to človeško morje ne pozna počitka, toda kadar gre za glasbene inštrumente, misli človek nenehno enako. Nekatero vojsko so dobile pred bitko rum, druge pridige. Ko je šlo zares in ni bilo več časa za božjo besedo in ne za svete zakramente, so zazvenele trobente, bobni, hrup in rjojenje. Govori se, da je osamljen zvok trobent porušil Jerihonski stolp. Očitno je bilo to zidovje preozko za zvok. Nam, ki poznamo sodobno arhitekturo, se zdi to neverjetno; naših zidov zvok ne more ogrožati. Prepuščajo ga kot sito vodo.

Ljudje so se navadili imeti počasnejšo glasbo za bolj resno kot pa hitrejšo in nikjer, kolikor vem, ni prišlo do tega, da bi poskočen ples, četudi bi bil genialno skomponiran, postal narodna himna. Zdaj se ljudje zbirajo, da bi prisluhnil komornemu pianissimu, zdaj hrupu, znajo čakati vso noč na vstopnico in sposobni so se peljati na stotine kilometrov, da bi slišali in se naposlušali določenega glasu ali določene skladbe. Drugi bi znova prepeljali dvakratno razdaljo, da te skladbe ali pa tistega glasu ne bi slišali.

Tisti pa, ki so se srečali s tem namenom, se pogrezajo v navdušenje in nad njimi nastaja in se gosti ozračje očarane kontemplacije ali pa nasprotna atmosfera, ki ji podlega ureditev dvorane in nekateri deli obleke.

To, kar enega dvigne do sinjega neba, prebode drugega z rdečim oblakom besa in z neprištevnostjo zloba in med takimi vlada mržnja. Če bi se na enem polju morali srečati občudovalci npr. pihal z občudovalci jazza, bi se pojavili novi Lipani.

Potrpežljiv človek sem, poskušam se sporazumeti zdaj s tem, zdaj znova z onim in to in ono sprejeti v pravem trenutku in na pravem mestu. Pihal nimam rad, to se pravi, ne bi šel nekam samo zato, da bi jih ves večer poslušal, toda, če grem v junijskem nedeljskem popoldnevu med zorečim žitom in slišim iz daljave zveneti glasbo (v gostilni skrito kujejo dobiček), mora to biti godba. Ljudje so labilni – dvigajo se in padajo in znova vzletajo, padajo ne vedoč za svoj padec in so neskončno visoko, ne da bi to slutili. Razhajajo se v svojih nazorih glede dvigajočih in glede pogubnih

vplivov. Na koncu vsak sam v sebi včasih zaniha med fugo in rumom in ne ve, kje ima glavo, ali med zvezdami ali v mlaki; toda razhajajo se v tako mnogih stvareh, malo je, žalostno malo je tega, v čemer bi se srečali in srečevali.

To bi morala biti kosova pesem.

Do sedaj še nisem občutil – hvala bogu – situacije, ko bi morale trobente in bobni prebuditi tudi moje bojno navdušenje in dvomim, da bi se jim to posrečilo. Toda, če zaslišim prvič v letu peti kosa, se pogrezam preprosto v najvišjo srečno paniko. Vrsto let si zapisujem ta dan in ga imam za praznik. Rad ga ne bi imel le za praznik, ampak bi ga razglasil za praznik. Mislím, da bi to preprosto dejstvo moralo biti hitro sporočeno občinstvu in da bi morali prenehati z delom.

Množice bi se tiho napotile v vrtove in sadovnjake, kjer bi potem molče stali in poslušali. Brez soglasnih izjav, brez oživiljanja v dvorani, brez posameznih krikov in brez dolgotrajnega zaključnega ploskanja, ki bi mestoma prehajalo v ovacije.

Brez besed.

Zadostovalo bi priti, postati, prisluhnití. In raziti se tiho in še uro ali dve molčati, da bi v vsakem posebej in v vsakem drugače izzvenela ta pesem, ta fanfara, signal, te nežne čipke glasu, ljubeznivi tresljaj, to klicanje, to sladko dolgo klicanje, slavno vriskanje, ta dragulj kronajoč krone dreves, opojno stokanje, poziv vsem, izpoved časa, ki nastaja, milost polnemu času pomladi, to bujenje k nemiru.

Molčati, da bi zvenela.

Da bi izzvenela.

Prevod iz: *Dobře utajené housle* (Dobro skrite gosli), ČS, Praha, 1966
Prevedla: Mirjam Podseděnek

Miroslav HVALNICA MIRU Horníček

Rad imam mir. In prizadevam si ga ohranjati. Rekel bi, da se mi to večinoma posreči, če ne štejem nepojasnjenih in neobvladljivih izbruhov besa nad stvarmi, zaradi katerih se ne spleča jeziti niti niso vredne pogleda.

To je vedno malenkost: neobvladljiva ključavnica, kljubujoči predal ali moja nesposobnost orientirati se v vsebini lastnih žepov. Nisem sposoben prizadeti kokoši – če ni bila prizadeta že npr. s pečenjem na žaru – toda, če bi bila pred menoj neobvladljiva ključavnica v človeški ponižnosti, če bi mi trmast predal kljuboval v podobi najlepše žene, bi ga ubil.

Ubil bi ga brez omahovanja, z enim udarcem ali s čimerkoli, kar bi imel v tistem trenutku pri roki.

V svojem besu si stvari posebem, psujem jih, tolčem in jim grozim. Toda ne le v besu.

Po drugi strani znam biti stvarjem hvaležen, verjamem namreč v njihovo tiho in ponižno bivanje, verjamem v njihovo dobro voljo in včasih me jezi, da je ni, ali da je celo škodoželjnost. Vem, da imajo voljo in da je od njih odvisno, kakšna bo. Po petinpetdesetih zasukih, ki jih zaman napravim s predalom, se pokaže šestindevetdeseti zasuk kot prava kretanja, čeprav se v ničemer ne razlikuje od vseh prejšnjih.

Predal je bil naglo, ne vem zakaj, pripravljen za sodelovanje in se je odprl. Lahko bi to napravil prej ali takoj in je lahko zato tudi počakal še na mojih deset gibov, čeprav bi pri tem tvegalo, da za vedno preneha biti predal.

Nekatera ključavnica je neobvladljiva na en način, za kar ni kriva, ravno tako, kakor človek ni kriv zaradi svoje telesne hibe. En način se da razkriti in pomanjkljivost je lahko odstranjena ali spoštovana. Znanja je, z njo je mogoče računati, mogoče jo je prehiteti in med vami in ključavnico pride do dobrega in pomirjujočega odnosa. Druga ključavnica je pomanjkljiva na mnogo načinov.

Ni mogoče reči, da ima mnogo pomanjkljivosti, bolj je podobno resnici, da nima nobene pomanjkljivosti, toda iz nekakšnega razloga, iz nekakšnega, menda tudi njej skritega vzroka, se je odločila biti neobvladljiva.

Tako kakor nekateri ljudje. Ne vemo zakaj, tudi oni ne vedo, toda veseli jih, biti neobvladljivi. To jih zabava.

Poznam take ključavnice. Vanje najprej vtaknete ključ in po petih ali desetih zasukih ugotovite, da je nujno potiskati malo na desno in navzgor.

Potem ključavnica popusti. Prihodnjič je vendarle vsa stvar ravno nasprotna.

Napravite petnajst, triindvajset, šestinšestdeset zasukov malo na desno in navzgor, toda ključavnica se je domislila nekaj drugega. Nujno je potiskati drugje, drugam in drugače. In potem še vedno drugače in vedno drugam.

Ko domnevate, da so vsi načini že preizkušeni, pride dan, ko sploh ni nujno, niti priporočljivo potiskati.

So ključavnice, ki so si sposobne izmisliti, tako kot Šeherezada, tisoč in eno možnost, toda pri tridesetdeseti možnosti vam popuste živci in uporabite sekiro.

Ne vem, kaj se dogaja v taki stvari. Želel bi razumeti njene svojeglavosti, želel bi jo z nečim osrečiti, zaupati ji, da razumem in občudujem njeno eksistenco, ki je delno, toda vendar odvisna od njenega obnašanja, in da so najini občasni nesporazumi nekaj najhujšega, kar me lahko doleti.

Žal ni načina, s katerim bi si lahko zaupala svoja stališča, svoje občutke.

To je obupno zame in ne more biti zabavno zanjo.

Ne vem, zakaj sem vedno jaz tisti, do katerega se stvari tako obnašajo. Če se stvari približa kdorkoli drug, se mu ta preda z nežno ponižnostjo, rekel bi z nasmehom, kakor bi govorila, to je moj gospod in jaz sem njegova stvar, njegova služabnica.

In tisti, kdorkoli me gleda kakor koga, ki dosedaj še ni imel ključa v rokah in ki ne ve, da je potrebno potegniti proti sebi, in – povejmo to naravnost – kakor norca.

Ni nujno, da je to predal ali ključavnica, niti, da je to predmet. Rekel sem že, da me lahko razdraži tudi moja nesposobnost orientiranja v žepih.

Na primer, zagotovo vem, da imam v enem izmed njih svinčnik. Pregledam torej enega za drugim, pregledam vse, toda svinčnika ni nikjer.

V žepih je mnogo stvari, moja žena pravi, da preveč, ampak nobenega svinčnika.

Pregledam jih znova in potrpežljivo, kakor gobar po gozdu, kakor

računovodja obračam, toda spet zaman.

Moje roke se začno zapletati med različne predmete, izmed katerih so nekateri nejasni ostanki drugih predmetov, ki sem jih nekdanj potreboval, a so sčasoma razpadli, se polomili, se obrabili. Že tretjič pregledujem žepo in želim biti dosleden, toda vsa volja je šibka proti nemiru rok, ki neodvisno od nje in ena od druge dirjajo po obleki kakor vihar po strehi.

Začenjam mešati vsebine posameznih žepov, ostanki predmetov se stapljajo ne v smislu svojih bivših celot, bolj proti njim in proti smislu česar koli in proti moji pameti. In v tem trenutku moram – kakor oblak poln elektrike – zadeti, treščiti, poseči, usekati, prebiti se.

Najhujše, kar me v takem trenutku lahko doleti, je miren, uravnovešen, smehljajoči se človek.

Nekega dne sem moral sredi hrupne ulice v žepu najti ključce našega stanovanja in jih izročiti svoji ženi, ki se je vračala domov prej kakor jaz. Stala je in čakala. Pregledoval sem obleko in ugotavljal, da so žepi obratno sorazmerni s kvadratom časa.

Že dvanajstič sem pregledoval štirideseti žep in iz ostalih so padali ostanki vstopnic, računov, odvečnosti, ostanki ostankov, ostajajoči ostanki odvečnih ostankov. Kaos me je obdajal in vdiral vame, pred očmi je poletaval črni vran besa.

V tem trenutku je moja žena, mirna, uravnovešena in smehljajoča se, kakor vedno rekla: »Ne jezi se.«

Nič več. To je rekla pri najboljši volji pomiriti me, ampak s tem je ravno dosegla nasprotni učinek in jaz sem segel z roko v žep suknjiča kakor strela v skedenj. Nikoli še nisem videl strele udariti v skedenj in ne morem vam opisati tega, kar je od skednja ostalo. Od žepa ni ostalo mnogo.

Prav gotovo to ni bilo podobno žepu in tudi suknjič je na kraju posega izgubil podobo in značaj suknjiča.

To je bilo, kakor sem že rekel, na hrupni ulici in jaz sem se poskušal diskretno prebiti skozenjo. Raztrgal sem svojo obleko neopazno in tiho in mislim, da več kot šest, sedem ljudi tega res ni opazilo.

Drugje je na to naletel drug človek.

To je bilo v času, ko je moj sin, kakor vsak otrok tistih let, preživel obdobje vprašanj. Trdim, da je treba otroku odgovarjati. Nepotrpežljivost tu ni na mestu, prav škodljiva je in kazni vredna. Odgovarjal sem. Seveda nisem kibernetični stroj in ne svetnik in moja domišljija, moja znanja in moj mir imajo svoje meje.

Torej sem vedno odgovoril na določeno število vprašanj, potem mi je bilo potrebno karkoli osvobajajočega, nekakšen fizičen ali psihičen pobeg, s katerim bi znižal naraščajoči pritisk.

Zadostovalo je malo brcniti v klopco, zadostoval je udarec s pestjo v drevo ali pridušen krik v stran, toda to je bilo nujno potrebno izpeljati takó, da ne bi otrok – čudovito nedolžen, popolnoma nesluteč in blazno radoveden – ničesar opazil.

Nekoč, spet na hrupni ulici, je prišlo do take situacije: S sinom sva se vračala s sprehoda po mestu. Sprehajati se po mestu je zame zmeraj utrujajoče, toda taki sprehodi, povezani s pojasnjevanjem triletnemu otroku, so resnična muka.

In nikjer drevesa, nikjer klopi, povsod okrog so ljudje, nič primernega za brcanje ali teptanje, za razbitje z enim samim udarcem, so le ljudje, hiteči in ravnodušni ljudje.

Bil je poldan, bilo je vroče in lačen sem bil.
In hitel sem.

In bil sem odrasel človek, ki zaradi svojih občutkov vročine, lakote in utrujenosti preneha sprejemati tisočere čudeže dogajanja in bivanja, če se jih – prav kakor odrasel – sploh še zaveda. To je bilo na Prašni brani. Bližal se je najin tramvaj, stopil sem na tramvajski tir, toda znašel sem se med dvema kolonama vozil, obdan s hrupom, zmedo in teptan z mučno naraščajočim občutkom, da ne bova prišla pravočasno, da bi ga ujela.

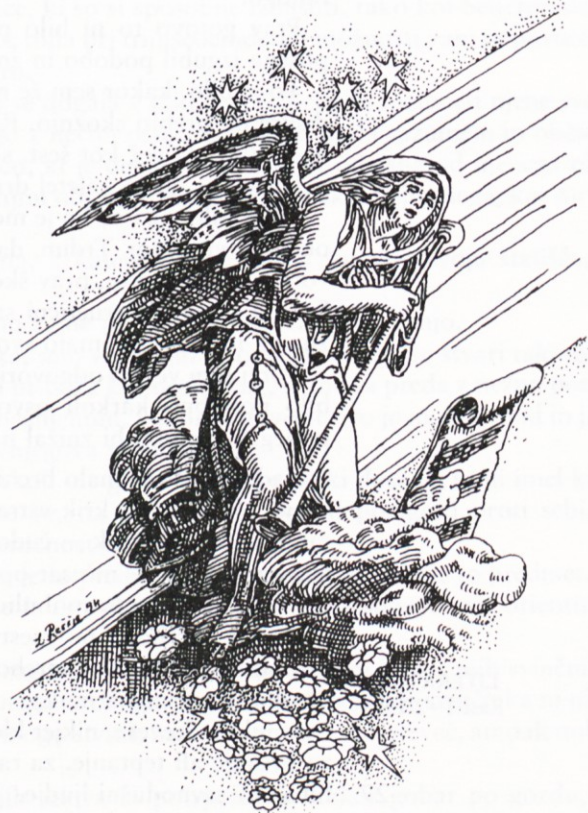
Za menoj so vozili avtomobili, pred menoj so se kopičila rdeča vozila z električnih tirov in v tem trenutku me je moj sin vprašal o nečem, kar je opazil v drugem nadstropju stavbe nasproti.

To je bilo v vrsti njegovih vprašanj tisto mejno vprašanje: blagoslavljaje hrup, ki me je obdajal, sem se obrnil od otroka, da bi ta ne slišal, in kriknil dve besedi, dve krasni češki besedi, s katerima je jezik sposoben izraziti vse, od brezmejnega začudenja do nemočnega besa, dve besedi, s katerima pošiljamo nekaj nezaželenega dalje in kar najbolj daleč, gotovo dalje kakor k hudiču, kriknil sem jih pošiljajoč z njim ne le radovednost svojega sina, pač pa svojo nervozo, kriknil sem jih s čudovitim občutkom sprostivte in ne sluteč, da kričim prav v obraz dami, ki se je znašla sredi prometnega vrveža in za katero do sedaj nisem vedel. To je bila starejša gospa, prijetne zunanosti in gotovo uglajenih navad.

Nikoli ne bom pozabil njenega pogleda. Bila je že daleč, toda še se je ozirala. Mislim, da se v nekem smislu ozira še danes.

Prevod iz: *Dobře utajené housle* (Dobro skrite gosli), ČS, Praha, 1966
Prevedla: Mirjam Podsednešek

Lucijan REŠČIČ: ilustracija za
zbirko pesmi Ivica Jembriha *Zemlja
smo – zemlja sme*, ki bo izšla pri
Dolenjski založbi v letošnjem letu

RAST – L. V,
ŠT. 1–2 (23–24)
MAJ 1994

**REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA**

SREČAVANJE S TRZASKO SLOVENSKEGA SATELJEM BORISOM PATORJEM

II

KULTURA

Silvo Fatur SREČAVANJE S TRŽAŠKIM SLOVENSKIM PISATELJEM BORISOM PAHORJEM

Levo: pisatelj Boris Pahor
Desno: Obala, 1993; foto: Aleš Lenassi

1.

»Ljudje lahko berejo leposlovje tako različno, kot živijo«¹. Moje branje Pahorjevih del, kot bom skušal povedati, je zaznamovalo dejstvo, da sem kot Pivčan po rojstvu prebivalec istega primorskega prostora, če zaobsežem s pojmom Primorska območje, ki je po Rapallu postalo in triindvajset let ostalo del kraljevine Italije. Tega dejstva, tako sodim, nič dosti ne zožuje drugo, da sem se rodil v letu, ko je Boris Pahor v Kopru maturiral. Njegovo življenje in delo, ki ga je bistveno zaznamoval kres v pristanu², ko je bilo kasnejšemu pisatelju sedem let, in moje življenje, ki ga je v sedmem letu zaznamovala *uniforma balila* ter besedi *le ciliege* in *il nido*, ki smo ju morali otroci moje vasi prerisavati in prepisovati z majhnega kartončka v prvošolske zvezke. Bilo je v šolskem letu 1941/1942, v domači šoli, ki so jo sto let prej zgradili predniki in nad vrata vzdali kamnito ploščo z napisom *VERI I (N) OMIKI*³. Če se mi spomin zazre v tisti čas, vidim, kako vihti nad nami svojo učiteljsko/didaktično taktirko učitelj Spatola, ki je bil menda Sicilijanec in niti ni bil slab človek, a v mojo zavest se je naselila predvsem njegova črna srajca.

Moja vas, Zagorje na Pivki, je od zmeraj štel mesto v zalivu⁴ za svoje mesto. Ljubljana je bila tedaj daleč in za Koper so vedeli le pivški ovčarji, ki so v Istri prezimovali svoje črede. Vse življenje se je v mojih krajih stekalo k jamborni cesti⁵ in po njej v tržaški pristan.

Naj mi bralec ne zameri, če navajam podatke o svojem življenju in o svojem kraju, ko naj bi razmišljal o pisatelju. A če naj podkrepim v prvi povedi izpostavljeno tezo, da »ljudje berejo leposlovje tako različno, kot živijo«, moram navesti še nekaj dejstev iz svojega otroštva.

Prvi spomin mojega življenja sega v leto 1940. Živ je, plastičen, nekako tridimenzionalen. Čeprav so moji domači s karabinjerji, ki so prebivali v veliki hiši onkraj ceste (v kasarni, smo rekli), živeli v dobrih odnosih, so

¹ Meta Grosman: *Procesi branja v knjigi Bralec in književnost*, Ljubljana 1989.

² Podoba fašističnega požiga Narodnega doma v Trstu 1920. leta, sicer pa kot Kres v pristanu naslov knjige Pahorjevih novel, Ljubljana 1959.

³ V Zagorju pri Pivki so vedeli povedati anekdoto, kako so se nekoč fašisti spravili nad ta napis, o katerem so sklepali le, da je slovenski in seve ni smel krasiti njihove šole. Pa jim ga je prebrisal domačin »prepisal« v njihov črkopis: *Veri amici*, in na mah se jim je posvetilo, da je napis pravzaprav v čisto spodobni italijansčini. In tako je ostal.

⁴ Mesto v zalivu je naslov Pahorjevega romana, Koper 1955.

⁵ Po jamborni cesti... v mesto na peklu, zgodovinska študija Miroslava Pahorja in Ilonke Hajnal o notranjskem zaledju Trsta, Ljubljana 1981.

nam tiste pomladi lepega dne zaprli očeta. Hkrati so vdrli v našo vas tuji delavci ter v dveh, treh dneh prekrili našo belo cesto z gladko, črno prevleko. Naslednji dan so se zdrenjale v našo hišo, ki stoji ob cesti, v črne uniforme oblečene ženske in se zagnetle, potem ko so odstranile lonce maminih hortenzij, na okna v pritličju in nadstropju ter povsem zatemnile notranjost, kjer smo bili domači ujeti v začudeno tišino. Ženske na oknih pa so v nekem trenutku vztrepetale in zacvrčale in nekaj minut hrupno vreščale in ploskale in vpile: *du-če, du-če*. Potem so zginile, kot so prišle. Oče se je naslednjega dne vrnil. Asfalt pa je pod pritiskom trdih koles gozdarskih voz in podkev težkih kmečkih konj vzdržal le nekaj dni, ponekod kvečjemu nekaj tednov. Da je le Duce, ki je prišel osebno preverit, kako potekajo priprave za velik prodor proti vzhodu, imel o vsem kar najboljše vtise.

Spomladi 1941. leta so vaško gmajno nad vasjo, vse do cerkvice sv. Martina, guro, kot ji rečemo po domače, čez in čez s šotori prekrili vojaki. Ob večerih jih je bila polna vas, v vaških gostilnah se je vse trlo. Mi pa smo morali o veliki noči za mesec dni v begunstvo.

1942. leta nas je nekoč pretresla čudno rdeča večerna zarja nad Brkini. Drugega dne se je šepetaje razvedelo, da je pogorelo sedem vasi, ki so nam bile blizu, dve iz naše fare. In da so pri Kilovcah ustrelili več ljudi. V zgodnji jeseni 1943 je tudi nas otroke zajel in odnesel zanos ob razpadu Italije, kot so tedaj govorili starejši. Edino hišo v naši vasi pa so leta 1944 požgali Nemci, ker da so v njej našli triglavko z rdečo zvezdo. Konec aprila 1945 smo v strahu in pričakovanju spremljali razkrajajoče se kolone okupatorjevih vojska, ki so se skozi našo vas umikale proti Trstu, in dočakali prve partizane, ki so kar s tanki, kakšno presenečenje! pridrli čez Mašun iz snežniških gozdov. A še v začetku maja smo mulci lahko prav od blizu opazovali in občudovali baterijo treh topov, ki jih je Tone Kovačev vkopal na očetovi njivi tik pod vasjo, ter z njimi pošiljal zadnje pozdrave, kot so pravili, nemškemu 97. korpusu, ki se je dolgo upiral v Ilirski Bistrici. Po sedmih letih vojskovanja v Italiji in Severni Afriki je tedaj kot oficir 3. prekomorske partizanske brigade zase končal drugo svetovno vojno dobesedno na svoji zemlji⁶. Potem je bilo vojne konec. V naših otroških skrivališčih pa je ostal pravi vojni plen vsakršnega orožja in streliva, ki je zadostoval za naslednjih deset let.

Naslednjo zimo smo mulci dvakrat, trikrat na teden zvečer vztrajno čakali na vaške ženske, ki so že v temi zgodaj zjutraj odhajale v Trst z nahrbtniki krompirja in fižola ter se vračale okrog desetih zvečer s tem in onim drobnim blagom; a mulci smo čakali predvsem na hrustljave, imenitne tržaške žemljice. 1946. leta sva se z očetom po najugodnejši poti, z vlakom do Trsta in potem z ladjo, napotila v Koper, kjer je starejši brat obiskoval vinarsko-sadjarsko šolo; tedaj sem prvič videl in doživel Trst in neposredno občutil rek, ki smo ga otroci tolikokrat slišali od starejših: »Lepo, po vrsti, kakor so hiše v Trsti.« – A zdaj je že čas, da se obrnem k pisatelju. Srečavanje iz naslova je treba razumeti predvsem kot srečavanje z njegovimi knjigami.

2

Če odmislim *Porednega Bobija* in *Gospoda Kozamurnika* pa *Princesko Zvezdano*, nekakšne črno bele slikanice žepnega formata⁷, ki so razveseljevale moje otorstvo (kakšno razkošje književnosti za otroke se ponuja danes v primeru s tistim, česar smo bili deležni mi!), brez pomislekov lahko zapišem, da je bila prva knjiga, ki me je resnično vznemi-

⁶ Na svoji zemlji se imenuje prvi slovenski celovečerni film scenarista Cirila Kosmača in režiserja Franceta Štiglica, 1948.

⁷ Kot razbiram iz reprinted, ki ga je oskrbela novogoriška založba Maja, 1991, je Poredni Bobi, s podnaslovom Vesela zgodba s slikami, delo G. T. Rotmana.

Naslovnica knjige Borisa Pahorja
Vila ob jezervu

mila, osvojila in navdušila **VILA OB JEZERU**. Nikoli pozneje nisem toliko in tako sistematično bral kot v srednješolskih letih. Bral sem, kolikor se je največ dalo, knjige, ki jih je narekovalo spoznavanje posameznih književnih obdobjev v gimnaziji. Posebej so me pritegovali ruski realisti. Po Pahorju pa sem segel mimo tega načrta, po čisto sveži knjigi, ki je komaj izšla. In prišla me je tako globinsko, da sem ob njej zagrešil prvo svojo recenzijo ali meditacijo o knjigi. Ohranjena je v 3. številki 1. letnika srednješolskega lista *Glas Krasa*, ki smo ga sedmošolci in osmošolci tedanje postojnske gimnazije zasnovali v šolskem letu 1955/1956 in sem mu kot urednik namenjal veliko časa in dela. V dobrih šestdesetih vrsticah članka *Zapiski ob robu* (psevdonim RO) sem zapisal, da gre za kratek roman, za ljubezenski roman, ki da je vse prej kot sentimental (sentimentalnost je bila že takrat strašno na slabem glasu!), da je »svojevstvena ljubezenska zgodba. Čas trajanja: tri dni, čas dogajanja: dve leti po zadnji vojni, osebe: v glavnem samo dve – Mirko in Luciana.« Danes bi seveda govoril o dogajalnem času in dogajalnem prostoru, kakor ga opredeljuje literarna teorija ob modernem romanu, a tedaj o tem še nismo vedeli nič. Pač pa sem s citati zabeležil obravnavano taboriščno motiviko, ki je arhitekta Mirka Godiño še zmeraj tiščala za vrat; »smrt je zlezla vanj z dimom krematorijskega dimnika«, ni se mogel znebiti »votle osamelosti« in »porazne praznine«, sem citiral iz knjige. Zaman se je skušal otresti mrtveca v sebi. Pa je srečal Luciano, »mlado, polno kipečega življenja«, sem zapisal, vzplapolala je ljubezen in zmagala je ljubezen, saj je, sem spet citiral Pahorja, »po uničenju in smrti najbolj veljavna resnica ljubezen; zaradi nje je smiselno vse, kar obstaja«. Danes, z razdalje skoraj štirih desetletij, ko je najbrže pred nami skoraj ves pisateljev opus, bi smeli reči, da sta ti dve temi, tema taborišča smrti in tema odrešujoče ljubezni med moškimi in žensko, dve osrednji Pahorjevi pisateljski preokupaciji, ki ju je tematiziral znova in znova, ki si stojita nasproti v napeti medsebojni dinamiki, ki sta življenje in smrt, smrt in življenje. Eros – Tanatos je seve v drugačni zvezi zadevo formuliral Gradnik.

No, v tej moji prvi recenziji pa sem zabeležil tudi kako, ne le kaj pisatelj pripoveduje. Naj kar citiram, saj najbrže marsikaj od tedaj zapisanega še drži: »Pahor je mojster... v svojevrstnem, preprostem, toda učinkovitem literarnem prijemu«. (Danes bi govoril o zgradbi Vile ob jezervu in o tem, da tudi v drugih delih, kljub številnim značilnostim, ki jih ob njem lahko odkrijemo s teorijo modernega romana, ostaja pregleden, načrten, daleč od modernističnih skrajnosti.) »Sočen in mehak je njegov jezik«, sem zapisal, »njegov dialog je gibčen, naraven. Izredna je sposobnost psihološkega poglobljanja... Njegov slog je liričen; malo dogajanja, brez zapletov. Močna je impresivnost njegovih opisov narave«. (Mar niso vse to vrednote, ki jih pri našem pisatelju cenimo tudi danes? Temeljitejša študija njegovega sloga bi sicer dodala še to in ono, to in ono bi formulirala v drugačnem jeziku, a mimo zapisanih ugotovitev najbrže ne bi mogla.) Sestavek sem tedaj zaključil: »Boris Pahor je lirik in psiholog. Njegova filozofija je življenjska, je današnja. Ob njegovih mislih se poraja vrsta novih misli. Človeka prizadene. Človeka aktivira. In v tem je moč njegove umetnosti.« Tako.

Če se danes ozrem na njegov obsežni opus, na njegov leposlovni in publicistični del pa na njegovo živo življenje, potem bi moral premisliti v prvi vrsti, odkod Pahorju ta neuničljivi, radoživ, nenehno tvorni odnos do življenja, ki je njegova bistvena lastnost in osrednja vrednota

Silvo Fatur
SREČAVANJE S TRŽAŠKIM
SLOVENSKIM PISATELJEM
BORISOM PAHORJEM

njegovega pisateljskega opusa, ki se razodeva v vsebinah in oblikah njegovih struktur. Če pa bi se pri bralcih, ki jih je Pahor vznemiril, dalo izmeriti stopnjo njihove aktivnosti v odnosu do pojavov življenja, bi morali verjetno zaključiti z mislijo, kako relativna je tolikokrat ponavljana misel, da umetnosti ni dano, da bi spreminjala človeka in svet. In najbrže bi pritegnili Ernstu Fischerju, ki je bil prepričan, da so »*Helozina ljubezen, mladi Werther, Helena v Čarobnem zrcalu... zgodovinsko prav toliko pomembni kot izum parnega stroja ali cepitev atomskega jedra*«.

Oljke, 1993; foto: Aleš Lenassi

3.

MESTO V ZALIVU me je pritegnilo z opisi vzvodov ljudske vstaje v Trstu jeseni 1943, ki sem jo doma kot otrok doživljal tudi jaz. Vznemirjalo me je prevsem vprašanje možnosti narodne eksistence v Trstu, saj smo nedavno prej tudi postojnski gimnazijci v svetem ogorčenju demonstrirali in skandirali: »Dajte nam puške, gremo v Trst!« Skozi Postojno pa so se valili na zahod tanki tedanje JLA. Ob izidu romana leta 1955 je bilo že popolnoma jasno, kako varljivo je bilo upanje, ki se je po vojni tolikokrat izrazilo tudi z nešteti napisi (danes bi rekli grafiti) po hišah primorskih vasi, kakor npr. »Trst je naš« ali pa »Življenje damo, Trsta ne damo«.

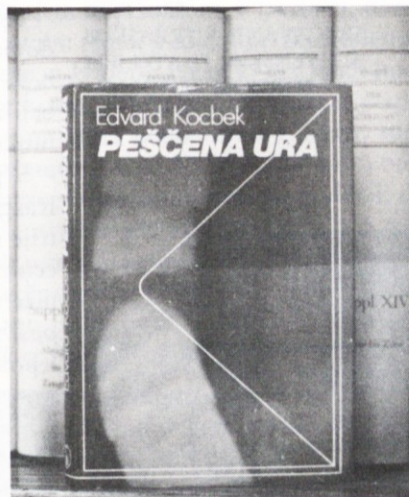
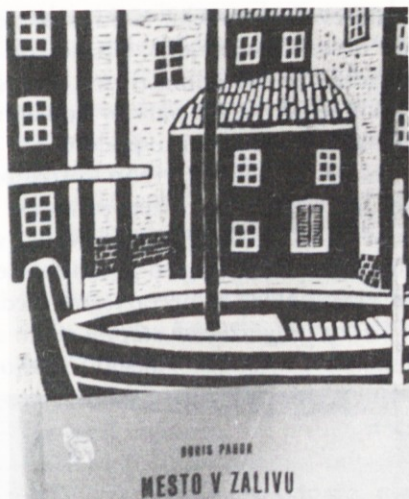
Posebej pa me je pritegnila še ena razsežnost romana, namreč pejzaž, podoba prostora, kamor je pisatelj vpel svoje mesto v zalivu, živopisna podoba kraške planote, ki se s sončnimi paštni, vzpne nad mestom in odpira pota v razsežnosti svobode. S Kosovelom in Pahorjem sem odkril lepote kraškega sveta in ga sprejel za svoj svet.

Najbolj očitna in že na prvi pogled razvidna literarna prvina tega romana je dvogovor, ki je pri Pahorju zmeraj živ in živahen. Med dvogovore pa so zmeraj funkcionalno vstavljeni orisi krajine, kakršen je naslednji.

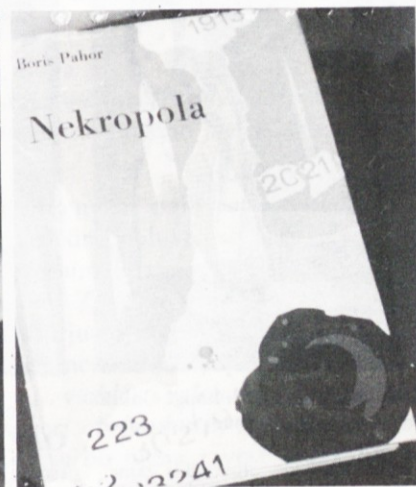
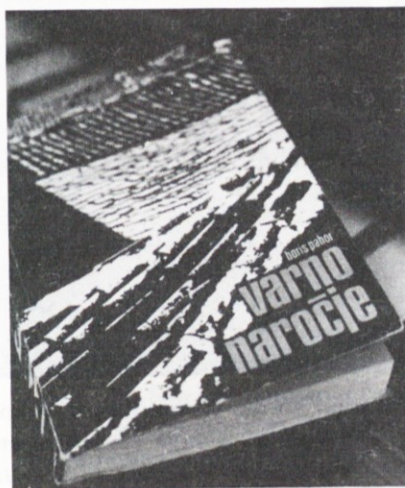
»Visoko na rebri sta že bila.

Spodaj sta bili zdaj dve rački sredi kala, nad kalom so se stopnjevale žolte brajde in beli zidki, potem je bil ovinek katranirane ceste. In onkraj ceste spet brajde v dolinici in spet kamnite meje nad njo. Potem hišice in borjači. Potem spet rdečkaste brajde. Po ti rebri pa, navzdol do kala, so bili zeleni paštni kakor dolge zelene stopnice, in samo polovico so bili v soncu zavoljo poševne sence, ki jo je reber risala nanje.«

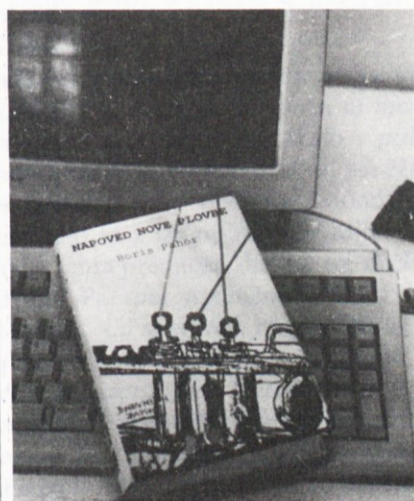
Silvo Fatur
SREČAVANJE S TRŽAŠKIM
SLOVENSKIM PISATELJEM
BORISOM PAHORJEM

Naslovnice knjig:
Boris Pahor: Mesto v zalivu; Edvard
Kocbek: Peščena ura

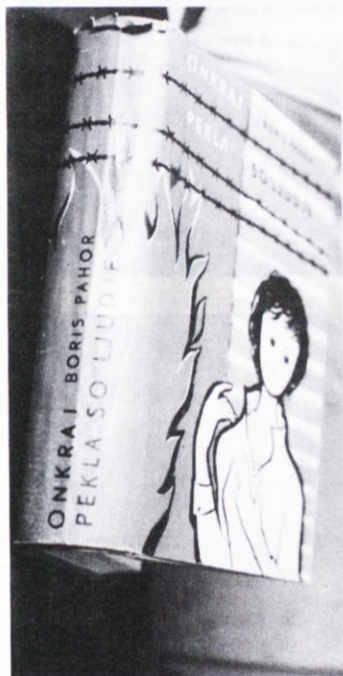
Boris Pahor: Varno naročje, Nekro-
pola

KULTURA
Rast 1-2/1994

Boris Pahor: Tržaški mozaik, Napoved nove plovbe

Silvo Fatur
SREČAVANJE S TRŽAŠKIM
SLOVENSKIM PISATELJEM
BORISOM PAHORJEM

Naslovnici Pahorjevih knjig: Onkraj pekla so ljudje, Nomadi brez oaze

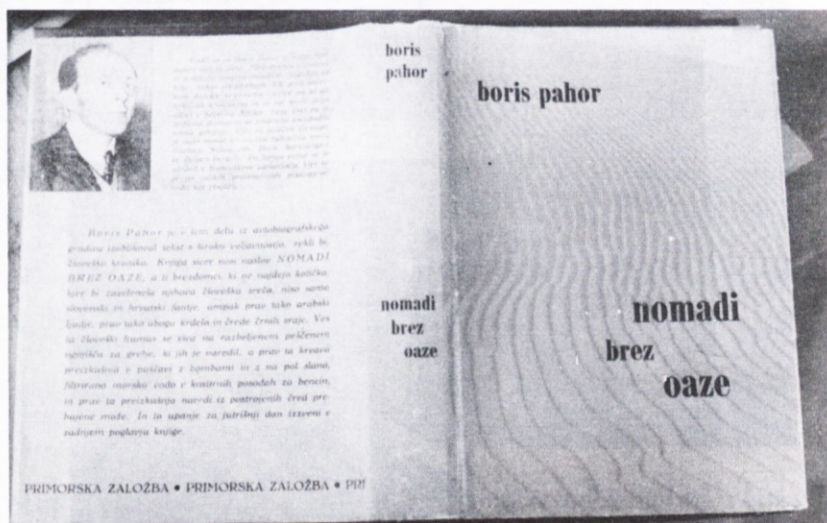
⁸ Jože Pogačnik, Slovensko zamejsko in zdmsko slovstvo, Trst 1972.

⁹ Pogačnik, navedeno delo.

KULTURA
Rast 1–2/1994

Pomanjševalnice (rački, zidki, dolinica, hišice) in narečno značilne domače besede (kal, brajde, borjači, paštni) zagotovo pričajo o pisateljevi navezanosti na domači breg. Prilastki: žolte pa rdečkaste brajde, beli zidki, zeleni paštni barvito besedno slikajo pejsaž. Izjemno živ in funkcionalen pa je ritem te podobe.

S povedjo »Visoko na rebri sta že bila« je določeno opazovališče. Razgled uokvirjata dve zloženi povedi, a med njima si zapovrstjo sledijo trije izpustni stavki, brez povedkov, kar vse ustvarja svojevrsten, poskočen ritem. Kot da se pogled poskakujoče kotrlja s paštna na pašen, vse niže in niže, dokler se ne raztegne v edino metaforo, primeru »zeleni paštni kakor dolge zelene stopnice«, in se potešen ob vsej tej živopisni lepoti zaustavi in umiri. Takšno je Pahorjevo ustvarjanje razpoloženj.

Nenavadno so me vznemirjali in pomirjali hkrati **NOMADI BREZ OAZE**. Prihajali so v moje enaindvajseto leto. Ob njih sem tudi sam urejal svoje »čustveno nazorske osebnostne plasti«⁸. Marsikatera, posebej svetovnonazorska dilema, ki mi jo je ponujala ta afriška kronika, je bila tudi moja dilema. In za marsikatero rešitev, h kateri sem se nagibal, sem dobil potrditev v knjigi. To me je opogumljalo. Ob Pahorju sem dozoreval. Toliko bolj, ker so bili slovenski fantje – italijanski vojaki v Libiji, Egiptu in na Sinaju tudi fantje iz moje vasi, zlasti tisti, ki so se, ne po svoji želji in volji, vojskovali sedem dolgih let, v Italiji, severni Afriki, pa po dalmatinskih otokih in okoli nesrečnega Knina; padali so – po zakonih neusmiljene svobode – še 1945. leta, tudi na kraškem robu in v tržaških predmestjih.

Fantje in možje, dekleta in žene iz moje vasi so skusili tudi taborišča smrti. Roman **ONKRAJ PEKLA SO LJUDJE** je pripovedoval tudi njihove zgodbe, poročal je o grozotah in stiskah, predvsem pa o strahotnem ponižanju in teptanju človeškega, o popolnem razčlovečenju človeka. Pretresen sem bil. In spet navdušen, ko sem spoznaval, kako potem nad smrtjo spet zmaguje ljubezen, kako je ljubezen kot silna energija »včlenjena v psihični proces človekovega prerodenja«⁹. – Ljubezen kot temeljna kategorija življenja je ob zvestobi rodu in domu tudi srž romana **PARNIK TROBI NJI**, ki ga hranim s pisateljevim podpisom.

Ko je roman **PARNIK TROBI NJI** izšel, sem se že nekaj let kar poglobljeno ukvarjal z raziskovanjem *tigrovskega* gibanja na Primorskem in v Istri. Ni mi šlo v račun, da so v domačih krajih o *tigrovcih*

¹⁰ Ljudje in kraji ob Pivki, krajepisni zbornik, Postojna 1975.

¹¹ Ivan Regent (1884–1967), znani tržaški komunist, publicist, uredniški delavec in politik, je tedaj upokojen živel v Ljubljani.

¹² Revija Obala, št. 13, 1972; polemičen odgovor na pisanje Srečka Vilharja o Primorski med dvema vojnama.

vselej govorili z neprikritim navdušenjem in ponosom, v javnosti, posebej v publicistiki, pa je bila to prava tabu tema. Tedanji pivški študentje smo, snujoč krajepisni zbornik *Ljudje in kraji ob Pivki*, ki je z istim imenom izšel šele mnogo kasneje¹⁰, že konec petdesetih let večkrat javno načenjali to vprašanje. A nihče se ni hotel pogovarjati z nami, tudi ugledni zgodovinarji ne. S tem vprašanjem smo v Ljubljani obiskali tudi Ivana Regenta¹¹, ki nas je sicer ljubeznivo sprejel, hkrati pa podučil, da naj stvar pustimo pri miru, ker da še ni dozorela za razpravljanje. S tem se nisem hotel sprijazniti. In še bolj sem se zagrizel v problem, prebiral predvojno, še posebno emigrantsko časopisje, zbiral pričevanja po pivških vaseh. Kasneje sem nekajkrat pisal o tem, prvič v članku z nedvoumnim naslovom *Zakaj molk o Tigru in tigrovcih?* 1972. leta¹².

V romanu Parnik trobi nji sem spoznaval Pahorjevo videnje Primorske med vojnama, od požiga narodnega doma v Trstu, prek ukinjanja slovenskih šol in društev, odpuščanja slovenskih in istrskih učiteljev – do začetka ilegalnega odpora, njegovih knjižnih in tudi bombnih akcij; ta odpor je v moji zavesti ob tigrovcih od otroških let dalje naravnost simboliziral Janko Premrl-Vojko.

A v spominih na branje tega romana mi je najbolj v ospredju ostal imeniten oris prvega erotičnega srečanja med pripovednima osebama Emo in Danilom, ki sta sicer živela zgoraj orisano javno življenje; zato se bom tu nekoliko pomudil.

V dveh dolgih odstavkih, ki obsegata nekaj manj kot sedem strani, in še treh čisto kratkih odstavkih na naslednji polovici strani je ubesedeno stanje Emine zavesti med poznovečernim in zgodnjepjutranjim vlakom po prvem erotičnem stiku z Danilom. Zgodilo se je tako naravno. In kako bi bilo mogoče, da se pri Pahorju to ne bi zgodilo s podobami morja, z metaforiko, ki pomnožuje pomeni in jih stopnjuje k neizrekljivemu. »... bila je«, beremo o Emi, »... v oblasti valov, kjer hotenje nima več nobenega pomena, kakor v tineri ob jamboru, ki niha po ukazu razburkanega morja«. Čutila je, da se bo njena zavest »vsak hip vsa odsrkala in da je prav, če se bo, ker je ob Danilu, ker je ta izguba zavesti bogastvo za oba, skupen potop v vodne plasti, v katerih se njuni telesni prepletata kakor alge.« Tako se je zgodilo.

Potem je ob spečem Danilu zamišljena spremljala »brnenje nočne tišine« in ves čas se ji »ni rodila ne potreba ne želja, da bi spala, in njeno telo, tako se ji zdi, bo edino v vsej pokrajini, ki bo pričakalo v polni zavesti jutranje svitanje; ker to prebujenje se je, to natanko ve, združilo z vsemi celicami njenega bitja...« Misel ji nato slika njen odnos do novega življenja, ki se je morda spočelo in z iztanišano občutljivostjo komaj prebujenega materinskega čuta tehta prednosti deklice oz. dečka, moškega oz. ženske v krutem svetu. Pa spet natančno prebira vse odtenke pred nekaj urami doživete sreče. »... spet sledi njegovi dlani, ki se komajda dotika njene kože, kakor da hoče priklicati ... vanjo mir in zbranost, a jo hkrati pripravlja na še neznano, samo sluteno čutenje, ki počasi priteka iz naklonjenega ozadja noči; popolnoma je izginila zavest razgaljenosti in bližina njegove roke je ob njenih prsah mehka napetost morske vode, ki privalovi, ko telo leži na hrbtu, se prisloni ob nadržje in spet odvalovi dalje, da prepusti mesto naslednjemu valu.« Ta predigra valov in »mehka napetost morske vode« se potem stopnjuje, napetost se sprošča v žarenje. »Z njegove dlani, iz prstov njegove roke prihajajo skozi njene prsi vanjo kakor proge žarkov, ki se usmerjajo v vse strani,

prebujajo toplotne iskre v sencih in potem v kolkih, pa nekje v notranjosti, kjer njeno telo do zdaj ni bilo njeno, ker znamenja njegovega življenja šele zdaj komaj zaznavna prihajajo iz neslutnih globin. A ko je videti, da je izžarevanje njegove dlani doseglo višek, tako da se svetloba že preliva preko roba pravkar odkrite, a že prepolne posode, se ob dotiku njegovih ustnic njeno nedrje razžari, kakor da je nenadoma vzkliko živo sonce iz njenega vodoravnega bitja in napojilo s svojim žarčenjem obraz tistega, ki ga je priklical v življenje; in potem se na pekoči planjavi, kakor na ravnini gorečega peska, pokaže še drugo, do zdaj neodkrito, a od tega trenutka živo in neugasljivo sonce. Tako je postopoma zmeraj bolj bitje, ki ga na novo odkrivajo, in obenem je ona sama odkriteljica tega neznanega ženskega bitja. « In tako vse do vrha rastoče plime. »Bilo je, kakor da ostrina sončnega žarka razžarja konici njenih prsi, s katerih se tenke proge voljne žerjavice razlivajo po nji, vse do pasu in niže, kjer se njeno telo prvič prebujajo. « In tedaj je »njegova roka nepričakovano začela risati vzdolž njenega telesa stezo, po kateri se bo spustil ognjeni potok, in skoraj brezumna je bila tista polnost njenih prsi in novega ognjišča, ki je nastalo v središču njenega telesa in je odpošiljalo svoje žarke v vse smeri. « In še »potem je menda zares izgubila zavest, ker se spominja samo, da je začela razpadati na svetle drobce, kakor da je njeno telo iz peska, da, kakor da se ruši predor, ki so ga otroci izdoblili v sivorumeni pesek in ga je sonce izžušilo in speklo. A morebiti ne, ni bilo podobno razmravljenju sipka, ampak razpadanju neotipljivih svetlobnih iskric, ki so razkrajale njeno telo in ga razdajale po vsej širni planjavi sveta. «

Seve Pahor ne bi bil Pahor, če se tudi ob tem izjemno intenzivnem in umetniško polnem ubesedenju ljubezenskega zlitja dveh človeških bitij, ne bi vprašal, koliko »za takšna razmerja med ženo in možem.... prihaja v poštev narodna pripadnost«, saj se menda žensko telo »ravno tako razživi ob tujem ljubimcu«. In si odgovori z Emينو mislijo, ki si »ne more... predstavljati, da bi jo, potem ko se jima je počasi približala tišina, nagovoril nekdo z besedo, ki bi bila v nasprotju s Cankarjevimi knjigami... na polici...«. Stališče, ki utegne biti za marsikoga, morda za večino ljudi sporno. Posebej še, ker v danih okoliščinah zazveni nekoliko patetično citiranje Cankarja in nekaj vrstic dalje še Gradnika in Kosovela. A tu bi bilo treba pritegniti vedenje o psihološkem doživljanju manjšinca, ki je zagotovo v tem in onem drugačno od večinskega. In Pahorju moramo priznati tudi večje poznavanje te psihologije, zato mu kaže verjeti. Zagotovo pa je prepričljivost te sodbe utemeljena v opisanem dejstvu zblížanja dveh nemara najbolj intimnih plasti človekove osebnosti, ki ju predstavljata intimnost erotičnega in intimnost materinske, ki v skrajnih legah izključujeta vse tretje.

Emino intimno srečanje z Danilom, poglobljeno še s pripovedovanjem njenih in njegovih spominov in z zarisovanjem skupne prihodnosti na zaslonu napovedujoče se svetovne vojne, je še bolj utrdilo njuno misel, kako bosta skupaj »nadaljevala zgodovino ribiške hišice v bregu in usode ljudi, ki so stoletja prirasli k temu obrežju, kakor školjke k skali«. Skozi to srečanje pa se je Ema osvobodila tudi travme v podobi njene sestre, ki »se je dala na voljo črnim srajcam«. Srečanje z Danilom jo je spet ukoreninilo v domača tla. Saj je bilo kot obred žrtvovanja, popolne in celostne predaje drugega drugemu.

Občasno mi je prišla v roke Pahorjeva – z vso trdnostjo lahko rečemo Pahorjeva – revija *Zaliv*. Imponirale so mi že njene besede na ovitku, da je »odprta vsaki razsodni slovenski besedi, za katero si upa avtor prevzeti odgovornost«. Tako drugačna je bila od vsega, kar smo brali doma. Odpirala je kroge novih obzorij. In ti krogi so se večkrat ujeli s tistimi, ki sem jih s široko odprtimi očmi prvič zaznal pri stricu na Koroškem v Avstriji. Bil je moj stari, se pravi očetov stric, duhovnik, pred vojno radovljiški dekan, odkoder so ga najprej 1941. izgnali Nemci, 1944. leta pa iz rojstne vasi Zagorje še surove grožnje domačih »revolucionarjev«, in se je s tisto dolgo, žalostno kolono maja leta 1945 iz Ljubljane z nahrbtnikom čez rame umaknil čez Ljubelj. V počitnicah 1958. leta sem pri njem v odmaknjeni koroški fari Zeltschach bei Friesach, v Selcah pri Brežah je trdil on, prebil osem dni. V njegovi knjižnici sem odkril marsikaj, česar doma ni bilo, ker ni smelo biti. Knjige, ki jih je izdajala celovška Mohorjeva, koledar *Svobodna Slovenija* iz Buenos Airesa, posamezne številke revije *Meddobje* s sestavki o Balantiču in njegove *Zbrane pesmi*. Naravnost požiral sem vse to. »Vzemi in odnesi, kar te zanima«, me je spodbujal stric kot študenta slavistike. Bil je že prileten mož in menda ni prav vedel, kako nevarno je bilo tedaj vnašati v Jugoslavijo tovrstno literaturo, ki je bila seve na političnem indeksu. Vseeno sem tvegala. Ko sem se vračal, sem med perilom in drugo kramo popotnega kovčka, zavite med namerno scefrane najzanimivejše strani koledarja *Svobodna Slovenija* srečno pretihotapil *Jerčeve galjote*, povest Karla Mavserja in Zorka Simčiča, kratek roman *Človek na obeh straneh stene*, ki je leto dni prej izšel v Buenos Airesu.

Vse to tržaško, koroško in južnoameriško slovensko branje je v meni utrjevalo nekakšno tretjo dimenzijo življenja. Vse pogosteje sem se spraševal o naravi človekove zakoreninjenosti v domačih tleh in se bolj in bolj nagibal k prepričanju, da je le-ta bistveni pogoj za etično pokončno rast. Slutil sem v tem nekakšen temeljni zakon življenja.

Posebno razsežnost tem in takim premislekom je kasneje dajal moj pedagoški poklic, poklic profesorja slovenščine in kasneje delo ravnatelja na postojnski gimnaziji, in spoznanje, kako je bila v tedanjem šolskem ustroju domovinska ljubezen pravzaprav zapostavljena, ne sicer ravno prepovedana, pač pa podrejena drugim vzgojnim ciljem, ki da so pomembnejši, npr. internacionalizmu, bratstvu in enotnosti in socializmu. Ob tem spoznanju sva se dobro ujela s kolegom Francem Zupanom; bil je zgodovinar, tisti čas je pripravljal za strokovni izpit temo o nesrečnem koroškem plebiscitu 1920. leta. Od slovenskih narodnostnih problemov je bil kot obseden. Dolga leta je na postojnski gimnaziji vodil t. i. krožek OZN. Vendar to ni bil krožek 8–10 dijakov, kakršni so npr. živeli in životarili ob nekakšnih internacionalističnih programih po drugih srednjih šolah, marveč pravo gibanje, ki je vsako šolsko leto zajelo po sto in več dijakov, se pravi najmanj vsakega četrtega gimnazijca. Temu je bilo tako, zdaj sem prepričan, ker je bila srž krožkove dejavnosti vsa leta prav spoznavanje zamejstva in navezovanje stikov z zamejci na zahodu in severu. Skozi to pa ozaveščanje mladih o ključnih problemih slovenskega naroda. Vsakoletna sezona krožkove aktivnosti se je praviloma zaključila s poučnim izletom v zamejstvo, izmenično na italijansko oz. na avstrijsko stran. V fotoalbumu hranim posnetke naše skupine z dvorišča slovenskega dijaškega doma v Trstu, s Travnika v Gorici, s Trinkovega groba na Trčmunu. Nepozabno je bilo srečanje z

domačimi pod slapovi nageljnov Janežičevega doma v Lešah na Koroškem, pretresla nas je pripoved župnika Murija v Djekšah, ko se je šele v varstvu zidin protiturskega tabora in potem njegovega župnišča njegova beseda dodobra razvezala.

S tem gibanjem v zvezi sem bil z Borisom Pahorjem prvič v živo, če odmislim njegov avtogram v romanu Parnik trobi nji. Bilo je 1972. leta, ko smo z njim najprej vzpostavili pisemsko zvezo in se dogovorili za zmenek; kar pri njem doma, v Barkovljah, da naj bo, je odločil. S profesorjem Zupanom sva se tako napotila v Trst. Pisatelj in njegova žena, ki jo je mož predstavil kot Vojkovo sestro, sta naju ljubeznivo sprejela. Hitro smo se zmenili, da bo pisatelj tega in tega dne sprejel postojnske krožkarje v Šempolaju, kar v gostilni; pridružil naj bi se tudi Rebula, ki ga pa ni bilo. Potem je beseda tekla sproščeno domače. Pisatelj je poudarjal, kako prav je naravnano naše delo. Od gospe sva tedaj v šaljivem tonu zvedela, da Podnanos na Vipavskem, njen in Vojkov rojstni kraj, ni Podnanos, tudi ne Šentvid, marveč Šembid. Seve nismo mogli mimo Janka Premrla-Vojka, tega simbola primorskega protifašističnega odpora. Ob slovesu smo s pogledom zajeli živopisni svet kraške zemlje in morja, ki je na sto in sto načinov svet Pahorjevega pripovedništva.

Srečanje v Šempolaju 13. maja 1972. leta, pisateljeva ognjevitava beseda, žar njegovega prepričanja v zvestobo domovini kot zvestobo samemu sebi, je v kakih petdesetih dijakih vzbudil neprikrito občudovanje. To srečanje je postalo in ostalo težišče našega doživetja Trsta in Tržaškega krasa v njuni zemljepisni, zgodovinski in še posebej narodnostni razsežnosti. In tisti, ki smo se nekaj let prej srečali z g. Murijem na skrajnem severnem braniku slovenstva, smo srečanje s Pahorjem doživeli kot svetli, optimistični pol istega vseslovenskega problema.

Šele leta kasneje, 1990. leta v Gorici, pa sem pisatelju povedal, kako se je 1971. leta znašel na moji ravnateljski mizi zavoj, oddan na pošto v Dutovljah. Odvil sem ga in pred menoj je bilo deset knjižic z naslovom **ODISEJ OB JAMBORU**. Vedel sem za oblastveno okrožnico, ki je opozarjala, da je knjižica na indeksu in da je treba vse odkrite izvode nemudoma izročiti notranji upravi. Kaj storiti? Pošiljko zamolčati? Jo odnesti in s tem zavreči? Kaj pa, če je provokacija? Vprašanja so se kar prehitela. A odločiti se je bilo treba brez odlašanja. In odločil sem se. Dva izvoda sem odnesel udbi, češ, tole je prišlo na moj naslov, ne vem odkod. En izvod je postal moje skrivno branje, ostale sem za nedoločen čas zakopal globoko za policami svoje knjižnice.

Kako sveži so bili Pahorjevi *Tržaški zapiski*, njegove *Misli o sodobnem slovenstvu* in *O slovenski suverenosti*, *O misteriozni samobitnosti* in *O slovenstvu danes*, pa o *Zvestobi narodni biti*; kako drugačno je bilo vse to branje od tistega, kar so nam dan na dan ponujali naši časopisi in tudi malone ves revialni tisk. Danes lahko ugotavljamo, kako je čas dal Pahorju prav. In povsem upravičena je bila njegova pripomba, čeprav izrečena v še tako slovesnih trenutkih, ko je prejemal Prešernovo nagrado¹³, ko je stanovskemu kolegu, ki je po vrsti našteval vse bolj in manj zaslužne za suverenost mlade slovenske države, oponesel, da bi bilo le prav, če bi vstel še petindvajset let revije *Zaliv*.

Neposrednost, ognjevitost, pogum in etično pokončnost je Boris Pahor velikokrat izpričal tudi pred Odisejem in še večkrat pozneje.

Tako še posebej v knjigi dnevniških zapisov in razmišljanj o viharju, ki ga je vzbudila brošura Edvard Kocbek, pričevalec našega časa, se pravi

¹³ Ob podelitvi Prešernove nagrade Borisu Pahorju 7. februarja 1992 je bil kot predsednik Društva slovenskih pisateljev slavnostni govornik pesnik Dane Zajc.

v knjigi **TA OCEAN STRAŠNO ODPRT**. Že kosovelovski naslov prepričljivo priča o pričevanjski energiji, ki je za oba tržaškokraška ustvarjalca tako značilna.

5.

Roman **V LABIRINTU** so mi takoj ob izidu podarili tržaški kolegi s pisateljevim podpisom in pripisom letnice 1984. Tedaj sem že četrto leto vsak teden dvakrat, trikrat službeno, kot pedagoški svetovalec za slovenske šole na Tržaškem, zahajal v Trst (včasih tudi v Gorico) in navezal številne, ne le službene in delovne, marveč tudi prijateljske stike. Moram ugotoviti, da sem se od vsega začetka tu počutil kot doma, in marsikaj kaže, da so me tudi zamejski šolniki vzeli nekako za svojega. Tega si ne morem razložiti drugače kot z dejstvom, da sem Trst in Tržaški kras, zamejstvo in slovenstvo živel že z doma, v veliki meri tudi po Pahorjevi zaslugi. Zato so me tržaški kolegi uganili, ko so mi podarili prav Pahorjevo novo stvaritev.

Obstal sem že ob prologu v ta zajetni roman. Za vsega dobrih šestdeset vrstic gre, za dve strani običajnega knjižnega formata, ki pa nemara sodita med najboljše strani Pahorjevega pripovedništva. Prolog pripoveduje o morju, ki ga je naš pisatelj dotlej zajel že na tisoč načinov, česar niti približno ni storil noben drug slovenski pisatelj, kar je za ustvarjalca, avtohtonega Tržačana, tudi umljivo, a tu teče beseda o morju na tisočprvi način. Morje je našemu pisatelju najprej nepogrešljivi del življenja, ki ga, kot plodovnica še nerojeno bitje, varuje pred najbolj krutimi sunki usode. Potem mu je morje metafora na sto in sto načinov, od preproste komparacije do pejsažev, ki ustvarjajo svojevrstna razpoloženja in enkratna občutja. In v umetnosti je bistveno prav občutje, bi dejal Drago Jančar. Pahorju se morje razodeva s tisočero obrazi, ki jih slika čopič narave od zore do noči, od pomladi do zime in spet v pomlad. Morje je Pahorju instrument v rokah virtuozca. V našem prologu mu je, čeprav na prvi videz prazno, pač poznoddecembrsko morje vir inspiracije, vir ustvarjalnega navdiha.

Hodil je po barkovljanskem obrežju »brez prave zavzetosti za okolje, ki mu je drugače zmeraj priskočilo na pomoč in mu poživilo misli«. Pisateljske naloge, ki jo je imel v načrtu, se nikakor ni mogel lotiti. Do povojnih dogodkov, ki naj bi jih uredil in oblikoval, »je ostajal hladen in neprizadet«. Spraševal se je tudi o smislu »obnavljanja preteklih doživetij«. Pa se je zoper lastne navade »odločil za... nenavadno dopoldansko pohajanje bolj iz upora proti brezvetrju v svoji notranjosti kakor iz želje po morski bližini«. Postal je ob nagnjenih skrleah, ki so si jih svojčas »ribiči zamislili za spuščanje čolnov v vodo«. Bila je oseka in skrli so bile suhe. Na njih pa »razdrobljene lupine školjk, obrušeni zelenkasti stekleni drobci, zglajeni, rumenkasti, novcem podobni kamni, vse vprek pa sivkasti sipek«. Pojav, ki bi ga opazila kvečjemu radoživa otroška zvedavost, je našega pisatelja vznemiril. Najbolj so ga »pritegnili okruški školjčnih lupin. Njihove zunanje, nekoč črnikaste obloge, so bile zdaj motno lilaste, drobci, ki so kazali notranji del lupine, pa so imeli lesk srebrnine«. In ti živopisni drobci se pisatelju iznenada razodenejo kot živopisni okruški sveta in življenja, ki ga je pustil za seboj. Saj je očitno, da je »življenje tako mendralo, brusilo in pililo ljudi, kakor je bilo naredilo morje s kamni, školjkami in steklenimi črepinjami«. Začutil je, kako »se mu zavest, ki je dolgo tonila v dremavici, na novo prekrvlja«. In še malo prej nekako brezdušni breg je oživel. Kar vztrepetala

Naslovnica Pahorjeve knjige *V labirintu*

je veriga asociacij, ki so ga odnesle v otroštvo in mladost, med vrstnike, ki so se tu objestno metali v morje... Čutil je, da »se mu bodo iz brušnih kamenčkov in opilkov lupin kar same začele risati podobe iz povojnih let«. Ko se je vračal proti domu v bregu, je »čutil, da mu je okolje spet blisko«, da ga je zajelo že dolgo pričakovano razpoloženje, ki ga »naklonjeno spremljata molk pinijevih gostih krošenj in prešerni krik samotnega galeba, ki je zakrožil nad vodno gladino«. In v tem razpoloženju se je začelo porajanje novega romana V labirintu. Čisto lahko bi se imenoval tudi Tržaški mozaik, kot neka druga Pahorjeva knjiga. A naslov bi bil nemara preveč slikarsko dvodimenzionalen. Zgubljenost v labirintu tržaške in ne le tržaške povojne zmede pa je seve zahtevala globinsko slikanje.

Ne gre, da bi zdaj razglabljal o vseh razsežnostih, ki jih prinaša ta obsesna pripoved, ki umetniško oblikuje čas vsega dveh povojnih tržaških let. A gre za čas in prostor, v katerem se je na tem stičišču Vzhoda in Zahoda odvijalo, kot je bilo že zapisano, »eno najbolj dramatičnih poglavij novejših slovenske zgodovine«¹⁴. In eno od najbolj dramatičnih poglavij tukajšnje slovenske narodnostne skupnosti hkrati. Pahorjevo pričevanje prepričljivo in pretresljivo potrjuje misel, ki jo je izrekel eden mojih tržaških prijateljev, a je tedaj nisem prav razumel. Dejal je: »V dveh letih je kominform prizadejal tržaškim Slovincem več hudega kot fašizem v dveh desetletjih.« Teža teh besed je strahotna. – Roman pa je svojevrstna sinteza dotedanjega pisateljevega premišljevanja in leposlovnega in publicistično-kritičnega pisanja o slovenstvu, o napačni smeri razvoja, ki jo je diktiral slovenski komunizem in ki je morala logično pripeljati do zloma, najprej za mejo, potem pa tudi znotraj meja Slovenije in Jugoslavije. Škoda, ki je bila na slovenskem zahodu narejena prav v prvih povojnih letih, pa je nepopravljiva.

Naključje je hotelo, da so istega 1984. leta izšle tri znamenite in nenavadno odmevne knjige: Poleg Pahorjevega romana *V labirintu* še Branka Hofmana *Noč do jutra* in Igorja Torkarja *Umiranje na obroke*. Primerjalna študija bi med temi tremi romani seve razkrila številne razlike, nekaj skupnih potez, na vsak način pa bi morala ugotoviti, da so bile te tri knjige znamenje za začetek koncentričnega napada na trdnjavo slovenskega komunističnega gibanja, ki se je končal z zlomom tega gibanja in ustanovitvijo samostojne slovenske države. Kot sprenevedanje zato zveni misel zgodovinarja Boga Grafenauerja v spremni besedi k obravnavanemu Pahorjevemu romanu, kako da je (bila tedaj) »pri nas pisateljska svoboda gotovo večja kot zgodovinarska«, saj si je bilo svobodo enostavno treba vzeti; za to pa je (bil) vselej potreben tudi pogum in neomajna zvestoba resničci, pa čeprav je le-ta zmeraj tudi subjektivna.

6.

Ko sem prebiral roman *ZATEMNITEV*, prvič šele njegovo drugo, dopolnjeno izdajo, sem skoraj istočasno prebiral tudi Fulvia Tomizze *Mladoporočenca iz ulice Rossetti*. Druga izdaja Pahorjevega romana in slovenski prevod Mladoporočencev sta izšla istega 1987. leta. Snovno jedro je, kot je znano, obema knjigama skupno. To je resnična in pretresljiva zgodba o Stanku Vuku in njegovi ženi Dani, ki so ju marca 1944. leta v njenem tržaškem domu, sredi mesta, potolkli strelji neugotovljenih in najbrže neugotovljivih morilcev. Gre za dvoje prepričljivih in pretresljivih umetniških pričevanj o moči in stiskah ljubezni v viharjih

¹⁴ Na ovitku knjige *V labirintu*, Slovenska matica, Ljubljana 1984.

Naslovnica knjige Borisa Pahorja *Zatemnitev*

zgodovine, ki pa sta zgrajeni na tako različne načine, da kar kličeta k poglobljeni študiji o tem, kako se isti dogodek, isti motiv ali ista snov v različnih umetniških delavnicah oblikuje v povsem različne umetniške stvaritve. Tudi v pisateljskih ustvarjalnih postopkih gre za različna branja. Različna branja reke življenja. Vendar je to tema za doktorsko tezo in se je tu lahko le dotaknemo. Tomizza ob Vukovih pismih in drugih pričevanjih pelje pripoved z nekakšnim dokumentarnim literariziranjem oz. literarnim dokumentiranjem in na ta način pregledno in stvarno rekonstruira dogajanje, s tem da ustvarja vtis prebiranja nekakšnega sodnega fascikla, kar bralca potegne za seboj kot strast odkrivanja resnice. Akterji zgodbe nastopajo s pravimi imeni. Med njimi je tudi Boris Pahor.

Pahor pripoveduje o vsem tem (navidezno) fiktivno zgodbo, ki pa jo je v resnici tudi sam živel. Na nov način je tu spletel v novo stvaritev malone vse snovne prvine, ki se jih je loteval že v prejšnjih svojih delih. Tu so prvine narodnostnega zatiranja primorskih Slovencev in njihovega predvojnega protifašističnega odpora, tudi vstaja jeseni 1943. leta, so zapori in koncentracijska taborišča; tu je tudi mesto v zalivu in breg in kraška planota in tu so usode ljudi v viharnih časih vojne in nasilja. A v središču obeh pripovedi je ljubezen, ki se Tomizzi, ki jo po več kot štiridesetih letih razbira iz Vukovih pisem, zdi nekam »predvojna«, pri tem pa jo doživlja in to zapiše že v začetku romana »*kot eno izmed duhovnih dobrin in naravnih pridobitev, ki se je med drugo svetovno vojno uničila do te mere, da je danes v času miru in blagostanja skorajda ni več*«. Tej stvarni ugotovitvi potem neposredno doda zanosen poudarek: »*Tako nežne in odkrite predaje, ki bi bila hkrati tako zahtevna, lahko v današnjih časih iščete z lučjo opoldne...*« Pahor pa v epilogu svoje pripovedi obuja ustvarjalne dileme ob temeljnem hotenju po »*ohranitvi ozračja, ki je bilo nezamenljivo samosvoje tako glede prostora kakor glede časa*«, dokler se ni v nekem trenutku in na čisto določenem kraju sprožilo »*in njegovi prsti so se kar sami sprehodili po tipkah, da izpričajo zgodbo o njem in Miji, zgodbo, ki je ščasoma postala pripoved, kateri sta se bralec in bralka približala v tej knjigi*«. Pisatelj in pripovedovalec sta se na koncu romana tako poistovetila, (navidezna) literarna fikcija je postala pričevanje. Tudi pričevanje o razsežnosti ljubezni, ki je v Pahorjevem opusu eno od jeder, ki bistveno sooblikujejo individualne usode ljudi. Marija Pirjevec je za ta del ugotovila, da je »*njegova literatura nenehoma posvečena tudi erotični tematiki, ki mu ob narodni in bivanjski pomeni neke vrste odrešilno cono*«¹⁵.

Vprašanje o deležu fiktivnosti v leposlovju sem Pahorju zastavil spomladi 1990. leta na prvih primorskih slovenističnih dnevih v Novi Gorici, ko je kot častni gost srečanja z njemu lastno kritičnostjo in pravično spoštljivostjo hkrati govoril o svojih srečanjih s Francetom Bevkom. O odnosu med stvarnostjo in fikcijo je med drugim dejal, kako »*pisatelj lahko piše v prvi osebi, a ne o sebi, v tretji osebi, pa vendar o sebi. Fikcije so torej različne...*« Pogostoma je fiktivnost sredstvo zoper pisateljevo blokado v nekem režimu in sredstvo za njegov alibi. »*Tako je imel Bevk prav,*« je povedal Pahor, »*ko je svetoval, naj bi svoje polemične poglede podal rajši v romanu.*« In tega načela, pravi, se je držal pri pisanju romana *V labirintu*. »*Tam je skoncentriran spopad med tezo o narodni identiteti in tezo o ideološkem reševanju narodnega vprašanja*«. – Posebej je svoj pogled na fikcijo (ponovno) formuliral ob Tonetu Svetini in njegovi upodobitvi kaplana Lada Piščanca v *Ukani*, ki jo je Svetina

¹⁵ Marija Pirjevec: Pisatelj Boris Pahor med etničnim in ontološkim humanizmom, v knjigi *Na pretoku dveh literatur*, Trst 1992.

Silvo Fatur
SREČAVANJE S TRŽAŠKIM
SLOVENSKIM PISATELJEM
BORISOM PAHORJEM

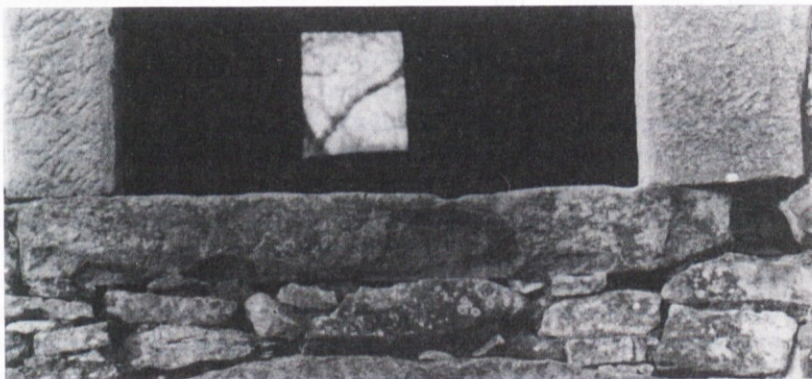
zagovarjal s pravico do fikcije. Vprašanje je Pahor zastavil in razrešil kot izrazito etično/moralno vprašanje. »Prav zato, ker ne gre za fikcijo, ampak za opis resničnih dogodkov.« O svojem romanu *Zatemnitev* je zatrdil, da gre »za avtobiografski tekst,... podan v tretji osebi...«, ker da je želel pripovedovati in ne izpovedovati se. O odnosu med prvo in drugo izdajo romana pa je dodal še tole: »... če sem v prvi izdaji do neke mere spremenil to ali ono resničnost zato, da se ne bi neposredno dotikal nekaterih oseb, sem se potem v drugi izdaji – zaradi postranskega posega v moje delo – odrekel še ti fikciji.« Roman je tako postal veliko in pomembno, problemsko polno, jezikovno in slogovno pa dognano pričevanje o prostoru, času in ljudeh, ki jih je poznal v živo in od blizu in jih ubesedil. Razmerja med literarno fikcijo in podobami življenja, ki jih pisatelji jemljejo iz realnosti in vgrajujejo v svoje delo, tako ostajajo še dalje zanimiv in odprt literarnovedni problem.

Če za konec pritegnemo še znano dejstvo, da se Pahor velikokrat vrača k že obravnavanim snovem, da svoje pripovedi često spreminja, krajša, gnete na nove načine in dograjuje, potem smemo zaključiti, da je dosedanje srečavanje z njim navrglo vsaj tale spoznanja: Če kdo, potem tržaški slovenski pisatelj Boris Pahor vse življenje piše in živi eno samo, skrajno intenzivno zgodbo, ki jo je v njegovem otroštvu odločujoče zaznamoval kres v pristanu. Ta podoba nasilja nad človekom in narodom je nekako določila zorni kot vsega kasnejšega pisateljevega iskanja, premišljevanja, razsojanja in akcije. Zdi se, kot da iz tega doživetja izvirajo in se vanj spet stekajo vse njegove zgodbe. Iz tega doživetja izhaja vse njegovo človeško in pisateljsko iskanje smisla posameznikovega in kolektivnega bivanja. V tem iskanju so posebej izpostavljene tri, štiri teze. Etična pokončnost posameznika in narodova moč se razkrivata v dialektični medsebojni zvezi, druga drugo omogočata. Človek je najbolj človeški v ljubezni, ker je pogoj polnega erotičnega zlitja intimna bližina, intimnost, kakršna se lahko razodeva le še v maternem jeziku. Ljubezen premaguje tudi strahotno razčlovečenje taborišč smrti. Pogoj za človekovo etično pokončnost je zakoreninjenost v domačih tleh, zvestoba rodu in domu. A ta zvestoba je predvsem zvestoba jeziku. Jeziku, ki našemu pisatelju poje kot starodavna lira s svojimi pradavnimi in hkrati vsak hip novimi akordi. – Nenehno Pahorjevo vračanje k tem temam in njih poglobljanje se kaže kot »spiralna rast«, ki našemu pisatelju »omogoča prehajanje iz pisateljskega oblikovanja osebne izkušnje v ustvarjanje, ki je po svojih razsežnostih občečloveško«. To zadnjo misel je že pred več kot dvajsetimi leti zapisal dr. Jože Pogačnik¹⁶. Danes ji tudi ob argumentih iz zadnjih dvajsetih let lahko le še bolj prepričljivo pritrdimo.

Vse fotografije naslovnice:
Janez Pavlin

Istra, 1993; foto: Aleš Lenassi

KULTURA
Rast 1–2/1994

France Novak PLETERŠNIKOV SLOVAR

Letos (1994) mineva sto let, odkar je v Ljubljani izšla prva knjiga Slovensko-nemškega slovarja, ki ga je uredil Maks Pleteršnik. To je ena najbolj znanih slovenskih knjig. Po sto letih je njegova slava že nekoliko spremenjena, lahko bi rekli zgodovinska, vendar še vedno, vsaj v strokovnih krogih, velika.

Uporabljali so ga vsi, doma in po svetu, ki so se ukvarjali s slovenskim jezikom, bodi uporabnostno, raziskovalno ali primerjalno. Še vedno je pogosto citiran v jezikoslovnih primerjalnih razpravah, v katerih je upoštevana tudi slovenščina.

Število uporabnikov je bilo zelo veliko. Sprva so ga uporabljali tako rekoč vsi, ki so potrebovali kako informacijo o slovenskem besednem zakladu; zdaj ko imamo že obsežne druge slovarje, zlasti Slovar slovenskega knjižnega jezika v petih knjigah,¹ se je število uporabnikov skrčilo in tudi spremenilo, vendar posegajo po njem še vedno vsi, ki jih zanima stanje našega besednega zaklada v prejšnjem stoletju, sistem našega besednega zaklada in njegov razvoj.

Delo, ki je splošno znano pod imenom Pleteršnikov slovar, ima takle naslov: Slovensko-nemški slovar. Izdan na troške rajnega knezoškofa ljubljanskega Antona Alojzija Wolfa. Uredil M. Pleteršnik. Prvi del A – O. V Ljubljani. Založilo in na svetlo dalo Knezoškofijstvo. Tiskala Kato-liška tiskarna 1894. Str. XVI + 883. – Drugi del P – Ž (z Dodatki in popravki). V Ljubljani. 1895. Str. (2) + 978 + IX.

Slovar je izhajal v snopičih, ki so se imenovali sešitki; vseh je bilo 23; prvi je izšel v začetku leta 1893,² zadnji pa leta 1895; vsi so nosili letnico 1893.

Urednik slovarja je bil klasični filolog in slovenist Maks Pleteršnik, ki se je rodil 3. decembra 1840 v Pišecah; ljudsko šolo je obiskoval v Pišecah, gimnazijo v Celju od 1851 do 1859, univerzo pa na Dunaju do leta 1863. Poučeval je na gimnazijah v Mariboru, Celju, (Kranju), Gorici, Trstu in v Ljubljani. V Ljubljani je bil od 1871 do 1900, ko je bil upokojen. Pokoj je preživel izmenično v Ljubljani in doma. Umrli je v rojstni vasi 13. septembra 1923. Od leta 1883 do 1895 je urejeval Slovensko-nemški slovar. Ta slovar je njegovo daleč najpomembnejše delo. Ko je postal urednik, ni bil brez slovarskih izkušenj. Že kot študent na Dunaju je pomagal Franu Miklošiču pri slovarskem delu. Potem je sodeloval pri prireditvi Latinsko-slovenskega slovarja za 3. in 4. gimnazijski razred I. A. Rožeka (Breznik, SBL II, 382).

Vprašanje sestavljalca oziroma sestavljalcev je zapleteno, čeprav je nedvomno Maks Pleteršnik med ljudmi, ki so ga oblikovali, daleč najpomembnejši. Na naslovnici je njegov delež označen z glagolom *urediti*, in sicer *uredil*, ki je imel že takrat pomen, kot ga poznamo danes. Beseda natančno opisuje resničnost, ker je šlo za slovar, sestavljen z gradivom številnih zbiralcev; sam jih je naštel v opombah celo vrsto (str. III, VII); glavni zbiralci gradiva so razvidni tudi pri posameznih geslih, saj je pri navajanju gradiva navajal vire; ti pa so pogosto osebne zbirke. Naloga M. Pleteršnika je bila predvsem zbrano gradivo spraviti v primerno in uporabno obliko. Pot do tega je peljala prek številnih analiz. Ko bomo v nadaljevanju posamezne lastnosti slovarja natančneje opisali, bomo videli, da je uredniško delo opravil odlično ali bolje rečeno – času in razmeram primerno; to pa je, na splošno rečeno, glavna dobra lastnost slovarja.

Zbiranje urednika je trajalo dolgo časa. Ni minilo brez zapletov M.

¹ Slovar slovenskega knjižnega jezika v petih knjigah je izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik. [Četrta knjiga: izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik. Peta knjiga: Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovšaj. Založila Državna založba Slovenije. Prva knjiga, A – H, Ljubljana 1970, str. LXII + 844. Druga knjiga, I – Na, Ljubljana 1975, str. 1030. Tretja knjiga, Ne – Pren, Ljubljana 1979, str. 1076. Četrta knjiga, Preo – Š, str. 1125. Peta knjiga, T – Ž, Dodatki A – Š, Ljubljana 1991, str. 1056.

² Slovesnosti ob stoletnici je uvedel Franc Jakopin s člankom Pred 100 leti je začel izhajati Pleteršnikov slovar v Delu, Književni listi 18. 2. 1993, str. 3.

Pleteršnik je bil v širšem izboru od vsega začetka. Pri izbiri so bili odločilni zlasti naslednji dejavniki: skušali so dobiti razmeroma hitro in razmeroma poceni dober slovar; urednik naj bi bil več delavca.

Naše razmere so bile takšne, da ni bilo mogoče izoblikovati večje skupine delavcev, en sam človek pa takega dela ni mogel opraviti. Zato se je slovarski odbor odločil, da združi z odkupom ali drugačno uporabo že obstoječih zbirk čim več moči oziroma dosežkov, ki bi lahko bistveno prispevale k izdelavi slovarja. Odbor se je razmeroma dolgo ubadal z vprašanjem, kako iz sicer heterogenega gradiva narediti primeren slovar.

Z izborom M. Pleteršnika je odbor našel izredno primerne delavca, saj je imel nekaj lastnosti, ki so za slovarska dela zelo pomembne: bil je natančen in velik sistematik, bil je dobro izobražen, saj je bil pri vsem šolanju vedno med odličnjaki (SBL II, 381). Natančnost je razvidna v registriranju pojavov, sistematičnost pa v reševanju posameznih slovarskih vprašanj. Zato se ni zadovoljil samo z zbranim gradivom, ampak ga je poskušal dopolniti, kjer je bilo potrebno, zakaj ko je delal sisteme, so mu nekateri členi manjkali; zaradi tega se je naslanjal tudi na celo vrsto živih informatorjev (str. VII), poleg tega so sam in njegovi sodelavci dodatno izpisovali iz literature, zlasti novejša (str. VI). Tako je bil lahko kos tej sicer težki nalogi.

Naloga, ki jo je v takih okoliščinah izpeljal, je bila zanj izredno velik izziv in tudi izredno velika možnost. Pri delu je lahko razvil svojo nadarjenost, da je kljub omejitvam, ki so bile dane z gradivom in časom, ustvaril izredno celovito delo. Moral se je razmeroma hitro odločati o uvrščanju posameznih leksikalnih pojavov, zato je moral gledati iz celote in ta celota mu je omogočala, da je v prikaze vnašal sistematičnost. S tem je nekatere stvari bistveno boljše pojasnil, kot bi jih, če bi jih gledal in opisoval izolirano.

Vprašanje slovarja je bilo tudi v javnosti zelo živo³. Posvečena mu je bila izjemna pozornost, kar je bilo po eni strani izraz narodnih teženj Slovencev; slovar so potrebovali kot dokaz samostojnosti, hkrati pa tudi za zadovoljevanje številnih kulturnih potreb; poleg tega jih je k temu silila mednarodna situacija, saj so drugi narodi, s katerimi so se Slovenci primerjali, take slovarje že imeli; nadalje se je slovenščina uveljavljala v javnem življenju, pri čemer je potrebovala izrazje za nove pojave; bili so tudi prepričani, da bo s slovarjem lažje reševati odprta oziroma odpirajoča se poimenovalna vprašanja, bodi da bodo lahko porabili že ustvarjene besede ali pa da bodo na podlagi ustvarjenih besed po nekakšnem vzorcu delali nove, ki jih bodo stroke potrebovale. To dokazuje, da so bile potrebe po slovarju zares velike. Imeli smo pa tudi že toliko manjših slovarskih del, da je bilo povsem normalno pričakovati tudi obširnejši, reprezentativnejši slovar, toliko bolj, ker smo imeli v jezikoslovju nekaj mednarodno priznanih imen.

Relativno veličino Pleteršnikovega slovarja spoznamo, če ga primerjamo s tedanjim stanjem slovenske leksikografije. Imeli smo že dolgo slovarsko tradicijo, od Dalmatina, Bohoriča in Megiserja dalje. Veliko obsežnih slovarskih zbirk je ostalo v rokopisu (Kastelec, Vorenc, Hipolit, Vodnik), kaj šele manjših. Tudi bera priročnih slovarjev je bila precejšnja (Pohlin, Gutschmann, Murko, Janežič). Toda ti slovarji so bili značilni po tem, da niso besed samo zbirali, ampak so jih tudi ustvarjali, še najmanj Murko. Najobsežnejše novejša delo je bil Cigaletov Nemško-slovenski slovar v dveh delih iz leta 1860, ki je veljal tudi za nekakšen

³ Delo za slovar so zvesto spremljale Bleiweisove Novice. O pričakovanju slovarja je pisal Slovenski glasnik, npr. 1861, 56, 96; 1865, 286 d.; 1867, 15 d. Nastajanje slovarja je spremljal Ljubljanski zvon v rubriki Slovenski glasnik, npr. 1882, 187; 1883, 206; 1884, 509; 1885, 638; v rubriki Listek 1892, 189–190; 764–65; 1893, 775.

vzorec za slovensko-nemškega. Imeli smo tudi nekaj terminoloških zbirk, zlasti juridično terminologijo, ki je izšla v skupni izdaji. Pomembno delo pa je Cigaletova Znanstvena terminologija iz 1880.

Vsi ti slovarski poskusi so imeli razne omejitve, zlasti časovne, obsežnostne, vsebinske in reprezentančne. Zato je bila potreba po t. i. velikem slovarju velika. Novi slovar ne bi smel ponavljati starih napak, predstaviti bi pa moral besedni zaklad v bistveno primernejši obliki in upoštevati novejšo jezikovno dosežke.

Potreba po t. i. velikem slovarju je bila tudi v zvezi s **svetovnim leksikografskim dogajanjem**. Tip obsežnega slovarja, ki sta ga pri Nemcih začela brata Grimm, so sicer morali preložiti v neznano prihodnost. Tak tezavrus bi želeli imeti, niso si pa znali predstavljati, kako bi delo v naših razmerah organizirali. Bližji našim možnostim so bili slovarji, kakršne so imeli Poljaki (Linde), Čehi (Jungmann) in Rusi (Dal'). Vendar si tudi takega niso mogli privoščiti, zato je bilo treba misliti na praktično izvedbo.

Izbor besedja. Načela so bila natančna, čeprav jih je težko določiti, ker so tudi zapletena. Osnovno načelo je bilo, da naj bi prišla v slovar vsaka beseda, ki je doživela v slovenščini pomemben razvoj ali vsaj uveljavitev, zato je zajel zelo veliko besed, ki so še danes osrednje. Sprejemal je tudi besede, ki v knjižnem jeziku niso odigrale pomembne ali skoraj nikakršne vloge, imele pa so zanimiv kulturni ali zgodovinski pomen. Te kažejo slovenske posebnosti v primerjavi z drugimi jeziki. Če je beseda sprejeta iz kake pokrajine, ni prikazana v narečnem okviru proti drugim narečjem ali osrednjemu jeziku, ampak kot element, ki je na primer izpričan v tisti pokrajini in je zanimiv za besedni zaklad kot celoto. Veliko izrazov kaže na slovensko stvarno kulturo, zato je ta slovar pomemben vir zanj. Nekateri izrazi za kulturnozgodovinsko zanimive pojave so za današnji knjižni jezik zastareli, ker v knjižnem jeziku niso zaživel ali se niso obdržali. Med njimi so nekatere starejše sopomenke, npr. ločba za »kemijo«.

Nadalje je veliko besedišča iz tedanjega knjižnega jezika. Slovenski besedni zaklad se je takrat zelo hitro razvijal kot rezultat razvoja posameznih funkcijskih zvrsti. Razvoj strokovnega in publicističnega izrazja, ki je bil takrat nenavadno živahen, je šel skozi fazo tako imenovane slavizacije izrazja, ko so zlasti v našo terminologijo sprejemali poleg že prej znanih osnov tudi nekatere druge slovanske osnove. Kako je ta proces na široko posegal v naš jezik, lepo kaže Cigaletova Znanstvena terminologija iz leta 1880. Izrazje iz novejšega časa je Pleteršnik označeval z okrajšavo *nk*. Izstopajo tista področja, ki so bila v njegovem času najbolj aktualna. To so tista strokovna področja, ki so bila tudi predmet v srednjem šolstvu.⁴ Za te smo takrat imeli če že ne učbenikov pa vsaj pomožne učbenike, ki jih je večinoma izdala Matica slovenska. Načelno pa ni sprejemal izrazov, ki so se pojavljali v slovarjih kot nekakšni priporočeni izrazi. Ker ni imel popolnega gradiva, je pri virih včasih navedel bistveno mlajši vir, kot je danes znano.

Potemtakem Pleteršnikov izbor besedja ni bil namenjen samo uporabnosti v knjižnem jeziku, ampak je skušal prikazati slovenski besedni zaklad kot celoto. Njegove glavne sestavine je lahko prikazal le tako, da je poleg knjižnega jezika vključil tudi izraze, ki že v tedanjem knjižnem jeziku niso bili v rabi in so bili nekakšne zgodovinske prvine. Zato nikakor ni presenetljivo, da prinaša razmeroma veliko zgodovinskih in narečnih elementov, čeprav je bil tudi na tem področju izbor odvisen od

⁴ Zaradi velikega deleža strokovnega izrazja in zaradi tega, ker se je strokovno izrazje tudi po tem obdobju močno razvijalo in ubiralo po eni strani dokaj mednarodne poti, po drugi strani pa so dobivali čedalje pomembnejšo vlogo izrazi iz domačih osnov, je ta del Pleteršnikovega besedišča pogosto že nekoliko zastarel. Vendar to ni vprašanje slabe metode, temveč predvsem stvar jezikovnega razvoja.

zbirk, ki jih je dobil, saj je na novo izpisal razmeroma malo starejših besedil. S takim konceptom je Pleteršnik **definiral slovenski besedni zaklad**. Tako je postal slovar tudi nacionalni slovar, ki naj bi bil nekakšna izkaznica proti drugim nacionalnim besednim zakladom. Kot takega so ga večinoma tudi sprejemali, čeprav so ga kljub temu sprejemali tudi kot praktični slovar ali slovar tedanjega knjižnega jezika pri pisanju sodobnih besedil.

Pomembno je, da je vzpodbujal različne dejavnosti. Veliko ljudi ga je vzelo kot vzpodbudo za zapis ljudskega govora, ki so ga poznali; iskali so izraze, ki jih slovar ni upošteval. Strokovnjake je vzpodbujal k ustvarjanju novih izrazov. Na številnih zgledih je pokazal tako rekoč vse besedotvorne možnosti, ki jih je imela slovenščina. Podal je sistem dotedanjih terminoloških izrazov in s tem spodbudil nove tvorbe. Zbrani besedni zaklad je vzpodbujal mlajše rodove pesnikov in pisateljev, da so v njem iskali novih besednih možnosti. To se je uveljavljalo zlasti z nastopom moderne, ko je beseda začela uveljavljati svoje številne in široke pomenske in stilne možnosti.

Glede **zbiranja gradiva** je treba pripomniti tole. Pleteršnik se je moral naslanjati predvsem na že zbrano gradivo, zaradi česar je bilo pridobljenih več zbirk, npr. Zalokarjev in Miklošičev rokopis in Cafovi listki (Plet. I, V d.). Izpisali so slovarje, kolikor še niso bili v Miklošičevem rokopisu in Cafovih listkih. Člani pripravljalnega odbora in njihovi pomočniki »so za slovar pregledali in izpisali vse količkaj važne spise, ki so prišli v letih 1873–1883 na svetlo« (str. VI).

Pleteršnikov slovar je do Slovarja slovenskega knjižnega jezika I–V, Ljubljana 1970–1991, najboljša predstavitev slovenskega besednega zaklada. Posamezniki so se sicer oglašali, češ da je na posameznih področjih pomanjkljiv, npr. Glonar 1924; posamezne načelne rešitve so jih motile, vendar celotni koncept večine ni motil, zato so odgovorni za slovensko slovaropisje večkrat govorili o dopolnjevanju Pleteršnikovega slovarja. Tako je bila ena od nalog leksikografskega oddelka SAZU leta 1946 poleg velikega akademskega slovarja tudi priprava »novega Pleteršnika, ki bo predelan in izpopolnjen z novim gradivom, zajetim iz slovenskih knjig, revij, časopisov od 1890 dalje, da bo s tem novim in najbolj razgibanim slovarskim gradivom nova izdaja ustrezala modernim zahtevam, obenem se izvrše vsi popravki glede vokalnih kvalitet in akcentuacije ter uvrste se vanj zdaj veljavne pravopisne in pravorečne norme« (LAZU, 2, 1943–1947, 138).

Pleteršnik je posvečal veliko pozornost **zapisu gesel**. Ker je šel pravopis svojo pot, ki ni neposredno odražala glasovnega sestava jezika, je izbral za geselski zapis še posebne znake. Pri ozkih ejih in ojih je šel v večjo nadrobnost, kot je bilo v navadi v takratnem knjižnem jeziku, in se pri tem naslonil na dolensko narečje; uporablja eje in oje s piko (ĕ, ȝ) in ključico (ĕ, ȝ), ki označujejo dve vrsti ozkih ejev in ojev. Polglasnik zapisuje z eju podobno črko z repkom v gornjem levem delu (ĕ); dvoustnični l zapisuje z ʃ s poševnico na desno v sredini.

Velik napredek je v slovenskem slovaropisju Pleteršnik napravil v **naglasu**. Odločil se je za tonemski naglas. Naslonil se je na Škrabčeve in Valjavčeve razprave in zlasti na osrednja narečja, še posebej na dolensko, in sistematično z naglasi opremil tako rekoč vsa gesla. Res »je to prvi poskus po pravilih določiti natančnejše naglaševanje vsemu slovenskemu besedju« (str. I, X). Uporablja tri naglasna znamenja, in sicer

Verwaltungsamt des
GRAF ATTEMS'schen Fideicommisses
RANN

SLOVENSKO-NEMŠKI

SLOVAR

IZDAN NA TROŠKE RAJNEGA

KNEZOŠKOFA LJUBLJANSKEGA

ANTONA ALOJZIJA WOLFA

UREDIL

M. PLETERŠNIK.

PRVI DEL

A—O.

V LJUBLJANI.

ZALOŽILO IN NA SVETLO DALO KNEZOŠKOFIJSTVO.

TISKALA KATOLIŠKA TISKARNA.

1894.

lízavka, *f.* die Lederin, die Schmarogerin, *Mur., Cig.*

lízavt, *m.* = der Schmaroger, *M.*

lízav, *adj.* = hinavski, (= z vsemi na oko dober), *Fr.-C.*; — nam. lízav?

lízččen, čna, *adj.* *Mur.*, pogl. lízav 1).

lízgati se, am se, *vb. impf.* sich schminfen, *Rež.-C.*; — prim. lískati se.

lízkariti, árim, *vb. impf.* naschen, *Cig., C.*

lízman, *m.* das Ledermaul, *C.*

lízniiti, líznem, *vb. pf.* einmal lechen, *C., M., Z.*

lízúlja, *f.* die Nästlerin, *Cig.*

lízün, *m.* 1) der Leder, *Cig.*; — der Schmaroger, *Mur., Cig.*; — 2) niedriger Schmeißler, *Cig., Jan.*

lízünski, *adj.* schmeißlerisch, *Cig.*

lízünstvq, *n.* die Speichelleckerei, *Cig.*

ljúb, ljúba, *adj.* lieb, wert, theuer; ljubi moji otroci! — ni mi ljubo, eš íst mir nicht lieb; kakor ti je ljubo, wie du willst; za ljubo imeti (vzeti) kaj, sich mit etwas zufrieden geben, *Cig., Jan., C., Met.*; (prim. nem. „vorlieb“ nehmer) za ljubo imeti koga, kaj, lieb haben, *Dict., Trub., Kast.*; Bog imej nas za ljubo! *Trub.*; komu na ljubo, jemandem zu Gefallen („zulieb“); vso ljubo noč prebedeti, die ganze liebe Nacht durchwachen; ljubi kruhek, das liebe Brot; — ljubi, der Geliebte.

ljúb, *f.* iz ljubi, auß Liebe, *Polj.*; po ljubi, nach Wunsch, *C.*; k ljubi, zulieb, *C.*

ljúba, *f.* die Geliebte, das Liebchen, *Cig., Jan., Dalm., nk.*

ljubankast, *adj.* = ljubek, ljubezniv, *Dict.*

ljubáv, *f.* die Liebe, *Mur., V.-Cig., Jan., Kast., nk., Notr., St.*; — der Liebesdienst, die Gefälligkeit, *Cig., Jan.*; kako ljubav komu storiti, *Cig., Dol.-Levst.(Rok.), Notr.*; komu na ljubav, jemandem zulieb, *C., Z., Dol.-Levst.(Rok.).*

ljubáven, *vna, adj.* Liebes-, *Mur.*; erotiſch, *Cig., Jan.*; — liebevoll, *Mur.*

ljubáva, *f.* = ljubav, *Dict., M., C.*

ljubávec, *vca, m.* = ljubeč, ljubček, *C.*

ljúbček, čka, *m. dem.* ljubeč; der Liebbling, das Busenkind, der Schatz; der Liebste, der Geliebte.

ljúbčica, *f.* der (weibl.) Liebbling, *C., Z.*

ljúbčič, *m.* = ljubček, *C.*

ljúbec, *bca, m.* der Geliebte, der Verehrer, der Liebhaber, *Mur., Cig., Jan., C., Danj.(Posv. p.), Let., Cv.*

ljúběj, *m.* der Liebbling, der Geliebte, *Jan., C., Npes.-M., Mik., Slom.*

ljúbek, *bka, m.* der Liebbling, *C.*; božji ljubki, *Ravn.*

ljúbek, *bka, adj.* lieblich, wunderlieb, grazjös, *Cig., Jan. Cig.(T.); — hs.*

ljúben, *bna, adj.* lieb, *C.*; ljubna deklica, *SlN.*

ljubčzen, *zni, f.* 1) die Liebe; ljubezen nima oči, die Liebe ist blind, *Cig.*; ljubezen je bolezen, *Npreg.*; lj. do koga ali česa, die Liebe zu jemandem oder zu etwas; lj. do Boga, do domovine; — 2) goreča lj. die Feuerneffe („brennende Liebe“) (lychnis calc-

donica); tudi samo: ljubezen, ali: žgoča l., *Fr.-C.*

ljúbezen, *zna, adj.* lieb, liebenswürdig, *C., Zora;* wohlwollend, *C.*; — prim. *hs.* ljubazan.

ljubčzenski, *adj.* Liebes-; ljubezenske sanje, *Zora;* ljubezenski ogenj, *Levst.(Zb. sp.).*

ljubčznica, *f.* das Liebesmaßl, *V.-Cig.*

ljubezníčanje, *n.* die Liebelei, *Cig.*

ljubeznícati, *am, vb. impf.* liebeln, freundlich thun, *SlN.*

ljubčznik, *m.* der Geliebte, *Mur., C.*

ljubčzniti se, čznim se, *vb. impf.* liebeln, *ogr.-C.*

ljubezniv, íva, *adj.* liebenswürdig; lj. otrok, ljubeznivo vedenje.

ljubeznivček, čka, *m. dem.* ljubeznivec; der Liebenswürdige, *Mur.*; der Liebbling, *V.-Cig.*

ljubeznivec, *vca, m.* liebenswürdiger Mensch, *Ravn.*

ljubeznivost, *f.* die Liebenswürdigkeit.

ljubeznóča, *f.* = 2. ljubeznost, *ogr.-C.*

1. ljúbenezost, *f.* die Lieblichkeit, die Liebenswürdigkeit, *V.-Cig., Cig.(T.), C.*

2. ljúbčznost, *f.* die Liebe, *ogr.-Valj.(Rad);* bratinska lj., *ogr.-C.*

ljubeznóta, *f.* = 2. ljubeznost, *ogr.-C.*

ljubi, *adv.* = ljubo: če vam je ljubi = če vam je prav, *Mlinsko pri Koboridu(Goriš.-Erj.(Torb)).*

ljúbica, *f.* 1) die Geliebte, das Liebchen; — 2) das wohlriechende Weilchen oder das Märzweilchen (viola odorata), *Cig., Jan., Tuš.(R.); — bčelna lj. = melisa, C.*

ljúbíč, *m.* der Bushe, *C.*

ljúbimec, *mca, m.* der Liebbling, *Mur., Cig., nk.*; der Geliebte, *Jan.*; — prim. *stl.* ljubimč, amabilis.

ljúbimka, *f.* die Geliebte, *Let.-C., Zv.*; — prim. ljubimec.

ljúbitelj, *m.* der Liebende, *Met., kajk.-Valj.(Rad);* — der Liebhaber, der Freund, der Verehrer, *Mur., C.*; 1. znanosti, *Zora;* 1. mira, *kajk.-Valj.(Rad).*

ljúbiteljica, *f.* die Liebhaberin, *kajk.-Valj.(Rad).*

ljúbiti, *im, vb. impf.* 1) lieben; 1. koga, 1. resnico; ljubite se med seboj (sabo), liebet einander; — 2) lieblosen, herzen, *Cig., Jan., Rež.-C.*; (on je deretce) ljubil, objemal in kušal, *Trub.(Post.); — küssen, Cig., Jan., Zora;* (*hs.*); — 3) Versprechungen machen: tako dolgo mi je ljubil, na zadnje mi vendar ni storil, *Krn-Erj.(Torb.); — 4) ljubiti, behagen, wohl bekommen: vino mu ljubi, C.; zrak mu ljubi, Svet.(Rok.); izmed vsega sadnega drevja so mu hruške najbolj ljubile, LjZv.; gospodi ljubi veliko oko, LjZv.; ta jed mu ne ljubi, schmeckt ihm nicht, Levst.(Rok.); — lj. se, belieben, gefallen: ne ljubi se mi jesti; ljubi se mi spati; kakor se komu ljubi, wie eš jedem beliebt; nič se mu več ne ljubi; gefallen, *Jan., Cig.(T.); — prim. bav. es liebet, beliebt mir, Levst.(Rok.).**

ljúbka, *f.* = ljubica, *Jan., M.*

akut (´) označuje potegnjen ali zategnjen naglas na dolgih zlogih; cirkumfleks (˘) označuje potisnjen naglas na dolgih zlogih, krativec (˘) označuje naglas na kratkem zlogu.

Pleteršnik je posvečal veliko pozornost zapisu besed, zato so njegove rešitve postale normativne. Poskušal je poiskati najpomembnejšo varianto med množico dvojnic, druge zapise je pa povezal s kazalkami, ki povedo, kje je beseda obširneje obdelana, npr. bēzg, ā, m = bezeg, Mik.; krēmelj, mlja, m. pogl. kramelj. Podobno je obravnaval tudi besedotvorne dvojnice, npr. ločítva, f. = ločítev; ločítvo, n. = ločítev: čas *tvojega ločítva*, Trub. (Post.); obútalō, n. = obutel, Mur., Cig., Jan., DŽ., Ravn.–Valj. (Rad), Jurč. in še pri geslih obútek, obúteļa, obútež, obútje, obův, obůva.

Pri vsakem geslu je z okrajšavo označena **besedna vrsta**. Pri tem uvrščanju je bil izredno natančen. Pri zaimkih, števniki in prislovi je opozorjeno tudi na podkategorije.

Pri **oblikoslovju** je že v zaglavjih prikazana druga oblika, ki pregibne besede uvršča v paradigme. Pri tem je pri samostalnikih opozorjeno na izpad polglasnika v končnici, npr. bedēnj, dnjā; sprememba naglasa, npr. bēlān, āna; lēs, lēsā; mehkost končnega r, npr. mlinar, rja. Pri pridevniku ravno tako označuje izpad polglasnika, naglasno spremembo in druge izjeme (gōzden, dna; lestiv, íva; lēstven, tvena).

Pomen je praviloma izražen z nemško ustreznico, saj je slovar dvojezičen; vendar se je pri tipično slovenskih pojavih pogosto zatekal tudi k opisu v slovenščini (z nemško ustreznico ali brez nje), zlasti pri pomensko ozkih in nenavadnih izrazih, npr. požgār, rja, m. *kraj, kjer se je hosta požigala: na požgarju rada ajda raste*, Gor. Včasih ekvivalentnost ni do kraja izpeljana, zato je pri nekaterih pomenih tudi več ekvivalentov. Na splošno lahko rečemo, da je pomensko določanje izredno natančno, tako da nam je lahko za vzor, bodi da gre za izbor nemškega ekvivalenta ali za opis. Pomeni so praviloma označeni s številkami, npr. oplāz, plāza ima 6 pomenov; Pleteršnik jim pravi »popolnoma različni pomeni«. Vodoravne črte ločijo manjše pomenske razlike; pogosto so tako ločena posamezna rastlinska in živalska imena, npr. pri geslu črnica. Praviloma so z njimi ločene tudi druge stalne zveze, kot so frazeologemi, npr. pri geslu gláva: *glavo komu zmesti ali iz glave znati*. Na prenesen pomen kažeta oznaki fig. (= figuraliter), npr. pri geslu strupovít: *strupovite besede* Dalm. (atin), in pre. (= v prenesenem pomenu), npr. pri geslu zablōditi – (pren.) v *zmote zablōditi*.

Stilnosti je posvečal Pleteršnik večjo pozornost kot prejšnji slovarniki. Strokovne izraze označuje z oznakami za strokovna področja. Na močnejšo čustveno obarvanost opozarja z opisom; pri geslu pēs je kot pomenski odtенок prikazano: – *kot psovka nerodnemu človeku*. Uporabljajo se tudi druge oznake, npr. *zaničlj.* pri besedi betíca. Tudi na starost opozarja opisno (pēsten). Druga opozorila na stilnost so posredna. Deloma lahko razumemo kot stilno oznako tudi opozorilo na pokrajine, čeprav ni rečeno, da je taka beseda samo narečna ali pa samo iz tiste pokrajine, ker krajevne oznake povedo predvsem to, da so besede izpričane v tisti pokrajini. Tudi okrajšava *nk.* samo posredno opozarja na stilnost, ker kaže predvsem na vire, zato je tudi uvrščena med vire. Res pa je, da je v tem času prišlo v naš jezik ali pa v njem nastalo zelo veliko izrazov, ki so značilni za uporabo v publicističnih in strokovnih besedilih.

označevanju knjig oziroma del; strani niso navajane. Lokacije lahko torej razdelimo takole:

- ene kažejo na posamezne slovarske zbirke, tiskane ali rokopisne, npr. C. (= Cafovo slovarsko gradivo);
- druge kažejo na posamezna knjižna dela;
- tretje kažejo na posamezne sestavke, manjše zbirke, npr. *Erj. (Torb.)*, kar pomeni Fran Erjavec, Iz potne torbe (Letopis Matice slov., 1875, 1879–80, 1882–83);
- četrte kažejo na avtorje, zlasti velja to za starejša obdobja, npr. *Trub. (Post.)*, kar pomeni Trubar, Hišna postila, 1595;
- pete kažejo na cela obdobja, npr. *nk.*, »ta kratica je zelo obširnega pomena in obsega vse knjištvo in posebno vse časopisje novejšje dobe, kolikor ga ni s posebnimi kraticami omenjenega«;
- šeste kažejo na pokrajine, npr. *Gor.*, »Gorenjsko, severozapadni del Kranjskega«.

Nekatere lokacije so kombinirane, npr. ogr.–C., kar pomeni, da je podatek iz tako imenovanega ogrskega narečja in knjištva, npr. pri geslu *doğovânje* 2. pomen: *der Handel, die Angelegenheit*. Lokacije so izrednega pomena; kažejo, kaj vse je v slovar sprejeto in kako so uporabljene prejšnje zbirke. Velikokrat kažejo na zapletene poti besede. Tak zgled je pèsen, pri katerem sta povedana dva podatka, in sicer – starejša oblika za pesem, kjer je omenjen Trubar, na koncu pa je dodan *nk.*, kar pomeni, da se je v novejšem času spet rabila; uporabljal jo je npr. Fran Levstik. Zatorej je iz njih velikokrat možno sklepati na stilnost izraza.

Ponazarjalno gradivo je zelo gospodarno; posamezni pomeni praviloma, še zlasti če so zelo znani, niso ilustrirani. Z zgleodom so opremljeni tisti, pri katerih iz ekvivalenta ali opisa ni dovolj razviden obseg pomen-ske enote, npr. pri glagolu *lôčiti*, in sicer pri obliki s se: *duša se od telesa loči*; 1. *se s tega sveta*; *koža se od mesa loči*, Mur.; *cesta se loči*, Cig.; *kri se loči, kakor kisló mleko*, Pohl. (Km.). Nadalje se navajajo stalne zveze, npr. pri pridevniku *ločfén*, fña: *ločfño gorstvo, pogorje*; *ločilna ploskev*; *ločilno znamenje*; *ločilni stavki*. Navajajo se tudi frazeologemi, npr. pri jeziku: *jezik mu gladko teče*; *srce mu vedno na koncu jezika tiči*.

Ker je bila zamisel ustvariti predvsem slovar slovenskega besednega zaklada, ki bi bil pa seveda tudi praktično uporaben, je prišla do izraza tudi **razvojnost**, saj se besedni zaklad neprestano razvija. Razvoj je prikazan spet posredno prek citiranih virov. Starejše obdobje je prikazano s citiranjem protestantskih piscev iz 16. stoletja, bodi da so navajani neposredno ali posredno prek zbirk. Novejša knjižna produkcija je označena z *nk*. Če so citati iz približno istega časa, je očitno, da se je beseda rabila ali pa začela rabiti v tistem času, zlasti če gre za strokovni izraz, npr. *lôčba* za »kemijo«, Cig., Jan., Cig. (T.) in izpeljanke. Za izraze, ki so praviloma označeni po pokrajini, iz katere so sprejeti, lahko sklepamo, da so v jeziku že dolgo.

Etimološkim vprašanjem je posvečena razmeroma majhna pozornost, saj se opozarja samo na sosednje in slovanske jezike; pri geslu *béteg* je npr. opozorjeno na madžarščino: *béteg* – *prim. magy. beteg* »*krak*«, Mik. (Et.), pri geslu *ôtva* pa na hrvatski ali srbski izraz – *prim. hs. utva*. Iz zgodovine slovarja je pa znano, da je Fran Levstik, ki je nekaj časa slovar urejal, posvečal izvoru besed veliko pozornosti.

Slovensko-nemški slovar je tudi kot **tiskarski izdelek** izjemno delo. Tisk je bil zelo zahteven in je skrbno opravljen, čeprav je uporabljal razmeroma veliko izrednih znakov. Ker so bili tiskarski stroški pa tudi

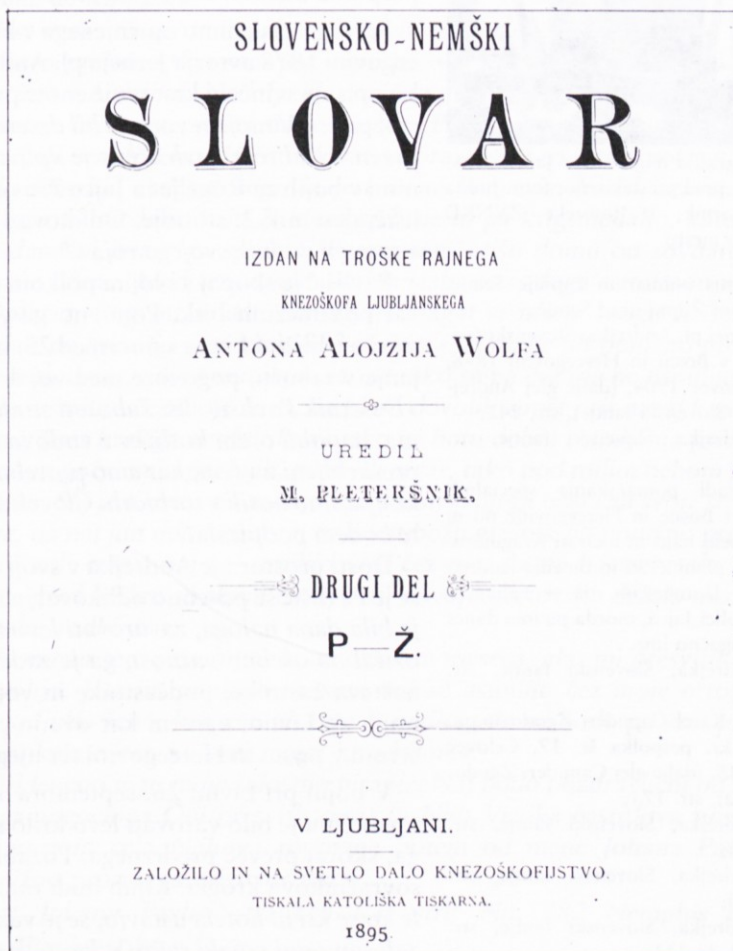
Najvažnejša uporabljena literatura:

- Breznik Anton. *Pleteršnik Maks.* SBL II, 381–384.
Čigale Matej. *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča.* V Ljubljani 1880.
Dolinar Francè M. *Wolf Anton Alojzij.* SBL IV, 714–716.
——— 1989. *Delež ljubljanskega škofa Antona Alojzija Wolfa (1824–59) pri oblikovanju slovenskega izobraženstva.* Vloga Cerkve v slovenskem kulturnem razvoju 19. stoletja. Simpozij 1989. Ljubljana 1989, 77–85.
Glonar Joža A. *Pleteršnikov Pleteršnik.* ČJKZ IV, 169–171. Ljubljana 1924.
LAZU. *Letopis (Slovenske) akademije znanosti in umetnosti 2, 1943–1947.* Ljubljana 1947.
Vošnjak Josip. *K zgodovini Wolfovega slovensko-nemškega slovarja.* Ljubljanski zvon XIII, 1893, 234–237, 303–306.

nekatera pripravljala dela plačani iz zapuščine ljubljanskega škofa Antona Alojzija Wolfa (Vošnjak 1893, 234 d., Dolinar 1989, 80–81), kar je razvidno že z naslovnice, se je slovar pogosto tudi imenoval Wolfov slovar.

Po mojem mnenju so šole to stvar premalo sistematično predstavljale učencem, dijakom in še zlasti študentom, saj je njegov sistem kljub vsemu le precej zapleten. Kdor ga je hotel globlje spoznati, ga je moral posebej preštudirati.

Pleteršnikov slovar je bil veliko dejanje slovenskega jezikoslovja. Ima veliko tipičnih slovenskih lastnosti, ki so bile vsaj deloma objektivno dane: je po obsežnosti omejen, ker za večja dejanja ni bilo plačnika, ne časa, ne organizatorja; izdelan je natančno in skrbno; besedni zaklad je predstavljen mnogostransko; združeval je trdne teoretične postavke in upošteval potrebe prakse; nekako je upošteval dosežke številnih delavcev in se tako izognil preveliki individualizaciji; združil je toliko raznovrstnih kakovostnih informacij, da je do znatne mere zadovoljeval vse uporabnike; posamezna vprašanja je zastavil tako temeljito, da je bolj kot negodovanje sprožal dopolnjevanje; bil je toliko bogat, da je dobro predstavil slovenski besedni zaklad; na njegovi podlagi se je ta lahko uspešno razvijal.

Judita Podgornik NAGROBNIK JANEZA PAVLIŠIČA NA SEMIŠKEM POKOPALIŠČU

Fotografija nagrobnika Janezu Pavlišiču pred predstavitvijo; foto: Judita Podgornik; iz fototeke ZVNKD Novo mesto

Na pokopališču v Semiču v Beli krajini stoji nagrobnik, posvečen Janezu Pavlišiču iz Vrtače pri Semiču. Nanj so nas opozorili lastniki groba, ki so želeli nagrobnik odstraniti in na njegovo mesto postaviti novega. Podatki, ki smo jih na njem prebrali, so nas spodbudili, da smo o Pavlišiču poskušali izvedeti nekaj več. To bi nam tudi omogočilo, da bi nagrobnik pravilno ovrednotili.

Ob terenskem ogledu in preverjanju stanja smo ugotovili, da je nagrobnik posvečen Janezu Pavlišiču iz Vrtače pri Semiču, rojenemu 25. decembra 1855 in umrlemu 2. januarja 1888. Napis na nagrobniku nam pove, da je bil Pavlišič desetnik 17. pešpolka in nosilec srebrne svetinje za hrabrost 1. in 2. reda. Na nagrobniku je izpisana tudi Marija Kambič, rojena 16. marca 1867 in umrla 1. novembra 1821. Bila je Pavlišičeva druga žena. Na nagrobniku sta tudi dve fotografiji, in sicer Marije Kambič in njenega drugega moža Matije Kambiča.

Janez Pavlišič se je rodil 25. decembra 1855 na Brezju številka 4.¹ Vse do vstopa v vojsko leta 1875 o njem nimamo drugih podatkov. Cesarju je služil v 17. c. in k. pešpolku.² Njegovo življenjsko pot in usodo lahko spremljamo dokaj natančno od poletja 1878, ko se je kot vojak 17. pešpolka udeležil avstrijske okupacije Bosne in Hercegovine.

Prvič ga zasledimo omenjenega v knjigi Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini 1878 avtorja Jerneja pl. Andrejke.³ Tako Andrejka v svoji knjigi, ko opisuje svinčeni krst svoje enote pri Kragujevaški planini⁴ dne 5. avgusta, piše: »V mojem vodu je bil desetnik Pavlišič zelo hraber, da, celo predrzen. Hrabrost Pavlišičeva je vplivala tudi na druge.«⁵ Med odlikovanimi v bojih za Rogelje in Jajce 7. avgusta 1878 je naveden tudi Ivan Pavlišič, desetnik 2. stotnje. Odlikovan je bil s srebrno svetinjo 2. reda kot »spreten vodnik svojega roja«.⁶

Pavlišič je skupaj s svojim polkom potoval dalje po Bosni in se udeleževal posameznih bitk. Ponovno ga Andrejka omeni, ko opisuje nočno stražo v bližini Livna v noči med 25. in 26. septembrom. Ko opisuje dogajanje v taboru, pogovore med vojaki in priprave na nočno stražo, piše: »Desetnik Pavlišič sliši žuboreti studenček na sedlu med dvema planinama, napolni osem kotličev z vodo in jo prinese na planino. Zdaj smo bili preskrbljeni z vsem, kar smo potrebovali za ogenj in kuho, kavo in sladkor pa smo nosili v torbicah. Človek si pomagaj sam, Bog in sreča junaška te bodeta podpirala!«⁷

Dosti prostora je Andrejka v svoji knjigi namenil bojem za Livno, kjer se je Pavlišič še posebno odlikoval in bil tudi ranjen. »Desetniku Pavlišiču je bila dana naloga, zavarovati levo krilo polstotnje, in ker se ni kar nič oziral na osebno varnost, ga je zadela sovražna krogla.«⁸ Ko Andrejka našteva častnike, podčastnike in vojake, ki so se posebno odlikovali v bojih za Livno, nameni kar dve in pol strani Pavlišiču, njegovim junaštvom v Bosni in Hercegovini ter njegovi poznejši življenjski usodi.⁹

V bojih pri Livnu 26. septembra 1878 je bil Pavlišič četni vodja. Zapupano mu je bilo varovati levo krilo stotnije. Izkazal se je zelo pogumnega, skoraj preveč predrznega. Pozabil je na pazljivost, zato ga je zadela sovražnikova krogla. Kljub hudi rani v kolenu je vztrajal na bojišču. »Še le ko se kri ni hotela ustaviti, se je vdal, a le za toliko časa, da so mu zavezali sanitetni vojniki rano; odnesti se pa ni dal, češ, da ima še zdrave roke

¹ Status animarum župnije Semič, hrani Župni urad Semič;

² Jernej pl. Andrejka, Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini 1878, Celovec 1904, (dalje glej Andrejka, Slovenski fantje), str. 242;

³ Andrejka, Slovenski fantje, str. 36;

⁴ Zaradi pomanjkanja specialnih kart Bosne in Hercegovine mi ni uspelo najti in locirati Kragujevaške planine, ki jo omenja Andrejka. Domnevam, da se nahaja v okolici Jajca, morda pa ima danes drugačno ime.

⁵ Andrejka, Slovenski fantje, str. 36;

⁶ dr. Karel Capuder, Zgodovina c. in kr. pešpolka št. 17, Celovec 1915, (dalje glej Capuder, Zgodovina), str. 173;

⁷ Andrejka, Slovenski fantje, str. 224;

⁸ Andrejka, Slovenski fantje, str. 230;

⁹ Andrejka, Slovenski fantje, str. 241 do 243;

¹⁰ Andrejka, Slovenski fantje, str. 242;

¹¹ prav tam

¹² Status animarum župnije Semič, glej opombo 1;

¹³ Andrejka, Slovenski fantje, str. 242, 243;

¹⁴ prav tam

in se še lahko bojuje za dom in cesarja, akoravno mu služi zdaj samo ena noga. In res se je bojeval tako dolgo, da je omedlel na bojišču. Vojaki so ga zdaj položili na nosilo ter mu hoteli odvzeti puško, a pri tej priči se je ranjenec zopet zavedel; še bolj krčevito nego poprej je poprijel puško ter zamrmral, da se še lahko bojuje. S puško vred so ga odnesli na prostor, kjer so obvezovali ranjence.«¹⁰ Za tako izkazano hrabrost je bil odlikovan s srebrno svetinjico za hrabrost 1. reda.¹¹

Po končanem služenju v vojaški suknji se je vrnil domov v Vrtačo v Beli krajini. Prevezel je očetovo kmetijo in se 1879 poročil z Ano Škrinjnar.¹² Kljub trajajoči rezervni vojaški obveznosti je leta 1883 zaradi zadolženosti kmetije odšel v Združene države Amerike.¹³ Ker mu je zbolela žena in ker je zaslužil dovolj za vrnitev dolga, se je sklenil vrniti domov. Zaradi dezerterstva mu je grozila aretacija in kazen. Ker na njegova pisma uradnim organom v monarhiji ni nihče odgovoril, se je odločil, da napiše pismo cesarju. Pismo je bilo že objavljeno v knjigi Jerneja Andrejke, Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini 1878.

»Memphis tenesi tega 7. marca 1885

Prošnja do Njih, presvitli cesar!

Njih visoka častitliva Visokost presvitli cesar, jest Johan Pavlišič iz Vrtače, c.k. glavarstva Černembl, gmajndeamt Semič, poterjen 1875 k sovdaškemu stanu, k 17. c., Infantriogoment feldcajgmajster Baron Kuhnu 2. Kompani.

Jest vem inu spoznam, da sem kazni vreden, ker sem Njihovo sveto postavo prelomu, ker sem jest zapustu svoj krej in sovdaško službo in sem sou v Ameriko. Nadalje jih ponižno prosim odpušanja, ker so tako žalostne in slabo pisane moje besede. Pervič jim naznanim, presvitli cesar, da sem biu leta 1878 v Bozni; napravo sem tri bitke, noter v tretji bitki sem biu zadet v nogo in jest se ne bom sam hvalil, zraven sem zaslužu tri medalje 1. in 2. klasa srebrne in pa krigsmedaljo, katere še dandanašni imam za spomin. Potem sem prišu domu od sovdatov in sem se oženu. Med tem časom so bla slaba leta, duga sem imou veliko za plačat, Bog mi je dau otroke, pomagat si nisem mogu in sem se podau po svet. Šu sem leta 1883 iz doma. Nadalje jih ponižno prosim, presvitli cesar, naj se usmilijo čez me, ako se pa čez me ne usmilijo, naj se pa usmilijo čez moje ženo, da bi mi dovolili zopet prit nazaj k svojim domu brez hudega strahu. Prvič, ako ne bom dobiu usmiljenja pri Bogu vsigamogočnem in pri Njih, presvitli cesar, tako pod milim nebom ga ne dohim. Saj je Kristus na zadnjo uro prosu svojega očeta za svoje sovražnike, da naj jim odpusti; torej tudi jest božji grešnik jih ponižno prosim, dpresvitli cesar, naj se usmilijo Oni čez me, da ne bo trepetalo moje serce pred hudim strahom nazaj priti v svojo očetovsko deželo med slovensko rodbino.

Namenu sem prit domu konc oktobra meseca, ako mi presvitli cesar dovolijo. Jest jih ponižno prosim, naj se usmilijo čez moje otroke in mojo ljubo ženo, ker sem jih rešu iz nadlog, da ne bodo po svet preganjani kakor jest, ko sem mogu iti od doma.

Izkljeno je to moje žalostno pisanje. Naj bodo pozdravljeni od Boga vsigamogočniga Oni presvitli cesar in Njih Visoka častitliva presvitla cesarica in cela Njihova rodovina potem od mene Johana Pavlišič. Ponižno prosim za odgovor nazaj.

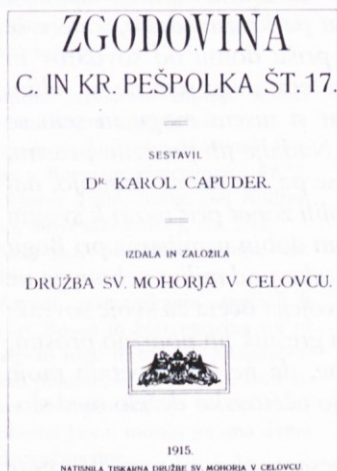
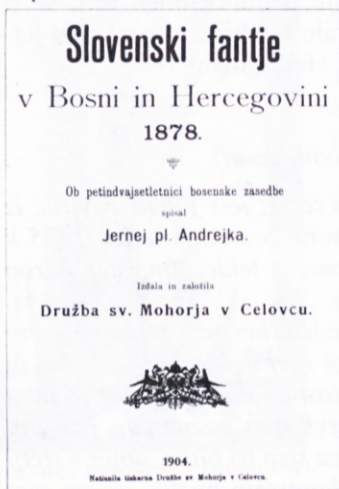
tres: Johann Pavlišič frankco fort strit No. 282 Nemphis tenesi North–Ameriko.«¹⁴

Fotografija vojne medalje iz leta 1873, ki so jo podeljevali vsem osebam, ki so sodelovale v vsaj eni od vojn v času vladanja cesarja Franca Jožefa I. Medalja je bila najdena v nekdanji Pavlišičevi domači hiši, zato predvidevam, da je pripadala Janezu Pavlišiču; foto: Marko Pršina, diateka ZVNKD Novo mesto

Judita Podgornik
NAGROBNIK JANEZA PAVLIŠIČA
NA SEMIŠKEM POKOPALIŠČU

- ¹⁵ Capuder, Zgodovina, str. 100;
¹⁶ Status animarum župnije Semič,
glej opombo 1;
¹⁷ prav tam
¹⁸ prav tam
¹⁹ Andrejka, Slovenski fantje, str.
243, 244, in Dolenjske novice,
15. 11. 1899, št. 22/XV;
²⁰ Slovenec, 6. 10. 1899, št. 229/
XXVII;
²¹ prav tam
²² prav tam

Fotografija nagrobnika J. Pavlišiča
na semiškem pokopališču; foto:
Judita Podgornik; iz fototeke
ZVNKD Novo mesto

KULTURA
Rast 1–2/1994

Na cesarjev odgovor ni čakal, ampak se je odpravil domov. Ob vrnitvi je izvedel, da ga je cesar pomilostil in mu celo odobril izplačilo nagrade za medalje.¹⁵ Veselje ob vrnitvi je skalila ženina smrt. Ana Pavlišič je umrla 11. aprila 1885. Tako je ostal sam z majhnima otrokoma. Že leta 1886 se je poročil z Marijo Novak.¹⁶ Mirnega življenja ni več dolgo užival. Že 2. januarja 1888 je umrl za posledicami bolezni, za katero je zbolel v Ameriki.¹⁷ Žena se je ponovno poročila, vsi njegovi otroci pa so pomrli v zgodnjih letih, tako da danes ni nobenega bližnjega sorodnika več.¹⁸

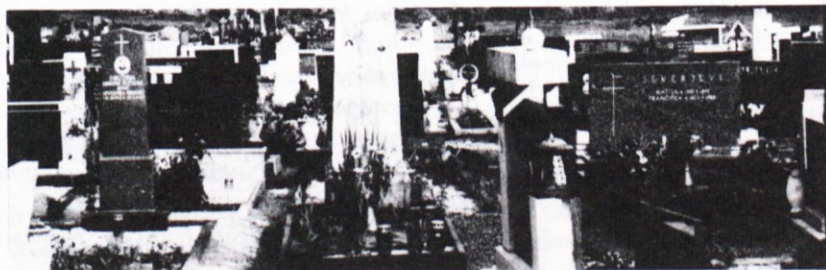
Da je bil Pavlišič posebno priljubljen pri svojem poveljniku Jerneju Andrejki, dokazuje tudi to, da mu je Andrejka dal postaviti nagrobnik. Denar za spomenik so prispevali poleg Andrejke še nadvojvode Rainer, Friderik in Evgen, cesarsko in kraljevo državno vojno ministrstvo, imetnik 17. pešpolka podmaršal Hugon Milde pl. Helfenstein, nekdanji Pavlišičev bataljonski poveljnik Kristjan vitez Kerček in poveljstvo 17. pešpolka.¹⁹

Spomenik je izdelal kamnosek Zearo iz Gradca.²⁰ Slavnostno odkritje in blagoslovitev spomenika je bilo 5. oktobra 1899. Spomenik je blagoslovil takratni semiški dekan Anton Aleš, domači pevci pa so pod vodstvom zborovodje M. Bartlja zapeli nekaj nagrobnic. Prireditve se je udeležilo veliko število ljudi.²¹ Na spomeniku je bil po navedbah Slovenca izklesan naslednji napis:

*TUKAJ POČIVA JANEZ PAVLIŠIČ IZ VRTAČE,
DESETNIK 17. PEŠ-POLKA, IMETELJ
SREBRNE SVETINJE ZA HRABROST 1. IN 2. REDA,
ROJ. 25. DEC. 1855 UMRL 2. PROS. 1888
KDO JE MAR? TA POGUMEN KORENINE
JE SLOVENSKI ORATAR.
POSTAVILI PREDSTOJNIKI IN DOBROTNIKI
VZORNO HRABREMU VOJAKU.
ROGLJE 5. 9., JAJCE 7. 8., LIVNO 26. 9. 1878²²*

Danes nagrobnik ni več tak, kot ga opisuje poročevalec v Slovincu ob odkritju. Verjetno je bila druga polovica teksta zbrušena, v dvajsetih letih pa je bila dopisana še Pavlišičeva druga žena Marija Kambič. Danes sta na nagrobniku tudi dve fotografiji, in sicer Marije Kambič in njenega drugega moža Matije Kambiča. Tako smo ob urejanju spomenika v dvomu, ali naj ohranimo nagrobni spomenik v sedanji obliki ali pa mu vrnemo podobo, kakršno je imel ob odkritju. Trenutno je naš edini podatek o prvotni podobi že omenjeno poročilo ob odkritju, objavljeno v Slovincu.

Ker so lastniki groba vztrajali pri odstranitvi nagrobnika, smo se odločili nagrobnik prestaviti. Nova lokacija je ob pokopališki cerkvi na pokopališču v Semiču. Nagrobnik smo prestavili na novo lokacijo septembra 1992.

Marija Gabrijelečič

III
NAŠ POGOVOR

Jože Zupan ŽIVLJENJE JE VEČNO ISKANJE POTI

Razgovor s Trdinovo nagrajenko Marijo Gabrijelčič

Marija Gabrijelčič, profesorica pedagogike v Posvetovalnici za učence in starše v Novem mestu, avtorica štirih knjig o miselnih vzorcih, Trdinova nagrajenka – že davno bi morala biti tudi Žagarjeva nagrajenka, čeprav se to že nekako staromodno sliši; človek z mnogo energije, ki jo kot čarodej razsipa med tiste, ki nimajo tolikšne moči.

– Večkrat ste rekli, da je energetski potencial prirojen – ta silna moč in razdajanje izhajata iz srečnega otroštva, mar ne?

»Iz srečnega otroštva, vsekakor, pa tudi z delovnega otroštva, a kljub temu srečnega. Hodili smo deset km daleč; če se zdaj spomnim te poti, bi jo stokrat ponovila in mi ne bi bilo ljubo, da bi nas s kombijem vozili v šolo, kajti toliko, kot se v tej enajsti šoli naučiš, se najbrž nikdar več ne bi. Naučili pa smo se tudi vztrajati, premagovati težave, kljub snegu, mrazu in poredici smo šli v šolo brez jadikovanja – nič niso tekli naproti s kakšnimi avtomobili in dežniki in nas prevažali, a zanimivo: nikdar nismo bili bolni – razen mumpsa v vseh osmih letih osnovnega šolanja.

Srečno otroštvo pa pomeni tudi veliko smeha v družini, veliko pogovora, spodbujanja pri vsakem delu, deležni smo bili mnogih pohval, da smo se potem še bolj potrudili. Ko smo bili majhni, smo staršem pomagali graditi hišo, v kateri smo živeli do odhoda po raznih šolah, hkrati pa se seznanjali z vsemi deli na njivi, v gozdu, na travniku. Podobno je nekoč Finžgar napisal: Pomilujem vas, če ne veste, kaj je to – ko je pisal o sušenju otave in o tem, kako je bil doma privezan z nitjo k javorovi mizi. Kadar z učenci berem to delo, si rečem: Pomilujem vas, če ne veste, kaj je življenje na vasi.«

– Vam je živ spomin tudi na predšolsko obdobje? Kakšna je bila Vaša igrača? Se je že v tem obdobju kazala velika navezanost na starše, sestro, brata?

»Navezanost že, ampak jaz sem se ogromno potepala po vasi in me skoraj ni bilo doma. Najbolj se spominjam takih hitrih iger – recimo plezanja po drevju, iskanja rakov v potoku, nabiranja raznih sadežev, tudi zdravilnih rastlin. Spominjam se, da sem splezala na sleme nekega kozolca, ker je krošnja s češnjami visela ravno nad njim – in sem potem res morala premišljati, kako bi prišla dol. Pri šestih letih sem padla v mlako, ker sem opazovala pupke in žabe – ker je bilo tako zanimivo, sem se sklonila tako daleč naprej, da sem ob opazovanju telebnila naravnost v sredino jame. Preden je mama, ki je ravno nesla škaf perila, uspela priteči, sem se že zgrabila za neko vejo in zlezla sama iz tiste mlake, tako da pomoč ni bila potrebna.

Najbolj me je veselilo, da smo se pogosto igrali z igračami iz ilovice in blata – to je bila cela galerija razstavljenih tort, ovčic, ki smo jih takrat polivali z apnom, da so bile bele, tako kot so kuharice, ki so za veselico pripravljale figurice, polivale biskvit s sladkornim prelivom. Največ smo delali iz materiala, ki je bil zunaj, zato je v glavnem tudi igra potekala zunaj.

Pozimi pa smo se dan za dnem sankali, drsali in smučali – in za razloček od mnogih staršev, ki otrokom niso kupili čevljev za drsanje in ne smučič, smo mi vse to imeli. Starši so nas celo spodbujali in gledali, kako se smučamo in kako hitro drvimo; takih spodbud smo bili zelo veseli. Ata nam je izrezoval figurice iz koruznih stebel, pri tem smo tudi sodelovali, mama pa je šivala punčke, medve s sestro pa sva jih še oblačili.

Vse sem delala, kar je počenjal starejši brat, sestre nisem posnemala, ker je bila le eno leto starejša od mene, a povsem drugačna – bolj mirna, ni se potikala po vasi, njej niso nikdar zagrozili, da jo bodo za nekaj dni zaprli v klet, kot so meni, ker me niso pravočasno našli; njej se tudi ni zgodilo kaj takega, kot se je meni, da bi na primer z zašito nogo – zasankala sem se na neko sekuro – stekla po vrtu – in šivi so popokali. Potem je bilo treba ponovno v Mokronogu šivati nogo – pri čemer je bil moj ata še zelo ozmerjan. Peljal me je namreč s kolesom, zdravnik pa je kričal, zakaj sem se sploh usekala. Ata pa se ni dal in je rekel: Veste kaj, vi zašijte nogo, drugo bom pa že jaz uredil. In tako sva potem, ko sva se s kolesom vračala, po poti »obravnavala« to zgodbo.

Sestra je bila bolj umirjena in ni delala posebnih težav, tudi, kot vem, se ni nikdar opekla, padla v vodo ali kaj podobnega. Brata pa sem v vsem posnemala – največ pa v branju; kar je prinesel domov iz knjižnice, sem hotela čimprej prebrati. Če sem bila zelo pridna, mi je takoj dal knjigo, če ne, pa sem morala dan ali dva počakati, kar je bilo zelo hudo.

V predšolski dobi je bilo še nekaj zelo lepega – zahvaljujoč bratu, ki je bil odličnjak, in sestri, ki je bila prav tako odlična: v šoli so jima dovolili, da včasih mene pripeljeta in tako sem v predšolski dobi smela peš deset km do Mirne v razred, kjer so me posadili k mizi, opazovala sem pouk in se tega neznansko veselila. In tako je bilo v šoli zame že od nekdaj lepo – tja sem hodila za nagrado.«

– *Osnovno šolo ste obiskovali na Mirni. Je šola vplivala tudi na Vašo življenjsko odločitev? Kdo Vam je ostal najbolj v spominu? Kako se spominjate obdobja, v katerem se je širilo spoznanje o svetu okrog Vas in v Vas?*

»Obdobje v mirenski osnovni šoli – oziroma štirje razredi osnovne šole, štirje razredi nižje gimnazije, kot je bilo do 1958. leta – je bilo zame izredno srečno in vpliv učiteljev neznansko velik, tako da sem se kasneje v življenju nenehno spominjala svoje odgovornosti, da lahko s svojim delom in s svojimi vplivi otroka usmerim na določeno pot – ali pa ga od nje za vselej odvrnem. Ko mi je kasneje nekaj učencev reklo, da so šli študirat slovenščino zaradi tega mojega zgleda, sem jim rekla, da sem tudi jaz prav tako naredila – zaradi učiteljice Šanke Merharjeve – ta me je učila vsa štiri leta nižje gimnazije na Mirni slovenščino in bila tudi moja razredničarka – sem na to pot stopila poklicno in kot hobi obdržala literaturo in vse te dejavnosti – prav zaradi nje. Bila je namreč učiteljica, ki je znala motivirati učence, bila pa je tudi silno zahtevna, do mene pa še prav posebej. Že v prvi gimnaziji se je nekoč pošteno razjezila, ker sta mi v spisu manjkali dve vejici – meni ni šlo v glavo, da lahko drugim dvajset vejic manjka, meni pa ne smeta dve. Ko sem nekajkrat potožila, zakaj mi daje same debele knjige za domače branje, drugim pa tiste predpisane, so doma skomignili z rameni in rekli: No, ja, saj imaš čas. – Ampak danes vem, da je že davno individualizirala in diferencirala pouk, ne da bi kdaj kje govorili o tem – ne na sestankih ne v razredu. Še danes sem vesela, da sem ji lahko posvetila svojo prvo knjigo; nesla sem jo v Kočevje, kjer danes živi, in rekla: Trideset let ste morali čakati, da sem se zahvalila s tistim, kar ste me Vi učili, v pisni obliki. Ona pa je ob prihodu po tridesetih letih odprla predal, potegnila ven in rekla: No, to si pa pred tridesetimi leti pisala. Bil je spis iz sedmega razreda, posvečen je bil lepotam Mirenske doline; spis sem fotokopirala in ga imam zdaj tudi jaz. Ona pa ga je kjub vsem selitvam iz šole v šolo shranila in ga potegnila iz prvega predala brez iskanja. Imela pa sem tudi druge dobre učitelje – za zemljepis, zgodovino, matematiko, biologijo, pa tudi vzorne pedagoške delavce v nižjih razredih.«

– *Takrat ste imeli ravnateljico...*

»Nekaj časa je bila gospa Lojzka Marin, zelo rada se je spominjam, in tudi njenega sodelavca – takratnega inšpektorja Vladimirja Berceta. Spominjam se ga zlasti zato, ker je pregovoril moje starše – za vsakega od nas posebej, da moramo v šolo; na takratnem okraju Novo mesto mi je preskrbel tudi štipendijo, kar je bilo bistveno.«

– *Znanje za učiteljsko pot pa ste dobili na učiteljišču v Novem mestu; kako Vas je to obdobje zaznamovalo?*

»Na učiteljišču me je ob prihodu v prvi letnik precej stvari motilo, vendar sem jih mimogrede obšla, ker sem si pač rekla, da ne bo vse gladko šlo. Vendar pa je že po štirinajstih dneh življenja v šoli tako lepo in plodno potekalo, da sem spregledala vse tisto, kar se mi je sprva upiralo. V internatu je bilo nekoliko manj lepo – a v šoli izvrstno.«

– *Ste želeli, da bi takoj po učiteljišču nadaljevali šolanje? Vas je kaj posebej mikalo?*

»Učiteljišče me je očaralo zaradi številnih predmetov, imela sem cel kup sijajnih profesorjev – če omenim samo profesorja slovenščine Janeza Kolenca – potem si lahko mislite, da sem želela študirati na filozofski fakulteti – slavistiko, seveda.«

– *Svoj dvajseti rojstni dan ste preživelii že na prvem službenem mestu v Šentrupertu. Ste se sami odločili za ta kraj – ali ste bili morda nastavljeni z dekretom?*

»Z dekretom. Želela sem na fakulteto, toda štipendija, ki je bila z okraja 1960. leta brez mojega sodelovanja prestavljena na občino Trebnje, me je ovirala, saj jo je bilo treba odslužiti. Tako sem padla v Šentrupert.«

Marija Gabrijelčič z mamo in s sestrično vnukinjo Barbaro leta 1987 na Selu

– *Upam, da padec ni bil prehud.*

»Bil je zelo hud, učila sem vse predmete, ki so manjkali – nemščino, zgodovino zemljepis in še kaj.«

– *Vas je šola dovolj usposobila za zahtevno nalogo – ali pa ste že tu iskali svojo pot skozi življenje?*

»Tokrat sem verjela, da bo kar šlo, če se bom veliko pripravljala na pouk. Učiteljišče nam je dalo izredno dobro pripravljenost za delo v razredu. Bilo pa je hudo naporno, ker je bilo študija za dolge popoldneve in ob takem delu, če si normalen, začutiš, da to ni dovolj, da je treba študirati dalje.«

– *Se spominjate svojih začetkov poučevanja?*

»O, se. Najtežje je bilo v šestem razredu, kjer sem bila tudi razredničarka – 47 učencev, med njimi 17 ponavljavcev. Ampak raje se spominjam zadnjega dne, ko je bilo tako slavje v šestem razredu, kot da praznujem kakšen velik praznik: polno rož, polno govorov, učenci so z belim prtom pognili mizo, sledile so recitacije, pesmi, potem pa v gošjem redu za menoj na stanovanje z vsemi tistimi stvarmi – in zadnje skodelice in kozarce še danes hranim od tistega dne.«

– *Kakšni so spomini na prvo generacijo učencev?*

»Zelo lepi. Z njimi se srečujem ob raznih obletnicah v hribih nad Šentrupertom. Ko se odpravljam, imam vselej hudo tremo, ampak spomini so res lepi.«

– *Verjetno so spomini na Šentrupert tudi zato lepi, ker je bil Vaš rojstni kraj Selo dokaj blizu in ste lahko pogosteje odhajali domov?*

»Res je, Šentrupert je bil tako blizu, da sem lahko kadarkoli po pouku vzela kolo in sem kar padla domov in se tudi ob poznih urah vračala, čeprav so me zmeraj rotili, naj mimo Doba ponoči ne vozim. Jaz pa se ničesar nisem bala. – Potem se je bilo treba pripravljati na šolo še dolgo v noč...«

– *Pa vendar ste tudi v Šentrupertu našli prijazno zavetišče pri Angeli Sedlarjevi, saj Vas je kot »gospodično Zupančičevo« ljubeče sprejela kot lastno vnukinjo.*

»Sprejela me je res tako, kot da sedi v spodnji kuhinji mama in me čaka, od koder pridem. Ob večerih sva se pogovarjali in zelo ji je bilo hudo, ker sem se veliko pripravljala na šolo. Pogosto je rekla: Figo, pa tudi taka šola, kjer morajo gospodična toliko študirati!«

– *Naslednja prelomnica je spet Novo mesto, kjer ste se poročili, doživeli materinstvo, v Vavti vasi poučevali slovenščino, ponovno postali študentka na Pedagoški akademiji in še vedno pogosto našli pot do svojih domačih na Selu. A pojdiva lepo po vrsti: – Vaš življenjski sopotnik je znani ekonomist dr. Janez Gabrijelčič. Večkrat se sicer dogaja, da zagnani učitelj išče življenjskega partnerja tudi v svojem poklicu – tu je bilo drugače. Je bila to ljubezen še iz dijaških let? Vam je morda prav različna poklicna usmerjenost dala več možnosti za poglobljanje v svoj poklic?*

»To je bila ljubezen iz dijaških let. – Razen tega pa morate vedeti, da je učiteljev premalo – štirideset žensk v zbornici – pa štirje moški – kje ga boste pa našli!«

»Je bilo že tako namenjeno...«

– *Narava ima vselej prav.*

»Menda res.«

– *Materinstvo – sreča – radost – razdajanje – morda tudi občutek, da se učitelj s svojim delom tako razdaja šolskim otrokom, da zmanjkuje sproščenosti za lastne otroke. Vi ste ljubezen – kot del materinstva – posvetili že sestri hčerki, še posebej, ker Vam je bila sestra vzor.*

»Ko je sestra dobila hčerko, sem zaradi nje komaj čakala, da pridem proti Selu. Ob njej sem opazovala, kakšni so takšni otročički, neizmerno sem bila srečna, ko se me je nečakinja oklenila in sem se igrala z njo. Moram pa reči, da so tudi ostali otroci iz vasi točno vedeli, kdaj sem prišla z učiteljišča domov – v prvi uri so se zgrnili okoli mene – celo življenje sem čutila, da je to nekaj posebnega: ljubezen do otrok. Zato je tudi datum prvega poroda – 24. november 1965 – najsrečnejši dan v mojem življenju. Sledila sta še dva taka srečna dneva: 20. marec 1971 in 2. april 1975. Pravijo sicer, da je enako lepo roditi otroka ali napisati knjigo – vendar tu ni nobene primerjave, moški pa tako tega ne morete primerjati!«

– *Materinstvo zmore največje bogastvo in tudi odpovedi. Je tudi Vavta vas vplivala na Vas – ali je bila to le prehodna postaja v Vašem življenju?*

»V Vavti vasi sem imela izjemne učence – in ko sem po treh letih odhajala, sem jokala, otroci pa tudi. Še danes mislim, da zato, ker sem učila samo materinščino – in ker je bilo meni lepo, sem najbrž prenašala to tudi na učence – to je bil pač predmet mojih sanj.«

– *Spoznanja so se Vam širila ob izrednem študiju slovenščine in zgodovine na Pedagoški akademiji. Slovenščina – poglobitev v svet materinščine in vse življenje skrb za njeno rast, zgodovina – povezanost iz roda v rod. Je bilo vsaj del sanj uresničenih?*

»Je. Na šolo imam izredno lepe spomine in tudi dan diplome, ko sem s šopkom odhajala iz Ljubljane, je še vedno živ. Ko me je najstarejša hčerka po poti v avtu spraševala, zakaj sem tako tiho, sem rekla, da od veselja ne morem govoriti. Pozneje sem ji razložila, kajti takrat je imela šele šest let. – Zgodovina in literatura pa se tako povezujeta, da si brez tega skoraj ne morem predstavljati poučevanja materinščine.«

– *Novo poglavje je šola v Novem mestu; kaj je bilo močnejše: želja, da bi bili čim bližje domu, da bi se lahko več posvetili družini, hčerki – ali pa se je že zelo zgodaj oblikoval čut pomagati tistim, ki so bili pomoči še bolj potrebni?*

S hčerko ob iztoku reke Angare iz Bajkalskega jezera leta 1989

»Sprva je bila izrazita želja, da bom več doma, da se ne bo treba voziti in vse večere popravljati zvezkov, saj je bila ta obremenitev iz leta v leto hujša. Pozneje pa sem ostala na tej šoli skoraj deset let. Kolektiv je bil izredno dober, živeli smo povsem svoje življenje, malo povezani z ostalimi šolami. Učenci so bili prisrčni, dobri in zanimivi.«

– *So Vas tudi otroci s posebnimi potrebami bogatili?*

»Največ, bi rekla. Kajti tam sem spoznala veliko stvari; kako si lahko srečen, če imaš zdravega otroka – ni treba razmišljati o lepoti, vsaka mati in oče sta lahko srečna, če se jima rodi zdrav, normalen otrok. Hkrati pa so ti otroci tako odkritosrčni in prisrčni, ostanejo take individualne osebnosti, da so bolj zanimivi od ostalih otrok. Naučila pa sem se še, da ne gre vsakomur hitro v glavo, kar mi danes, pri delu z učno težavnimi, dosti pomaga.

Zaupala bi Vam še tole. – Nabirali so rože in zamujali po nekaj minut pouka skoraj vsak dan. Vprašala sem jih, zakaj to počenjajo. Pobožali so me in rekli: Ne moremo drugače, ker »Vam« vsak dan nesemo rožice na »Vaš« grob. Okrasili so grobek mojega sina. – Naj o tem razmislijo ljudje, ki se iz teh otrok norčujejo...«

– *Človek se poleg študija bogati ob osebnih preizkušnjah. Le-te Vas res niso obšle, hkrati pa ste se reševali s poglobljenim delom, z razdajanjem, z nadgrajevanjem. Kaže, da Vas študij na Pedagoški akademiji ni potešil, saj ste se znova znašli v študentskih vrstah. Morda samo zato, da bi zadostili potrebam Posebne šole, kot se je takrat imenovala šola s prilagojenim programom? Kasneje pa ste postali še profesorica pedagogike. Na videz suhoparen podatek iz življenja, v resnici pa spet nova spoznanja o ljudeh in za ljudi...*

»Res sem študirala tudi defektologijo in zahteve so bile izpolnjene glede šol s prilagojenim programom. Toda 1973. leta je Republiška izobraževalna skupnost razpisala nekaj republiških štipendij za redni študij na univerzi. Na podlagi preteklih spričeval in nagrade na Pedagoški akademiji ob koncu študija ter po opravljenih sprejemnih izpitih na univerzi sem dobila štipendijo in lahko redno študirala, kar sem si od nekdaj želela. Takrat je bilo v meni tisto navdušenje kot pri Cankarju: V Ljubljano pojdem!«

– *Vas je ta študij tudi osebnostno najbolj napolnil?*

»Najbolj, ker sem študirala, ko sem bila za to ustrezno zrela. Opazovala sem v letniku tudi bruce, ki so imeli 19, 20 let; razumljivo je, da so na študij drugače gledali kot mi, ki smo že prej učili. Poleg te zrelosti sem srečala profesorje, ki so lahko bili strokovni in osebnostni vzor študentom pedagogike. Danes so to že nekako moji prijatelji – naj jih omenim vsaj nekaj: dr. Barica Marentič-Požarnik, dr. Ana Kranjc, dr. France Strmčnik – skoraj nobenega imena ne bi smela spustiti. – Študij mi je dal zelo veliko; hkrati pa sem takrat poskušala poslušati predavanja še nadstropje nižje – na slavistiki, a nikakor ni bilo možno. To je še ostalo...«

... kot predalček, ki se lahko napolni še v tretjem življenjskem obdobju?

»Tako nekako. – Moram pa dodati, da sem tudi med študenti spoznala nekatere čudovite ljudi. Na prvem mestu je to Minka Krejan; po naključju sva ugotovili, da sva некоč obe učili v Šentrupertu. Kadar berem o plemenitih ljudeh, vselej stopi predme ta pisateljica dveh izredno zanimivih del: Učiteljica in Begunci. Je tudi sijajna glasbenica, učila pa je matematiko. Odlikujejo jo tudi kuharske, vrtnarske, šiviljske sposobnosti – cel kup vrlin, tako da ti je vselej nerodno, kadar se primerjaš z njo. – Je pa takih zgledov še več. Tudi na mnogih šolah jih srečujem.«

– *Svoje bogate izkušnje ste posredovali tudi kot profesorica metodike slovenskega jezika rednim študentom za razredni pouk na dislociranem oddelku Pedagoške akademije v Novem mestu. Ste tu pognali korenine – ali se je pot prehitro sklenila, da bi lahko dali vse, kar zmorete?*

»Ti redni študentje so bili v glavnem dekleta, s katerimi imam še danes redne stike, kar me zelo veseli. Vendar pa so oddelek kmalu uknili in bi morala v Ljubljano. – Meni je ta pot, ki je postala drugačna, prinesla obilo drugih srečnih trenutkov, ki pa jih v Ljubljani zaradi preobremenjenosti najbrž ne bi doživela.«

– *Ustaviva se v Vzgojni posvetovalnici, kot se je sprva imenovala Posvetovalnica za učence in starše v Novem mestu. Tu vsak učenec zahteva celega človeka, še posebej, ker ste se srečevali z mladimi, ki so imeli na določenem področju posebne težave; zraven pa je bilo še delo s starši, saj ste vedeli, da brez vzajemne pomoči otrok ne bo kos težavam, s katerimi se spopada. Verjetno bi nastala kar cela knjiga, če bi hoteli zajeti vse, kar ste doživeli?*

»Včasih mi je hudo, ker vidim, da je problemov iz leta v leto več. Sicer pa me veseli, da sem ostala tukaj, še posebej, ker so starši izredno pripravljani pomagati svojemu otroku, če le dobijo ustrezno strokovno literaturo, ustrezne nasvete za domače urjenje raznih šolskih dejavnosti. Hkrati pa lahko starše tu in tam tudi potolažim in jim vlijem optimizma in zaupanja v otroka. Z učitelji dobro sodelujem, ker sem del tega poklica in njihovo delo dobro razumem. Če vsega tega ne bi sama opravljala, bi najbrž iskala številne vzroke za neuspeh pri učiteljih, a jih navadno ni, ker so širšega značaja. Gre za slabe učne navade, za bolezni, motnje, ki jih otrok ni sam zakrivil, pa tudi za nižje sposobnosti, največkrat pa za motivacijo. Otroku skušaš vliti zaupanje, to je bistvo.«

– *Nadgradnja Vašega dela: Srečanje s televizijsko oddajo o miselnih vzorcih Tonyja Buzana; miselni vzorci so postali Vaše življenjsko prepričanje, še posebej, ker ste tu videli izhod iz težav, v katerih so se znašli številni učenci. Najbrž pa spoznanje o miselnih vzorcih ni bilo tako preprosto, kot danes govorimo. Ste velikokrat ta način preskusili, preden ste ga posredovali učencem?*

»Sama sem velikokrat preskusila ta način dela, vendar pri meni ni bilo dvomov, bili so pri drugih. Ko sem analizirala učne navade številnih srednješolcev, osmošolcev, pa tudi študentov, sem opazovala, kako pri iskanju bistva v snovi – ključnih besed – podčrtajo od prve do zadnje vrstice in potem se to učijo na pamet. Zato sem že prej delala z njimi izvlečke, skrčene obnove, dispozicijske točke. Vse to so pravzaprav rešili miselni vzorci. In ko sem naučila učence te poti, so navadno imeli dosti manjše težave pri učenju, več so znali, ker so lažje ponavljali. Učili so se učiti, potem so študirali sami.«

– *Spoznanje, da delo z miselnimi vzorci olajša pot do cilja, je bilo za Vas tako bogato, da niste mogli obdržati zase. Svetovali ste – najprej tistim, ki so Vam bili najbliže. Nato vedno širše, dokler ni bilo kot epidemija. Kajne, ni bila kratka pot od prvega spoznanja do takrat, ko ste ugotovitve posredovali tudi ljudem, ki pomenijo jedro slovenske inteligence?*

»Pot je vselej, pravijo, sedem let dolga – tudi v tem primeru ni bilo drugače. Vendar, kar je razveseljivo, vse je teklo samo po sebi. Učenci so povedali staršem in učiteljem, ko so jim kazali svoje izdelke, učitelji so menili, da bi bilo dobro s tem seznaniti na pedagoških konferencah vse učiteljske zbornice. Tako so sami dajali pobudo in tudi klicali so sami. Imenitno je bilo, da sploh nikomur ni bilo treba ničesar vsiljevati.«

– *Vodite statistiko?*

»Zapisovala sem si vse, zdaj imam številke: malo manj kot deset tisoč učiteljev, vzgojiteljev in drugih izobražencev v približno trinajstih letih dela.«

– *Nastopov?*

»Najmanj petdeset nastopov letno. Najhuje je bilo v letih od 1985 do 1987, ko je včasih čakalo na seznamu tudi po sto šol, da bodo prišle na vrsto za seminarje. Vozili so se v Novo mesto iz raznih krajev – petdeset učiteljev v avtobusu, sledil je seminar – navadno v Šentjerneju, hospitacije v razredih, kosilo v šoli, razstave in razprave do poznih ur, tako da so šli po celi dnevi...«

– *Ne dvomim, da bi bil kdo, ki za miselne vzorce še ni slišal. Pa vendar – bi na kratko predstavili bistvo miselnih vzorcev?*

»Bistvo je v tem, da v središče napišemo temo, glavno misel, idejo, o kateri razmišljamo, se učimo. Potem v besedilu poiščemo bistvo učne snovi – ključne besede. Iz središča potegnemo črte in nanje napišemo samo temeljne besede, ne stavkov; obarvamo, označimo s posebnimi znamenji, pozneje pripisujemo in dodajamo in s temi kratkimi povzetki sijajno ponavljamo.«

– *Kajne, da ste svoja spoznanja objavili v knjigi Učimo se z miselnimi vzorci. Je bilo treba tudi zunanje spodbude?*

»Je, tega ne bi nikdar napravila, če me ne bi na nekem srečanju v Ljubljani – bilo je 10. novembra 1983 – nagovorila Evelina Umek, takratna urednica Pedagoške zbirke pri DZS. Za nekaj minut je prehitela urednico neke druge založbe – Univerzum – in mi nekako kar postavila čas, do katerega mora biti knjiga napisana. V trenutku slabosti sem ji celo obljubila. Potem je bilo treba držati besedo...«

... *in garati...*

»...hkrati pa me je urednica, ki je stvar zamudila, prosila za seminarje, ki sem jih potem imela več let v Kristalni dvorani hotela Slon v Ljubljani. Ti seminarji so pravzaprav dali najširši odmev. Spomnim se, da sem se za peturni seminar pripravljala dva meseca ob večerih. Struktura tega seminarja je potem predstavljala strukturo prve knjige.«

– *Svoje prvo delo ste med drugim posvetili tudi mami in očetu, nenehnemu viru moči. Da bi se zahvalili za življenjsko modrost ali še kaj več?*

»Za modrost, ljubezen, poštenje, za vse, kar je najboljšega, kar sem v življenju kdaj kje srečala. Pa tudi zato, ker sta oba izredno rada brala; oče je še v 80. letu rad recitiral Gregorčičeve najdaljše pesmi, pa mu to ni delalo nobenih težav. Gregorčičevo Življenje ni praznik je v bistvu vzel za svoj življenjski moto.

Izredno sem bila navezana na oba, na očeta in mater. Vendar zdaj očeta ni več, zato se večkrat spomnim na tiste srečne čase, ko sta bila še oba, pa tudi zato, ker sem pozneje v življenju opazila, da niso vsi očetje taki. Mislila sem, da je dober oče čisto običajna stvar. Danes vem, da ni tako. – Oče je bil izredno družaben, igral je na harmoniko, nadarjen je bil za pripovedovanje, odločen, pogumen – ko je bil še mlad, se je odpravil v Holandijo, ne da bi vedel, kaj ga tam čaka. Rad je potoval – in mislim, da se je ta posebnost prijela tudi mene.«

– *Zdaj ste ljubezen do staršev zlili v ljubezen do matere in ji vsak trenutek posvetite.*

»Mnogo premalo, mislim, a poskušam, kolikor se največ da. Zdi se mi, da je teh vlog kar veliko; si hči, mati, si v službi, si še kaj drugega in težko vse dohajaš. Vendar ko se odcepi cesta od Mirne proti Selu, je vsakokrat to poseben praznik, zaradi katerega ne vem, kako bi bilo, če tega ne bi bilo več.«

Predavanje v Ljubljani leta 1986, ob izidu Knjige o možganih Petra Russella

NAŠ POGOVOR
Rast 1-2/1994

nizka? A kjer ni uspeha, ni motivacije za delo. In ni nečesa, kar je vsakemu človeku tako potrebno kot vsakdanji kruh: to je zaupanje vase, v lastne sposobnosti, to je zavest o lastni vrednosti.«

Ali danes, skoraj deset let kasneje, ugotavljate, da se je na tem področju kaj spremenilo?

»Ni se dosti spremenilo in misel lahko le ponovim: Otroka, ki ne zaupa vase, poznam že po prvih treh vajah; še preden vajo prebere, pogleda, kaj bi od njega zahtevala, in reče: Jaz tega ne bom znal. – Že vnaprej se obsodi na neuspeh in ne verjame, da bo vajo rešil – velikokrat ga je treba spodbuditi. Poleg tega pa morajo te spodbudne besede šolarji slišati tudi iz ust učiteljev in staršev in šele ti uspehi pri nadaljnjem delu spremenijo učenčevo samopodobo.«

– *Zvestoba spoznanjem Tonyja Buzana, ob tem Vas je obogatil še Peter Russell s svojim delom Knjiga o možganih, spoznanje, kako so pri učencih slabe učne navade, pa tudi lastne izkušnje. Vse to Vas je gnalo dalje, lotili ste se naloge: Predlogi učiteljev in mnenja o rabi miselnih vzorcev pri pouku in pri lastnem umskem delu. Rezultat je raziskovalna naloga Raba miselnih vzorcev v šoli. V novinarskem slogu ste se lotili temeljnih vprašanj: Kdaj? Čemu? Kdo? Kako? Zakaj? Tem razmišljanjem ste dodali še delo Predavajmo – z miselnimi vzorci. Motivacijo za to delo ste prav gotovo dobili pri številnih pedagogih, ki so poslušali Vaša predavanja. Ob tem se poraja razmišljanje, podobno kot pri pisateljih: Kako ustvarjate? Kako uskladite številne obveznosti?*

»Težko; ko sem pisala kako knjigo ali raziskovalno nalogo, sem živela kot puščavnik. Zaprla sem se v prijateljičino hiško na Trški gori, porabila svoj letni dopust in pisala od jutra do večera, privoščila sem si kaj malega za pod zob in uro sončenja, če ni bilo dežja. Takrat navadno nisem srečevala ljudi, niti nisem bila za mednje, živela sem svojevrstno življenje, kajti delo mora biti nepretrgano in nemoteno. Če pa ni bilo letnega dopusta, so bile to noči od osme do ene. Želela sem si, da bi se po tridesetih letih lahko upokojila, da bi potem v miru pisala, ne da bi mislila na službo...«

... pa drugi niso mislili na Vas in so zakon spremenili.

»Tako je. Veliko svojih idej pa sem našla v domači hiši na Selu, najraje v poznih večernih urah, ko je že vse spalo. Tam se misli kar dobro prikazujejo. Za pisanje je potrebna popolna samota. – Najbolj plodni meseci pa so zame od aprila do junija, najhuje je v novembru in decembru; pisanje je takrat zame prava muka.«

– *Če je prva knjiga rezultat Vaših in drugih izkušenj, predelanih skozi Vaše možganske celice, je vsako naslednje delo vedno bolj rezultat Vaših izkušenj, hkrati pa svoje delo širokogrudno odpirate za različne izkušnje.*

69 »Učitelje pogosto poslušam, ker imajo kaj povedati; tudi starše. Zdaj je toliko strokovnjakov in dobrih knjig, da je to pravi razcvet. Današnje

knjige pišejo o pozitivni naravnosti do učenja, do življenja, do ljudi. To je velik izziv, ki nosi spremembe.«

– *Takšnega zgoščenega načina življenja ne bi mogli uresničevati, če ne bi imeli v družini spoštovanja do Vašega dela. Polnite pa se tudi na številnih potovanjih. Potujete miselni vzorci z Vami – ali so tudi oni na dopustu?*

»Nedavno so bili v Opatiji, bili so že večkrat na Tržaškem, v Celovcu, v Španiji, Ameriki. – Največja nagrada, ki jo v življenju občutim, pa je potovanje, kjer je namesto knjig in prosojnic nekaj zasilnih pripomočkov in grem v tuji svet...«

... napolnit dušo.

»To je polnitev življenjske radosti. Spominjam se, kako sem bila 1989. leta čisto zdelana od pisanja, predavanj in dela s strankami. Pa smo šli julija za 16 dni v Sibirijo – mož, mlajša hčerka Helenca in jaz – starejša hčerka Lidija pa žal ni mogla, ker je prav takrat dobila službo, dopust pa ji še ni pripadal. – Sibirija je predstavljala zame neznanško lepo deželo s povsem drugačnim življenjem – s čudovitimi gozdovi in s prelepimi vodami. Pa Španija, Izrael – od Golanskega višavja do Mrtvega morja – pa Amerika, Grčija, Turčija, Švica, Nemčija, Kanarski otoki, Kreta, Bolgarija, Italija...«

– *Po vseh potovanjih pa se najde pot na Selo...*

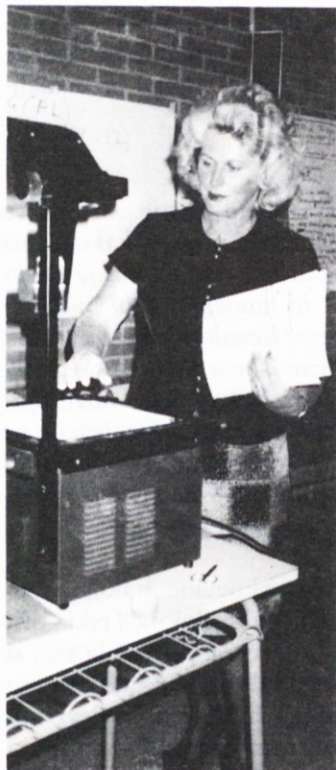
»Res je, zadnji večer pred potovanjem je pot na Selo, prva pot ob vrniti – nazaj v planinski raj, treba se je pokazati mami, da vidi, da se ni nič naredilo.«

– *Hkrati pa je pot z Mirne na Selo z ljubeznijo tlakovana.*

»Prav cela, pa z nešteti spomini, za vsako drevo veš, za vsako rastlino, za nešteto dogodkov – od poplav do kakih drugih nesreč, do pomrznjenih mlak in strug.«

– *Povrniva se k miselnim vzorcem; omenili ste Španijo. Kako so tam sprejeli Vaše delo?*

»Tam so bili strokovnjaki iz številnih evropskih in ameriških dežel na mednarodnem seminarju o produktivnem učenju. Z miselnimi vzorci so se vsi, kar jih je bilo, prvič srečali, kar me je izjemno presenetilo. Saj so bili vendarle tudi iz dežele Tonyja Buzana in Petra Russella in so vsi znali angleško. Zato se mi je zdelo zelo čudno. Vzorce so z navdušenjem sprejeli, a šele takrat, ko sem jim ob koncu posredovanja pokazala številne liste, na katerih so celo srednješolci podčrtali vse – od prve do zadnje besede, čeprav bi morali samo ključne besede – takrat so bili do konca prepričani. A, to je tisto, so rekli, pri nas je ravno tako. In potem

Pred predavanjem v Španiji leta 1992

so razgrabili knjige, čeprav so bile v slovenščini, so rekli: princip vidiš, napisal pa boš svoj jezik. Tako so šle knjige na Portugalsko, v New York, Peterburg, nekaj na Madžarsko. Nato so sledila vabila na seminarje. Znašla sem se v skupini za učenje in Evropska skupnost bi plačala tudi udeležbe na seminarjih. Vendar je vsega preveč in sama se ne morem kar tako potikati po svetu – morda kdaj kasneje. Productive Learning še čaka.«

– *Z zadnjim delom Bogatimo besedni zaklad z miselnimi vzorci – obogatilo nas je preteklo jesen – ste še globlje posegli v svojo prvo ljubezen – materinščino, saj je izhodišče delu analiza besednega zaklada učencev v petem razredu, hkrati pa odgovor tistim, ki so mislili, da z miselnimi vzorci krnimo izražanje. Delo je spet rezultat dolgoletnega garanja, kajne?*

»Dela je bilo še največ zaradi zbiranja gradiva, analiziranja; včasih sem eno samo besedo z njenimi različicami iskala celo popoldne in cel večer; veliko je bilo analiz. In ko je bilo to osnovno delo zbrano, sem dodala še izkušnje, ko sem opazovala učence z učnimi težavami. Že kdaj sem opazila, da se ne znajo izražati, ne znajo brati, ker imajo preskromen besedni zaklad; tisti, ki ne berejo, pa imajo še bolj skromnega. Potem pa ne znajo ne pri branju, ne pri pisanju, ne pri govoru povedati, kar bi radi; ne razumejo nalog, ki jih preberejo v učbenikih in v zvezkih.«

– *Sistematično, kot zna samo človek, ki se vse življenje ukvarja z otroki, ste obdelali temeljne prvine:*
Poslušanje (premalo znamo druge poslušati);
Branje (pomen dobrega besednega zaklada za uspešno branje);
Govor (vpliv govora na učni uspeh, ob tem mesto miselnih vzorcev);
Pisanje (tudi o težavah, s številnimi primeri);
Besedni zaklad učencev – osrednji del, rezultati ankete;
Bogatenje besednega zaklada z miselnimi vzorci – praktični primeri.
Je to povzetek vsega Vašega dela – ali samo stopnja v raziskovanju?

»Spet je samo stopnja, kajti mene ali pa koga drugega čaka več raziskovalnih nalog z miselnimi vzorci – v tujini so jih že opravili; povzete so v knjigi Moč možganov za otroke. Rezultati raziskav so nadvse spodbudni – sama se z njimi zelo strinjam. Skupine, ki so delale z miselnimi vzorci, so bile v primerjavi s kontrolnimi skupinami veliko boljše – in to pri učenju, ustvarjalnem pisanju in pri govoru.«

– *Se čutite zdaj kaj izpraznjeno – ali pa že kaj novega snujete? Razmišljate morda tudi o združitvi v eno knjigo?*

»Ne, zato ker sem prvo namenila predvsem učencem, drugo bolj učiteljem, tretjo delno tudi staršem poleg učiteljev, zato ne vidim potrebe, ker bi me to dolgočasilo. V načrtu imam čisto drugo tematiko.«

Na Španskem trgu v Rimu leta 1992

Jože Zupan
ŽIVLJENJE JE VEČNO
ISKANJE POTI

»Ne, ne, o njej že desetletja pišem; imam debele zvezke potopisov, nikoli nisem šla v nobeno deželo brez kemikov, zvezkov, pisala sem v hotelskih sobah, na avtobusih in več ur na kolenih v letalu. Zavedala sem se, da spomin ne zadrži podatkov in da je treba takrat, ko so vtisi najbolj sveži, zapisovati na kraju samem – niti po prihodu domov ne. Če sem doma pisala, je bilo to samo prepisovanje, ker sem na avtobusu skoraj nečitljivo kracala. Potopisov imamo na Slovenskem: od Slinarja, ki je šel na Golovec, do potopisa od Litije do Čateža; ampak jaz bi napisala take za osnovnošolce, ki hodijo po ekskurzijah z zaprtimi očmi in z zamašenimi ušesi.«

– *Kako si še obnavljate energijo?*

»S fizičnim delom – na vrtu in pri mami na njivi. Prav tako pri delu v kuhinji – ob obveznem poslušanju radia. V naravi in njenih večno se obnavljajočih lepotah, ob ljubezni najbližjih... Življenjsko radost pa mi dajejo tudi čudovite prijateljice v mnogih učiteljskih kolektivih. Poznam dosti nadarjenih in dobrih ljudi – žal mi je, ker imam zaradi službe in domačega dela premalo časa zanje. Vedno si obetam, da bom te napake popravila v bližnji prihodnosti. Skušam se držati še enega dobrega nasveta: ogibam se ljudem, ki mi povzročajo negativna čustva, saj je na svetu toliko dobrih ljudi. V številnih knjigah, pa tudi v življenju samem, sem spoznala: Ne trati energije tam, kjer ni vredno, ne bodi se z ljudmi, pri katerih doživljaš same strese, razočaranja, saj je na svetu vendar toliko dobrih ljudi! – Verujem v dobre ljudi!«

– *A zdaj se pa lahko spet tikava?*

»Hahaha! Lahko bi se že prej!«

P. s.: Vsaka dodatna utemeljitev za Trdinovo nagrado je odveč.

Med otroki v službi; foto: Janez Pavlin

NAŠ POGOVOR
Rast 1–2/1994

RAST – L. V,
ŠT. 1–2 (23–24)
MAJ 1994

IV

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

DRUŽBENA
VPRAŠANJA

Vinko Blatnik PRVI MAJI NA SLOVENSKEM

Pričujoči prispevek Vinka Blatnika je moral čakati v uredništvu kar nekaj mesecev, da bi ga naposled objavilo v zanj primernem trenutku. Avtor ga namreč posveča delavskim praznovanjem prvega maja na Slovenskem, nastal pa je kot refleksija na lansko praznovanje petdesetletnice Zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, o pomenu katerega je v lanski septembrski številki pisal Bogdan Osolnik. Blatniku se namreč razkriva dejstvo, kako se v sedanjih analizah pomena tega edinstvenega demokratičnega zbora odposlancev slovenskega naroda v takratni okupirani Evropi spregleduje njegova socialna vrednostna naravnost. Slovenci se na tem zboru naj ne bi odločali samo o svoji narodni prihodnosti, pač pa tudi o svoji socialni biti, saj so šli leta 1941 v upor tudi zaradi revščine in izkoriščanja. Skratka, hoteli so, ko bo konec vojne, boljše, lepše in pravičnejše živeti, nič več razkosani in skupaj z drugimi narodi na Balkanu. Sen se jim je v letu 1945 uresničil, a po petdesetih letih tudi izjalovil in izmuznil iz rok. Njih praznovanja prvih majev pa so le dragocen, veličasten in hkrati tudi tragičen zapis povedanega. Za Blatnika še nekaj več: opomin, da se Slovenci spet kdaj ne bi vrnili v nekdanje hude čase. Danes sicer imamo svojo lastno nacionalno državo in v tem smislu smo celo presegli odločitve kočevskega zbora, hkrati pa nastavke družbene ureditve, ki bi nas utegnile v prihodnje še kako socialno, vrednostno in ideološko spreti ter razdružiniti, če ne bomo znali in zmogli ubrati pot k postindustrijskim družbenim obzorjem. Marksizem ni mrtev, le osvoboditi se je moral lastnih mišljenjskih usedlin, socializem ni zabloda, je le ena od odrešenjskih socialnih utopij, zabloda je misliti, da lahko še enkrat stopiš v isto vodo žive reke.

Franci Šali

Uvod:

Veliko je v naši zgodovini obletnic pokončnih, usodnih odločitev, na katere je slovenski narod lahko upravičeno ponosen. Takšna je tudi petdesetletnica Zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, kjer so v prvih dneh oktobra 1943 sprejeli sklep o priključitvi Goriške in Slovenskega primorja k matični Sloveniji in s tem potrdili soglasno voljo slovenskega življa teh krajev. O pomenu Kočevskega zbora je objavljenega obilo zgodovinskega gradiva, a to gradivo, da »ni tisto pravo«, pravijo zdaj tiste stranke in ljudje, ki si prizadevajo našo zgodovino proučevati še »iz drugega zornega kota«, neobremenjenega z »zatohlím ozračjem petinštiridesetletnega enoumja«. »Zornih kotov« ocenjevanja tega edinstvenega zbora demokratično izvoljenih odposlancev slovenskega naroda v takratni okupirani Evropi in v času, ko Hitler še malo ni bil na kolenih, je res več: eni in drugi – molčeci po vojni in znenada rojeni novi zgodovinarji pa spregledujejo glavnega (prvi iz strahu pred prekletstvom pojma revolucije, drugi zato, ker se preoblačijo v gospode) – strahotno socialno stisko slovenskega ljudstva pred drugo svetovno vojno. O tem žalostnem poglavju naše zgodovine se dandanes menda ne spodobi več ne govoriti in ne pisati, kot da bi vnukom ne bilo treba več vedeti ali zvedeti, kaj vse so morali nekoč prestajati njihovi dedje, če so hoteli preživeti. Tako v zadnjih treh letih ne beremo več, da se verni kmetje, izmozgani delavci in izkoriščanja naveličena »poštena inteligenca« (če že na vso silo hočete v mojem pisanju tudi ščepec »boljševiške« primesi) za partizane niso odločali le zato, da bi z naše zemlje nagnali Italijane, Nemce in še koga, temveč tudi zato (če ne zlasti zato), da bi po vojni bolje živeli. Da bi ne bilo treba bogatinom za hlapca, mestni gospodi za deklo, po kruh kam v Šlezijo, Francijo, če ne celo »čez lužo«, v Ameriko, od koder ni bilo več vrnitve – za vselej od doma. To hrepenenje o boljšem pa je zatlelo v uporniških slovenskih srcih že v časih kmečkih puntov, spet zažarelo v Zarnikovih kmečkih taborih in še kdaj, dokler ni Cankarjev hlapec Jernej jasno povedal, kakšna bôdi pravica zatiranih in izkoriščenih, kakšna njihova odločitev. Uporniško leto 1941 je pomenilo zato nedvoumno pogumno uresničitev te odločitve – odločnosti slovenskega naroda, da se dvigne v upor tudi zaradi revščine, ki ga je vanj pahnila predvojna gospoda in njena gosposka oblast.

A težko ni živelo le slovensko delavstvo – tudi v drugih deželah sveta se mu ni veliko bolje godilo. Kako to povedati mladim, ki niso več videli blatnih dolenskih cest, s slamo kritih naših domov, lakoto v otroških očeh... Na voljo imam eno samo izbiro: opozoriti še na tiste obletnice, jubilejne v letošnjem letu, ki govorijo, kako je delavstvo svoje silno hrepenenje po boljšem življenju izražalo ob svojem prazniku – vsakega prvega maja. Kočevski zbor je zato le ena takšnih jubilejnih obletnic, veličasten mejnik v toku neizničljivega človekovega hrepenenja po boljšem. Ta prispevek naj zato ne pomeni le počastitve spomina na odločne može, ki so se bojevali za svobodo in pravico, temveč tudi opomin, da bi se Slovenci spet kdaj ne vrnili v nekdanje hude čase.

Glavni nauk jubilejnih obletnic delavskih prvih majev:

Nikoli pred nikomer s klobukom v roki

Za delavce prvi maj ni podoben drugim dnevom v letu. V zadnjih sto letih, odkar ga praznujemo, je postal dan, ki na vseh celinah sveta simbolizira še neuresničene težnje izkoriščanih in zatiranih. A te so enake (ali si med seboj vsaj podobne) v vseh kapitalističnih državah (rečeno po starem ali po novem: v deželah zahodne demokracije). O tem, kako so delavci v deželah »realsocializma« lahko izražali svoje resnične interese, ni treba izgubljeni besed. Vemo.

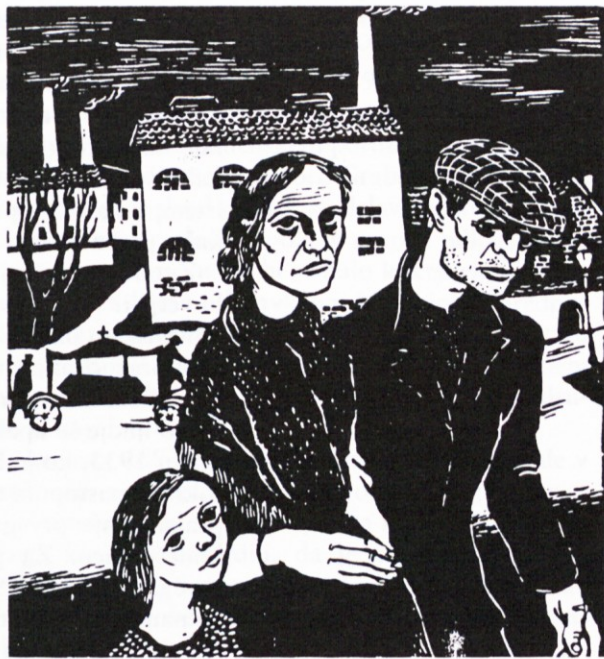
Na začetku tega stoletja je eden izmed maloštevilnih delavskih voditeljev občutja slovenskih delavcev izpovedal takole: »Približuje se prvi majnik–delavski praznik po volji delavcev. Zavedni proletariat celega sveta se pripravlja na njegovo dostojno praznovanje in tudi mi se mu hočemo priključiti, da pokažemo jedinstvo z modernimi sužnji vseh krajev zemeljskega planeta. Zakaj praznujemo? Da zahtevamo politične pravice, osemurni delavnik, varstvo delavcev. Za vse to bi demonstrirali lahko tudi v drugačnem času, npr. ob nedeljah kadar imamo čas in nam podjetniki ne branijo praznovanja. Toda pomen delavskega dne tiči mnogo globlje in prvi maj dokazuje prosto voljo delovnega ljudstva, kajti po svoji svobodni volji so si delavci ustvarili ta praznik. Niti država niti cerkev ga ne pozna, delodajalci ga niso dovolili, delavci sami so ga določili. Oni hočejo in zato ga praznujemo. Pomen prvega majnika je v prvi vrsti revolucionaren. Njegovo praznovanje pomeni upor kapitalistični tiraniji. S tem, da praznujemo prvi maj, povemo vsemu svetu, da smo revolucionarji.«

Danes so, jasno, časi drugačni. Kapitalistična »tiranija« ni več bav-bav. Tudi uporniško vzklikanje, »da smo revolucionarji«, bi le redke razgrela. Celo več: dežele zahodne demokracije smo si Slovenci začeli predstavljati kot radodarne dobrotnice, dobre vile, ki revnim privoščijo samo dobro, nobenih križev in težav. Nekaj podobnega da so, kot ranjki Dedek Mraz ali novorojeni Božiček. Le zakaj potemtakem še kar naprej ti prvi maji!? Sicer pa tudi povojna »boljševiška« oblast ni prav vedela, kako in kaj bi s praznikom dela, ko pa smo doživeli in (po)želi toliko delovnih zmag. In tako prvi maji zadnjega pol stoletja niso bili drugega kot eno samo zgodnje prebujanje ob zvokih delavskih godb, eno samo strumno korakanje mimo tribun, ozaljšanih z vedno enimi in istimi funkcionarji. Zadnja preddemokratična leta pa le kresovanja na Rožniku...

Resnični prvi maji – takšni, ob katerih so delavci žugali svojim delodajalcem, kapitalistom iz mesa in krvi – so se na Slovenskem dogajali

Dela ni

Kruha ni

Lakota

Bolezen v proletarski družini

le v prvi polovici tega stoletja. To pa pomeni, da je v drugi šlo za »ponaredke« njihove prave vsebine. Da je to res, se bo do konca razkrilo na koncu tega pisanja, ki se ga, bognedaj, ne lotevam, da bi himnično poveličeval »peinštiridesetletno boljševiško diktaturo«, kot bi lahko kdo na hitro sklepal po naslovu tega prispevka. Gre za drugo – za opis, kako so naši predniki že enkrat v tem stoletju doživljali zgodnji kapitalizem, v katerega pravkar bredemo s polno paro. Kaj so o njem mislili, kako praznovali svoj prvi maj – to je glavni namen, srž tega pisanja.

Zgodovina je najboljša učiteljica, pravijo učeni ljudje. Le zakaj jim ne bi verjeli? Poučnega gradiva o praznovanjih prvega maja po svetu in na Slovenskem pa toliko, da tu lahko predstavim le jubilejna leta prvomajskih praznovanj: prve začetke okrog leta 1893, to je pred sto leti, pa v letu 1913, na vzponu prve svetovne vojne, v letu 1923, kmalu po njej – ko so ljudje še upali, da ne bomo nikoli več doživeli svetovne morije – v letu 1933, ko je Evropi in svetu spet začela groziti svetovna vojna – tokrat z nastopom maščevalnega in kričavega Hitlerja – in še veličastno praznovanje prvega maja leta 1943 v Ljubljani, čeprav uklenjeni z bodečo žico. Za poživitev pripovedi dodajam še opis praznovanja prvega maja leta 1953, ki pa je že bilo »boljševiško« in ga zato, jasno, ne nameravam predstavljati z enako naklonjenostjo kot vsa druga, takšna, ki so potekala v času rojstva in vzpona kapitalizma na naših tleh, tako težko pričakovanega v današnjih hudih časih.

Chicago 1896: spočetje ideje

Dogodki, ki so delavce vsega sveta spodbudili, da si 1. maj izberejo za svoj praznik, so se pripetili 1. maja 1886 v Chicagu, v Združenih državah Amerike. Iz McCormickove tovarne so odpustili več sto sindikalno organiziranih delavcev, namesto njih pa zaposlili stavkokaze, ki jih je med delom varovalo tristo plačanih detektivov. Med zborovanjem je nenadoma zatulila sirena in iz tovarne so v spremstvu detektivov začeli prihajati stavkokazi. Ni bilo treba čakati, da iskra zaneti požar. Letopisci pišejo, da se je takoj vnel spopad. Uporabljali so kamenje, opeko, kole, pesti. Počilo je nekaj strelov. Vmešala se je policija, seveda v korist svojih gospodarjev, in začela streljati na delavce demonstrante. Šest njihovih tovarišev je izgubilo življenje, 50 pa jih je bilo ranjenih. Že trinajst dni po teh dogodkih je sodišče pet demonstrantov obsodilo na smrt, tri pa na dosmrtno ječo.

Januarja 1888 je kongres Ameriške federacije dela v Saint Louisu v spomin na padle žrtve majskih stavk in demonstracij v letu 1886 sklenil, da prvi maj razglasi za delavski spominski dan – delavski praznik.

Prvi maj je dobil mednarodno veljavo s sklepom druge internacionale. To se je zgodilo na prvem kongresu mednarodne delavske organizacije, ki je bil od 14. do 21. julija 1890 v Parizu, točno ob stoti obletnici padca Bastilje med francosko revolucijo.

1. maj 1893 – najbolj vroče v Avstriji in – v Trbovljah

Pred proslavo prvega maja 1893, 14. aprila pred sto leti, je Engles iz Londona pisal prijateljem v Franciji: »Mogoče se motim, a zdi se mi, da letos prvi maj ne bo imel tako pomembne vloge v življenju mednarodnega delavskega gibanja kot prejšnja tri leta. Od velikih evropskih držav nameravajo samo v Avstriji nadaljevati manifestacije v prvem planu.«

Kot je slutil Engles, so sicer tega leta priredili prvomajske manifestacije v mnogih državah, vendar res niso bile take kot v prejšnjih letih;

izjema sta bili le Nizozemska in Avstrija, kjer je v mestu Tropolau tekla delavska kri.

V Trbovljah se je prvomajskega shoda leta 1893 udeležilo okrog osemsto ljudi. Približno toliko se jih je zbralo tudi v Hrastniku in Zagorju, medtem ko jih je bilo – po policijskem poročilu – v Ljubljani le 85. Na ljubljanskem shodu je v nemščini govoril Grablovic in Brozovič v slovenščini. V resoluciji, ki jo je shod sprejel, so delavci izjavili, »da je razredno zavedno delavstvo brez razločka spola in naroda odločeno, da se enodušno strnjeno nenehno bori, ne da bi se bilo kakršnekoli žrtve, dokler ne bo barbarstvo kapitalizma odpravljeno. Najnujnejši predpogoj za borbena moč proletariata v razrednem boju je delavsko varstvo, predvsem uzakonitev osemurnika. Najučinkovitejše orožje v razrednem boju so politične pravice, predvsem volilna pravica in pravica do združevanja. Oboje moramo najprej osvojiti.«

Čez tri mesece, 12. avgusta 1893, je kongres druge internacionale v Zürichu razčlenil možnosti za organiziranje prvomajskih proslav v posameznih državah. V resoluciji, ki so jo sprejeli na koncu, so na podlagi stališč bruseljskega kongresa potrdili, da je socialdemokratska stranka vsake države dolžna vztrajati pri prvomajski ustavitvi dela; prav tako je dolžna podpreti vsak podoben poskus, ki bi bil storjen v posameznih krajih, in pobude posameznih organizacij. Kongres je tudi sklenil, da morajo biti prvomajske manifestacije ne samo boj za osemurni delavnik, ampak tudi izraz čvrste volje delavskega razreda, da s socialistično preobrazbo odpravi razredne razlike in tako krene po edini poti, ki vodi k miru znotraj vsake dežele kot tudi k mednarodnemu miru.

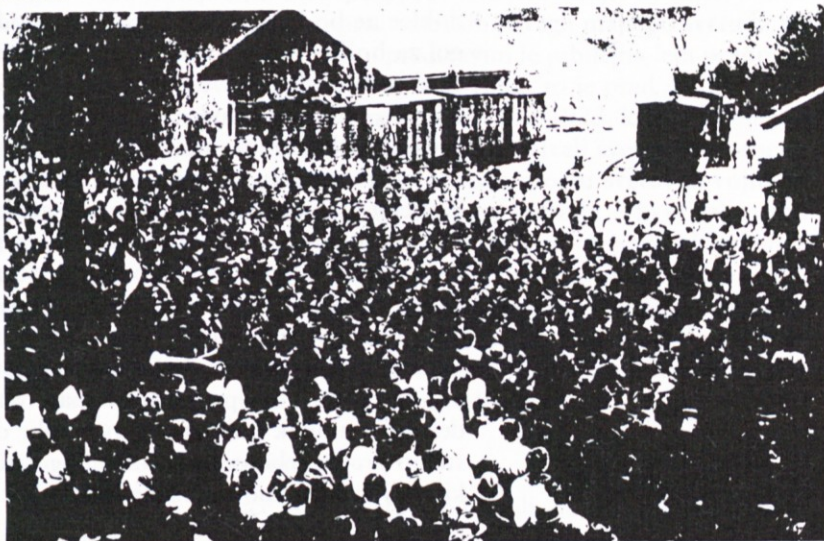
1. maj 1913 – v Beogradu protivojne demonstracije

1913. leta je delavski časopis Zarja v Sloveniji – tu so bile prvomajske manifestacije v 19 mestih – še enkrat izrazil pripadnost delavskemu internacionalističnemu gibanju, in sicer z besedami: »Naj se kapitalizem na dan letošnjega prvega maja ozre na krvavo balkansko področje in naj zadrhti pred svojim vseuničujočim in smrtonosnim delom. In naj se proletariat ozre na številne delavske roke, ki se dvigajo v zrak z vseh strani sveta, stisnjene v bratski pozdrav drugim delavcem, ki jih nihče več ne more ločiti in ki so pripravljeni, da v bratskem objemu ponovijo obljubo solidarnosti in bratskega internacionalizma.«

To se je zgodilo leta 1913, ko sta se vojna in prelivanje krvi na naših tleh že razmahnila. Srbija in Črna gora sta se že drugo leto bojevali s Turčijo, pozneje pa sta se spopadli še z dotedanjo zaveznico Bolgarijo. Hkrati je bil na pragu svetovni spopad. Geslo »vojna vojni«, ki ga je razglasil baselski kongres druge internacionale, so delavci sprejeli za svoje stališče in se zanj tudi bojevali. To se je pokazalo zlasti v Srbiji, ki je že stopila v vojno. Poleg znanega glasovanja proti vojnim kreditom so tudi prvi maj 1913 spremenili v protivojno manifestacijo. Čeprav je bila večina delavcev na bojišču, je prvomajski sprevod v Beogradu štel več kot sedem tisoč ljudi. Njihove parole so bile: Dol z vojno, naj živi mir, naj živi bratstvo balkanskih narodov, naj živi mednarodna socialna demokracija! Pred kraljevskim dvorcem je zaustavil sprevod kordon policije z naperjenimi puškami, zato je po drugi poti prispel na tradicionalno zbirališče Topčider. Tam so govorniki zahtevali ustavitev balkanske vojne in ustanovitev balkanske federacije. Ko so demonstranti, ki jih

je bilo ob vrnitvi v mesto še več, šli mimo vojaške bolnišnice, so jim ranjenci z balkanskih bojišč mahali z rdečimi ruticami. Nemški socialnodemokratski časopis je to demonstracijo imenoval »zmagoslavje celotne internacionale.«

Vendar nič več ni moglo preprečiti prve svetovne vojne. Delavce so poslali na evropska bojišča umirat za stvari, ki niso bile njihove, sodelovat v vojaškem obračunavanju, ki jim je bilo tuje. Sarajevski Glas slobode je pisal, da so vojno »najteže prenašali tisti, ki so si je najmanj želeli.«

Praznovanje 1. maja 1919. leta v Hrastniku

1. maj 1923 — v Trbovljah nastop fašistične Orjune

Tudi prvomajske manifestacije leta 1923 so potekale v znamenju uredničenja enotne delavske fronte, glavne njihove organizatorke pa so bile delavske strokovne organizacije, ker so se nasprotja med političnimi strankami in strujami poglobljala. Pobudnik za enotni nastop je bila konec leta 1922 ustanovljena Zveza neodvisnih strokovnih organizacij Slovenije (ZNSOS), ki je bila tedaj po številu članov in aktivnosti vodilna v slovenskem sindikalnem gibanju. Njeno glasilo Strokovna borba je ob tem poudarilo, da je reformizem druge internacionale iz prvomajskih proslav napravil »čisto navadne buržoazne slavnosti« in jim je treba dati spet »borbeni poudarek«. SK je predlog za enotne prvomajske proslave sprejela in nato so stekle skupne priprave tudi v posameznih krajih.

Dejstvo, da je bilo spomladi 1923 delavsko gibanje v vzponu in da so delavske organizacije enotno nastopile, je ugodno vplivalo tudi na uspešnost prvomajskih manifestacij. List Delavec je z zadovoljstvom ugotovil, da je celo Ljubljana, kjer so bila medsebojna nasprotja najhujša, »zbrala silne mase manifestantov« (okrog 5000), o podobnem uspehu pa je list Enakost poročal tudi iz Maribora. Kljub oblastnim prepovedim so bili ponekod tudi sprevidi, največji v Trbovljah. Do incidenta pa je prišlo na Jesenicah, kjer je policijski komisar z orožniškim spremstvom zahteval odstranitev rdeče zastave z Delavskega doma, in v Hrastniku, kjer so orožniki s puškami zaustavili spontani obhod, kar je zbudilo hudo ogorčenje delavstva. Sicer pa so proslave, kot je ugotovila Enakost, potekale »v senci bajonetov«, ob okrepljenem orožniškem patroljiranju in vojaški pripravljenosti. Železničarji, ki so bili organizacijsko najbolj razcepljeni, pa so v tem letu doživeli udarec od svoje

Ljubivoj Ravnikar: diapozitivi, ki so jih projicirali med predstavo Cankarjevega Hlapca Jerneja, objavljeni v Koledarju Cankarjeve družbe za leto 1933

direkcije, ki jim je sporočila, da morajo za praznovanje 1. maja vzeti dopust, ki pa jim bo odobren le v primeru, če bodo dovoljevale službene razmere.

Poleg političnih in socialnih zahtev, ki so jih ponovili s shodov v preteklem letu, so v prvomajskih manifestacijah, govorih in geslih posebej opozarjali na fašistično nevarnost ter zahtevali »takojšnji razpust vseh fašističnih tolpe, v prvi vrsti Orjune... (Organizacije jugoslovanskih nacionalistov)«. v Ljubljani so orjunaši tudi hoteli motiti popoldanske prireditve, a so jih preganili.

Medtem ko so neodvisne politične in sindikalne organizacije v Srbiji uspešno oganizirale samostojne proslave, pa so bile v Zagrebu prepovedane vse manifestacije in poskus delavskih demonstracij so preprečili z nastopom vojske in konjeniške policije.

Prvomajske manifestacije so bile tudi v Skopju. Ukrep italijanske fašistične vlade o prepovedi praznovanja 1. maja in namesto njega uvedba 21. aprila, dneva ustanovitve Rima, za državni praznik, je odmevala tudi v Sloveniji. Mariborska Enakost je 27. aprila 1923 poudarila, da je 1. maj simbol mednarodne solidarnosti in da bo pravico do njegovega praznovanja proletariat znal »brani in ohraniti« ter da buržoaziji ne bo nikoli dovolil, da ga spreminja. List Nova pravda pa je poudaril, da je fašizem prekinil tudi dolgoletno tradicijo narodnosocialističnih prvomajskih zborovanj v Trstu.

Prvomajski odmev so leta 1923 močneje slišali tudi na drugem koncu sveta – na Daljnem vzhodu. Medtem ko se je boj za osemurni delavnik v Evropi in Severni Ameriki tedaj že končal, pa je bil v Indiji in Indoneziji geslo številka ena. Kitajski proletariat je v Pekingju in Šanghaju prvič organiziral prvomajske demonstracije. V Tokiju, glavnem mestu Japonske, je bilo v spopadu s policijo ranjenih veliko delavcev. Iste leta je na prvomajski proslavi v Berlinu sodelovalo 500 000 delavcev, v Italiji, kjer je prišel na oblast Mussolini, ki je vpeljal nasilje, pa je osemdeset odstotkov kovinarskih in gradbenih ter šestdeset odstotkov tiskarskih delavcev začelo stavkati. Na najvišja stolpa v Milanu in Torinu so obesili rdeči zastavi.

1. maj 1933 – Hitler razžene nemške sindikate

Leto 1933: Hitler, ki je pravkar prišel na oblast, je prvi maj z odlokom razglasil za »nacionalni praznik« in mu dal pomen razrednega sodelovanja. V skladu s tem je v Berlinu organiziral obvezno parado v znamenju kljukastega križa (in z geslom: »Kdor ne manifestira, naj ne je!«) Izdajalski duh je še enkrat vstal. Socialdemokratski sindikat je podprl ta škandal! »Veseli nas«, so izjavili sindikalisti, »ko vidimo, da je vlada našemu dnevu dala pomen uradnega praznika. Hitlerjevo sporočilo, da bo prvega maja izkazana čast delu, je izredno pomembno. Zaradi tega pozivamo vse člane ADGB (kratica nemške sindikalne organizacije), naj po navodilih vlade aktivno sodelujejo v praznovanju prvega maja«.

Že naslednjega dne pa je volk snel ovčjo kožo: dobro znane Hitlerjeve tolpe so vdrle v zgradbo sindikatov, zaplenile ali uničile njihovo imetje, polovile sindikalne voditelje in prepovedale nadaljnje delo sindikatov.

V Sloveniji pa se delavci niso dali. Ob 1. maju sta v Trbovljah komunista Lojze Hohkraut in Rudi Kralj obesila na najvišji tovarniški dimnik veliko rdečo zastavo, mladinci pa so popisali stene z rdečimi napisi: Živel prvi maj – praznik dela! in z drugimi. Delavci iz Črnuč in Ježice

pri Ljubljani so na predvečer na vzpetini Tabor prižgali velik kres – kljub orožniškim stražam. Na kres so opozorili z detonacijo petarde in z bengaličnim ognjem, ki je rdeče ožaril nebo. Izdelali so tudi več rdečih zastavic, ki so jih razobesili na telefonske in električne vode, s katerih so jih potlej morali sneti gasilci.

Anton Čobal, delavec iz Šentpavla pri Preboldu, in komunist Vinko Šlander sta bila aretirana, ker sta v predprazničnih dneh v Šentpavlu in njegovi okolici raztresala letake za proslavo 1. maja.

Edina dovoljena oblika praznovanja 1. maja je bil v tistih časih – poleg prostega dne, kot smo že omenili – še izlet. Izlete so prirejale sindikalne organizacije in delavska kulturna društva različnih političnih in ideoloških usmeritev. Na izlete so hodili delavci z rdečimi kravatami, nageljni in delavke z rdečimi rutami, kar so orožniki, ki so navadno spremljali in nadzorovali te izlete, prepovedali.

Množične izlete, ki so se spremenili v zborovanja, so včasih orožniki skušali razgnati. Tako so 1. maja tega leta poskušali razgnati celjske in revirske izletnike, ki jih je bilo kakih dva tisoč. Prepovedali so igrati godbam, a te so potlej složno zaigrale državno himno. Tudi izlet celjskih delavcev v Šmartno v Rožni dolini so orožniki neuspešno poskusili razgnati. Delavci iz zasavskih revirjev in iz Savinjske doline so hodili na izlete na Mrzlico, Kal, na Planino, Kum in druge hribe v okolici, sevniški delavci na bližnjo Zajčjo goro ali na Lisco, mariborski na Pohorje, jeseniški železarji na Poljano pod Mežakljo, na Završnico in drugam, kranjski na Šmarjetno in na Jošta, ljubljanski na Šmarno goro, Rašico, Katarino, Orle, Kurešček in drugam.

Prepoved obhodov po mestu so celjski delavci poskušali obiti tako, da so šli skozi mesto v dolgi vrsti drug za drugim. Orožniki so jih seveda takoj napadli in jih razbili v več manjših skupin, ki pa so potlej manifestirale za 1. maj in zahtevale delavske pravice.

1. maj 1943: »Živela delavska enotnost«

Nov polet narodnoosvobodilnih sil spomladi 1943 se je odrazil tudi v proslavah 1. maja tega leta. Enote narodnoosvobodilne vojske so že po navadi iz prejšnjih let prirejale proslave na svojih položajih ali pa mitinge po vaseh, na katerih so bili tudi prebivalci vasi in okolice; druge enote pa so šle na predvečer praznika ali pa na sam praznik v napade na sovražnikove postojanke in objekte, kar so delale tudi že prejšnje leto. Iz izkušnje se je na bližajoči praznik pripravil tudi okupator, saj je npr. poveljnik nemške redarstvene policije Alpenland na Bledu ukazal »stalno bojno pripravljenost«, ker je pričakoval večje napade partizanske vojske prav v času pred 1. majem in po njem.

Na Primorskem so v taboru Južnoprimorskega odreda na Prodeh pri Knežih Ravnah na predvečer 1. maja borci ob tabornem ognju poslušali pripoved o 1. maju, naslednji dan, na praznik, pa so na slovesnem zboru odreda razglasili ustanovitev brigade Simona Gregorčiča.

Spet drugačno je bilo praznovanje v Beli krajini, na osvobojenem ozemlju, kjer so na predvečer zagoreli številni kresovi. Prvega maja je Šercerjeva brigada pripravila parado, prvo prvomajsko vojaško parado!

Nekaj posebnega pa je bilo praznovanje 1. maja v Ljubljani, v mestu, že 14 mesecev tesno vkljenem v bodečo žico, to je leto dni po najhujšem okupatorjevem pritisku na mesto, ki pa so mu uspehi partizanske vojske, hudi porazi »Osi« pred Stalingradom in v Afriki vlili novih moči. Proslava je sledila vrsti drugih demonstracij tistega leta, med njimi

tudi praznovanju druge obletnice ustanovitve Osvobodilne fronte. Potrdila je, da je bila le-ta v mestu spet v »politični ofenzivi«. Ljubljansko vodstvo si je zamislilo proslavo kar najbolj množično, s čimveč manifestivnimi učinki – kot plebiscitarno izpoved Ljubljane za Osvobodilno fronto. Nanjo so se pripravljali od srede aprila. Pisanje in trosenje letakov z gesli OF, pisanje gesel po zidovih in ograjah in podobne naloge so prevzele organizacije KPS in odbori OF skupaj z mladinsko in žensko protifašistično organizacijo. Kljub poostrenemu okupatorjevemu nadzoru so bile pripravljene manifestacije domala vse izpeljane na predvečer 1. maja med osmo in deseto uro zvečer, to je pred začetkom policijske ure.

Maksim Sedej: Predmestje (zgoraj), Berač (spodaj). Iz cikla Predmestje, linoreza, 1933

Vse reprodukcije so iz knjige Fotografski dokumenti o boju KPS, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja in Muzej ljudske revolucije Slovenije, Ljubljana 1965

Mnogo je bilo piscev gesel in znakov po stenah, trosilcev letakov, zlasti po središču mesta, ki ga je okupator zaradi mnogih sedežev svojih oblasti še posebej varoval. In prav zaradi večjega moralnega učinka je vodstvo Osvobodilne fronte hotelo prav tam raztrositi največ letakov, napisanih gesel in znakov, največ z anilinskimi barvami pobarvanih pločnikov. Delo je bilo zelo dobro organizirano in izpeljano. Čeprav se je okupator na moč trudil, do jutra niso mogli odstraniti listkov ne napisov. Na listkih, pobarvanih v narodnih barvah, so bile rdeče zvezde, Titova podoba in gesla kot W TITO, Mir – kruh, Živela Delavska enotnost! Pace pane! A casa! Nekateri letaki so bili naslovljeni tudi na italijanske vojake.

Ob 21. uri se je s Šišenskega hriba, z vrha nad gradom Tivoli, z Rožnika in z Golovca s klicanjem gesel oglasilo sedem skupin meščanov. Skozi kartonasta trobila so klicale: »Smrt fašizmu – svoboda narodu! Živela Osvobodilna fronta! Živel 1. maj! Živela komunistična partija! Živel Tito! Živela partizanska vojska! Živeli proletarci vseh dežel!« in na koncu spet »Smrt fašizmu – svoboda narodu!« Vsako geslo trikrat zapored. Pol ure pred tem je zletelo iz Tivolija in z Golovca v zrak več raznobarnih raket, nakar so zagoreli kresovi na Šišenskem hribu – ob njem so prepevali delavci pivovarne Union – nad Tivoljskim gradom in na Golovcu. Kresovi so bili nenavadni: gorele so visoke smreke, obložene s suhljadjo in starimi kolesarskimi plašči, papirjem, nanje pa so privezali še nekaj steklenic nafte in bencina, ki so med gorenjem eksplodirale. Druge skupine Ljubljančanov so istočasno razobesile po drevju ob robu Tivolija, od Večne poti do Šišenskega hriba, lampijone v narodnih barvah. Pet skupin ljudi pa je blizu mostu na Prulah spustilo po Ljubljanici kakšnih petdeset ladjic z lampijoni in napisi; prva je nosila napis: Živel 1. maj! Ljudje so ladjice spremljali ob bregovih, pri Tromostoju pa so jih dočakali italijanski vojaki in jih skušali čimprej potopiti z metanjem kamenja. Tisti večer so pripadniki Varnostne in obveščevalne službe OF obesili trimetrsko slovensko in delavsko zastavo na kupolo zelo zavarovanega poštnega poslopja v središču mesta. Zastave so razobesili še na poslopje pivovarne Union, Saturnusa, na drevesa na Rožniku in na Šišenskem hribu ter Gradu, pred tramvajsko remizo ob Zaloški cesti, na električni daljnovod na Šmartinski cesti, dve na nekdanji Titovi in zdaj Dunajski cesti ter na cerkev in opekarno v Kosezah. Velik učinek je imela tudi velika skupina balonov, ki so nosili slovenske zastave in napis: Živel 1. maj! in so jih opoldne na praznični dan spustili v zrak za Bežigradom. Mladinci iz Šiške so opravili v počastitev 1. maja tudi nekaj sabotažnih akcij, mnogi delavci so prišli na delo praznje oblečeni, v pivovarni Union, v Saturnusu, Kemični tovarni, Tovarni kleja, v kartonažni tovarni Bonač in drugje pa so celo ustavili delo. Ponekod so

tudi zborovali (v Saturnusu je delavcem govoril neki član rajonskega odbora OF Moste), zapeli in celo sprejemali pozdravna sporočila in razširjali Delavsko enotnost.

1. maj 1953: brez mobilizacijskega naboja

Potem je prišla svoboda, praznovanja 1. maja so dobila drugačno podobo. Oglejmo si samo eno izmed povojnih »jubilejnih« praznovanj 1. maja.

Leta 1953 je imela prvomajska parada v Ljubljani tri dele: vojaški del, v katerem so nastopali člani telesno-vzgojnih organizacij in društev, ter del, v katerem so korakali člani prosvetnih društev in delovni kolektivi. Ogladalo si jo je kakih 120.000 ljudi. Tega leta so se prvič v povorko vključili funkcionarji, ki so vojaški del parade spremljali s tribune. To je v naslednjih letih postalo običaj. Povorka je krenila na Trg osvoboditve, kjer je bilo veliko zborovanje. Kot zanimivost povejmo, da so za praznik v Ljubljani razdelili prva družbena stanovanja, ki so jih predelali iz pisarn, in da so spet obnovili tradicionalni jutranji obisk Rožnika. Udeležencem parade in gledalcem so prodajali rdeče trakce. Izkupiček od njihove prodaje so namenili za gradnjo osrednjega delavskega prosvetnega doma v Ljubljani, prejšnje leto pa za izgradnjo slovenskega kulturnega doma v Trstu.

V Ljubljani so – v spomin na prvomajsko slavlje leta 1943 – obnovili spuščanje ladjic z lampijoni in napisi po Ljubljani ter kresovanje na Šišenskem hribu in Rožniku.

Kronist povojnih praznovanj 1. maja v Sloveniji je k temu opisu še nostalgичno pripisal: »Še desetletja so bila prvomajska praznovanja manifestativno množična in so dejavno spremljala pereča družbena, politična in gospodarska stanja in vprašanja doma in v svetu; potlej pa se je to pretrgalo in ni bilo več množičnih prireditev, mimohodov, obseg prvomajskih proslav se je zmanjšal. Tudi njihova praktična vloga v družbenem življenju je upadla. Najpogostejša oblika prvomajskih praznovanj so postali izleti in razne športne prireditve. Tem pa manjka globlje praznične vsebine in mobilizacijskega naboja, ki ga je prvomajsko praznovanje imelo dolga desetletja.«

Razmere so zdaj pri nas postale takšne, da o pomanjkanju »mobilizacijskega naboja« pri praznovanju 1. maja ni več možno govoriti. Prvi poizkus – v prvi polovici tega stoletja – da bi se v Sloveniji zakoreninila kapitalistična družbena ureditev, ni uspel; to naše naprezanje je presekala socialna socialistična revolucija, ki se ji Slovenci zdaj vsi vprek sramežljivo odpovedujemo.

Vpeljave kapitalizma se zdaj lotevamo spet nanovo, hkrati pa trebimo iz zavesti in prakse vse »preživele« socialistične, kaj šele komunistične ideje. O tem, kako, s kakšnimi prijemi in učinki, morda ob drugi priložnosti.

Nedavno tega smo slišali stavek, ki naj bi zvenel preroko: »Nič več ne bo tako, kot je bilo!« A če bo pri nas kdaj spet kapitalizem – mar ne bo spet tako, kot je že bilo?! In če prihodnji naši 1. maji ne bodo več podobni povojnim, to je, ne bodo več »boljševiški nadomestek« pravih, resnično delavskih, kakšni neki bodo ti naši novi prvi maji?!

In kaj bo, če bo spet vse tako, kot je že bilo?!

Sonja Lokar MARGINALNE SKUPINE

Postindustrijske, razvite družbe se ne delijo več tako, kot so se delile družbe v devetnajstem stoletju. Takrat je bila osnovna črta ločnica – črta razrednega razcepa. Danes gre za razdelitev na zapleteno strukturo skupin, ki na podlagi monopola nad kapitalom, informacijami in znanjem soodločajo o vsem bistvenem za družbeni razvoj in na prav tako zapleteno strukturo družbenih skupin, ki so od tega odločanja – odrinjene, marginalizirane. Medsebojna razmerja teh dveh struktur so odločilna za kvaliteto življenja vseh.

Definicija marginalnosti

Marginalnost je prisilna izključenost iz krajevno običajnega načina življenja.

Marginalnost je vsiljena in (ali) stigmatizirana (za zmeraj zaznamovana) različnost.

Če je prejšnji krajevno običajni način življenja temeljil na ideološko vsiljevani, primitivno razumljeni egalitarnosti (enakosti), danes nastaja hud pritisk, naj bi novi temeljil na REPRESIVNO vsiljeni prevladi IMETI: kapital, oblast, monopol nad vrednotami vsakdanjega življenja, nad BITI: biti individuum, biti svoboden in ustvarjalni, biti za drugega.

Ta »pomota«, ki poskuša eno primitivno enoumje nadomestiti z drugim, za današnji čas še bolj anahroničnim, in ki se vse bolj vsiljuje za novo vladajočo ideologijo, je na primer preoblikovala prizadevanja Mreže za Metelkovo za pravico do različnosti v onemogočeno različnost, v marginalnost. Zgolj naključje? Žal ne.

Nasprotje marginalnosti namreč ni udobna integriranost v krajevno običajni način življenja, ampak možnost svobodne izbire biti drugačen in svojo drugačnost uveljavljati kot svobodno možnost nenehno dinamičnega spreminjanja krajevno običajnega načina življenja. Težave z Mrežo za Metelkovo so samo znamenja epidemije marginalizacije.

Obseg marginalnosti v Sloveniji

Bogate družbe evropskega Zahoda hinavsko ali z ogorčenjem – odvisno od vrednostnega zornega kota sociologa, ki to dejstvo analizira – priznavajo, da so postale tako imenovane dvotretjinske družbe. Blagostanje in socialna varnost dveh tretjin prebivalstva se dvigata nad revščino, marginaliziranostjo in brezpravjem izrinjene tretjine. Taki ali drugačni socialni državi navkljub!

Kako je s tem v Sloveniji?

Če se držim svoje definicije marginalnost, sledi:

– Skupine, ki so PRISILNO izključene iz krajevno običajnega načina življenja: brezposelni – 137.000, perspektiva v letu 1994 po najbolj optimističnih napovedih – 155.000, po bolj pesimističnih – 200.000, invalidi 130.000, prisilno predčasno upokojeni, pobegnili v pokoj – približno 200.000.

– Vsiljena različnost, ki je posledica revščine in izničitve enakih startnih možnosti za otroke in enakih razvojnih možnosti za ženske: 18.000 prejemnikov družinskega socialnega dodatka, 40.000 delavcev, ki sploh ne dobivajo plače, ali dobijo manj ali komaj zajamčeno plačo, 50.000 družin, ki prejemajo družbeno pomoč za otroke, kajti to je pri nas dokaz, da je družina z dohodki pod ali na samem pragu preživetja...

– Stigmatizirana (zaznamovana) različnost, ki jo proizvajata politična, etnična, kulturna nestrpnost: upokojeni oficirji JLA – 5.000 jih je in njihovi družinski člani, slovenski državljani, ki po rodu niso Slovenci – 160.000, begunci – 30 do 40.000, tujci – delovni imigranti – 10.000 jih je, mirovniki, feministke, Romi, borci NOB, bivši revolucionarji, politični nasprotniki vseh radikalnih in tudi k nasilju pozivajočih desničarskih političnih strank, žrtve nasilja v družini, brezdomci, duševni bolniki, zasvojenci, homoseksualci, oboleli z aidsom, samske ženske, ženske, ki nočejo rojevati... Seznam kaže nevarno nagnjenost k podaljšanju.

– Preprečena različnost – tvorijo jo ogromne, deloma celo civilno-družbeno organizirane skupine, ki so popolnoma odrinjene od neposrednega vpliva na najpomembnejše družbenorazvojne odločitve: zaposleni, upokojenci, brezposelni, starši, ženske, dijaki, študentje, športniki, celo navadni člani velike večine vseh slovenskih političnih strank. Njihova popolna nemoč se kaže v dejstvu, da se oblast izogiba resnega socialnega sporazumevanja z njihovimi legitimnimi civilnodružbenimi predstavniki. Njihovo usodo skoraj v celoti krojijo odločitve najožjih vrhov političnih strank in za njimi skritih, šele nastajajočih lobijev ekonomske in politične moči.

Usodno pomembna, čeprav zelo maloštevilna v tej skupini marginalcev, je skupina vrhunskih, POLITIČNO NEODVISNIH strokovnjakov, znanstvenikov, menedžerjev, inovatorjev, alternativnih umetnikov, novinarjev, humanističnih intelektualcev.

O njihovi marginalizaciji govori skoraj popolna neodzivnost najvplivnejših medijev, ki so prišli pod prikrivano, a vendar očitno politično tutorstvo, sovražnost, ki jo do njih odkrito kažejo nosilci roparskih načinov lastninjenja družbene lastnine, ki pravkar poteka, in javen gnus tega istega sloja novopečenih mogotcev do povečevanja slovenskega kapitala z resnim, novatorskim delom, družbenim partnerstvom in sporazumevanjem dela, znanja in kapitala na kateremkoli področju.

Brez prevelikega znanja matematike se da ugotoviti, da Slovenija nevarno hitro in brez resnega odpora postaja REVNA DVOTRETJINSKA DRUŽBA. Eno tretjino bodo (in jo delno že) tvorili vršički parlamentarnih političnih strank in nelegitimno obogateli novopečeni bogataši ter njihovi pokorni priskledniki, dve tretjini ljudi pa bo ali je že potisnjenih v ekonomsko odvisnost od vse bolj skope socialne države, v vsiljeno ISTOST revščine, politične nemoči, socialne izobčenosti, v politični, kulturni IDENTITETNI NEOBSTOJ.

Kaj proizvajata marginalnost na Slovenskem?

Navadno se misli, da gre za neizogibno bolečino pri prehodu iz starega v novi sistem. Že dejstvo, da je ta ideološka laž tako razširjena, kaže, kako daleč je že proces spreminjanja Slovenije v revno dvotretjinsko družbo.

Namesto te teze, ki izdaja zaželeno vdanost žrtev tako organizirane tranzicije v lastno nemilo usodo in s tem razgalja, čigav interes stoji za njo – interes tistih, ki nameravajo pobasati družbeno lastnino in si s tem prisvojiti tudi politično moč in monopol nad vrednotami vsakdanjega življenja – sama postavljam štiri drugačne teze:

1. Marginalizacijo v Sloveniji v prvi vrsti proizvajata natanko tisto, kar je umanjalo. Umanjkala pa je IDENTITETNA PROJEKCIJA. Od

samega začetka slovenske pomladi se ni sistematično dograjevala skupna, konsenzualna predstava o vprašanju, kaj želimo narediti iz svoje nove družbe. Ni bilo nobene zares smeje, navdušujoče, za veliko večino ljudi sprejemljive CIVILIZACIJSKE INOVACIJE.

Prenovitelji, ki so bili taki inovaciji najbližji, so v spletu zgodovinskih okoliščin izgubili pogum socialnih inovatorjev in so se pustili preglasiti »trgovcem z iluzijami o vseodrešujočnosti« socialnih in političnih modelov razvite Zahodne Evrope. Liberalni demokrati so potencial novih družbenih gibanj pragmatično žrtvovali yappijevskemu povzpetništvu in dogmatskemu monetarizmu, demokrati so pred inovativno osmišljanje slovenske nacionalne identitete, pred znanstveni in kulturni projekt prenove Slovenije, postavili svojo veliko potrebo po centralizirani oblasti. Preostale stranke pa so svoj pohod v 19. stoletje zamaskirale s frazami o narodovem materialnem in dušnem blagru.

2. Posledica odsotnosti identitetne projekcije je zgrešena koncepcija tranzicije in razvoja. Kdor se je lotil osamosvajanja Slovenije brez združujočega civilizacijskega projekta, s strategijo opičjega posnemanja bogatejših in pametnejših, brez težav zdrkne v thacherizem in reaganomiko natanko takrat, ko pametnejši in bogatejši oboje opuščajo, ker so ugotovili, da se niti EKONOMSKO niti socialno ne obneseta.

3. Posledica odsotnosti identitetne projekcije in napačnega razumevanja bistva tranzicije je napačna socialna in politična strategija: demokracija v dvomilijonski, razvojno zaostajajoči državi dobiva značilnosti, ki bi jih brez velikih socialnih zaostritev in krvavih konfliktov ne mogle prenesti niti države, ki štejejo na desetine milijonov ljudi, za majhen narod pa je naravnost samomorilska. To je demokracija socialno drastično razslojene družbe, družbe MNOŽIČNE MARGINALIZACIJE, do skrajnih meja spolitizirane, ideološko na nož sprte in za nameček še v preteklost zazrte skupnosti.

4. Socialno in politično konfliktnost take družbe je mogoče preprečevati samo na dva načina: z vse pogostejšo uporabo ideološke in fizične represije ali pa s politično prevlado modernih demokratičnih družbenih sil, ki bi kolo našega razvoja zasukale v novo smer. Gre za smer zavestne graditve nove identitetne projekcije, v smer večšega kombiniranja stabilizacije in razvoja, v smer spodbujanja stimulativnih socialnih razlik, ki temeljijo na resnem podjetništvu, novem znanju in ustvarjalnem delu, ne pa na špekulativnem prilaščanju in prepirljivi delitvi že ustvarjenega, v preobrazbo politično razklane in ideološko sprte, v preteklost zazrte družbe, v družbo KONSENSUALNE DEMOKRACIJE, DEMOKRACIJE SOCIALNEGA PARTNERSTVA, obrnjene v prihodnost.

Kako premagati množično marginalizacijo?

V Sloveniji, ki je objektivno že postala postindustrijska družba, ni več pogojev za klasično socialno revolucijo. Zato pa je toliko bolj aktualno vprašanje: ali je sploh še mogoče preprečiti, da bi nam zaslepljeni monetaristi, strastni pogoltniži in politični skrajneži, vsi skupaj in vsak posebej, ne podtaknili brezumnih spopadov med skupinami marginaliziranih – Slovenci proti Neslovincem, otroci komunistov in partizanov proti potomcem domobrancev, verniki proti ateistom, delavci proti kmetom, aktivni prebivalci proti upokojujencem in brezposlenim, mladi proti starejšim..., kajti to je preizkušena strategija vladanja nad sodobnimi, majhnimi dvotretjinskimi družbami. Velike si ob tem omislijo še vojaške spopade s sosedi.

Pozitiven odgovor na to vprašanje je odvisen od sposobnosti združevanja utopičnih energij nosilcev nove identitetne projekcije. Družbeni nosilci teh energij so zdaj razpršeni. Mučijo jih medsebojna nezaupljivost, pomanjkanje samozavesti in premajhna pripravljenost boriti se za to, da njihova zaveznitva postanejo prepoznavna najširši javnosti. Nekatere najpomembnejše socialne skupine pa sloh še niso ustrezno civilnodružbeno organizirane.

Pozitiven odgovor na to usodno vprašanje je v veliki meri odvisen od dveh, izjemno številčnih in okrutno marginaliziranih skupin, tistih dveh, ki sta nosilki kumulirane (najbolj izstopajoče) marginalnosti, saj plačujeta najvišjo ceno napačno vodenega projekta tranzicije – od mladine in od žensk.

KUMULIRANA MARGINALNOST, v kateri se seštevajo različne podvrste marginalnosti, je pomembna predvsem zato, ker je stopnja kumulirane marginalnosti hkrati mera družbene konfliktnosti in eksplozivnosti, merilo (ne)stabilnosti vsake demokracije. Po velikosti in strukturi kumulirane marginalnosti je mogoče sklepati o možni vsebini in smeri radikalizacije družbenih konfliktov.

Pri mladini gre za radikalno nemožnost generacijske kontinuitete, celo ne glede na trenutni gmotni položaj, vrednostne ali politične opredelitve staršev. Generacije mladih, ki so se hkrati znašle pred zaprtimi vrati doma in v razviti Evropi, so prisiljene iskati radikalne izhode. Raziskave, ki bi nas morale skrbeti, kažejo, da se med mladino krepi desni, ksenofobični radikalizem. Če mladi kmalu ne dobijo svojega enakopravnega mesta v konsenzualni demokraciji, bodo ta razdiralni radikalizem prisiljeni uresničiti.

Pri ženskah poteka nasprotni proces. Prevzemajo vse večji delež v ekonomskem, socialnem in vsakršnem drugem preživljanju družine, saj pretežno že delajo v izvozno perspektivnih podjetjih in prevladujejo v panogah postindustrijske družbe (storitve vseh vrst, uprava, obrt, kmetijstvo). Prihaja čas, ko bodo morale svoje mesto v družbeni reprodukciji zavarovati tudi s svojo samostojnejšo vlogo v političnem odločanju o družbenem razvoju.

Toda tako pri ženskah kot pri mladini gre za razmeroma slabo strankarsko, civilnodružbeno in sindikalno organizirani skupini. Obe skupini imata nizko stopnjo samozavedanja o svojih sicer posebnih, a za vso družbo strateško pomembnih in zato legitimnih interesih, obenem pa sta to skupini, ki se skorajda ne zavedata svoje potencialno možne, odločilne družbene vloge.

Zato postaja prva naloga vseh, ki nam gre za nov identitetni projekt na Slovenskem, za konsenzualno demokracijo, pomagati, da se učinkovito organizirajo mladi in ženske. Sicer bo njihove silne potenciale za svoje razdiralne namene zlorabila politika, ki je že dokazala, da mojstrsko obvlada preizkušeno taktiko: deli in vladaj!

Če bi se to zgodilo, bi se slovenska pomlad nepovratno iztekla v tragično zgodbo o izgubljeni civilizacijski priložnosti. To ne bi bila prva taka izgubljena priložnost za človeštvo. Znano pa bi se tako obrniti, da bi postala poslednja za – slovenstvo.

Maca Jogan ANDROCENTRIČNA ALI ANDROGINA KULTURA IN ŽENSKI PRAZNIK

Glede na to, da se v sodobnih slovenskih okoliščinah za mnoge poraja dilema, ali kot ženski praznik slaviti mednarodni dan žensk – 8. marec ali materinski dan – 25. marec, je prav, da si nekoliko osvetlimo zgodovinsko in kulturno ozadje in/ali pomensko obloženost posameznega dneva. Zlasti nas zanima vprašanje, kako in zakaj je prišlo do mednarodnega praznika žensk, kakšno vlogo je imel ob nastanku ter kakšen je smisel tega dne v sedanjih okoliščinah.

Na 2. mednarodni konferenci Socialistične ženske internacionale, ki je potekala 13. in 14. avgusta leta 1910 v Kopenhavnu, je bil na pobudo Klare Zetkin sprejet sklep, da se vsako leto praznuje 8. marec kot dan mednarodne solidarnosti v boju za politično in ekonomsko enakopravnost žensk. Datum praznika je bil določen v spomin na velike ženske demonstracije v ZDA 8. marca 1909, ko so ženske odločno zahtevale splošno volilno pravico. **Cilj praznovanja tega dne je bil spodbujati socialistično solidarnost moških in žensk, večjo udeležbo žensk v organiziranem delavskem gibanju, zahtevati splošno volilno pravico in izboljšanje življenjskih pogojev zaposlenih žensk.** Mednarodni dan žensk so že naslednje leto – 19. marca 1911 – v Avstriji množično proslavili z več kot 300 velikimi ženskimi shodi, na katerih so zahtevali politično enakopravnost. Na Slovenskem so bila npr. takšna zborovanja v Zagorju ob Savi, v Trstu in na Jesenicah.

Spričo nevarnosti, da bi v presojanje preteklosti vnašali predstave, ki izhajajo iz sodobnega položaja žensk, je prav, da opozorim vsaj na nekaj značilnosti vsakdanjega življenja večine žensk v začetku 20. stoletja. Ženske so bile vsestransko diskriminirane tako na ekonomskem in političnem kot na vseh drugih področjih. V vseh takratnih evropskih industrializiranih državah je delalo zunaj doma zelo veliko žensk. Tako je bilo npr. leta 1900 med vsemi zaposlenimi v avstroogrski monarhiji kar 30 odstotkov žensk. Leta 1910 je bilo v Avstriji 46,6 odstotka žensk zaposlenih zunaj doma. Za podobno ali enako delo so dobivale bistveno nižje plačilo kot moški.

Ženske pa niso mogle vplivati na spremembo svojega položaja po politični poti, saj niso imele niti aktivne niti pasivne volilne pravice. Uradna ideologija je glorificirala žensko kot ženo–mater, katere pravo mesto je v družini in prava vloga, da je »angel doma«. Ta ideologija je pomagala prikrivati resnični položaj večine žensk. V sodobnosti pa ravno takšne pristranske predstave pogosto služijo kot podlaga za opevanje preteklega stanja kot zlate dobe za ženske in za zasramovanje socializma, češ da je socializem spravil ženske za stroje. Takšna stališča so – jedrnato povedano – povsem lažna, so pa koristna tistim, ki bi želeli utrditev moškosrediščne kulture in globalnega enostranskega gospodovanja v sodobnosti.

DRUŽBENA VPRAŠANJA
Rast 1–2/1994

Organizirano izražene zahteve žensk po enakopravnosti v posameznih evropskih državah in zlasti v ZDA so bile z različnimi materialnimi prisilnimi sredstvi zavračane in pri producentih duhovnosti zasmehovane. Tako je npr. na Slovenskem dr. A. Mahnič pred sto leti (v Rimskem katoliku, 1894; 56) opozarjal, da so zahteve po večji enakopravnosti

plod »najabsurdniške teorije«, in vztrajal, da se človeška družba nikdar ne more »uspešno razvijati, ako prevržemo ta red postavivši ženo z možem na isto ali celo na višo stopinjo...« (Rimski katolik, 1891; 25). Geslo, ki je opravičevalo zavračanje zahtev po enakopravnosti, se je glasilo: »Žena deluj privatno, deluj v ožjem krogu družine, a v javnost ne zahajaj! ... Žena v javnosti – molči!« kot je to jasno izrazil dr. A. Mahnič (ibid.).

Za tiste ženske, ki so bile v večkratno diskriminiranem položaju, je bilo torej praznovanje mednarodnega dneva žensk smiselno, saj se je z internacionalizacijo povečevala verjetnost, da bodo nekoč vendarle odpravljene okoliščine, ki so jih delale za »hišne sužnje« in v večini tudi za sužnje v javnem delovanju.

V času med prvo in drugo svetovno vojno se je med socialdemokratsko in komunistično organiziranimi ženskami nadaljevalo praznovanje tega praznika tudi na Slovenskem. Zelo odločne in celostne zahteve po emancipaciji žensk je postavljala zlasti Zveza delavskih žen in deklet, ki je bila ustanovljena 5. maja 1924. Posebne omembe je vsekakor vredna resolucija Zveze delavskih žen in deklet, ki je bila sprejeta na vseh shodih v počastitev ženskega dne leta 1926. Ti shodi so po sklepu socialistične internacionale potekali med 21. in 28. marcem.

Resolucija je med drugim zahtevala, »da se tudi ženam priznajo vsaj iste pravice, ki se priznavajo že moškim državljanom. Zahtevamo splošno, enako in tajno volilno pravico za javne zastope (občine, oblasti, parlament, itd.). Pozivljamo zakonodajalce, da uveljavijo po vzgledu vseh modernih in naprednih držav v vsej naši pravni in politični praksi načelo popolne enakopravnosti v socialnem, civilnem in političnem oziru... Država mora v obilnejši meri poskrbeti za zaščito dece, ki je danes skoro popolnoma prepuščena sama sebi, na njeno nepopisno trpljenje in žalost, ter na ogromno moralno in fizično škodo nove generacije. Država se mora tudi v večji meri pobrigati, da bodo privatna kapitalistična podjetja skrbela za zgradbo dečjih domov in za prehrano sami-sebi prepuščene dece njihovih delavcev oziroma delavk, ter za zaščito zaposlenih mater–dojilj, kakor to predpisujejo zakoni in mednarodne obveznosti...«

Te jasne zahteve pa v času med vojnama niso naletele na ustrezen odziv pri nosilcih moči. Celo več: Zveza delavskih žen in deklet je bila – z opravičilom pretirane komunistične usmerjenosti – leta 1935 prepovedana. Ženske na Slovenskem so postale enakopravne šele leta 1945, odtlej naprej se je tudi splošno praznovalo 8. marec. Glede na prevladujoče prepričanje nosilcev moči v drugi polovici 20. stoletja na Slovenskem, da se je s pravno izenačitvijo že rešilo žensko vprašanje, se je tudi pomen tega praznika postopno potiskal na obrobje; njegov emancipativni naboj je slabel, sam praznik pa se je ob kreptvi njegove potrošniške instrumentalne narave vedno bolj utapljal v kulinarično-promiskuitetnem močvirju.

Tako si je praznovanje mednarodnega dneva žensk pridobivalo slab sloves po eni strani, po drugi pa je postopno preraščalo v praznik ženske kot matere, zlasti v družinskem okolju, v vrtcih in šolah. To se je na Slovenskem dogajalo v času (v šestdesetih in sedemdesetih letih), ko je v drugih okoljih v Evropi spet oživelo feministično gibanje in ko so zahteve po korenitih strukturnih spremembah začenjale dobivati domovinsko pravico v določanju strategij prihodnjega razvoja.

Seveda je treba opozoriti na to, da pa so bili – kljub prevladujočemu

moškovođenemu modelu organizacije življenja – v času socialistične urejenosti vzpostavljeni temeljni nujni infrastrukturni pogoji za uresničevanje politike enakih možnosti in za odpravljanje seksizma na Slovenskem. Tu mislim predvsem na ustanove, ki nudijo varstvo otrokom, bolnim, starim, skratka, vsem pomoči potrebnim. V primerjavi z nekaterimi zahodnoevropskimi državami je slovenska družba dosegla – vsaj v nekaterih pomembnih pogledih – solidno stopnjo v razvoju materialnih in delno že tudi duhovnih temeljev za razvijanje androgine splošne kulture.

Prav nastajanje takšne kulture in oblikovanje razmer, ki bodo ženskam bolj prijazne, je že sestavina prevladujoče politike do spolov v sodobni zahodni in severni Evropi. Če se osredinim na države Evropske unije (skupnosti), katerim naj bi se Slovenija po temeljni ureditvi vsaj približala, potem je treba omeniti, da ta »razviti svet« nikakor ni organiziran na predpostavki, da je pravo mesto ženske ob štedilniku in otrocih in da je javno delovanje predvsem domena moških. V sedemdesetih letih 20. stoletja so (znanstveno potrjena) spoznanja o diskriminaciji žensk – kljub splošnim zagotovilom enakopravnosti – v vseh evropskih okoljih spodbudila politično delujočo k iskanju ustreznih sredstev za odpravo takšnega stanja. Komisija Evropske skupnosti je v začetku osemdesetih let našla primerno pot za izboljšanje družbenega položaja žensk v politiki enakih možnosti za oba spola, ki jo je natančno opredelila v srednjeročnih akcijskih načrtih po posameznih petletnih obdobjih (več o tem: M. Jogan, TiP, 1992; 1141–1150).

Prvi srednjeročni načrt (1982–1985) je bil usmerjen predvsem v pravno odpravljanje in preprečevanje neenakosti, kar se je pokazalo kot nujni pogoj za vse druge dejavnosti. Drugi srednjeročni načrt komisije ES (1986–1990) je bil usmerjen v podrobno razkrivanje različnih okoliščin, ki delujejo neprijazno do žensk, oziroma ki povzročajo njihov dejansko težji položaj; zlasti je stopila v ospredje neenaka obremenjenost spolov z nujnimi biosocialno-reproduktivnimi opravili (družinska nadobremenjenost žensk). Ravno na spoznanjih, da je treba spremeniti celotno družbeno urejenost in da ne zadošča le vključevanje žensk v obstoječo delitev dela in odgovornosti v družbi, temelji tretji srednjeročni načrt (1990–1995). Na najrazličnejše načine in ob sprotne nadziranje sprejetih ukrepov se na vseh področjih delovanja ljudi (od vzgoje, medijske produkcije do udeležbe v političnem življenju) sistematično skrbi za uresničevanje politike enakih možnosti.

Eden od ključnih ciljev prihodnje politike v Evropi naj bi bilo spreminjanje znotraj družinskih odnosov (predvsem naj bi se z različnimi ukrepi spodbujala in zagotavljala delitev družinskih obveznosti na oba roditelja) in dosledno zavračanje ideologije enega vzdrževalca družine.

Takšno usmeritev odpravljanja različnih ovir za doseganje enakih možnosti podpirata tudi Svet Evrope in OECD. In čemu vse to prizadevanje v Evropi? Cilj vsega je, da bi se žensko nehalo razumeti kot »mater-po-poklicu«, da bi se postavila v ropotarnico zgodovine krčenja ženske zgolj na sredstvo za zagotavljanje »človeškega kapitala«, da bi se njeno materinstvo ne upoštevalo kot edina, prava in primarna funkcija žensk.

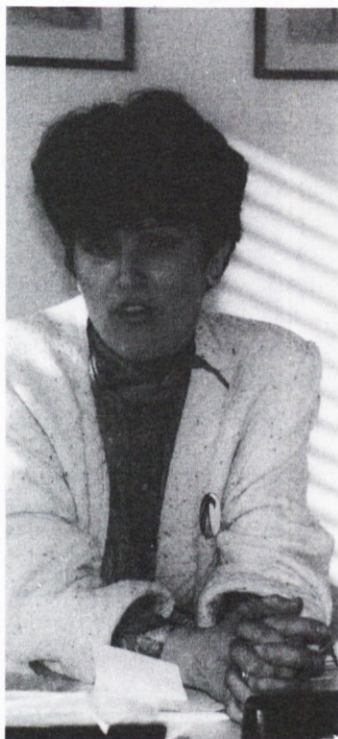
je praznovanje mednarodnega dneva žensk še smiselno ali ne, je razmeroma preprosto: dokler bodo obstajale različne oblike diskriminacije po spolu, dotlej bo tudi ta dan imel smisel kot spominski in opominski dan. Predvsem množična občila bi morala več storiti, da bi se utrdil njegov pomen v kolektivnem zgodovinskem spominu in – seveda – v individualnem spominu vsakega moškega in ženske. Eden od najbolj svežih znakov diskriminacije žensk na Slovenskem je brez dvoma ta, da mediji niso v celoti priobčili govora igralka Milene Zupančič na slovesnosti ob slovenskem kulturnem prazniku. Različne raziskave kažejo, da je na vseh področjih (zasebnega in javnega) delovanja mogoče najti obilo znakov zapostavljanja žensk.

Glede na to, da je opevanje materinstva in lika ženske—matere kot edinega pravega lika ženske v jedru tistih razlag, ki s strogo delitvijo vlog in dejavnosti po spolu opravičujejo dejansko diskriminacijo med spoloma kot vsebino celotne organizacije družinskega in družbenega življenja, je razumljivo, da materinski dan ne more nastopati kot nadomestilo za praznik žensk. Mimogrede – podobno potrošniško naravo, kot jo je pridobil mednarodni dan žensk pri nas, ima materinski dan od dvajsetih let tega stoletja naprej v zahodnoevropskih državah. V Nemčiji npr. slavijo materinski dan drugo nedeljo v maju.

Materinski dan ima lahko svoj smisel, kolikor nastopa kot ena od možnosti za posebno preverjanje praktičnega očetovstva in materinstva; torej kot trenutek trezne presoje o neenaki obremenjenosti spolov z materinstvom in očetovstvom, o družbeno zanemarjanem vsakdanjem očetovstvu v družini in o različnih posledicah tega stanja, ki so dolgoročno ženskam neprijazne. Tako npr. brisanje, izključevanje očetovstva v pričakovanjih o lastnostih bodoče delovne sile omogoča, da se edino ženske še kar naprej in vnaprej enostransko obremenjuje s pričakovanim materinstvom, s tem pa so povezane predstave, da ženske nimajo in ne morejo imeti enakih možnosti osebnostnega razvoja kot moški in da na trgu delovne sile niso uvrščene tako visoko kot moški. Skratka, če materinski dan ne prispeva k oblikovanju (spo)znanj o tem, da družina ni »naravna« naloga žensk, potem lahko prispeva k udomačevanju ženske in k temu, da ženske kot sredstva pomagajo pri zagotavljanju moškega gospodovanja.

Praznovanje 8. marca ne izključuje praznovanja materinskega dne. Zdi se pa, da gredo prizadevanja za utrditev materinskega dne sedaj na Slovenskem v smeri izključevanja 8. marca. Vendar je treba reči, da izničevanje 8. marca in povečevanje materinskega dne – 25. marca – niti približno na liniji približevanja sodobni Evropi.

Milan Markelj NE LOV NA GLAVE, MARVEČ SODELOVANJE PRI VZGAJANJU

Romana Salmič-Jeras; foto: Milan Markelj

Med podjetji, ki v našem okolju najbolj izstopajo v svoji skrbi za kadre in v dodelani dolgoročni strategiji razvoja kadrov, je gotovo Tovarna zdravil Krka na prvem mestu, naj gre za že pridobljene kadre, delujoče v podjetju, ali za iskanje novih. Osnovna strateška odločitev Krke je, da gleda daleč naprej in široko okoli sebe.

Zato ne čudi, da se – če uporabimo pesniško prispodobo – v okrilju Krkinega gnezda izvalijo ptice, ki pojejo zanimive nove pesmi. Nekaj takega je projekt Mladi menedžer, za katerega so se v Krki odločili pred letom dni. Namen projekta je, da že zgodaj odkrijejo mlade, ki imajo smisel za podjetništvo, jih usmerijo v ustrežno izobraževanje ter si tako zagotovijo bodoče podjetniške kadre, po katerih je zdaj in bo tudi v bodoče veliko povpraševanje, saj bodo kakovostni podjetniški kadri med odločilnimi dejavniki uspešnosti podjetja. V okviru projekta Mladi menedžer so lani izpeljali podjetniške delavnice, v katere je bilo vključenih šestindvajset dijakov novomeške gimnazije, naloge, ki so jih izdelali v njih, pa so nedolgo tega predstavili javnosti.

V krajšem pogovoru je to zanimivo obliko dela z mladimi in sodelovanja podjetja s šolskimi ustanovami razgrnila ena od štirih mentoric, ki so sodelovale v projektu, **dipl. inž. farm. Romana Salmič-Jeras** iz Zelenih zdravil.

– *Kako ste izbirali dijake za podjetniške delavnice in kako je potekalo delo v njih?*

»Izbor dijakov za podjetniške delavnice so opravili na Gimnaziji Novo mesto, mi smo navedli le nekatere zelene parametre. Pri izboru se ni gledalo le na dober učni uspeh, ampak tudi na osebno naravnost dijakov in njihove sposobnosti v širšem smislu. Potem je sledilo delo v treh skupinah: za Krkin program Zelena zdravila so se lotili vprašanja, katera zdravila iz programa Zelenih zdravil pridejo v poštev za najstniško generacijo, za Kozmetiko so obdelali uvedbo nove linije za nego las, za Sektor za nove projekte in investicijski razvoj pa so naredili marketinški načrt problema odvajanja kajenja. Vse skupine so prišle do skupne ideje, da se koncepti naredijo na osnovi anket; to obliko je mogoče konkretno izpeljati in da dovolj zanimivih podatkov, ki jih je mogoče nato obdelati in uporabiti za izdelavo poslovnega načrta. Vprašalnike smo oblikovali skupaj po metodi viharjenja možganov (brainstorminga), ki zahteva aktivno sodelovanje vseh. Tako smo prišli do rešitev, kaj sploh vprašati na zastavljene teme: zelena zdravila, nega las in kajenje. Za anketo o kajenju in negi las so se dijaki odločili, da jih izvedejo v splošni populaciji, medtem ko so se v projektu za zelena zdravila odločili, da anketirajo svojo, najstniško generacijo, da bi ugotovili, kako se počutijo, kakšne težave imajo, ali so težave psihološke ali fiziološke narave, kakšne so njihove potrebe, kaj bi zanje prišlo v poštev iz programa Zelenih zdravil, kako in kje, v katerih medijih jih najbolj učinkovito informirati.«

DRUŽBENA VPRAŠANJA
Rast 1–2/1994

– *Kako so se izkazali projekti? So bili rezultati oziroma naloge dobre in uporabne?*

»Če se omejim samo na naš projekt, lahko rečem, da je bil zelo posrečen prav zaradi tega, ker je šlo za njihovo generacijo, njih same in so se dijaki lahko vanj zelo vživeli. Rezultati so bili povsem konkretni, naloga, ki so jo na osnovi dobljenih rezultatov naredili, je podala nekoliko širši pogled v njihovo generacijo in pokazala, da so najstniki za Zelena zdravila zanimiv tržni segment.«

– *In kakšne so izkušnje prve podjetniške delavnice?*

»Kot kažejo odzivi, so bile izkušnje z obeh strani dobre. Dijaki so bili navdušeni – malo morda tudi čisto najstniško, ker so izostali od pouka – predvsem pa jih je pritegnila sprememba. Šlo je za drugačen način dela kot v šoli. Jemali smo jih resno, ne kot podrejene, ampak kot sebi enake, kot enakovredne sodelavce, kar gotovo spodbuja k dejavnemu vključevanju. Z naše strani pa velja, da je bil stik z mladimi za nas koristen, ker takšno delo osveži način mišljenja in dela, prispeva k novim idejam, k novim pogledom, pa tudi zato, ker se brez tega projekta najbrž niti spomnili ne bi, da bi najstniško generacijo posebej vključili v tržni koncept Zelenih zdravil kot zanimiv tržni segment.«

– *Kaj takšno sodelovanje med šolo in prakso, med izobraževalnimi ustanovami in podjetji lahko da?*

»Mislim, da je dobro, če se praktični način razmišljanja, ki je značilen za delo v podjetju, prenese v šolsko delovanje. Mi sicer ne moremo prevzeti pedagoškega dela, ker je učenje pač posebno védenje, ki ostaja v okviru izobraževalnih inštitucij, a taki projekti, kot je Krkin Mladi menedžer, so lahko dobrodošla dodatna znanja. Od dijakov zahtevajo precej časa in angažiranja, od profesorjev pa razumevanje za drugačno vrsto dela. Sodelovanje med Krko in Gimnazijo je bilo v tem primeru zelo dobro. Smisel takih projektov je okrepiti sodelovanje med šolo in prakso. Dijaki imajo v njih možnost, da dovolj zgodaj najdejo stik s prakso in se lahko vključujejo vanjo; navsezadnje se le učimo za prakso. Naš interes pa je, da spoznamo, vidimo in usmerimo možne bodoče kadre. Dobro bi bilo, če bi se tovrstno prakso v okviru možnosti vpletlo v šolski sistem.«

– *Tržno gospodarstvo spreminja marsikaj tudi v kadrovskih zadevah; podjetništvo v tržnem gospodarstvu zahteva nove kadre. Mnogi ne vedo, kje jih dobiti. Ima tudi Krka težave s tem?*

»Krka teh težav nima, vsaj ne tolikšnih kot druga podjetja, ki šele zdaj razmišljajo, kje dobiti kadre. Krka že dolgo strateško skrbi za svoje ljudi, in to počne na različnih področjih, rezultat vsega tega pa je, da je zdaj, ko je trženje povsod problem, Krka temu kos.«

– *V svetu in tudi pri nas poznamo tako imenovani lov na glave, se pravi lov na kadre. Ali ima Krkino iskanje potencialnih kadrov že med srednješolci kaj s tem?*

»Nikakor! Za lov na glave gre takrat, ko loviš drugod že izdelane kadre. Tu pa gre za popolnoma drugačen pristop.

Srednješolska mladina še nima niti ustrezne izobrazbe in sploh še ni dograjena. Poleg tega nudimo dostop vsem, tudi takim, ki se ne bodo usmerili v kadre, kakršne potrebujemo. To ni lov na glave, to je v bistvu sodelovanje pri vzgajanju slovenskih generacij.«

RAST – L. V,
ŠT. 1–2 (23–24)
MAJ 1994

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

V

RASTOČA
KNJIGA

Janez Gabrijelčič DOLENJSKA IN BELA KRAJINA NAPREJ

Nahajamo se v družbeno in ekonomsko prelomnih časih. Globoke in hitre spremembe so prisotne tudi na drugih področjih človekovega delovanja.

Tudi Dolenjsko in Belo krajino ne smejo obiti velike spremembe. Nasprotno. Nenehno se moramo prilagajati spremembam in biti tudi aktivni tvorci novih razmišljanj in dejanj.

Glede tega je zanimiva pred kratkim nastala knjiga *Dolenjska in Bela krajina – nove ideje za novo tisočletje*. Po mnenju prof. dr. Janka Kralja je po obsegu le knjižica, glede na ideje je knjiga, glede na razvoj pa je *rastoča knjiga*, ki bo po izvirni zasnovi nenehno rasla v reviji *Rast*.

V njej smo prikazali filozofijo, vizijo, poslanstvo in strategijo nadaljnega razvoja Dolenjske in Bele krajine. Vse te ključne določnice prehoda v novo tisočletje smo gradili na bogati tradiciji, lahko bi rekli tudi na dragotinah, ki si jih je izmislil in izdelal dolenjski in belokranjski človek.

V tem času, imenovanem tudi »čas nenehnih sprememb«, je na nas samih velika odgovornost, da se uspešno in učinkovito vključimo kot ustvarjalna pokrajina v slovenske in tudi širše evropske tokove. Zanesti se torej moramo predvsem nase in na svoje korenine. In pri tem nam je lahko v veliko korist dolgoročen in celovit motivacijski program organizacijskega razvoja za Dolenjsko in Belo krajino, ki je opisan v omenjeni knjigi.

V njej so navedeni načini in pota, kako priti do odličnosti oziroma do visoke kakovosti na vseh področjih dela in življenja. Prikazane so tudi vrednote in vzorci obnašanja, ki so potrebni, da bi bila naša pokrajina cenjena v Sloveniji in tudi v širšem okolju. V prijetno zadoščenje nam je lahko misel, ki jo je ob predstavitvi knjige izrazil predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti prof. dr. France Bernik, da tako inovativnega in tudi domiselnega razvojnega pristopa nima nobena druga slovenska pokrajina.

V Dolenjskem listu smo že 2. novembra 1990 objavili v prispevku *Evropi se ne bližaj le s posnemanjem* razmišljanja o razvojnih možnostih in priložnostih Dolenjske in Bele krajine. Ta smo v istem časniku nadaljevali 13. junija 1991 s prispevkom *Najslabše za nas bi bilo čakati*. Pomenljiv pa je bil podnaslov: *Republika Slovenija naprej, enak poziv pa velja tudi za Dolenjsko in Belo krajino*. Ekonomisti teh dveh pokrajin pa smo naša razvojna razmišljanja in delovanja zaokrožili v letu 1993, ko smo izdali prej navedeno knjigo.

Z veseljem lahko ugotovimo, da je tudi v reviji *Rast* izšlo že veliko poglobljenih razmišljanj, analiz in napovedi o razvoju Dolenjske in Bele krajine.

Rdeča nit vseh teh zapisov je iskanje novih horizontov in ciljev v teh izjemno hitro se spreminjajočih časih. Dolenjci in Belokranjci namreč ne smemo zamuditi enkratnih izzivov, ki nam jih nudi sedanji čas. V globalne spremembe, ki se dogajajo na ravni Slovenije, pa tudi širše v svetu, se moramo dejavno vključevati, nekatere spremembe pa moramo tudi samoiniciativno povzročati. Vodnikovo Dramilo »*Išče te sreča, um tije dan, našel jo bodeš, ak' nisi zaspan*«, je še kako prisotna tudi v sedanjem času.

Večnim nergačem, ki topoumno razlagajo, da Slovenija s svojo majhnostjo nič ne pomeni v svetu, naj povemo, da je Slovenija velika v svoji različnosti. Pravijo, da naj bo naša država druga Švica ali drugi Singapur. Odgovarjamo jim, da je Slovenija drugačna, enkratna in neponovljiva. Enaka razmišljanja veljajo tudi za Dolenjsko in Belo krajino. Ali je še kje na svetu toliko pokrajinske miline, toliko prijetnih zidanic in ljubkih cerkva kot pri nas? Kje bi našli toliko dobrohotnih ljudi? Sicer pa, ali ni naš pesnik Pavček vse povedal s svojim vzklikom: »Nikjer ni svet tako lep kakor tukaj!«

Skratka, tisto, kar danes v razvitem svetu nekaj pomeni in bo veljalo vedno več, je sodobno znanje, nenehna ustvarjalnost ter stalna motiviranost. Bogastvo naroda ali moč države se ne meri več po številu prebivalstva, kvadratnih kilometrih ozemlja ali tonah proizvodov, temveč po kakovosti njenih proizvodov in storitev ter vsestranski kulturi in znanju njenih ljudi. Prav tu pa lahko Slovenija s svojimi pokrajinami najde svoje ugledno mesto v pisani množici narodov sveta. Marsikateri naš proizvod ali storitev je že sedaj na dokaj visoki ravni in tudi naši kulturni dosežki predstavljajo pomembno obogatitev svetovne kulturne dediščine.

Dolenjska in Bela krajina pri tem nič ne zaostajata. Sicer pa smo že velikokrat, kot npr. s Stiškim rokopisom ali s Primožem Trubarjem, dajali ton dogajanju vsej Sloveniji. Naj pri tem poudarimo pomen nenehne aktivnosti na podlagi znanja.

Naš program razvojnih aktivnosti Dolenjske in Bele krajine naj bi se osredotočil na naslednje projekte:

- ustanavljanje višjega in visokega šolstva kot zametek nove slovenske univerze
- ustanovitev nove slovenske škofije
- promocija Dolenjske in Bele krajine v Sloveniji in v svetu
- pospeševanje vsestranskega napredka Dolenjske in Bele krajine, s krepitvijo zdrave, kulturne in gospodarsko uspešne pokrajine
- ustanovitev regionalnega RTV centra
- ustanovitev regionalnega gledališča
- projekt iskanja vzorcev sodelovanja s sosednjo Hrvaško
- ustanovitev nekaterih konzularnih predstavništev
- preselitev nekaterih državnih inštitucij na Dolenjsko in v Belo krajino
- preselitev ali ustanovitev nekaterih uradov mednarodnih organizacij in zvez

Pomembni razlogi, ki govorijo v prid takemu načinu razmišljanja, so naslednji:

A. Zgodovinska in teritorialna zaokroženost pokrajine in čedalje večji pomen, ki ga ima regionalizem po svetu in še zlasti v Evropi.

B. Uveljavljanje politike policentrizma, ki ga slovenska ekonomska stroka zagovarja kot najbolj učinkovit in uspešen model za našo državo.

C. Uveljavljanje takoimenovanega »trebuha« Slovenije, kar pomeni, da v novi državi nikakor ni sprejemljivo razmišljati samo o liniji razvoja na relaciji Koper – Ljubljana – Maribor – Murska Sobota.

Osrednji poudarek je v programu dan nenehnemu povečevanju in bogatenju znanja ter izrednemu pomenu, ki ga imata pri tem vzgoja in izobraževanje.

Argumentirano s stališča razvojnih strok, dobrohotno z nacionalnega zornega kota in pozitivno s psihološkega stališča in motivacij razmišljamo, da bi morali naše šolstvo v regiji nadgraditi z uveljavitvijo in ustanavljanjem višjega in visokega šolstva, ki bi sčasoma preraslo v novo slovensko univerzo.

Naj naštejemo nekatere razloge, ki nas navajajo k temu, da so naša razmišljanja utemeljena:

- izredo dolga in uspešna tradicija, ki jo ima šolstvo na Dolenjskem in v Beli krajini v okviru Slovenije,
- po kriterijih, ki veljajo v razvitem svetu, bi v Sloveniji potrebovali pet univerz,
- novo višje in visoko šolstvo na Dolenjskem in v Beli krajini ne bo zasnovano tako, da bi konkuriralo obstoječima univerzama, pač pa bi se v čim večji meri dopolnjevalo z novimi in interdisciplinarni pristopi,
- Dolenjska in Bela krajina imata veliko strokovnjakov, ki delujejo na drugih univerzah doma in v tujini. Veliko njih je izrazilo pripravljenost, da bi vsestransko pomagali pri ustanavljanju univerze v jugovzhodnem delu Slovenije,
- ugotavljamo, da že sedaj živi v naših krajih veliko uveljavljenih strokovnjakov, ki bi lahko ustvarjalno delovali na novih višjih in visokošolskih ustanovah,
- na območju Dolenjske in Bele krajine je nekaj izredno uspešnih podjetij, ki bi lahko tudi materialno pomagala pri vzpostavljanju pogojev za vrhunsko izobraževanje svojega kadra v domačem okolju,
- v določeni meri bi lahko, zaradi interdisciplinarnih, inovativno zasnovanih programov, pritegnili tudi tuje študente,
- Dolenjska in Bela krajina imata že sedaj precej prostorskih zmogljivosti, ki bi lahko služile potrebam nove univerze.

V programu je dan velik poudarek tudi Cerkvi, ki je že do sedaj v mnogočem pripomogla, da smo se kot narod in kot pokrajina ohranili in nenehno razvijali. V ta okvir spada zlasti novomeški kolegiatni kapitelj, ki je v svojem petstoletnem delovanju doprinesel neprecenljiv delež duhovni in kulturni identiteti in afirmaciji slovenstva.

Dobrohotno in razvojno razmišljamo, da bi to našo petstoletnico proštije organizacijsko nadgradili s projektom, ki bi imel za cilj ustanovitev škofije v Novem mestu.

Razlogi, ki govorijo temu v prid, so naslednji:

– Zgodovinske tradicije Novega mesta kot gospodarskega, kulturnega, izobraževalnega in verskega središča ne samo za Dolenjsko in Belo krajino, temveč tudi za velik del preostale Slovenije.

– Nesporno prvenstvo, ki ga ima oziroma ga je imelo Novo mesto oziroma Kapitelj za vso jugovzhodno Slovenijo. Pesnik Tone Pavček je lepo dejal: *»Kapitelj je v Novem mestu to, kar je v Rimu Kapitol: mogočen, vzvišen, a ne prevzeten, lep, petstoleten. Poln bogatije v svoji notranjosti, za notranjo človekovo lepotijo, od daleč zmeraj vabljen in značilen kakor zaščitni znak Novega mesta. Svoj jubilej razglša že zdaj in tako, kot se spodobi: z vabilom k duhovnemu razkošju.«*

– Primerjalne študije kažejo, da imajo sosednje države veliko več škofij kot naša.

– Novo mesto oziroma Kapitelj ima že zdaj vso potrebno infrastrukturo, ki je potrebna za uspešno in učinkovito funkcioniranje škofije.

– Zlasti moramo omeniti tudi primerno obstoječo kadrovsko strukturo, kar pa je pravzaprav značilna kontinuiteta celotnega obdobja novo-meške prošnje.

– V Novem mestu se predvideva ustanovitev tudi ostalih institucij, ki dajejo pečat mestu kot pomembnemu regionalnemu središču.

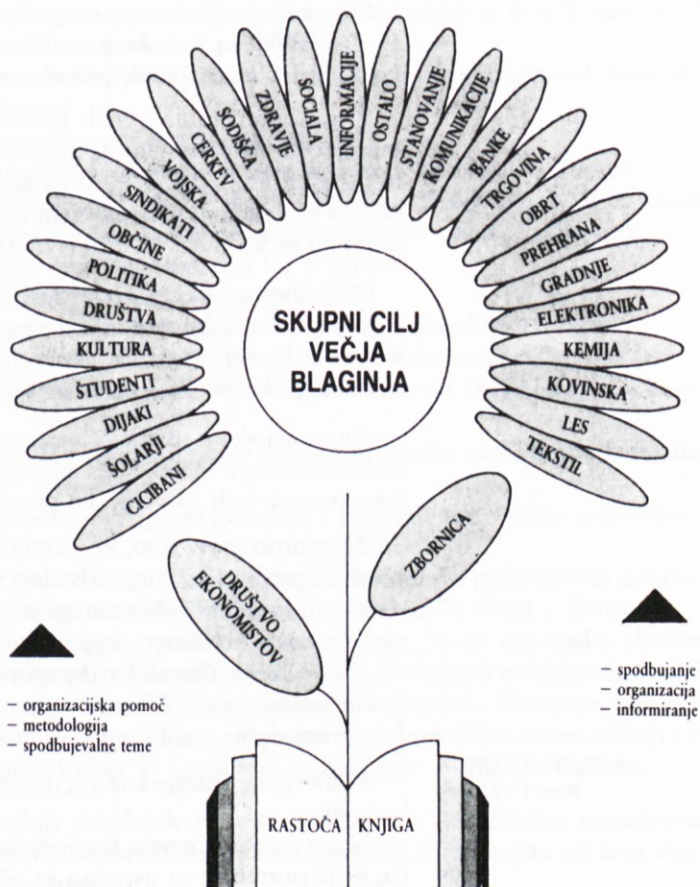
Poleg tega naj bi različni kraji na Dolenjskem in v Beli krajini postali tudi pomembna mednarodna središča za različne mednarodne razstave, simpozije in športna srečanja.

Sicer pa naj bi Dolenjska in Bela krajina v skladu s premisami ter metodologijami, nakazanimi v knjigi *Dolenjska in Bela krajina – nove ideje za novo tisočletje*, postali zgleden primer pokrajine, kjer se gradi nov vzorec kakovostnega sobivanja občanov, ki naj bi veljal v novem tisočletju.

O ostalih projektih, ki bodo obogatili naše življenje in prostor, bo v naslednjih številkah Rasti še več zapisov.

Naj na koncu omenimo še dejstvo, da smo Dolenjci in Belokranjci večkrat odigrali v slovenski zgodovini ključno vlogo za narodov obstoj in razvoj. Sedanji čas velikih izzivov terja od sedanje generacije, da to vlogo oplemeniti in obogati z novimi dejanji. Zavedamo se, da je udejanjanje opisanega programa veliko dejanje in podjetje, ki bo zahtevalo nemalo naporov. Vendar imamo za uresničitev tega dolgoročnega in strateškega cilja dovolj poguma in volje, predvsem pa veliko pozitivnega razmišljanja, vere in znanja v vsestransko rast, razvoj in napredek Dolenjske, Bele krajine in Slovenije.

Iz knjige *Dolenjska in Bela krajina – nove ideje za novo tisočletje*,
Novo mesto 1993

Marjan Ravbar NOVO MESTO – MESTNA OBČINA

(kolikšno naj bo njeno območje?)

Uvod:

Cerovac, P., 1964: Upravno-teritorialno oblikovanje SR Slovenije z upravnoteritorialnimi enotami 1945–64. Prikazi in študije X, št. 7–8, str. 1–51.

V Sloveniji smo, potem ko smo zavrgli predvojno razdelitev naselij na mesta, trge in vasi, izvedli glede opredeljevanja mest več upravnih reform¹. Leta 1952 je upravna ureditev priznala 48 naseljem naslov mesta ali mestne občine s posebnimi pravicami in mestne občine.

Tedaj so pravni položaj mesta dobili Ljubljana, Maribor in Celje. Mestne občine s posebnimi pravicami pa so poleg Novega mesta postale še Bled, Idrija, Jesenice, Kamnik, Kranj, Murska Sobota, Postojna, Ptuj, Škofja Loka, Trbovlje in Trzič. Status mestnih občin pa je dobilo še 31 občin. Leta 1955 so pravni pojem mest oz. mestnih občin odpravili, vendar so vsem mestom iz leta 1952 v zakonu o administrativni ureditvi še vedno ohranili mestni značaj in pri tem navedli, katera območja sodijo k posameznim mestom. Leta 1964 je zakon o območjih okrajev in občin v SR Sloveniji v glavnem obdržal pojmovanje mestnih območij iz leta 1955. Izvedene so bile le nekatere najbolj nujne korekture v okolici mest in to tam, kjer je urbanizacija naglo napredovala. O tem, katero je mestno naselje oziroma katero ni, je bilo prepuščeno posameznim občinam in celo krajevnim skupnostim. Skupni kriteriji, kot so npr. enotni strokovno utemeljeni kriteriji, primerljivost, funkcija mesta v omrežju naselij, fiziognomija in morfologija mest ali pa širši interesi, so bili tedaj manj pomembni elementi. Tudi vodenje uradne statistike mestnih naselij izpričuje na odsotnost enotnih kriterijev pri določanju mest (nih naselij). Po oceni pisca je v Sloveniji 70 mestnih naselij. Zavod Republike Slovenije za statistiko pa v svojih evidencah vodi še 229 pretežno obmestnih naselij kot mestna (gl. statistične letopise Republike Slovenije za leta po 1981). Že bežen pregled seznamov v teh letopisih zrcali precejšnjo nedoslednost pri določanju »statističnega« obsega mest. Nejasnost in neenotnost pojmovanja mest se doslej najbolj drastično odraža pri »prištevanju« t. i. obmestnih naselij k mestom, kar sicer ni narobe, vendar bi le-to moralo potekati pri vseh mestih po enotnih kriterijih.

S tem uvodom smo želeli opozoriti, kako so pri opredeljevanju mest »izgubljali« veljavo najprej zgodovinsko – pravni principi, nato pa še kriteriji gospodarske sestave mest (kamor sodijo tudi funkcije mest). To pa so prav tisti kriteriji, ki jih poleg količinskih (določitev spodnje meje) npr. priporoča komisija za statistiko pri Organizaciji združenih narodov (1978). Slovenska ustava je mestom v 141. členu določila sicer novo vlogo. Žal pa v njej še vedno ni opredeljen njihov ekonomski položaj. Teh pomanjkljivosti ne »odpravlja« niti zakon o lokalni samoupravi, ki mestno občino »določa« zgolj na podlagi količinskega principa (minimalnega števila prebivalcev – 10.000) in funkcije mest v širšem prostoru. Mestna občina naj bi se po tem zakonu oblikovala kot geografsko, gospodarsko, kulturno in gravitacijsko zaključeno območje, na katerem bi potem zagotavljali skupno urbanistično in komunalno politiko. Slabost zakona je tudi v tem, da nobena od gornjih kategorij ni določeneje opredeljena.

Mesta in njihovi vplivi na okolico

Mesto je že od nekdaj s številnimi vezmi povezano s svojo okolico. Če izhajamo iz poenostavljenega modela temeljnih kategorij družbeno-ekonomskih aktivnosti, opredeljenih v ekonomski literaturi (Manz, 1971),

potem odnosi med mesti in obmestjem temelje na zagotavljanju gospodarskih in splošnih družbenih potreb ter individualnih človeških potreb.

V tem procesu imajo mesta oziroma urbanizacijska jedra vlogo generatorjev. Povezovalno-izmenjevalna vloga mest je najizrazitejša pri proizvodnih funkcijah, posredovanju potrošnih dobrin in zadovoljevanju splošnih družbenih potreb, manjša pa pri individualnem zadovoljevanju potreb. Prostorska proizvodna struktura in z njo povezana potrošnja tvorita občo podlago za povezave med mesti in podeželjem. Ostala oprema družbene infrastrukture je v mestih pravzaprav nadgradnja in prav tako služi pri zadovoljevanju potreb vsem prebivalstvenim skupinam, ki živijo ne le v mestih, pač pa širše. Od stopnje specializacije te družbene infrastrukture, ki je v mestni regiji neenakomerno razporejena (praviloma je osredotočena v mestnih središčih), je bolj ali manj odvisna intenzivnost povezav obmestnih naselij z mesti. Sodobna literatura definira mesta, z obmestji vred tudi kot »učinkovite spoje ekosistemov, ki se sestojijo iz načina življenja, tehničnih elementov ter medsebojne menjave energije, surovin in informacij« (Neddens, 1986). Materialna proizvodnja in potrošnja sta torej splošna pogoja za razvijanje odnosov med mesti in njegovim zaledjem pri zadovoljevanju družbenih in individualnih potreb. Odnosi med mestom in obmestjem so v mestni regiji zato rezultanta prostorske delitve dela, storitev in načina življenja. Nova upravna razdelitev naj bi poskušala ustreči prav tem trem zahtevam.

Opozoriti velja, da so spremembe med mesti in okolico posebej intenzivne v zadnjih desetletjih. Zgodovinsko sožitje mest s podeželjem je najprej spremenila industrializacija in z njo povezani deagrarizacija in urbanizacija, ki sta pričeli te tradicionalne odnose spreminjati. Mesto je pričelo skupaj z bližnjimi naselji tvoriti integrirano prostorsko celoto. Industrializacija je pritegnila v mnoga mesta številne delavce s podeželja. To so bili priseljenci ali pa dnevni migranti. Tudi »prometna revolucija« je iz mest postopoma širila svoj vpliv na okolico. Posebno vlogo pri tej preobrazbi je imela sprva železnica, kasneje pa avtomobilizem. Vse to je povzročalo prostorsko širjenje mest v koncentrično potekajočih pasovih ali vzdolž prometnic. V številnih primerih so se v mestna ozemlja vključila tudi bližnja naselja. Zaradi tega mnogi urbani geografi govorijo o enotnem organizmu, ki ga tvori mesto s svojo bližnjo in širšo okolico. Označujejo ga tudi kot »mestno regijo« (anglosaksonska geografska literatura uporablja termin »*Functional Urban Regions*«, skrajšano *FUR*, nemška »*Stadt – Umland – Region*«, frankofonska pa »*agglomérations urbaines*«). Urbano regijo si zamišljajo kot vozlišče, ki ga po Wortmannu (1972) sestavlja »mestno območje« (mesto, predmestja in bližnja urbanizirana naselja skupaj s podeželskimi naselji kot »mašilom«). Mesto je predvsem sedež centralnih funkcij, uprave, gospodarskih in družbenih funkcij širšega pomena. Medtem ko je v mestu osredotočena oprema regionalnega ali višjega pomena, prevzema »obmestje« poleg rekreacijske funkcije še bivalno vlogo, ki je čedalje bolj poudarjena. Zaradi specifičnih funkcij in svojske razporeditve izrabe površin (kjer tudi proizvodnja hrane ni zanemarljiva) pomenijo vmesni člen med mesti in podeželjem. Po svojem značaju predstavljajo obmestja zapleten in kompleksen družbenoekonomski in prostorski pojav, ki je odvisen od deagrarizacije, industrializacije, urbanizacije, migracij, preslojevanja prebivalstva ter razrasta mestnih naselij (Vrišer, 1977). Spremenjeni način življenja, ki smo mu priča, je odraz kompleksnih družbenih aktivnosti s skupnimi posledicami tudi na področju nadaljnega raz-

voja poselitve in urbanizacijskih tokov pa tudi nove upravne razdelitve, ki je očitno pred durmi. Z naraščajočo suburbanizacijo se obmestja postopno širijo in dobivajo v prostoru nove razsežnosti. Obmestje kot samostojna »kategorija« pravzaprav ne more obstajati. Njegov obstoj je možen le v funkcijskih povezavah z osrednjim mestnim naseljem, zato morajo obmestja postati integrirani del bodočih mestnih občin.

Možna izhodišča za oblikovanje mestnih občin

Ker nove manjše občine ne bodo sposobne opravljati vseh z zakonom določenih nalog, bodo del njihovih nalog – poleg nalog upravne narave – nujno morale prevzeti mestne občine, kar bo pripomoglo k decentralizaciji države. Zato mestne občine ne bodo opravljale zgolj nalog s področja razvoja mest (skladen prostorski razvoj, kamor sodijo poleg smotrne rabe prostora tudi komunalne dejavnosti vseh vrst, kulturne, izobraževalne, oskrbne, ipd. funkcije), temveč bodo opravljale še predvsem socialno-ekonomske funkcije za širšo okolico. Ob tem velja opozoriti, da v pogojih tržne ekonomije dobivajo tekmo le tista mesta, ki so gospodarsko močna, ki imajo poleg transportne in komunikacijske opreme vsaj še kulturne, arhitektonske in rekreacijske kvalitete. Takšna mesta imajo tudi moč in notranjo dinamiko ter so sposobna investirati v svojo prihodnost tudi tako, da iščejo »partnerska mesta«. Omenjeni »lokacijski« pogoji v Evropi pridobivajo na pomenu. Zato pomembnejša evropska mesta pri različnih ekspertih, svetovalnih firmah in inštitutih naročajo vrsto dodatnih analiz, s katerimi želijo vsaka zase razčleniti lastne razvojne potenciale ter jih izkoristiti sebi v prid. Prilaganje evropskim normativom gospodarskega in tehnološkega razvoja, ki izhajajo iz integracijskih procesov, bo nujno vplivalo tudi pri nas na modifikacijo kriterijev za oblikovanje mestnih občin.

V mestih je ob popisu 1991. leta prebivalo več kot milijon ljudi, poleg tega je v njihovih neposrednih obmestjih živelo še nekaj nad tristo tisoč prebivalcev. Toda Republika Slovenija ima le dve mestni regiji, ki sta na spodnji meji primerljivosti s tujimi aglomeracijami. To sta ljubljanska in mariborska mestna regija. Ljubljanska z nad 400.000 prebivalci ali tretjino vsega slovenskega urbanega prebivalstva daleč prevladuje med mestnimi regijami. Mariborska je več kot za polovico manjša. Druge so, kar se tiče mednarodnih priporočil, zanemarljivo majhne. Nad 50.000 prebivalcev štejejo le še obalna, kranjska in celjska mestna regija. Ostalo so »mala mesta«, ki skupaj s svojimi neposrednimi obmestji štejejo med 20.000 in 50.000 prebivalci.

Če poleg demografskih kazalcev upoštevamo še zaposlitvene razmere, kazalce gospodarske moči, gostoto infrastrukturne in komunikacijske opremljenosti ter izobrazbeno raven prebivalstva, torej tiste indikatorje, ki po našem mnenju sooblikujejo razvojne potenciale in istočasno omogočajo merjenje regionalnih disparitet, potem nas ta površna analiza ponovno prepriča, da ima za slovenske razmere visoko nadpovprečne razvojne potenciale le Ljubljana. V kategoriji nadpovprečno razvitih regionalnih središč so še obalna mesta, Nova Gorica, Celje, Maribor, Velenje, Kranj, Postojna in ob določenih pogojih še Novo mesto ter ljubljanski »sateliti« Domžale, Kamnik in Škofja Loka. Zanje je značilna mešanica ugodne gospodarske kvalifikacijske strukture prebivalstva nasproti nezadovoljivi infrastrukturni opremljenosti ali obratno.

Gornji pregled ekonomske moči slovenskih mest, merjenih z naštetimi kazalci, nam tudi pove, da je *prag* naših mest nizek in da imajo le-ta

premalo notranjih potencialov za uspešen in racionalen *lastni* razvoj. Prav zato obstaja dilema, ali z zakonom določiti le dve mestni občini ali pa mednarodne standarde nekoliko omiliti. Ob tem se ponujata še dve možnosti, da je »velikostni prag« pri petdesetih tisočih prebivalcih ali pa še nižji, tako kot določa zakon. Vsaka od treh ponujenih alternativ ima svoje strokovne in politične prednosti, a tudi slabosti.

Ob tej priliki želimo opozoriti še na pomembno pomanjkljivost dosejanega razvoja slovenskih mest, ki zadeva njihovo samozadostnost. Mesta so doslej rastle iz obstoječega populacijskega potenciala v agrarnem zaledju in zaradi priselitev pretežno neslovenskega prebivalstva z jugovzhoda nekdanje države, ne pa iz svojih načrtno zasnovanih vlog v širšem prostoru. Tako logiko prostorskega razvoja je mogoče zaslediti v vseh urbanih, še posebej pa regionalnih središčih. Pri njih je še posebej opazna ekonomska šibkost pa tudi kulturna neosveščenost in vrstni red vrednot. Zdi se, da bomo morali v času naraščajoče državotvorne samozavesti ponovno razmisliti tudi o pomenu naših mest (velikosti, obliki, funkcijah) in ne prepustiti prostorskega razvoja delnim, v preteklih letih samo političnim, v prihodnje pa morda samo ekonomskim parametrom. Zato predlagamo, da izhodišča za oblikovanje mestnih občin sledijo naslednjim ciljem: (a) **ekonomski neodvisnosti mestnih občin**, (b) **implementaciji policentričnega razvoja Slovenije** in (c) **vključevanju neposrednih obmestij v mestne občine**.

Izbor kriterijev

Vsako omejevanje mest ponavadi pokaže, da je prehod od urbanega v urbaniziran prostor skorajda vedno postopen in brez ostrih meja. Vzrok je treba iskati v socialnoekonomskih spremembah, ki omiljujejo svoječasno izrazito dihotomijo med mesti in vasmi. Prehodnost se kaže tudi v funkciji naselij, v njihovi socialnoekonomski sestavi in ne nazadnje tudi v fiziognomiji pokrajine. Najobičajnejši kriteriji za razmejitev mest od nemestnih naselij so kvantitativne narave. Pričujoči izbor kriterijev je prilagojen na eni strani statistično merljivim kazalcem, ki so enostavno strukturirani in razumljivi, na drugi strani pa tudi taki, da smo z njimi poskusili zajeti vse najpomembnejše značilnosti oblikovanja mest in sprememb v njihovih neposrednih obmestjih. Namenoma poudarjamo pojem kompleksnosti urbanizacije, kajti v Sloveniji v zadnjem desetletju že nastopajo dekoncentracijski procesi, ki so povzročili, da znaten del »mestnega« prebivalstva prebiva v neposredni okolici mest. Zato moramo pri omejevanju mest računati z že izoblikovanim vencem obmestnih naselij, ki jih moramo iz številnih praktičnih razlogov – predvsem urejevalskih, prostorsko-urbanističnih in tudi upravno-pravnih ter oskrbnih – obravnavati kot enoten »mestni organizem«. Zato predlagamo, da obmestja postanejo sestavni deli mestnih občin. Takšne tipologije obstajajo nenazadnje v vseh visoko urbaniziranih deželah npr. »Ballungsgebiete²« v Nemčiji, »SMSA³« v Združenih državah Amerike, »MELA⁴« v Veliki Britaniji itd. Tu so se upravljalske in socialnoekonomske vloge enotnih mestnih aglomeracij izkazale za uspešne. Zato predlagamo, da tudi pri nas mestne občine oblikujemo na podlagi **formalnih, fiziognomskih, funkcijskih, strukturnih in historičnih kriterijev**. Predlagani izbor vsebuje posebnosti slovenskih mest, hkrati pa upošteva tudi mednarodna priporočila.

S prostorskega in družbenoekonomskega stališča so pomembni prav vsi kriteriji: formalni kriteriji določajo najmanjše število prebivalcev v

² = zgostitvena območja.

³ = Standard Metropolitan Statistical Area

⁴ = Metropolitan Labour Area

samem (historičnem) mestu kot območju koncentracije prebivalstva z večjim številom delovnih mest kot kazalcu ekonomske moči mesta. Spodnji prag teh dveh kriterijev, sodimo, naj bi bil pri 10.000 prebivalcih in 15.000 delovnih mestih. Predvsem število delovnih mest naj bi bilo »garant« ekonomske moči mesta. Nadaljnji problem, ki se pojavlja, je, kakšen »zunanj« teritorialni obseg naj ima nova mestna občina: Predlagamo, da bi bil spodnji prag za vključitev urbaniziranega obmestja pri skupnem številu vsaj 5.000 prebivalcev. Pri tem je moč neposredno obmestje vključiti v mestno občino ob pogoju, da je le-to znotraj petnajstminutne izohrone (z javnim prevoznim sredstvom) ter da zanj veljajo še naslednji pogoji:

- neprekinjena pozidanost – stavbna zemljišča
- visoka gostota prebivalcev (praviloma nad 300 preb./km²)
- nadpovprečna rast prebivalstva med dvema popisnima obdobjema
- povišan delež dnevnih migrantov, usmerjenih iz bližnjih obmestij proti mestom. (To so hkrati tudi principi razmejevanja mest, ki jih Organizacija združenih narodov priporoča že od leta 1952.)

Fiziognomska in morfološka diferenciacija, ki zaradi pomembnega deleža stavbnih zemljišč ločujeta mesto od podeželja nasploh po bolj zgoščenem načinu gradnje, po večjem številu stanovanj na stanovanjski objekt, tj. po pojavu večstanovanjskih in večnadstropnih zgradb, po višji stopnji naseljenosti in po večji izrabi zemljišča, ki se izraža v razmerju med skupno etažno površino in površino zemljišča, sta prav tako izredno pomembna kazalca za razmejevanje mest. Sklenjenost pozidanosti nižje gostote (prostostoječih – enodružinskih hiš) je prav tako pomemben kriterij določanja obmestij. V samih mestih naj bo gostota pozidanosti višja od 1.000 preb./km², ob tem, da si posamezne zgradbe med sabo niso oddaljene dlje kot 200 m. Pri obmestjih, ki oblikujejo urbanizirano podeželje, pa se med fiziognomskimi kriteriji prav tako zavzemamo za sklenjenost pozidave ob pogoju, da si obmestna naselja sledijo v nizu, ob komunikacijah ali mozaiku, ob tem, da razdalja med posameznimi naselji načeloma ne presega 1.000 m, pri čemer pa takšno obmestno naselje praviloma nima centralnih funkcij. Tukaj naj bi bila gostota poseljenosti z najmanj 300 preb./km². Obmestja naj imajo tudi praviloma enotno komunalno in drugo infrastrukturno opremo, naslonjeno na mesto.

Predlog možnih kriterijev za oblikovanje mestnih občin v Sloveniji
(na podlagi hierarhije naselij in funkcij mest v omrežju naselij)

T A B E L A

	MESTA	OBMESTJA
FORMALNI	<ul style="list-style-type: none"> • najmanj 10.000 prebivalcev; • več kot 15.000 delovnih mest skupaj 	<ul style="list-style-type: none"> • skupaj najmanj 5.000 prebivalcev; • letna stopnja rasti štev. preb. > 0,6% • selitveni saldo je pozitiven - delež pris. > 50% od skup. preb. • oddalj. od mestnega središča največ 15'
FIZIOGNOMSKI	<ul style="list-style-type: none"> • gostota poseljenosti je najmanj 1.000 preb./km²; • sklenjenost pozidave, proste - kmet. - površine ne presegajo 200m med zgradbami 	<ul style="list-style-type: none"> • gostota poseljenosti je najmanj 300 preb./km²; • sklenjenost pozidave, proste - kmetijske - površine ne presegajo 1.000m med naselji
FUNKCIJSKI	<ul style="list-style-type: none"> • delež dnevnih migrantov presega 25% zaposl.; 	<ul style="list-style-type: none"> • število dnevnih migrantov je najmanj 1.000;
STRUKTURNI	<ul style="list-style-type: none"> • vsaj 50% delovnih mest v terc. in kvart. dejavnostih; 	<ul style="list-style-type: none"> • delež kmečkega prebivalstva ne presega 10%
HISTORIČNI IN UPRAVNO-PRAVNI	<ul style="list-style-type: none"> • regionalno središče 	<ul style="list-style-type: none"> • pripadnost prebival. regional. centru zaključeno gravitacijsko območje

Med funkcijskimi kriteriji smo med številnimi možnimi kazalci izbrali tiste, ki jih mestom določa pomembnejše število delovnih mest in vsaj četrtinski delež dnevnih migrantov, ki prihajajo vanj iz neposredne obmestne okolice. Predlagamo, da je skupno število dnevnih migrantov v mesto saj 1000 zaposlenih.

Strukturne kazalce po našem mnenju določata minimalen delež kmečkega prebivalstva v obmestjih ter visoko nadpovprečen delež zaposlenih v terciarnih in kvartarnih dejavnostih v mestih. Ta delež naj bi v mestih po našem mnenju dosegal vsaj polovico vseh delovnih mest. Tudi v obmestjih naj bi bilo vsaj tretjina delovnih mest v uslužnostnih dejavnostih.

Za oblikovanje mestnih občin je poleg gornjih kazalcev zelo pomembna še pripadnost ljudi regionalnemu centru oziroma da so v njem oblikovane centralne funkcije najmanj mezoregionalne ravni oskrbe z okvirno naslednjimi dejavnostmi: več trgovin za občasne nakupe (blagovnice), specializirane trgovine, sedež regionalnega časopisa (tednika) ali lokalne R(TV) postaje, okrožno sodstvo, več srednjih šol, bolnišnica, strokovno-upravne javne službe (npr. zavodi za urbanizem, za varstvo dediščine, geodetska uprava,...), transportna združenja, pomembno prometno križišče, transportni terminali, telekomunikacijska središča, javni mestni promet in drugi ustrezni komunalni pogoji, banke in hranilnice, pokrita športna dvorana in druga igrišča. Centralne dejavnosti so skupaj s t.i. »historično« funkcijo mest lahko pomembno gibalno pri oblikovanju lastne politike in uravnoveženega razvoja mest ob skladnem regionalnem razvoju.

Vrednotenje kriterijev in možni predlog oblikovanja novomeške mestne občine

Upoštevajoč ponujene kriterije, smo s pričujočo analizo zajeli vsa občinska središča, ki so skupaj s svojimi obmestji štela več kot 10.000 prebivalcev. Poleg mestnih naselij smo premotrili še somestja, kar pomeni, da je na ta način prišlo v pretres devetnajst slovenskih mest. Vsem pogojem za oblikovanje mestnih občin so zadostila le: *Ljubljana, Maribor, Kranj, Celje, Nova Gorica, Koper, Novo mesto in Murska Sobota*. To so hkrati že sedaj središča pomembnejših regionalnih funkcij.

Med gornjimi možnimi mestnimi občinami bi novomeška mestna občina poleg sedanjega statističnega obsega mesta po našem predlogu morala obsegati še venec naselij, ki leže v ožji mestni okolici in ki so z njim tesno povezana. Večina od njih je že zelo deagrariziranih. Osnovna značilnost vseh teh naselij je tudi v tem, da so v dnevnem stiku z mestom (dnevna delovna migracija zaposlenih, obiskovanje šol, nakupi vseh vrst ipd.). Takšna območja doživljajo mogočno preobrazbo tudi v obsegu zazidave, in sicer tako, da stara vaška jedra pomenijo le manjši del celotnega »pozidanega« zemljišča. Ta območja so izredno vabljiva za preselitve iz mestnega območja pa tudi s podeželskih območij.

V samem Novem mestu, zlasti od začetka sedemdesetih let, opazujemo intenzivne spremembe. Tako je v tem mestu leta 1961 na 319 ha prebivalo dobrih 10.000 prebivalcev. Tu je bilo istočasno tudi manj kot 10.000 delovnih mest. Leta 1975 je bilo na 575 ha že skoraj 17.000 delovnih mest ter okoli 15.000 prebivalcev in leta 1991 na 890 ha okoli 22.500 prebivalcev in okoli 19.000 delovnih mest. V poltretjem desetletju so se bruto zazidane površine mesta potrojile, število prebivalstva in

novih delovnih mest pa le podvojilo(!). Najintenzivnejša dinamika rasti je bila na obrobju mesta – najprej v Kandiji in Bršljinu, nato v Ločni in končno na Drski, v Irči vasi, na Brodu, v Gotni vasi, Žabji vasi, Regrči vasi, Šmihelu. Novo mesto je s svojimi predmestji enostavno »pogoltnilo«⁴ nekdanja vaška – obmestna naselja, zlasti še, ker so ta naselja dobila ulično numeracijo. Tako je Novo mesto že leta 1979 vsrkalo vase 20 nekdanjih samostojnih obmestnih naselij. Upoštevajoč gornje kriterije, pa danes še nadaljnjih 27 obmestnih naselij⁵ izkazuje težnje po stapljanju s samim Novim mestom. To cono močnih in neposrednih vplivov med mestom in mestno okolico geografi nazivamo kot *ožja mestna okolica ali ožje gravitacijsko območje*. V literaturi se je uveljavilo primerno ime *obmestje*. Za celotno ozemlje, ki je pod mestnim vplivom, pa se je uveljavil naziv *ožja mestna regija* in to območje bi lahko po našem mnenju predstavljalo podlago tistim naseljem, ki bi tvorila mestno občino. Tako oblikovana mestna občina bi skupaj štela 26.550 prebivalcev in je ob popisu imela 23.158 delovnih mest (od tega 37 odstotkov v uslužnostnih dejavnostih), vendar 98 odstotkov v samem Novem mestu. O močnih stikih okolice z mestom priča podatek, da 95 odstotkov aktivnega prebivalstva iz obmestij dnevno prihaja na delo v Novo mesto. Za vsa našeta obmestna naselja tudi velja, da je dinamika rasti prebivalstva v njih intenzivnejša kot v Novem mestu (indeks gibanja med letoma 1981/1991 je bil 115-odstoten, v samem Novem mestu pa 113-odstoten). Tudi delež priseljenih v tako oblikovanem obmestju že presega polovico: 54 odstotkov.

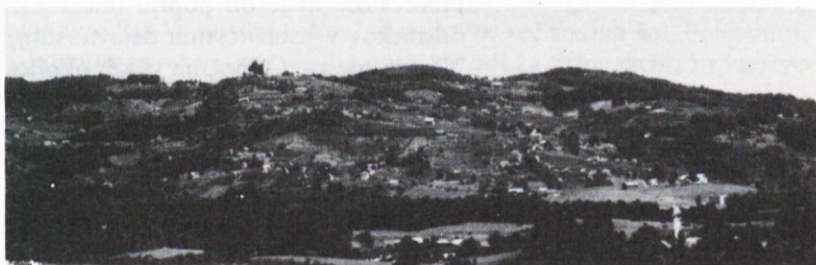
Če bo prihodnja mestna občina oblikovana po predlaganih principih, bo morala – ne glede na to, da presega pristojnosti lokalne samouprave – prevzeti še vlogo⁶ generatorja razvoja tudi za širšo mestno okolico, kajti tudi v širokem obmestnem zaledju Novega mesta – ki obsega še nadaljnjih 28 naselij – sledimo podobnim težnjam kot v ožjem obmestju. Koncentracija prebivalstva in intenzivne demografske spremembe, ki po absolutnih in relativnih kazalcih prav tako presegajo dinamiko novomeškega središča, segajo pa po levem in desnem bregu doline Krke navzgor do Dolenjskih Toplic in Soteske, vzhodno od Novega mesta do Otočca z okolico ter ob cestnoprometni vpadnici proti Šentjernejju, južno od Novega mesta ob železniški progi in magistralni cestni prometnici proti Beli krajini – proti Birčni vasi z okoliškimi naselji. Na severni strani je intenzivnejša dinamika še proti Mirni Peči in na širšem območju Trške gore, kjer ima odločilno vlogo ugodna prometna dostopnost ob avtomobilski cesti. Na ta način se postopno oblikuje še širše urbanizirano območje novomeške mestne regije. Pri oblikovanju le-te »sodelujejo«⁷ tudi lokalna ter nekatera tudi prihodnja občinska ter zaposlitvena središča: Straža, Dolenjske Toplice, Stopiče in Otočec. Območja zgoščevanja prebivalstva ob novomeški mestni aglomeraciji merijo 10.932,7 ha ali 15,7 odstotka sedanjega obsega ozemlja občine. V njih pa prebiva 11.140 prebivalcev. Povprečna gostota poseljenosti je znašala 237 prebivalcev/km², kar je skoraj štirikrat več od povprečne občinske gostote poseljenosti. To pa tudi pomeni, da bo celotno urbanizirano in funkcijsko povezano območje Novega mesta štelo najmanj 37.690 prebivalcev, kolikor jih je bilo ob zadnjem popisu prebivalstva.

Pričujoče besedilo ima namen opozoriti še na zapletenost pojava naše sodobne urbanizacije. Poleg poglobitnega namena, da pripravimo izhodišča za oblikovanje mestnih občin, smo podali še možni predlog razmejitve novomeške mestne občine in z njimi funkcijsko povezanih naselij.

Razumljivo je, da bo udejanjanje razmejevanja mestnih območij zahtevalo še podrobnejša socialnogeografska znanja in poleg sočasnega vključevanja vrste strok tudi tenkočutno sodelovanje državnih organov s prebivalstvom, ki bodo morale razreševati spekter »novih« pristojnosti: od zakonodajno-pravnih, geodetskih, davčnih, urbanističnih do pričakovanih sprememb na trgu zemljišč.

Julij Nemanič **VINOGRADNIŠTVO – NEPOGREŠLJIVI DEL GOSPODARSTVA IN ŽIVLJENJA DOLENJSKE IN BELE KRAJINE**

Trška gora; foto Borut Križ; iz fototeke ZVNKD Novo mesto

Mesto in vloga belokranjskega in dolenskega vinogradništva sta glede na površine vinogradov in bogat trsni izbor premalo uveljavljena. Vseh vinorodnih površin je v Sloveniji 32.000 ha, na Dolenjskem in v Beli krajini okrog 3.000 ha. Približno razmerje v hektarih 10 : 1 se kaže na trgu. Vsaka deseta steklenica bi morala predstavljati naše vino. Resnično razmerje skoraj ni poznano, lahko le ocenjujemo, da je vsak stoti liter na slovenskem trgu iz našega »soda«. Odgovor za tako slabo tržnost pri nas je predvsem v razdrobljenosti vinogradov, ki je mogoče največja v Sloveniji. Majhni vinogradi so pospešili ljubiteljsko pridelavo vina, ki predstavlja morda tretjino vsega vina v Beli krajini, na Dolenjskem pa še več. Kmečki vinogradi so v številnih vinorodnih okoliših premajhni, da bi dajali znatne tržne viške grozdja, kar je omogočilo večje količine *metliške črnine* in belega vina *belokranjec*. Vzporedno je klet razvijala nove vinske blagovne znamke, kot *belokranjski rosé* in celo vrhunska vina posebne kakovosti, npr. skupina vin pod oznako *kolednik*. Dohodek, ki je nastajal s prodajo vin, se je vlagal v obnovo vinogradov, nastajale so večje parcele, ki zagotavljajo stalen pridelek večjih količin grozdja. Odsotnost združne vinske kleti na Dolenjskem ni motivirala razvoja vinogradništva v 70- in 80-tih letih, ko so bile večje možnosti za pridobitev ugodnih kreditov. Obnova vinogradov je sicer tekla, toda manj načrtno, bolj stihijsko. Posamezni podjetni vinogradniki so začeli razvijati večje nasade in samostojno nastopati na trgu z ustekleničenim vinom. Tudi Kartuzija Pleterje je obnovila večje površine kakor tudi Tovarna zdravil Krka na Trški gori. Tako je nastalo na Dolenjskem nekaj večjih vinogradniških posestev, ki bodo zagotavljala vina s kontroliranim poreklom iz dolenskega vinorodnega okoliša. Toda ti majhni »centri« pomenijo premajhne tržne otočke v morju ljubiteljskih vinogradov. Zadnji pomenijo bolj folkloro, sredstvo za telesno in duševno rekreacijo ter sprostitvev. Med takimi vinogradniki

nimajo veljave zakoni ekonomike. Sicer je prednost tega pojava v obdelanosti krajine tudi na najtežavnejših strminah, toda slabost je v zaviranju nastajanja večjih vinogradniških kmetij, kar je nacionalni in panožni interes. Vinogradniške parcele so precenjene, skoraj nemogoče je po realni ceni kupiti vinogradniško parcelo. Kar za sramotno velja prodati vinograd, ki je od nekdaj pomenil ponos in veselje predvsem gospodarja. Dokler bo navezanost na trto sreča, bo tako gledanje še dolgo zaviralo večanje vinogradov enega lastnika. Zato bo tržni delež dolenjskega vina v slovenskih potrošniških centrih le počasi naraščal.

Današnje stanje je tudi posledica neustrezne vinske zakonodaje in tržne anarhije, ki ne motivira dovolj vinogradništva. Pravno urejene države budno bdijo nad svojo pridelavo vina, jo ščitijo in kontrolirajo uvoz. Vinogradništvo je tudi meddržavno dobro organizirano v medvladni organizaciji OIV (Mednarodni urad za trto in vino). Ta organizacija je zelo aktivna pri oblikovanju vinske zakonodaje in predpisovanju kletarskih postopkov. Slovenija se je včlanila v OIV in nova vinska zakonodaja, ki je v Sloveniji tik pred skupščinsko razpravo, se opira na njena pravila. Poznavalci razmer v panogi smo prepričani, da bo večji red v pridelavi in prometu vina zaščitil pred zlorabami tako vinogradnika kot porabnika vina.

Slovenska vinska bilanca je negativna glede pridelave in porabe vina. Pridelamo za dobro polovico naših potreb. Torej je še prostora za naša vina na slovenskem trgu. Slovenija je velika uvoznica vina. Ti podatki nas morajo opogumiti, da je v vinogradništvu prihodnost. Čeprav v svetu pada poraba vina na osebo, raste poraba dražjih, kakovostnih vin. Velika večina naših vin spada v kakovostni razred. Naše pivske navade se bodo ravnale podobno, čeprav je posredi nizka kupna moč, ki moti prilagajanje evropskemu obnašanju. Zmanjševanje porabe vina na prebivalca je posledica večje osveščenosti ljudi in skrbi za zdravje. Odkar se ve za »civilizacijo«, je bilo vino stalni spremljevalec človeštva. Zadnje čase se hitreje širi vinska kultura med ljudmi in v naših krajih je opazno zanimanje za poznavanje vin. Osveščanje ljudi in širjenje vinske kulture sta najuspešnejši sredstvi v borbi proti alkoholizmu. Da bi bili v teh na novo nastajajočih razmerah na vinskem trgu uspešni prodajalci naših vin, se moramo usposobiti za novi pristop.

Vinogradniško območje Vidošiči,
Bela krajina; foto M. Simič; iz foto-
teke ZVNKD Novo mesto

Slovenska javnost je velikokrat soočena z netočnimi informacijami v občilih o velikih zalogah vin. Od leta 1984 nam sploh akutno primanjkuje vina. V teh mesecih je veliko povpraševanje po namiznih vinih, ker je začasno ustavljen uvoz vina. Ta ukrep je zopet pokazal pravo resnico, da nam stalno primanjkuje vin. Nekaterih sicer ne primanjkuje, toda z malo iznajdljivosti so se tudi ta vedno prodala. Za stalno prisotnost na trgu pa mora imeti vinska klet ali podjetnik na zalogi ob trgatvi najmanj tretjino svojih letnih količin. Netočne informacije negativno vplivajo na načrte vinogradnikov in na odnos vlade, ki zaradi tega sprejema neustrezne ukrepe. Gotovo da na Dolenjskem ne bo nastal velik center ali velika vinska klet, ki bo odkupila vse tržne viške in jih razpošiljala po Sloveniji. Možno je prodati vino dražje tudi doma, v zidanici.

Izletniški turizem je začel ponovno oživljati in posamezniki, ki so usposobili svoje zidanice za skupinske goste, brez težav prodajo svoje vino. Ti redki posamezniki so podjetni in odstopajo od povprečja. Še bo obstajalo samorastništvo, toda organizirati in pomagati je potrebno večini. Gostje se počutijo lepo v senci zidanice ob kozarcu dobrega vina in ob domači hrani. Vendar so zahtevni, potrebujejo gostitelja, ki razume svoj posel in gosta, ki se je prišel spočit in sprostit. Nismo še dovolj usposobljeni niti kot kletarji niti kot gostinci. Ne manjka pa nam veliko. Delovno mesto v tovarni je velika investicija, zato ne smemo biti preskromni pri vlaganju v delovna mesta v kmečki turizem, če hočemo uspjeti. Vinogradniki so hvaležni za vsako znanje, ki se jim nudi bodisi iz obdelave vinogradov ali nege vina. To razpoloženje in ta pripravljenost sta idealni za razvoj in za napredek v panogi. Dejstvo je, da na predavanje živinorejskega strokovnjaka pride veliko manj poslušalcev kot na predavanje iz vinogradništva, čeprav so mešane živinorejsko-vinogradniške kmetije. V naših ljudeh je prisotna želja po kakovostnem vinu na kmetiji in pohvala vina je za gospodarja srečen trenutek. Pomanjkanje gostinske tradicije na kmetiji pa je nevarnost, ki lahko ogrozi kakovostno ponudbo. Prenekateri gostinci so slab zgled za začetnika v kmečkem turizmu. Kako se tej nevarnosti izogniti? Turizem temelji na stalnih gostih. V majhni Sloveniji se hitro razve za dobro ali slabo ponudbo. Vsekakor zahteva ta dejavnost primerno organiziranost.

Delavnosti nam ne manjka. Svoje pridelke želimo vnovčiti na »domačem pragu«. Privlačnost vinogradniške krajine je enkratna v vseh letnih časih. Imamo zanimiva vina z značilnostmi, ki jih razvije naša narava v rokah našega človeka. To značilnost je treba razviti v kakovostna vina, jih znati predstaviti in prav ponuditi. Nikjer na svetu ni *cvička*, ne *metliške črnine*. Zadnja leta so pridelana sortna bela vina, ki dosegajo vrhunske kakovosti. Skratka, imamo vina za vsako priložnost. Cviček je vino, ki ga lahko brez posledic več spijemo v trenutkih sprostitve in nima konkurence. To vino, ki se ne ponaša z visokim alkoholom, ima nekaj več kot druga vina. Njegova pitnost, lahkost in svežina pridobi vsakega gosta, če mu ga le pravilno ponudimo. Ob tako »prijaznem« vinu, kot je cviček, ni potrebno imeti večjih količin belih sortnih vin, ki se odlikujejo po značilni aromi, ostanku sladkorja itd. Tudi taka vina je potrebno imeti, toda pravilno postrežen cviček bo zmagovalec, ki bo dal odliko naši pogostitvi. V to moramo biti sami prepričani. Samo, cviček moramo znati pridelati in ga skrbno negovati, ker je nežen in se rad pokvari, če nanj pozabimo. Žal sorte za to vino izginjajo iz dolenjskih vinogradov in se umikajo belim sortam. To je potrebno ustaviti, saj je cviček nastal na Dolenjskem in se tu obdržal. Skupek srečnih okoliščin,

kot so tla in podnebje, je omogočil takšno sestavo grozdja *žametovke*, *modre frankije*, *kraljevine* in drugih sort, da je nastalo vino s posebnimi značilnostmi, kot je *cviček*. Takšen okus vina je našel mesto v prehrani Dolenjske in nastala je kombinacija, ki je zanimiva in nikjer enaka, lahko samo podobna. Nobeno sortno vino se ni tako razširilo, čeprav jih je veliko podobna. Brez *cvička* bi Dolenjska marsikaj izgubila, nobeno drugo vino ga ne more nadomestiti. Nikjer drugje se Dolenjec ne počuti tako zadovoljenega kot doma, to je zasluga tudi *cvička*.

Ako želimo gostom pokazati lepo in enkratno Dolenjsko, tako kot je, mora gost okusiti *cviček*, da jo bo doživel. To vino je osnova za uspešno vinogradništvo na Dolenjskem in za zanimiv in dobičkonosen turizem. Velika napaka bo narejena, če se zamenjajo v vinogradih sorte, kot so *žametovka*, *modra frankinja* in *kraljevina*, ki so osnova za dolenjski *cviček*, z belimi sortami. Dolenjska ima lahko visoko kakovostna bela vina na posameznih legah in prav je, da tudi s takimi vini dokazuje, da je prava vinogradniška deželica. Turizma pa ne bo mogla uspešno razvijati z belimi vini, ker so ta bolj razširjena in uveljavljena v drugih vinorodnih okoliših Slovenije. K najbolj originalnim dolenjskim jedem, kot »matevžu«, prekajeni mesnini ipd., ne gre vrhunsko polsuho belo vino poznanih sort. V vinogradništvu je vse dolgoročno naravnano. Zato se ne moremo obnašati po vetru mode. Tradicija je povezana z vinsko trto, z vinom in tistim vinorodnim deželam, ki so spoštovale tradicijo, je vinska trta hvaležna partnerka.

Gadova peč, Stankovo; foto: M. Simič, iz fototeke ZVNKD Novo mesto

Turisti imajo vse več posluha za tradicijo in to je potrebno spoštovati in vnovčiti. Zato se mora dolenjski vinogradnik ali turistični delavec s ponosom sklicevati na vinsko posebnost *cvička*. To poznano vino je zgubljalo priljubljenost tudi zaradi sramežljivega odnosa, vinogradnikov do njega. Kraševci so se bolj trudili za dobro ime svojega *terana*, čeprav je bila rdeča barva manj iskana. Zato *teran* na trgu ni utrpel take škode. Vsi poznavalci vemo in smo si enotni, da imamo v Sloveniji dve vrsti vin, ki sta vinski posebnosti brez »dvojčka« kjerkoli v svetu. To sta *kraški teran* in *dolenjski cviček*.

Pero se mi kar ne more ločiti od *cvička*, a članek je namenjen videnju boljše prihodnosti za dolenjskega in belokranjskega človeka z gojenjem vinske trte. Belokranjecem je uspelo razviti vinogradništvo na višjo raven

glede načrtne obnove vinogradov in večje tržnosti. Na Dolenjskem je v občini Novo mesto 1400 ha vinogradov, v občini Trebnje 488 ha, v Beli krajini pa je v občini Črnomelj 617 ha in v občini Metlika 460 ha. Kljub dvakrat večji površini vinogradov v dolenjskem vinorodnem okolišju od belokranjskega, Belokranjci uspevajo bolj opazno držati svoje mesto na slovenskem trgu. Zadružna vinska klet v Metliki je le prednost za Belokranjce in ob spoštovanju zadružnih pravil, tako vodstva zadruga kot vinogradnikov, je možno pritegniti in dobro vnovčiti večino pridelka majhnih vinogradnikov. Gotovo se bodo v Beli krajini nekateri večji vinogradniki poskušali samostojno uveljaviti na trgu, tako kot njihovi kolegi iz Dolenjske. Prepričan sem, da če bo zmagalo v belokranjski zadružni kleti v Metliki načelo zadružništva in interes za razvoj vinogradništva nad kratkoročnimi komercialnimi razmišljanji, bo klet v Metliki služila svojemu namenu in imela dovolj vina z zaščitenim poreklom iz Bele krajine. Uspešno delovanje zadružnih vinskih klet v tržni ekonomiji v razvitih evropskih deželah povezuje množico vinogradnikov in klet je center dogajanja. Tudi v Beli krajini so za to dane materialne možnosti v obliki vinogradov, zadružnih klet in z ugledom, ki ga imajo belokranjska vina v Sloveniji. Uspeh je odvisen od ljudi, ki so zaposleni v zadrugi, od osveščenosti in suverenosti upravnih odborov zadruga, ki jih sestavljajo izvoljeni člani zadruga, od poštenja na obeh straneh do načel zadružništva in složnega sodelovanja. Naloga teh ljudi je, da zagotovijo možno prihodnost vinogradništva. Na mestu je pogum za postavitve strategije od načrtne obnove vinogradov za kvalitetnejšo pridelavo grozdja do izdelave oblik ponudbe vina, ki bodo ustrezale sodobnim tržnim pristopom. Poštena delitev po vnaprej znanih merilih med vinogradniki in zadrugo bo močan motiv, ki bo zagotavljal delo s polno zmogljivostjo, kar močno poceni stroške pridelave in prodaje.

Ne strinjam se s tistimi vinarji, ki trdijo, da Slovenija ne more uspešno prodajati vina v ZDA in Kanado, kjer živi veliko naših rojakov, ki so dobro organizirani. Ni treba veliko razmišljati, zakaj v »preteklih« petinštiridesetih letih nismo kot država negovali stike z izseljenci. Sedaj ni več ideoloških prepovedi in del zamujenega se še lahko reši. Organiziranost Slovencev preko cerkva je dobra. Po nedeljskih mašah, ki so zelo obiskane, se zberejo v velikih dvoranah, ki so namensko zgrajene ob cerkvah, na malici. Njihovi obroki so del »slovenske kuhinje«. K taki hrani sodijo naša vina. Ob takih in podobnih prilikah je možno čudovito predstaviti slovenska vina. Podjetnost naših ljudi v »Ameriki« je dokazana milijonkrat. Ti bi izumili učinkovit marketing, da bi približali naša vina rojakom. Zopet bi vžgala prava ponudba in pridobili bi veliko število novih kupcev naših vin. Ameriški trg nima vin po našem okusu, kar je argument več za uspešen izvoz. Vložen trud in denar se bi obrestoval.

Naši gospodarstveniki in politiki veliko potujejo čez »lužo« in imajo stike z rojaki izseljenci. Danes so stiki hitri in lažji. Navezanost naših ljudi na domovino je velika. Ta moment lahko odigra pomembno vlogo pri lažji širitvi naših vin med pivci vina, tudi ameriški. Vino je bilo od nekdaj ponos hiše in gospodarja. Danes je vino ambasador po svetu, saj je na etiketi označeno njegovo poreklo. Mnogi rojaki bi z užitkom imeli v nedeljo na svoji mizi delček domovine v obliki steklenice *cvička* ali *metliške črnine* itd.

RAST - L. V,
ŠT. 1-2 (23-24)
MAJ 1994

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VI

ODMEVI IN ODZIVI

Ida Tomše 40 LET LADA SMREKARJA V KOSTANJEVICI NA KRKI

Lado Smrekar ob svoji 65-letnici, 26. januar 1994; foto: Tone Jakšc

Lado Smrekar je bil rojen 1. decembra 1928 v Zagorici pri Mirni. Osnovno šolo je obiskoval na Mirni, nižjo gimnazijo, učiteljsko in pedagoško akademijo – smer slovenski in ruski jezik s književnostjo – pa v Ljubljani.

Leta 1953 je prišel v Kostanjevico kot predmetni učitelj slovenskega in srbohrvatskega jezika na tamkajšnji osnovni šoli. Dve leti kasneje je postal njen ravnatelj in ostal na tem delovnem mestu do 1984. leta. S prevzemom te dolžnosti je začel na novo oblikovati šolo in življenje v njej. Bil je pobudnik številnih novosti: urejenosti notranjosti in okolice šole, pionirske zadruge, ustanovitve vrtca, ki je bil med prvimi na Dolenjskem, in kmetijske šole; njegova zasluga je tudi, da ima kostanjeviška šola zelo bogato učiteljsko knjižnico. Poleg vsega je vodil tudi gradnjo nove in adaptacije stare šole.

Vzporedno s svojim pedagoškim delom je začel dvigovati tudi kulturno življenje Kostanjevice.

1956. leta je ustanovil Dolenjski kulturni festival, ki je pod svojo streho privabil vrhunske glasbenike, književnike, gledališčnike, plešalce in druge kulturnike iz vse Slovenije, zamejstva in tujine. To

je bil velik interdisciplinarni projekt, ki je trajal petindvajset let in se je manifestiral na različnih mestih, kot so Lamutov likovni salon, grajska cerkev, cerkev sv. Miklavža, Kulturni dom, grajski atrij.

Istega leta je ustanovil Gorjupovo galerijo v osnovni šoli. Zbirka šteje več sto umetnin slovenskih in tujih umetnikov poimpressionističnega obdobja. To je poskus sinteze galerijske razstavne problematike z estetsko-pedagoškim delom osnovnošolskih otrok in je edinstven primer ne samo v Sloveniji, ampak tudi v svetu.

1958. leta je postavil na noge Lamutov likovni salon in mu dal značaj vrhunske profesionalne ustanove. Po ukinitvi Jakopičevega paviljona leta 1962 v Ljubljani je Lamutov likovni salon prevzel številne umetniške razstave, ki se zaradi tedanje kulturne politike niso mogle realizirati v Ljubljani. S tem je »decentraliziral« ustaljeno razstavno zasnovano in utrdil policentrični značaj razstavne problematike v Sloveniji v času najhujšega centralizma in administracije socialističnega realizma. V petintridesetih letih delovanja Lamutovega likovnega salona se je zvrstilo več kot 150

razstav, ki so privabile k sodelovanju številne likovnike in druge umetnike.

1961. je skupaj s svojimi sodelavci organiziral mednarodni kiparski simpozij *Forma viva* in privabil k sodelovanju kiparje z vseh petih kontinentov, ki so obdelovali hrastov les iz bližnje Krakovske hoste. Ti so zapustili Kostanjevici več kot sto kipov velikanskih dimenzij. Kipi so razstavljeni v grajskem parku na prostem in so prava znamenitost Kostanjevice.

Leta 1969 je ustanovil Grafični bienale jugoslovanskih otrok, na katerem je sodelovalo več kot tristo osnovnih šol iz vseh republik nekdanje Jugoslavije. Tako se je zbralo v depojih galerije okoli 50.000 otroških grafičnih listov. Otroški grafični list je v nekem smislu umetnina v malem in je neposreden odraz otrokovega sprejemanja in izražanja sveta. Ladu Smrekarju kot pedagogu in likovniku je uspelo zaznamovati prav to otroško senzibiliteto in jo uvrstiti v muzejsko dejavnost.

Pod njegovim okriljem je bila 1974. leta ustanovljena Galerija Božidarja Jakca, ki danes šteje več kot 3200 umetnin in je sestavljena iz stalnih zbirk Božidarja Jakca, Toneta Kralja, Zorana Didka, Franceta Kralja, Franceta Goršeta in Jožeta Gorjupa. To je danes največja ekspresionistična zbirka na Slovenskem in je nacionalnega pomena. Svoje stalne prostore v Galeriji so našli tudi stari evropski mojstri iz pleterskega samostana. Obenem so se pod vodstvom galerije zvrstile številne občasne razstave v grajski cerkvi.

Lado Smrekar je bil tudi aktiven družbeni delavec v krajevnem, občinskem in republiškem krogu. V petdesetih in šestdesetih letih je deloval kot predsednik Sveta za kulturo okraja Novo mesto. V sedemdesetih letih je bil predsed-

nik Kulturne skupnosti Krško in pod njegovo močno sugestijo je bil zgrajen Kulturni dom v Krškem. Bil je član predsedstva Zveze kulturnih organizacij Slovenije, Programskega sveta za kulturne oddaje pri RTV Ljubljana, Izdajateljskega sveta Časopisno – založniškega podjetja Delo, Akademijskega sveta Akademije za likovno umetnost v Ljubljani; sodeloval je pri ustanavljanju Tabora samorastnikov – naivnih umetnikov v Trebnjem.

S publicistično dejavnostjo je posegel tudi v časopisje in revije, sodeloval je pri monografiji Kostanjeviška opatija in pri zborniku *Krško skozi čas*. Ukvarjal se je tudi s pesnikovanjem, nekatere njegove pesmi so uglasbene.

Nikoli ni pozabil, da je krajan Kostanjevice, zato je prav v njej vodil trideset let Kulturno-prosvetno društvo Lojze Košak, ki je bilo dejavno na različnih področjih. Režiral je šestindvajset gledaliških del in vključil v množično akcijo in umetniško kreacijo številne Kostanjevčane, tako da se je Kostanjevica predstavila na dvaintridesetih gledaliških odrih.

Štirideset let je vodil zidavo in obnavljanje kostanjeviškega cistercijanskega samostana z jedrom iz 13. stoletja, v katerem so razstavni prostori Galerije Božidarja Jakca. Uspelo mu je, da je iz ruševin ponovno postavil močan megalit, v katerem je danes »slovenski Ermitaž«. V Kostanjevici pa ni privabil zgolj umetnike, ampak tudi številne obiskovalce iz različnih krajev. Prav tako mu je uspelo spodbuditi tudi domače občinstvo, da je postalo redni spremljevalec kulturnih prireditev.

Lado Smrekar je še vedno poln energije, načrtov in nenehnih snovanj ter je kot tak nenadomestljiv. Večkrat reče, da mu je zmanjkalo še dvajset let za dokončno obnovo kostanjeviškega gradu.

Danilo Breščak ANTIČNI PRAETORIUM LATOBICORUM

Zapis ob izidu monografije dr. Marijana Slabeta
Antična nekropola na Pristavi pri Trebnjem

Votivni oltar; foto: Danilo Breščak;
iz fototeke ZVNKD Novo mesto;
shranjen v Narodnem muzeju v
Ljubljani

»V rodovitni, kotlinasto razširjeni, od zdavnaj kultivirani in na tem mestu s hribovjem in gričevjem obdani dolini Temenice je postaja Praetorium Latobiorum (Trebnje), zasnovana tako, da rabi lokalni administraciji na vzhodni magistrali in hkrati evidentira lokalni promet na važnem odcepu v dolino Mirne, ki vodi k staroveškemu savskemu pristaniščem in pomeni zvezo s panonsko magistralo na eno, na drugo stran pa z dolino Krke«. S temi besedami je pričel opis te pomembne arheološke lokacije dr. Jaroslav Šašel v Arheoloških najdiščih Slovenije (Ljubljana 1975).

Naselbini na križišču poti na območju, ki so ga ob prihodu Rimljanov zasedli keltski Latobici, je porasel pomen zlasti v drugi polovici 2. stoletja, ko je bil tu sedež lokalne uprave. Ime te naselbine nam sporoča Tabula Peutingeriana, prepis antičnega zemljevida iz 12. stoletja, poimenovana po augsburškem humanistu in trgovcu Konradu Peutingerju, kasneje pa je prešla v last dunajske Dvorne knjižnice. Lokacija te naselbine je bila dalj časa sporna, saj so jo nekateri postavljali zahodneje, na območje antičnih ruševin v Štefanu pri Trebnjem, vendar pa so najdbe beneficiarskih oltarjev, antičnih zidov in drobnih predmetov v predelu današnjega centra Trebnjega (okolica cerkve) utrdile domnevo, da gre za antični pretorij prav na tem mestu. Na pomen in velikost te naselbine pa kaže ne nazadnje tudi obsežno grobišče, ki se je razprostiralo po tedanjem rimskem običaju ob cesti na obeh straneh mesta. Na grobne najdbe na gobišču v Pristavi pri

Trebnjem so naleteli že ob gradnji dolenjske železnice, kasneje pa pri gradnjah hiš, širjenju ceste ali gradnji komunalnih naprav.

Lansko jesen je vrsto dosedanjih bolj ali manj separatnih objav dopolnila monografska obdelava 111 grobov antične nekropole na Pristavi pri Trebnjem, ki je rezultat zavarovalnih arheoloških izkopavanj med letoma 1972 in 1979. Te raziskave je vodil dr. Marijan Slabe, tedaj konservator na Ljubljanskem regionalnem zavodu za spomeniško varstvo, najdbe pa bogatijo eno naših najpomembnejših arheoloških zbirk, zbirko Dolenjskega muzeja v Novem mestu. Predmeti iz posameznih grobnih celot so predstavljeni v sklopu tipoloških značilnosti v poglavjih o keramiki, oljenkah, novcih, steklu, jagodah, fibulah, prstanih, zapestnicah, bronastem posodju in posameznih predmetov, kot so verižica, skrinjica in tehtnica. V zaključku razprave sledi zanimivo razmišljanje v podporo lokacije pretorija na ozemlju današnjega Trebnjega in primerjava z grobiščem na Beletovem vrtu v Novem mestu. Podobno sliko bi pokazala tudi primerjava z ostalimi grobišči na Dolenjskem. Grobišče na Pristavi daje z značajem pridatkov dosti bolj »italski« videz, kar je nedvomno posledica tega, da pripada uradni postojanki rimske države na okupiranih, nekdanj keltskih tleh, medtem ko se je lokalni značaj na podeželskih grobiščih ohranjal dosti bolj izrazito in dosti dlje v čas rimske okupacije. To se izrazito pokaže že pri primerjavi z grobnimi pridatki in načinom

pokopa oziroma uporabo različnih oblik grobnih konstrukcij na Beletovem vrtu, še močneje pa je to vidno pri gradivu iz nekropole na Verdunu pri Stopičah. Na podlagi podrobnejše analize se pokaže, kako je italški vpliv tako duhovne kot materialne kulture prodiral na podeželje, nekje z večjo, drugje z manjšo zakasnitvijo. Staroselske naselbine, bliže »via militaris« in uradnim upravnim postojankam, kot so Emona, Nevioudunum, Celeia, so bile izpostavljene močnejšim vplivom tedanjega importa, morda lahko rečemo celo mode, bolj oddaljene so se tesneje oklepale svojega izročila.

O pomenu rimske naselbine na tleh današnjega Trebnjega govori tudi obilica napisnih kamnov. Gre za are, zaobljubne oltarje uradnikov – konzularnih beneficiarijev, ki so shranjene v lapidariju Narodnega muzeja v Ljubljani, manjša nagrobna napisna plošča je shranjena v Dolenjskem muzeju, zgornji del rimskega nagrobnika s tremi portreti pa je vzdan v trebanjski cerkvi. V južni steni župnišča je vzdan del velikega gradbenega napisa, ki govori o postavitvi Jupitru Dolihenu posvečenega svetišča. Napis je objavil dr. Jačoslav Šašel in je v ponatisu dodan tudi v novi publikaciji. Napis omenja vladarja Septimija Severa in Marka Aurelia Antonina z njunimi uradnimi nazivi, ki so jih vladarjem dodajali predvsem za pomembne funkcije v državi in osvojitve novih ozemelj oziroma podjarmljenje narodov. Ker je iz antičnih virov znano, kdaj je posamezni vladar dobil kak nov častni naziv, se da nastanek napisov natančno časovno opredeliti. Napis o gradnji Jupitrovega templja, ki je verjetno sledil takoj po zaključeni gradnji, je nastal v času med 9. junijem 197 in januarjem 198 po Kristusu.

V bližini rimske poštna in orožniške postaje v Trebnjem, kjer so državni uradniki lahko tudi prenočili ali zamenjali konje, pa se je na drugem bregu Temenice razvila še ena naselbina. O njej pričajo v zadnjih letih zbrani podatki na območju med Benečijo in trebanjskim motelom. Na sveže preoranih njivah se najde obilo ostankov lončenih posod, drobcev rimskega stekla in izoranega kamenja s sledovi malte. Domnevamo, da gre za suburbano naselje, katerega zametki so nastajali že v drugi polovici 1. stoletja, razcvet pa je verjetno doživelo sočasno s praetorijem.

V tem času se je poselitev razširila na približno štiri ha veliki površini. V zemlji so ohranjeni temelji stavb, ki jih po namenu lahko opredelimo kot stanovanjske in gospodarske. Z uporabo nedestruktivne tehnične metode merjenja polja električne upornosti, s katero si v arheologiji v zadnjem času s pridom pomagamo, se je izrisal raster zidov te naselbine. V njem vidimo preko sto m dolg premočrten zid, ki poteka v smeri severozahod–jugovzhod, na katerega se s severovzhodne in jugozahodne strani navezujejo posamezni prostori oziroma objekti. Da bi se prepričali o verodostojnosti tako pridobljenih podatkov, smo opisano metodo preverili še z izkopom sond. Pri tem se nam je slika meritev popolnoma potrdila. Odprli smo si pogled v antične strukture zidov in stavb, čeprav le na majhnem segmentu, vendar dovolj očitno, da lahko trdimo, da gre na južni strani doline za naselbino z močno gospodarsko funkcijo. Najbrž se je razvila iz želje keltskih staroselcev, da bi se približali in trgovali z uradniki in njihovo posadko, kaj hitro pa so prišli pod njihov vpliv in izgubili prvoten značaj. To lahko razberemo tako iz načina gradnje kam-

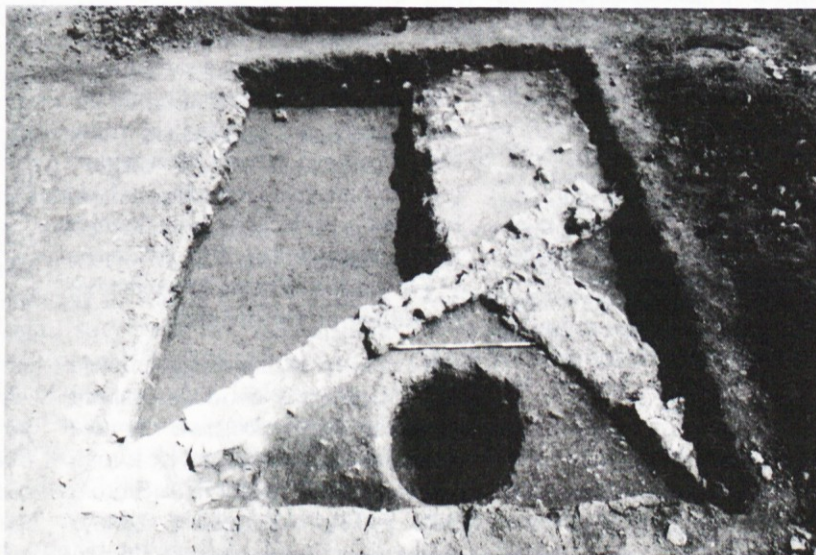
nitih zidov kakor tudi drobnih najdb keramike in stekla.

Najdišče bi bilo ob izbiri dolinske variante poteka avtoceste močno prizadeto, saj je bil ravno na tem mestu načrtovan priključek. V tem primeru bi bile potrebne obsežne raziskave arheoloških plasti, ki bi jih gradnja nato prekrila. Ob načrtovanem razširjenem programu turistične ponudbe, ki naj bi se razvila ob sedanjem motelu, bi lahko nastal obsežen, morda celo mednarodno sestavljen arheološki raziskovalni projekt, katerega končni rezultat lahko vidimo v prezentiranih ostalinah v obliki arheološkega parka. Ta bi ponudbo ob avtocesti popestril in dopolnil, še zlasti, če bi v to ponudbo lahko vključili tudi primerno urejen trebanjski grad. Da bi si to možnost pustili odprto, pa je celoten prostor nujno potrebno zavarovati, na njem pa spremeniti tudi režim kmetijske uporabe, tako da bi ga iz njiv spremenili v travnike. Le tako bi preprečili uničevanje zidov ob vsakoletnem oranju.

Naj se povrnem k osnovnemu razlogu za to pisanje. Monografija o antičnem grobišču na Pristavi, ki smo jo željno pričakovali, je izpol-

nila naša pričakovanja. Vestnim izkopavanjem je sledila vestna obdelava za stroko pomembnega arheološkega gradiva, ki pa bi si vsekakor zaslužilo boljše, primernejšo reprezentativno knjižno opremo. Težko bi kaj dodal k mnenju, zapisanem v Delovih književnih listih 7. oktobra 1993, izpod peresa Verene Vidrih-Perko. Knjiga kljub vsemu dobremu, kar je v njej zapisano in predstavljeno, zbuja občutek cenenosti. Res škoda, da niso rodila sadu prizadevanja avtorja samega kot nekaterih drugih, tudi podpisanega, da bi delo izšlo v novi seriji Dolenjskega muzeja v Novem mestu, Carniola Archaeologica. Tako bi najdbe, ki jih hrani Dolenjski muzej, dobile dostojen katalog, tiskan na ravni evropskih publikacij, če spomnim na tri v tej seriji izdane kataloge Toneta Kneza s predstavitev arheoloških najdb Novega mesta. Publikacija je izšla kot 12. številka Vestnika Zavoda Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine na recikliranem papirju in, kakor je iz seznama financerjev razvidno, celo brez podpore proračuna občine Trebnje. Je to zgolj neljubo naključje, po nerodnosti storjena napaka?

Med izkopavanjem, Benečija pri Trebnjem; foto: Danilo Breščak; iz fototeke ZVNKD Novo mesto

Borut Križ TONE KNEZ, NOVO MESTO III

NOVO MESTO; KAPITELJSKA NJIVA; GOMILA I, CENTRALNI GROB

Centralni grob v gomili je bil narejen iz lesa, ki se ni ohranil, in iz kamnite obloge. Grob je bil izropan že v prazgodovini.

Knjiga T. Knez: *Novo mesto III, Kapiteljska njiva, Knežja gomila* je izšla v nakladi 1000 izvodov leta 1993. Izdelal in založil jo je Dolenjski muzej Novo mesto, zanj odgovarja Bojan Božič, strokovna ureditev Tone Knez, jezikovni pregled prof. Jože Sever, prevod Tone Knez in Eckehart Schubert. Umetniško vodstvo in oblikovanje Jovo Grobovšek, fotografija in ščitni ovitek Dragan Arrigler, risbe Anđelka Fortuna, Irena Lazar, Alenka Zorenč, Sibila Knez, fotografije Branko Babič, Srečko Habič, Tone Knez, Borut Križ, Vlado Vivod, grafična priprava in natis Gorenjski tisk Kranj 1993, sponzorji: Sekretariat za družbene dejavnosti Občine Novo mesto, Pionir—gradbeno industrijsko podjetje Novo mesto, Pivovarna Laško d.d. Laško, Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

120

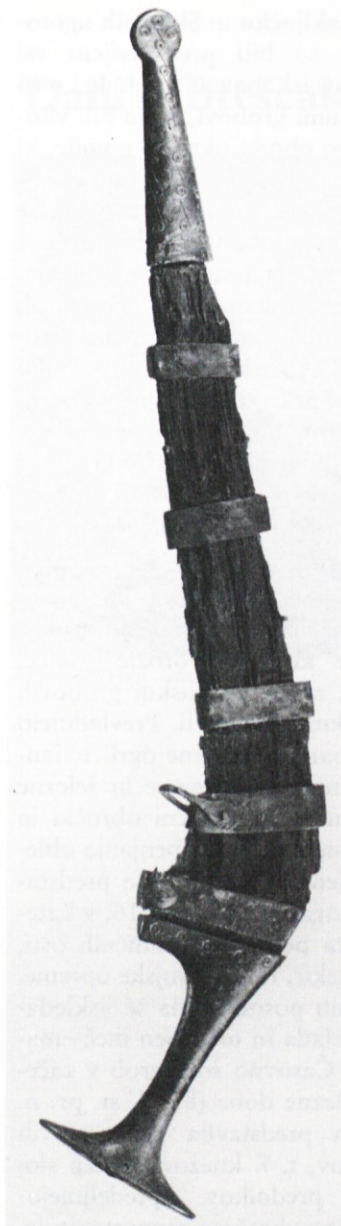
22. decembra 1993 je bila v Dolenjskem muzeju predstavljena tretja knjiga muzejske serije Carniola Archaeologica *Novo mesto III*, s katero nedavno preminuli nestor povojne dolenjske arheologije sklepa svojo plodno pisateljsko pot po dolenjski, predvsem pa po novomeški preteklosti. Strokovno-literarno delo *Knežja gomila* iz Kapiteljske njive v Novem mestu tako predstavlja krono iskanja in raziskovanja starinoslovca in arheološkega enciklopedista Toneta Kneza, dolgoletnega kustosa Dolenjskega muzeja.

V veliki galerijski dvorani se je zbralo preko sto kolegov, nekdanjih sodelavcev, prijateljev, znancev pokojnega avtorja ter novinarjev. Na panoju v ospredju je visela barvna povečava naslovnice knjige *Novo mesto III*, ob njej pa še fotografija avtorja, ki predstavitve knjige ni več dočakal.

Ravnatelj Dolenjskega muzeja Bojan Božič je v uvodu predstavil muzejsko delo kustosa Toneta Kneza ter njegov prispevek k rasti muzeja vse od njegovih začetkov. Delo je bilo sklenjeno s sedanjo publikacijo, ki jo je avtor sam pri-

pravil za tisk, žal pa mu mnogih načrtov ni uspelo več uresničiti. Z dokončanjem in natisom te knjige se muzej, žal le skromno, oddoljuje avtorju za njegov več kot tridesetletni prispevek bogatenja in poznavanja dolenjske preteklosti.

O avtorjevem arheološkem prispevku je spregovoril akademik dr. Stane Gabrovec, starosta slovenske prazgodovinske arheologije. Orisal je strokovno pot Toneta Kneza, od prvega službovanja v bosanskem Bihaću do nastopa službe kustosa v Dolenjskem muzeju ob koncu petdesetih let. Dotlej je bila Dolenjska po svojih pomembnih najdbah iz prazgodovine znana le po izkopavanjih starinokopa Pečnika in Kušljana, vodinje Meklenburške, Hoernesa in drugih starinoslovcev, ki so iskali starine, najdbe pa pošiljali tako v Dunajski dvorni muzej kakor tudi v Ljubljano. Vsa najpomembnejša izkopavanja na Dolenjskem so potekala ob prelomu stoletja. V medvojnem času je izkopavanje nekoliko pojenjalo, po vojni pa je na Dolenjskem občasno deloval ljubljanski Narodni muzej. S prihodom Toneta Kneza v Dolenjski muzej pa je arheološka dejavnost zajela polna

NOVO MESTO; KAPITELJSKA NJIVA; GOMILA I, GROB 16
Ukrivljen železen meč – MAHAIRA z okrašenim ročajem in ščitnikom nožnice, ki je bila izdelana iz lesa.

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 1–2/1994

jadra. Ob koncu petdesetih let je potekalo arheološko izkopavanje na Mestnih njivah, kjer leži obsežno plano grobišče iz pozne bronaste oziroma iz začetka starejše železne dobe. Masivne lončene žare iz tega grobišča kot predhodnica bogatih železnodobnih skeletnih grobov so že opozarjale na kontinuiteto poselitve novomeškega prostora. Velika zavarovalna izkopavanja na Znančevih njivah v Kandiji pa so dokončno utrdila sloves Novega mesta kot enega najpomembnejših halštatskih centrov v Evropi. Bogati knežji grobovi s figuralno okrašenimi situlami, čeladami, nakitnimi predmeti in s pestro oblikovanimi in okrašenimi lončnimi posodami so vzbujali nemalo pozornosti tako pri domači kot tudi pri tuji strokovni javnosti. Obiski tujih strokovnih kolegov so se vrstili že med izkopavanjem. Po zaključenih terenskih delih pa je g. Knez predstavil rezultate teh izkopavanj v pisani in živi obliki po vsej Evropi. Sledilo je še večletno izkopavanje zgodnjeantičnega grobišča na Beletovem vrtu v Novem mestu.

Vzporedno z arheološkimi izkopavanji je potekalo tudi urejanje arheološke zbirke in sprotno publiciranje strokovnih ugotovitev pa tudi poljudno predstavljanje najstarejše preteklosti Novega mesta. V zadnjih letih je g. Knez raziskoval arheološko najdišče Novo mesto–Kapiteljske njive. Rezultati izkopavanj gomile I pa so sedaj predstavljeni v knjigi Novo mesto III – Knežja gomila.

Ker je g. Anton Knez v zadnjih letih sodeloval z znanstvenim inštitutom Filozofske fakultete iz Ljubljane, je nekaj besed spregovoril še njegov dolgoletni predsednik prof. dr. Nace Šumi. Povedal je, da je bilo sodelovanje s pokojnim avtorjem plodno in uspešno ter da si takega sodelovanja na

Inštitutu Filozofske fakultete želijo še v prihodnje.

Tehnično plat knjige Novo mesto III je predstavil oblikovalec dipl. arh. Jovo Grobovšek. Ob pojasnjevanju koncepta oblikovanja knjige je poudaril, da je sam avtor pripravil tekst do take mere, da je oblikovalec knjigo dejansko le oblikoval, vsebinsko pa gradiva ni bistveno dopolnjeval in spreminjal. Dodanih je bilo le nekaj fotografij, izdelanih nekaj risb in opisov predmetov, ki so bili prineseni iz restavratorskih delavnic Rimsko-germanskega centralnega muzeja v Mainzu že v času avtorjeve bolezni. Sicer je knjiga Novo mesto III oblikovno zasnovana podobno kot knjiga Novo mesto I, le da ima zadnja nekaj izboljšav in novo, prikupnejšo zunanjo podobo.

Predstavitev knjige je zaključilo krajše predavanje avtorjevega sodelavca Boruta Križa.

Po predstavitvi knjige je sledila še prezentacija kopij nakita, ki je izdelan po originalih, katere hrani arheološki oddelek Dolenjskega muzeja. Predstavljeni sta bili dve fibuli za spenjanje obleke, izdelani v zlato in srebru, dve zapestnici in trije prstani, izdelani iz srebra in zlata. Originalni arheološki predmeti, po katerih so bile izdelane kopije nakita, sodijo v čas od 6. do 2. stoletja pr. n. št. in izvirajo iz dveh dolenjskih najdišč, iz Novega mesta in iz Volčjih njiv pri Mirni. Izdelani so bili iz bronu.

Z izdelavo in prodajo kopij arheološkega nakita se Dolenjski muzej vključuje v promocijo naše kulture, istočasno pa se postavlja ob bok drugim velikim evropskim muzejem, ki so v tem pogledu vodilni.

Knjiga velikega formata ima 112 strani, od tega 55 strani teksta, ki vzporedno poteka v nemškem prevodu. V knjigi je 53 tabel odličnih risb arheoloških predme-

tov in črno-belih fotografij, tako terenskih kot tudi ateljejskih posnetkov, ter tri priloge. Knjigo dopolnjuje še množica barvnih posnetkov samih terenskih arheoloških raziskav kakor tudi arheoloških predmetov po opravljenem restavriranju. Knjiga je razdeljena v devet sklopov:

V **Predgovoru** in **Uvodu** avtor predstavi zbirko, v kateri publikacija izhaja, namen in izhodišče ter pomen Novega mesta v arheoloških obdobjih. Predstavi zgodovino arheoloških izkopavanj v Novem mestu in usodo najdb. Pove, da je v Novem mestu več arheoloških najdišč iz različnih časovnih obdobj. Ta najdišča primerja z arheološkim spomenikom – Kapiteljsko njivo, kjer v zadnjih letih poteka intenzivno arheološko izkopavanje in kjer je arheolog Tone Knez zaključil svoje terensko delo, rezultate izkopavanj gomile I pa predstavil v tej knjigi.

V poglavju **Potek raziskave** je predstavljeno terensko delo vse od leta 1986, ko se je začelo načrtno raziskovanje arheološkega najdišča Kapiteljska njiva, ki obsega poznobronastodobne žgane grobove, mlajše – latenske grobove in starejše železnodobne grobove v gomilah. Tako ugotavljamo, da je bilo grobišče na Kapiteljski njivi v uporabi od 9. do 2. stoletja pr. n. št.

Raziskave prazgodovinske gomile I iz Kapiteljske njive so potekale v štirih letnih kampanjah od leta 1987. Pri delu je sodelovalo precej strokovnih kolegov in študentov arheologije, raziskavo pa je omogočila Občinska raziskovalna skupnost Novo mesto.

Najdbe so bile restavrirane tako v delavnicah Rimsko-germanskega centralnega muzeja v Mainz, v Posavskem muzeju v Brežicah, v skupni delavnici Dolenjskega muzeja in ZVNKD Novo

mesto, v Pokrajinskem muzeju v Celju in na ZVNKD Maribor, na Ptuju.

V **Zaključku** in **Sklepnih** ugotovitvah so bili predstavljeni vsi rezultati izkopavanja gomile I s 44 skeletnimi grobovi, ki so bili vkopani po obodu okrogle gomile, ki pa je za razliko od drugih dolenjskih sočasnih gomil vsebovala še centralni grob. Centralni grob je predstavljala lesena konstrukcija, založena s kamenjem, sam grob pa je bil že v prazgodovini izropan. Tako skromni, a povedni ostanki pričajo o uglednem pokojniku, ki je bil kot prvi pokopan v tej gomili nekje na prehodu iz 8. v 7. stoletje pr. n. št. Ostali grobovi časovno segajo od 7. do 4. stoletja pr. n. št.

V grobovih se redno pojavljajo lončene posode, v moških grobovih še kovinsko orožje (sulice, sekire, noži), v ženskih grobovih pa nakitni predmeti. Prevladujejo raznobarvne steklene ogrlice, jantarne ogrlice, bronaste in železne zapestnice ter različni obročki in bronaste fibule za spenjanje obleke. Izjemo v gomili I je predstavljal bogat moški grob 16, v katerem sta poleg dveh suličnih osti, dveh sekir, noža, konjske opreme, lončenih posod ležala še »skledasta« čelada in ukrivljen meč-mahaira. Časovno sodi grob v začetek železne dobe (8.–7. st. pr. n. št.) in predstavlja enega prvih veljakov, t. i. knezov. Knežji sloj naših prednikov opredeljujejo: figuralno okrašene bronaste situle, dragocene kovine, konjska oprema in obrambno orožje. Po teh kriterijih smo doslej v Novem mestu našli vsaj 11 grobov, ki jih lahko uvrstimo v skupino knežjih grobov. Tako je Novo mesto v starejši železni dobi nedvomno sodilo med najpomembnejše halštatske centre v Evropi.

V knjigi sledi še poglavje **Bibliografija**, kjer je predstavljen bogat

NOVO MESTO; KAPITELJSKA NJIVA; GOMILA I, GROB 15
Lončena posoda na nogi – CIBORIJ s pokrovom. Te posode so bile v celoti rdeče barvane, geometrijski ornament pa je bil narisana s črno barvo.

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 1–2/1994

Danilo Breščak TONE KNEZ, NOVO MESTO III

Arheolog Tone Knez

Po Novem mestu I in II je prišlo iz tiskarskih strojev še Novo mesto III. Beseda je o novem katalogu iz serije Carniola Archaeologica, serije katalogov z objavami arheoloških najdb, ki jo izdaja Dolenjski muzej v Novem mestu. Avtor vseh treh doslej objavljenih del je Tone Knez, kustos arheolog in muzejski svetovalec, ki, žal, izida svoje zadnje knjige zaradi zahrbtni bolezni ni več dočakal. V seriji, ki jo je zasnoval pred nekaj leti prav zaradi zavesti o pomenu predvsem prazgodovinskih arheoloških najdišč na Dolenjskem, je najprej objavil rezultate velikih zavarovalnih izkopavanj halštatskih gomil na Znančevih njivah v Kandiji (1990), nato gradivo iz keltsko-rimske nekropole, ki je bila v letih 1973–1977 raziskana na Beletovem vrtu (1992), sedaj pa še rezultate svojega zadnjega izkopavanja na Kapiteljski njivi na Marofu. Sam je v predgovoru k novi knjigi zapisal, da bodo »raziskave tega izjemnega najdišča naš osrednji znanstveni interes«.

Pri nekropoli na Kapiteljski njivi, bolje Kapiteljskih njivah, gre za preplet arheoloških obdobij, saj je bilo to območje v uporabi kot pokopališče od 9. ali 8. stoletja pred n. št., ko je bil v uporabi še žgan način pokopavanja kulture žarnih grobišč, skozi vso starejšo in mlajšo železno dobo, ki ju enačimo s halštatsko in latensko kulturo. Na tem prostoru je bilo nasutih več prazgodovinskih gomil. Njihovega točnega števila ne moremo definirati, saj so bile v teku tisočletij z oranjem in delovanjem erozije skoraj povsem izravnane. Izkušeno arheologovo oko

morda še lahko zazna rahlo vpete oblike nekdanje več metrov visokih gomil, v novejšem času pa se je dogajalo, da so posamezne poškodovane najdbe prihajale na dan že ob oranju, uničujeta pa jih tudi zmrzal in vplivi umetnih gnojil. Zato je bila na mestu odločitev, da je celoten areal, ki obsega okoli 2 ha, potrebno raziskati in tako rešiti arheološke predmete pred propadom.

To leto bo minilo natančno sto let od prvega arheološkega izkopavanja na tej nekropoli. Leta 1894 sta bili tu izkopani prvi dve gomili, najdbe iz prazgodovinskih grobov pa so tedaj romale na Dunaj, kjer jih še danes hrani Naravoslovni muzej. Nekropola je bila močno poškodovana tudi v času italijanske okupacije, ko so prav tu vojaki izkopali sistem strelskih jarkov in strojničnih gnezd.

Izkopavanje gomile I je trajalo več sezon. Pričelo se je leta 1987, nadaljevalo 1989 in 1990, zaključil pa ga je leta 1992 Borut Križ, ki je za Tonetom Knezom prevzel obsežno zavarovalno izkopavanje na Kapitejskih njivah, najprej še kot arheolog – konservator novomeškega Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine, lani pa tudi kustos Dolenjskega muzeja.

V gomili je bilo skupaj s centralnim grobom odkritih 45 grobov. Dejstvo, da je bil odkrit centralni grob, je za jugovzhodni alpski prostor dokaj neobičajno, saj so bile skoraj vse doslej izkopane prazgodovinske gomile na Dolenjskem brez njega. Dosledno je bil uporabljen pokop z inhumacijo, ki

v tem času postane običajen. Centralni grob je bil izropan verjetno že v prazgodovinskem času, saj se je ohranila le poškodovana kamnita konstrukcija grobne celice s fragmenti dveh keramičnih posod, deli konjske lobanje in železnimi žvalami. Vse to kaže, da je šlo za pokop imenitneža, ki so ga pokopali skupaj s konjem, časovno pa sodi prav na začetek starejše železne dobe. Na jugozahodnem robu gomile je bil odkrit še drugi grob aristokrata ali tako imenovani knežji grob z bogatim inventarjem grobnih pridatkov. Gre za najstarejši v celoti ohranjen halštatski knežji grob v Sloveniji s kompletom orožja, ki ga sestavljajo čelada skledastega tipa, bronasta plavutasta sekira, železna sekira s krilci, dve železni sulici, nož, kratek ukrivljen meč – mahaira, ki se je ohranil v leseni nožnici. Poleg sta bili še dve bronasti igli z več glavicami, železna zapestnica, konjske žvale in tri lončene posode. Ukrivljen meč je v tem inventarju statusni simbol in kaže na vodilni položaj bojevnika v tedanji družbi.

S pomočjo pridatkov je bilo opredeljenih 18 ženskih in 8 moških grobov, ostali pa so neopredeljeni. V ženskih je značilen pridatek bronast in steklen ali jantaren nakit ter keramika, moške

pa opredeljuje predvsem orožje, ki ga tedaj običajno sestavljata dve železni sulici in sekira.

V sklepnih ugotovitvah je avtor poudaril kontinuiran prehod iz kulture žarnih grobišč v halštatsko obdobje, ki se na tej nekropoli kaže prav s centralnim grobom v gomili I. Za razliko od žganega načina pokopavanja v planih grobiščih se uveljavi nov način – inhumacija v gomilah.

Tudi zadnje izkopavanje Toneta Kneza na Kapiteljskih njivah je potrdilo sloves in pomembnost halštatske naselbine na tleh Novega mesta, ki sodi med eminentna najdišča v Evropi.

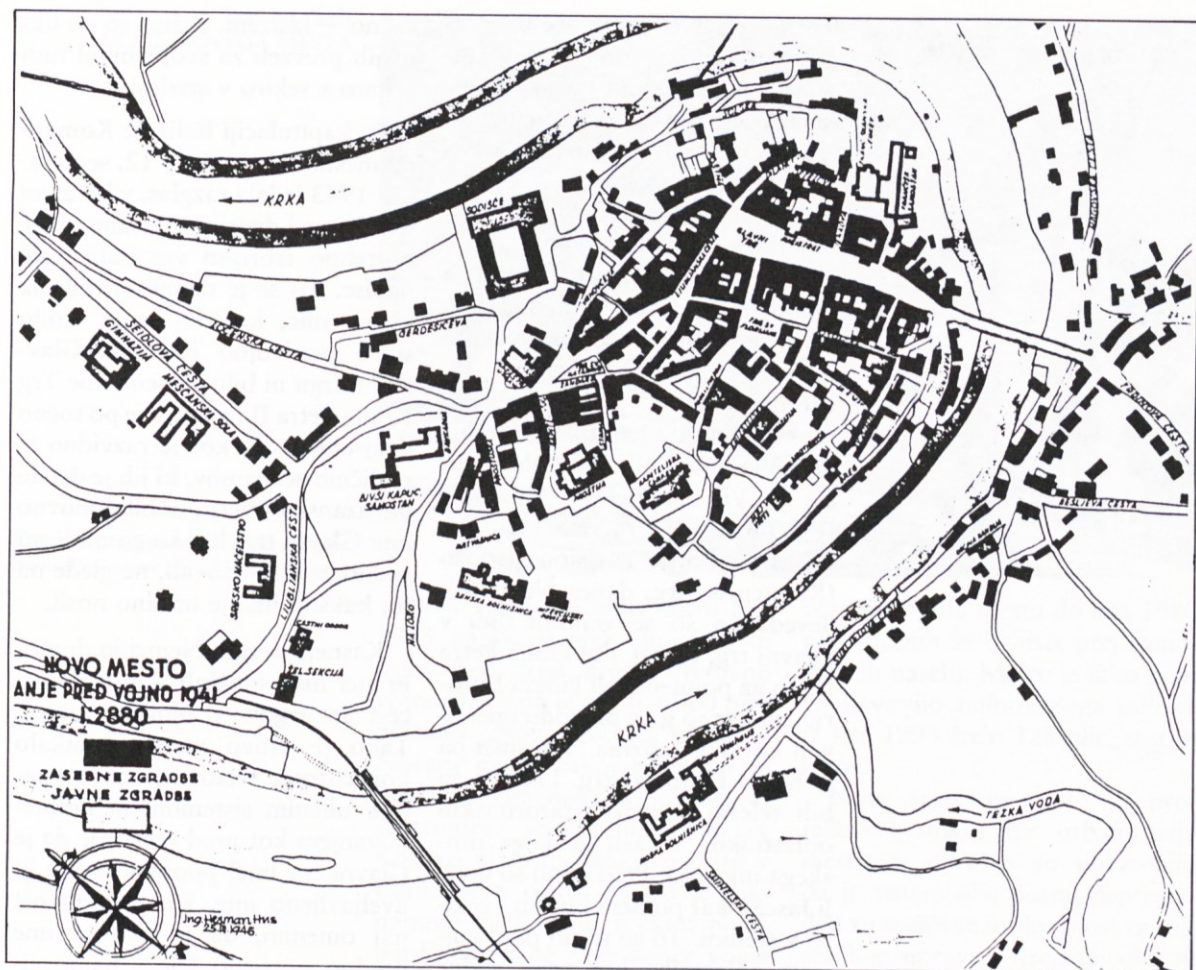
V knjigi je predstavljen podroben katalog grobov, ki skupaj s 53 fotografskimi in risarskimi tabelami ter tremi prilogami tvori njen glavni del. Tone Knez je, morda že z zlo slutnjo v srcu, hitel in dokončal tekst v celoti, pripravil in predvidel pa je tudi večino fotografskih prilog. Delo je izšlo pod umetniškim vodstvom in oblikovanjem Jova Grobovska in pomeni v arheološki literaturi korak naprej. Ne gre zgolj za znanstveno delo, gre za knjigo o pretekli kulturi, ki jo je prijetno vzeti v roke in je preprosto lepa. Skupaj z umetniško fotografijo na ovitku ji gre častno mesto na knjižnih policah.

Zdenko Picelj ULICE NOVEGA MESTA

Sestavni del zgodovine vsakega mesta so tudi imena ulic, cest in trgov. Skozi njihovo zgodovino, predvsem pa ob njihovih preimenovanjih se kažejo spremembe političnih in družbenih razmer. Tudi Novo mesto ima na tem področju bogato in zanimivo preteklost.

Ulična imena v Novem mestu, ki so bila uveljavljena izključno med meščani in bi jih zato lahko imenovali tudi ljudska, prvi

navaja Franc Anton pl. Breckerfeld v svojem pričevanju o Novem mestu ob koncu 18. stoletja. Od takrat izhaja tudi prvo znano poimenovanje novomeških ulic, ki ga je objavil prof. Janko Jarc v Kroniki slovenskih mest leta 1938. Po teh podatkih je Novo mesto imelo 16 uličnih imen in trgov, od katerih so se najbolj ohranila imena Na plaz (Glavni trg), Mačkina gasa (Strma pot) in Per svetimu Florianu (Florijanov trg).

Rekonstruirani katastrski načrt Novega mesta iz leta 1946 s stanjem pred 1941. Avtor: inž. Herman Hus. Načrt hrani ZVNKD Novo mesto. (Iz knjige Novomeške ulice, Dolenjski muzej, Novo mesto 1994)

Prvo uradno poimenovanje ulic v Novem mestu pa je bilo izvedeno 1892, ko je mesto dobilo 48 ulic, cest in trgov. Številčenje hiš pa je kljub temu ostalo enotno za vse mesto. Tako je številko 1 nosila stavba c. kr. okrajnega sodišča na Ljubljanski cesti, zadnjo številko (275) pa je imela hiša na Cesti proti Ločni. Tudi imena ulic se še niso veliko uporabljala v praksi, saj so ljudje uporabljali za posamezne naslove še vedno le hišno številko brez imena ulice. Ob tem poimenovanju je mesto štele okoli 2.000 prebivalcev.

Do naslednjega poimenovanja ulic je bil leta 1923 preimenovan Glavni trg v Trg kraljeviča Petra.

Leta 1930 je bilo izvršeno drugo pomembno poimenovanje in preimenovanje ulic v Novem mestu.

Razlogi, ki so k temu vodili mestno zastopstvo Novega mesta, so bili predvsem v tem, ker so se v mestu pojavile nekatere nove ulice, ki še niso imele imen in ker so nekatera imena ulic postala neskladna z zakonom. Takrat so poimenovali ulice v Kandiji in Bršljinu, ki sta bila priključena mestu, ter novonastale ulice med sodiščem, Novim trgom in Marofom. Preimenovali so devet ulic. Leta 1934 po atentatu na kralja Aleksandra pa so ponovno preimenovali Glavni trg iz Trga kraljeviča Petra v Trg kralja Petra II.

Novo mesto je pred drugo svetovno vojno imelo 57 ulic, cest in trgov. Občinski odbor občine Novo mesto je 17. februarja 1941, torej še pred okupacijo Slovenije, obravnaval in sklenil, da se neka-

tere ulice v Novem mestu preimenujejo. Vendar ta sklep občinskega odbora nikoli ni bil realiziran zaradi finančno-tehničnih težav, glavni razlog pa je bil po vsej verjetnosti začetek vojne in okupacija Novega mesta.

V imena ulic Novega mesta se je vtaknila tudi italijanska oblast in preimenovala dve ulici in dva trga. To se je zgodilo na seji občinskega odbora občine Novo mesto 29. decembra 1941. Tako je Novo mesto imelo do kapitulacije Italije ulici Via Italo Balbo (Sokolska ulice) in Via Gabriele D'Annunzio (Ulica 6. septembra, danes Kosova ulica) ter Largo Divisione Isonzo (Kapucinski trg, danes Novi trg). Seveda pa so se vtaknili tudi v Glavni trg, takrat Trg kralja Petra II., in ga poimenovali Piazza Littorio, za kar so ga v prevodu imenovali kot Trg fašizma. V resnici pa je bil to Liktorski trg. Liktorji so bili telesni stražarji starorimskih oblastnikov v času velikega rimskega imperija. Pred njimi so nosili fasces, kar pomeni butaro s sekiro v sredini. To so nosili pred najvišje oblastnike kot znak sodne oblasti. Od tu tudi izhaja ime fas-

cismo – fašizem. Fašisti so po liktorjih prevzeli za svoj simbol tudi butaro s sekiro v sredini.

Po kapitulaciji Italije je Komanda mesta Novo mesto 12. septembra 1943 izdala razglas, v katerem je bilo med drugim zapisano, da je potrebno izbrisati vse italijanske napise. To se je nanašalo tudi na imena ulic, katerim se je vrnilo staro predvojno ime. Le Glavnemu trgu ni bilo vrnjeno ime Trg Kralja Petra II., ampak je po točno dvajsetih letih, kot je razvidno iz različnih seznamov, ki jih je delala partizanska oblast, dobil ponovno ime Glavni trg, kot so ga meščani vedno radi imenovali, ne glede na to, kakšno ime je uradno nosil.

Kasneje se tudi Nemci in domobranci niso spuščali v imena ulic, cest in trgov v Novem mestu. Tako je Novo mesto dočakalo konec druge svetovne vojne z enakim uličnim sistemom in poimenovanjem kot pred vojno, le da je Glavni trg imel ponovno staro in uveljavljeno ime. Kot zanimivost naj omenim, da je bilo to ime uradno potrjeno šele z najnovejšim odlokom iz leta 1993.

Zgodovinska razglednica Novega mesta

Katarinin trg, potem Kidričev trg in danes Prešernov trg v Novem mestu

Novo mesto je tako imelo leta 1945 enako število ulic, cest in trgov kot pred drugo svetovno vojno, štelo pa je okoli 4.000 prebivalcev. Nova ljudska oblast v Novem mestu takoj po vojni ni hitela s preimenovanji, le Ulico 6. septembra so preimenovali v Kosovo ulico in Režkovo cesto v Cankarjevo cesto. Mesto je bilo namreč med vojno večkrat bombardirano in je zato konec vojne dočakalo hudo prizadeto. Zato se je tudi oblast najprej lotila odpravljanja posledic vojne, ki so bile odpravljene šele v zgodnjih petdesetih letih. V letih 1951 in 1952 je bilo nekaj poizkusov preimenovanj, ki so bili nezakoniti in so vnesli precej zmede.

Do pravega zakonitega preimenovanja je prišlo leta 1955, ko je Občinski ljudski odbor Novo mesto 21. decembra 1955 sprejel odlok o preimenovanju ulic v Novem mestu. To preimenovanje je prineslo 35 sprememb in je ostalo v veljavi 38 let.

Kasneje ni bilo več preimenovanj, pač pa je bilo poimenovanih več deset novih ulic, predvsem zaradi izredno hitrega širjenja mesta v šestdesetih in sedemdesetih letih, ko je Novo mesto doživelo svoj največji razmah. Poleg

tega pa je bilo mestu do leta 1980 priključenih še dvajset prej samostojnih naselij. Mesto je tako pred uveljavitvijo najnovejšega odloka iz leta 1993 štelo 128 ulic, cest in trgov.

Novo tranzitne ceste in prometna vozlišča ter urbanizacija mestnega obrobja so povzročili, da je sistem ulic postal nepregleden za meščane in skrivnost za tujce. Ker upravno urejanje ulic ni sledilo širitvi in rasti mesta, je bilo potrebno sistem ulic v mestu urediti in zagotoviti preglednost. Poleg tega pa so po letu 1990 prihajale tudi pobude in predlogi za nova poimenovanja in preimenovanja. Geodetska uprava Novo mesto, ki je najbolj seznanjena s temi problemi, se je zato, da bi se ta problem rešil celovito in strokovno, skupaj z Izvršnim svetom občine Novo mesto leta 1992 odločila za razpis raziskovalne naloge z naslovom Projekt ureditve ulic v Novem mestu. V nalogi naj bi bila poleg zgodovinskega pregleda uličnih imen Novega mesta nakazana tudi celotna problematika uličnega sistema mesta skupaj z rešitvami. Definirati in poimenovati je bilo potrebno tudi soseske, vpadnice, povezovalne ceste, parke in mostove, ki do

Avtorja razstave, prof. Ludvik Tončič in prof. Zdenko Picelj, v pogovoru z novomeškim županom, ki je razstavo tudi odprl

sedaj še niso imeli uradnih imen. Tako je bil cilj te naloge predvsem preureditev uličnega sistema Novega mesta z novimi poimenovanji in le v manjši meri tudi preimeno- vanja.

Za izvajalca naloge je bil izbran Dolenjski muzej iz Novega mesta, za nosilca naloge pa prof. Ludvik Tončič. Poleg njega pa so v raziskovalni skupini sodelovali še mag. Franci Bačar, mag. Stane Granda, prof. Nataša Petrov, prof. Zdenko Picelj, prof. Judita Podgornik, dr. Marjan Ravbar in prof. Jože Škufca. Skupina je pričela z delom junija 1992. Cilj raziskovalne naloge je bil ureditev uličnega sistema Novega mesta. Skupina je pripravila zgodovinski pregled uličnih imen, pregled stanja z vsemi slabostmi in prednostmi prejšnjih poimenovanj, opredelila kriterije in pripravila projektni del, ki naj bi veljal vsaj nekaj desetletij. Na osnovi tega je Geodetska uprava Novo mesto pripravila osnutek odloka o ulicah Novega mesta. Po vsej predpisani proceduri je Skupščina občine Novo mesto na svoji redni seji 10. junija 1993 sprejela odlok o ulicah v Novem mestu, ki je bil 17. junija 1993 objavljen v Uradnem listu Republike Slovenije. S tem najnovejšim odlokom ima sedaj mesto 11 sosesk, 162 ulic, cest in trgov, pet mostov in tri parke, šteje pa okoli 23.000 prebivalcev.

Dolenjski muzej si je za zaključek raziskovalne naloge zadal še dva cilja, in sicer natis publikacije ter pripravo razstave o ulicah Novega mesta. To je bilo uresničeno 21. januarja 1994, ko je bila v mali dvorani Dolenjskega muzeja otvoritev razstave Ulice Novega mesta in predstavitev publikacije Novomeške ulice. Avtorja razstave sta bila prof. Ludvik Tončič in prof. Zdenko Picelj, pri publikaciji pa je poleg njiju sodelovala še prof. Judita Podgornik. Vse sku-

paj je oblikoval arhitekt Marjan Loboda.

Publikacija je razdeljena nekako na tri dele. V prvem delu se bralec seznanja z zgodovino uličnih imen v Novem mestu od prvega poime- novanja do odloka v letu 1993. V drugem delu je predstavljen projekt ureditve ulic v Novem mestu, ki je potekal od junija 1992 do junija 1993 in se je zaključil z objavo najnovejšega odloka o ulicah v Novem mestu. V tretjem delu pa je abecedni seznam vseh 162 ulic, cest in trgov v Novem mestu, ki velja od leta 1993 dalje, s kratkimi obrazložitvami in lego. Dodan je tudi seznam vseh opuščenih imen po letu 1945.

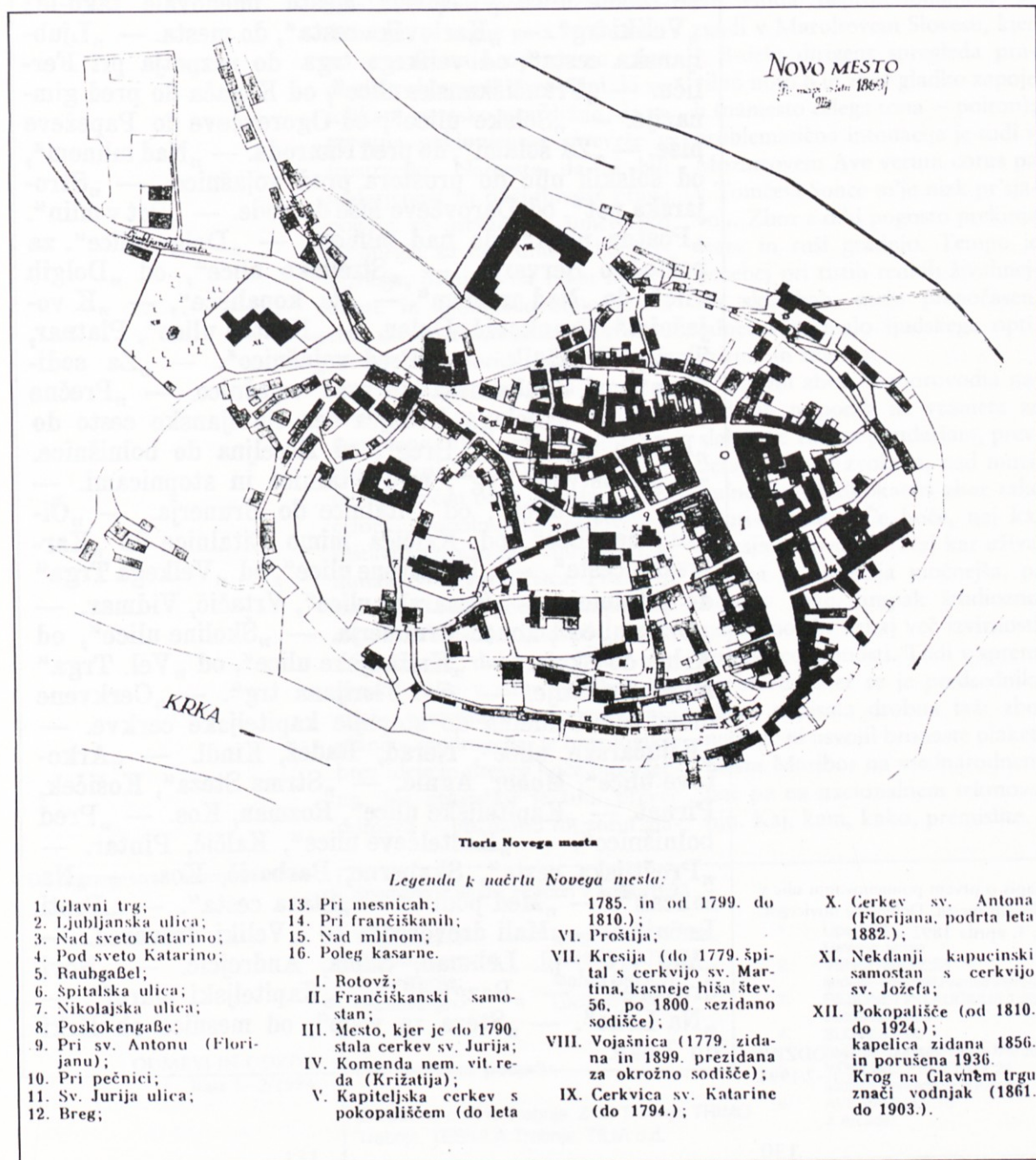
Publikacija je pomembna do- moznanska literatura, saj skozi zgodovino ulic spoznavamo tudi zgodovino mesta. Takšen pomen pa je imela tudi razstava, ki je obiskovalce seznanjala z zgodovino mesta in njegovih ulic preko starih fotografij, razglednic, dopisnic, oglasov, hišnih tablic, napisnih tabel, dokumentov in ostalih virov. Na veliki karti mesta z označenimi vsemi ulicami, cestami in trgi v mestu pa je lepo razvidno, kolikokrat v zgodovini so le-te menjale svoje ime in katere so imele. Razstava je bila na ogled do 6. marca 1994 in je vzbudila pre- cejšnje zanimanje javnosti.

Za zaključek je potrebno še zapisati, da je novomeški stro- kovni pristop k problematiki ulic povzročil veliko zanimanje tudi drugod po Sloveniji in je postal vzor, kako se je potrebno lotevati tovrstnih problemov. To navse- zadnje dokazuje tudi delovni obisk delegacije Skupščine občine Maribor v Novem mestu 2. fe- bruarja letos, ko so se izključno seznanjali z novomeškim pristo- pom do tega problema. 24. februarja pa so imeli v Novem mestu srečanje tudi geodeti Dolenjske, ki so se prav tako

Tloris Novega mesta ob koncu 18. stoletja (po F. A. Breckerfeldu), rekonstrukcija: Janko Jarc, risba: Janez Mežan; Kronika slovenskih mest, Ljubljana 1938

seznanjali z novomeškimi rešitvami uličnega sistema in si z zanimanjem ogledali razstavo. Poleg tega je 22. februarja, prav zaradi razstave o novomeških ulicah v Dolenskem muzeju, imela svoj sestanek tudi muzejska sekcija kustosov Slovenije za obdobje po drugi svetovni vojni.

Novo mesto je s tem nenazadnje tudi prvo mesto v Sloveniji, ki je celovito rešilo ta problem brez zapletov in pretresov, s katerimi se ubadajo drugod po Sloveniji. Prav tako pa je tudi edino mesto v Sloveniji poleg Ljubljane, ki se lahko pohvali s publikacijo o zgodovini uličnih imen.

(Mestni zastop.) [Dalje.] Tistim našim meščanom, kateri so še malo hodili po mestih, se bo kaj nepotrebno dozdevalo, ulice z imeni zaznamovati, ker so tudi sedaj izhajali brez tega. Ko pa železnico dobimo, je pričakovati večkrat tujcev; in če nas tudi kdo vpraša, kje stanuje gospod itd., ne moremo drugače, če hočemo postrežljivi biti, kakor spremiti ga do tje, da mu hišo s prstom pokazemo, kar nam ni vselej lahko mogoče; torej se je mestni zastop določil, da se bodo ulice v Novem Mestu imenovalle tako-le: „Veliki trg“. — „Karlovska cesta“, do mesta. — „Ljubljanska cesta“, od velikega trga do razpotja pri Ferliču. — „Frančiškanske ulice“, od Kopača do pred gimnazije. — „Šolske ulice“, od Ogorevčeve do Papeževe hiše. — „Za šolami“, do pred Nimroda. — „Nad mlinom“, od šolskih ulic do prostora pred vojašnico. — „Strojarska pot“, od Darovčeve hiše do vode. — „Pot v mlin“. — „Poštna ulica“, do nad mlinom. — „Dolge ulice“, za pošto do Bervarja. — „Streliške ulice“, od „Dolgih ulic“ do „Nad mlinom“. — „Na kopališče“, — „K vojašnici“, Frankovič, Dular. — „Kratke ulice“, Platnar, Turk, Erbežnik. — „Pred vojašnico“. — „Za sodiščem“, od Skaberneta do pred vojašnico. — „Prečne ulice“, od Veselega Kranjca čez ljubljansko cesto do „Dolgih ulic“. — „Breg“, od Receljna do bolnišnice. — „Društveni Trg“, med čitalnico in stopnicami. — „Sv. Jurja ulice“, od Čitalnice do Brunerja. — „Čitalnične ulice“, od Kalčiča mimo Čitalnice do „Karlovske ceste“. — „Društvene ulice“, od „Velkega Trga“ do Čitalnice. — „Tesarske ulice“, Vrtačič, Vidmar. — „Ozke ulice“, konec Brunerja. — „Školine ulice“, od Arha do Škola. — „Križatijske ulice“, od „Vel. Trga“ mimo križatije. — „Sv. Florijana trg“. — „Cerkvene ulice“, od Seidelna do stopnjic kapiteljske cerkve. — „Ključarske ulice“, Nerad, Radež, Kindl. — „Arkotove ulice“, Mohor, Agnič. — „Strma Steza“, Košiček, Pirnat. — „Kapiteljske ulice“, Rozman, Kos. — „Pred bolnišnico“. — „Kastelčeve ulice“, Kalčič, Pintar. — „Proštijaska cesta“, Skaberne, Barborič, Kos. — „Na šancah“. — „Med pôdi“. — „Stara cesta“. — „Proti Ločni“. — „Mali drevored“. — „Veliki drevored“. — „Mej vrti“, pl. Lehman, Škola, Andrejčič. — „Novi drevored“. — „Razgled“. — „Kapiteljski marof“. — „Na Loko“. — „Steza za vodo“, od mesnice ob Krki do Loke.

Zapis o prvem poimenovanju ulic v
Novem mestu. Dolenjske novice, št.
7, 1. aprila 1892

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 1-2/1994

Mirjam Žgavec KASETA KOMORNEGA ZBORA TREBNJE

V sedmem letu delovanja je Komorni zbor Trebnje z dirigentom Igorjem Teršarjem izdal kaseto, ki bi lahko bila muzikalno privlačna, če ne bi bila nekam prepovršna. Prepevanje tega zbora nikakor ne pusti poslušalca ravnodušnega; pritegne ga s svojo milino in zračnostjo, odvrne pa s hudimi strokovnimi napakami, ki so tolikanj estetsko nevzdržne, da se prvotna naklonjenost sprevrže v frustracijo. Namesto da bi bili nadarjenost in občutljivost prava pogoja za ustvarjanje umetniško vrednega, za rast umetniško presežnega, ostajata na ravni komoditete in samozadovoljnosti. Ni res, da očarljivemu ni potrebno ničesar več storiti. Prav nasprotno: mora se truditi za lepo, za poetično. Kar po vrsti naštejmo meridiane, ki so strokovno-estetsko prazni. Izbor pesmi kaže na tenak, liričen okus, vendar je kot celota popolnoma nepoveden, sestavljen iz sap različnih smeri, ki nimajo svojega stičišča. Poslušati moramo nemogočo kompozicijsko kombinacijo ljudskih, umetnih, črnske duhovne, tudi pop pesmi, ki te v stilu »pokaži, kaj znaš« premetava z enega konca planeta na drugega, je brez logike, brez ideje in preveč hoče biti všečna. Na posnetku je tudi preveč odmeva – poznamo to, zlitju gla-

sov na ljubo, jasnosti in preciznosti v škodo. Arcadelt (ne pa Arcadel, kot je zapisano na ovitku) in Gallus sta anemična, brez strukture s premalo ritmične volje in barvno razlezena. Kaj pa intonacija? Huda neprofesionalnost se zgodi v Maroltovem Slovesu, kjer v B-delu dirigent spregleda pravilno noto b in zbor gladko zapoje h (namesto celega tona – polton); problematična intonacija je tudi v Mozartovem Ave verum corus pa v Tomčevi Sonce m'je nizk pr'sjavo... Zbor z dihi pogosto prekinja fraze in ruši gradnjo. Tempo je posebej pri tistih redkih živahnejših skladbah, malo prepočasen, odpet s premalo ljudskega optimizma in zagona.

Naj mi zbor in zborovodja navedenih pripomb ne vzameta za slabo. Še enkrat poudarjam, prevzeta sem nad zvokom, nad muzikalnostjo. Redkokateri zbor tako »čuti« glasbo. Če hoče, naj kar vztraja pri svojem. Naj kar uživa. Če pa je ambicija močnejša, pa note v roke, ampak študiozno, natančno. In nekaj več izvirnosti. In resnicoljubnosti. Tudi v spremeni besedi, kjer se je predsedniku zbora zapisala drobna laž: zbor namreč ni osvojil bronaste plakete mesta Maribor na mednarodnem, pač pa na nacionalnem tekmovanju. Kaj, kam, kako, premislite.

Del notranje strani kasetnega ovitka

Snemano v Studiu Helidon v aprilu 1993

Tonski mojster: Drago HRIBOVŠEK
Odgovorni urednik: Mitja PRIJATELJ
Organizacija: Marica ŠKODA
Oblikovanje: Lucijan REŠČIČ

Izid kasete so podprli:

Skupščina občine Trebnje, ZKO Trebnje, TRIMO Trebnje, TESNILA Trebnje, TILIA d.d.

B

1. Lipa 2:23
Davorin Jenko
2. VENCIBEILI 2:23
ljudska – priredil France Marolt
3. RESONET IN LAUDIBUS 1:23
Jacobus Gallus
4. SLOVES 2:00
ljudska – priredil France Marolt
5. V DOLINCI PRIJETNI 1:24
ljudska – priredil Emil Adamič
6. AVE MARIJA 2:10
J. Arcadel

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 1–2/1994

Joža Miklič VEČNO PRIVLAČNO SLIKARSTVO

Razstava akvarelov Jelke Kupec in Jožice Škof

Gospa Jelka Kupec nas s svojo izvirnostjo in izostrenim posluhom za žlahtnost kulture neprestano preseneča. Že lanski kulturni večer na njenem domu je bil za vse udeležence izjemen in prijeten, njen letošnji večer pa je novo, svojevrstno doživetje, ki ga dolgo ne bo moč pozabiti, saj sta nas gostiteljica in njena prijateljica Jožica Škof presenetili s sijajnimi lastnimi akvareli, ustvarjenimi na potovanjih po eksotičnih Kanarskih otokih, vinorodni Champagni in veličastni Gorenjski. Kot je v otvoritvenem mnenju poudaril Tone Gošnik, sta avtorici – iz šole mojstra Jožeta Kotarja – v kratkem času osvojili zahtevno slikarsko znanje in izpričali veliko talenta ter smisla za umetnost in estetiko. Ne morem ocenjevati umetniško vrednost njihovih slik, vem pa, da so polne izrazne moči njihovih avtoric, očem dopadljive in privlačne. Zato ne dvomim, da bodo njihovi akvareli pritegnili ljubitelje umetnosti na razstavišče v gostišču Na hribu.

Presenečenja so se tega lepega večera vrstila druga za drugim. Začel se je s poezijo in nadaljeval z arijami opernega pevca Ladka Korošca, ki je pel kar brez spremljave. Pridružili so se mu učenci šmihelske osnovne šole s svojo voditeljico in kitaristko. Modernim časom so prilagodili stil svojega prepevanja in z njim ustvarili nadvse prijetno vzdušje, ki se je zaključilo z zbiranjem prispevkov za obnovo spomenika Juliji Primic. V ambientu gostišča Na hribu smo se po slavnostnem delu prireditve še dolgo v noč pogovarjali o kulturi, o avtoricah, o vzvodih, ki pospešujejo razvoj osebnosti, in o vsem tistem, kar pripo-

more h kakovosti življenja, ter bili enotni, da je žlahtnost našega življenja pogojena s podobnimi doživetji, kot je bil ta večer.

Večeri Jelke Kupec potrjujejo dejstvo, da je v vsakem od nas kanček ustvarjalnosti, ki nas usmerja v iskanje poguma, da svoje stvaritve tudi razgrnemo pred javno kritiko. Ustvarjanje odpira duha, spodbudno deluje na okolico in izboljšuje razgledanost ljudi. Nehote se vsili misel in vprašanje: Bodo večere Jelke Kupec posnemali drugi ustvarjalci v umetnosti, podjetništvu, projektiranju, vzgoji in drugje? Na Dolenjskem in v Beli krajini se marsikaj ustvari, kar ne doživi svoje popularnosti bodisi zaradi pretirane skromnosti stvaritelja ali občutka, da je ob predstavitvi potrebno pripraviti »veliko predstavo«, ki praviloma veliko stane. Podjetnico leta, nagrajence inovatorje in izumitelje, izvrstne umetnike domače obrti, svetovne popotnike in še mnoge druge bi zelo radi spoznali, ker bi s predstavitvijo svojih dosežkov obogatili naše znanje in izkušnje, mi pa bi jih lažje promovirali v širši sredini. Potreben je nov pristop v organizaciji, diskreten in kulturn, brez glasnih reklamnih priveskov, in vendar učinkovit. Pri tem pa je pomembno dejstvo, da bo ustvarjalec ponudil res nekaj kakovostnega, kot sta to storili s svojo razstavo Jelka Kupec in Jožica Škof. Vsekakor bosta umetnici po vseh realnih in dobrih ocenah njihovih prvencev imeli v prihodnje še več volje za delo. Naj jim bodo razmere naklonjene, da bosta lahko ustvarjalno delovali tudi v prihodnosti.

Tone Gošnik MODROST, KI JE SOL NARODA

Ob izidu Jarčevega zbornika 1993

Nemir in pestrost slavja, ki stala lani v decembru zajela sicer tiho in svetu odmaknjeno življenje devetdesetletnika, profesorja Janka Jarca, sta potihnili. Verjetno je slednje še najbolj ljubo jubilantu samemu, ki mu nikoli ni bilo za trušč in mnogobesednost okolice, saj je desetletja najraje ustvarjal v odmaknjeni, čeprav le navidezni samoti kot duhovit mislec, razgledan humanist in zlasti Novemu mestu in njegovim zgodovinskim izročilom z ljubeznijo in s ponosom predan kulturni delavec, spoštovan organizator in skrbnik ohranjanja dragocenih pričevanj preteklosti.

Globoka sled tega bogatega življenja je ohranjena v **Jarčevem zborniku**. V knjigi, ki jo je Dolenjska založba izdala ob prelomu leta, je pred nami dolga in vsestranska ustvarjalna pot človeka, ki je s svojim pedagoškim, raziskovalnim in znanstvenim delom že zapisan v trajno podobo Novega mesta.

Uvodno besedo v zborniku je ob visokem profesorjevem jubileju napisal Jarčev dolgoletni prijatelj in soustvarjalec muzejstva Dolenjske in Bele krajine, pisatelj Jože Dular. V njej spoznamo prehojeno življenje in ustvarjanje Janka Jarca, njegova šolanja, službovanja, internacijo med italijansko okupacijo Slovenije, delo v partizanih in zlasti čas po maju leta 1951, ko je profesor Janko Jarc prevzel vodstvo Dolenjskega muzeja in ga vodil dolgih štiriindvajset let do upokojitve v letu 1975. Po Dularjevi zaslugi in njegovi izbrušeni besedi o jubilantu v zadnji številki Rasti je zdaj pred nami Jarčeva razgibana življenjska pot, bogata in plodna kot le malokaterega javnega delavca na domačih tleh.

V zborniku, ki ga je jubilent uredil skupaj z Natašo Petrov, so predstavljene piščeve razprave in portreti, izmed katerih je bila večina že objavljena v raznih delih, pretežno v predvojnih Kronikah slovenskih mest, ki večini med nami le niso tako hitro dostopna. Tak je prvi zapis o Francu Antonu Breckerfeldu o Novem mestu 1790, katerega delo je bilo dragocen vir podatkov tudi za Zgodovino Novega mesta Ivana Vrhovca. Iz Breckerfeldovega rokopisa je Janko Jarc že leta 1938 prevedel zlasti tiste zanimivosti, ki dajejo zaokroženo podobo časa in ljudi v malem podeželskem mestecu, kot je bilo Novo mesto v drugi polovici 18. stoletja.

Sledita obširni poglavji: Novo mesto med 1800 in 1850 ter Novo mesto med 1850 in 1900. S pridruženimi razpravo Narodno prebujenje Novega mesta nam je avtor predstavil zaokroženo podobo žitja in bitja Novega mesta v stoletju med 1800 in 1900. Prepletajo ga utrinki iz dogodkov, ki marsikje s pojasnili in z zanimivostmi segajo tudi v sedanji vek. Vsakomur, ki mu je ljubo seznanjanje s preteklostjo domačega mesta in dolenjskih krajev, bodo ta poglavja vir neštetih podatkov za zajemanje iz preteklosti. Naj jih tu po objavljenem gradivu v najkrajših obrisih vsaj nakažem.

V več kot petstoletni zgodovini mesta je bilo minulo stoletje eno najbolj razgibanih in pomembnih v času do razpada nekdanje avstroogrške monarhije. Tu nas J. Jarc seznanja s prvim srečanjem Novo-meščanov s Francozi po velikem evropskem požaru, prižganem v revoluciji leta 1789. Zvemo, kako

je bilo v naših krajih v obdobju Ilirskih provinc, beremo o lakotah, kužnih boleznih, ki so včasih množično kosile ljudi po naših krajih. Zavemo se prvih kali narodnega prebujanja Novega mesta, spoznamo rojstvo novomeške »narodne straže« in nastanek prvega lokalnega časopisa: 10. maja 1848 ga je odvetnik Jožef Rozina najavil s posebnim letakom. Imenoval naj bi se Slowenia, od 4. julija 1848 do 29. decembra istega leta pa je nato izšlo 26 števil, sicer nemško pisanega Sloweniens Blatta, ki pa je z domoljubnim in svobodoljubnim žarom budil narodno zaspanost meščanov. V decembru 1848 ustanovljeno prvo Slovensko bralno društvo in lokalni časopis so nato kaj hitro zatrla močne nemškutarke sile v mestu in vsemogočna državna oblast.

Novo obdobje v rasti mesta je nastopilo po letu 1849, ko je z novo upravno ureditvijo postalo sedež okrajnega glavarstva, okrajnega in okrajnega sodišča, davčnih in raznih drugih deželskih uradov. Leta 1855 je mesto dobilo nov, zidani stolp na rotovžu, januarja 1866 je imela prvo prirediteljsko Čitalnico, pomembno vlogo pa sta v razvoju mesta imela zlasti frančiškanski samostan in gimnazija ter njeni napredni dijaki. Leta 1865 so začeli proslavljati petstoletnico ustanovitve mesta, razvneli so se hudi volilni boji med nemškutarji in prebujajočimi se narodnjaki. Bitke za prevlado v mestnem odboru in za župane so se vrstile z menjajočimi se uspehi ene in druge strani. Gimnazija je živel pod hudimi nemškimi pritiski. Ljudem je dvigal ponos nastanek prvega Narodnega doma na Slovenskem, ki je zrasel v mestu na pobude najbolj zavednih narodnjakov. Pa je bil vmes seveda tudi čas hudih gospodarskih kriz in propadanja kmetijstva. Po letu

1901 je bila dokončno jasna politična razmejitev na Dolenjskem: njena mesta so bila v liberalnih rokah, podeželje pa je že od leta 1895 obvladovala klerikalna stranka.

Prisilno upokojeni profesor Janez Trdina, tedaj že vrsto let meščan Novega mesta, je o svojem kraju zapisal grenko ugotovitev, da je bilo mesto v drugi polovici 19. stoletja tipično podeželsko mestece in »... žalostno središče dolenjske revščine in birokracije«.

V poglavju o narodnem prebujanju Novega mesta omenja nato J. Jarc znova zanimiva vprašanja o gimnaziji in frančiškanskem samostanu, podaja podroben opis priprav na slavnosti ob poltisoletnem jubileju ustanovitve mesta in še natančneje opiše rojstvo Narodne čitalnice, potek slavnostnih dni v letu 1865 in številne odmeve nanj doma in po Sloveniji. Razprave o teh poglavjih naše preteklosti je avtor objavil v Kroniki slovenskih mest že leta 1935 in 1936, v zborniku pa je gradivo prirejeno in dopolnjeno.

Sledi petnajst portretov – od narodnjaka dr. Žige Bučarja, ki je po letu 1861 postal okrajni zdravnik v Novem mestu, do lani umrlega zaslužnega arheologa in muzealca Toneta Kneza.

Žlahtno nizanje značilnosti pomembnih ljudi iz preteklosti naših krajev, izmed katerih so bili Marjan Mušič, Fran Zwitter, Božidar Jakac, Franc Pirkovič, Stanko Škaler in Tone Knez tudi osebni prijatelji našega jubilarja, nam razkriva enega izmed talentov profesorja Jarca. V čudovitem slogu in z bogatim jezikom, ki ne more skriti dediščine iz klasične humanistične vzgoje, sredi katere je zorel nadarjeni dijak in študent, slika naš spoštovani profesor obraze in like dragih ljudi, ki jih je poznal ali preštudiral pomen njihovega dela za našo pokrajino.

Ružena Mynářska v Ljubljani leta 1937 v ateljeju Božidarja Jakca. Od leve sede: B. Jakac, R. Mynářska, prof. Jože Lazar; stoji prof. Janko Jarc (iz Jarčevega zbornika, Dolenjska založba, Novo mesto 1993)

Taka je najprej podoba zdravnika in zglednega domoljuba dr. Žige Bučarja, ki je leta 1873 vziadal temeljni kamen v novomeški Narodni dom, prvi na Slovenskem. Francu Andreju Šegi, znamenitemu rezcu pečatov, novcev in medalj, ki so ga sodobniki že pred dvesto leti prištevali med pomembne umetnike svoje stroke, je kot novomeškemu rojaku namenil profesor Jarc tehten življenjepis. Tak je tudi opis dela in razgibanega življenja Leopolda Picigasa, zaslužnega letopisca Novega mesta.

Slikarju in pesniku Jožetu Cvelbarju, ki je, star komaj enaindvajset let, izkrvavel julija 1916 sredi groze prve svetovne vojne na bojišču v tirolskih Dolomitih, namenja Janko Jarc tople besede občudovanja in žalosti nad prezgodaj ovenelim dolenskim umetniškim cvetom. Podoben jubilentov zapis velja tudi zdravniku Jožetu Marjetiču, rojaku iz škocjanske občine, ki je umrl marca 1942 kot vojni ujetnik v Nemčiji.

Že v eni izmed številčk lanske Rasti je prof. Jarc opisal življenjsko pot slavista in literarnega zgodovinarja dr. Alojza Turka, profesorja novomeške gimnazije, ki je po italijanski internaciji leta 1944 umrl v Novem mestu. — Profesor-

ju Amatu Škerlju, gimnazijskemu ravnatelju v Novem mestu, je bil kot »Spomin na vzornika« leta 1928 v Jutru tiskan daljši Jarčev nekrolog. Tak je tudi doslej neobjavljen spominski zapis o novomeškem profesorju Josipu Kovaču. Zaslužnemu pisatelju Novomeških spominov, profesorju Josipu Westru, je Janko Jarc napisal uvodne besede v knjigi, ki je izšla leta 1959. Visoko je cenil pisateljeva spoznanja, izkušnje in dognanja v spoznavanju že v zgodovino odmikajoče se nedavne preteklosti Novega mesta in dolenske pokrajine.

Med najtoplejšimi teksti v zborniku so nedvomno prisrčne besede, tople želje in navdušujoče čestitke, ki jih je profesor Jarc namenil akademiku profesorju Marjanu Mušiču, zgodovinarju doktorju Franu Zwitteru in slikarju Božidarju Jakcu. Ne preveva jih le globoko spoštovanje znanih vidnih slovenskih javnih delavcev, temveč tudi tisto pronicljivo, bistrovidno in z osebno toplino prežarjeno Jarčevo prijateljevanje z modrimi in duhovitimi možmi, za vedno vpisanimi v kulturo in zgodovino Slovencev.

Tak je tudi spominski zapis o Francu Pirkoviču-Črtu, znanem dolenskem rojaku, partizanu in

Tone Gošnik
MODROST, KI JE SOL
NARODA

političnem delavcu v Dolenjskem zborniku leta 1990. Spominski zapis je namenjen tudi Stanku Škalerju, enemu izmed zvestih članov »dolenjske muzejske konfederacije«, zaslužnim muzealcem iz Brežic. Vrsta portretov je sklenjena z zapisom o Tonetu Knezu, ki je dolgo vrsto let sodeloval z jubilatoma in se kot zaslužen slovenski arheolog uvrstil med znane raziskovalce in publiciste slavne dolenjske arheološke preteklosti.

Zbornik objavlja tudi bibliografijo Janka Jarca, pregled objavljenih jubilatovih razprav in člankov ter podatke o njegovem sodelovanju v uredništvih in sourejanju časopisov in knjig. Bibliografijo so sestavili Natalija Smole-Gašparovič, Karel Bačer in Nataša Petrov. Zbornik je oblikoval Peter Simič, fotografije v njem so delo Zvoneta Pelka in drugih. Zbornik je tiskala in vezala Tiskarna Novo mesto, izšel pa je v 600 izvodih.

Po predstavitvi knjige Toneta Kneza Novo mesto II. Od leve: prof. Janko Jarc, pesnik Severin Šali in arheolog Tone Knez (v Dolenjskem muzeju leta 1992). Foto: Borut Križ. (Iz Jarčevega zbornika, Dolenjska založba, Novo mesto 1993)

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 1–2/1994

RAST - L. V,
ŠT. 1-2 (23-24)
MAJ 1994

REVIIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VII

KRONIKA

KRONIKA

December 1993 – marec 1994

DECEMBER BREŽICE, 2. decembra – Dr. Borut Korun je v knjižnici predstavil svoj potopis Kača in jaguar, ki govori o potovanju po sledovih azteških in majevskih božanstev.

ČRNOMELJ, 2. decembra – V tukajšnji knjižnici je bila predstavitev knjige Zlata zrna, ki jo je napisal belokranjski rojak Janez Klobučar in je izšla v samozaložbi. Avtorja sta predstavila Danica in Marjan Cedilnik iz Ljubljane.

LJUBLJANA, 2. decembra – V Galeriji Zveze društev slovenskih likovnih umetnikov je bila odprta razstava del slikarjev in kiparjev, ki so ustvarjali v likovni delavnici Misel in korenine na Kočevskem. Pred tem je bila razstava v Kočevskem likovnem salonu.

SEVNICA, 2. decembra – V tukajšnji občinski knjižnici je Jože Šircelj predstavil svojo knjigo Moderni poslovni bonton.

ŠENTJERNEJ, 2. decembra – V prostorih tukajšnje šole so odprli tradicionalni Miklavžev knjižni sejem. Sejem knjig je že trinajstič pripravila Mladinska knjiga iz Novega mesta.

NOVO MESTO, 3. decembra – V Dolenjski galeriji so odprli 3. medregionalno likovno razstavo, ki so jo pripravili v murskosoboški galeriji in vključuje slikarje iz vseh slovenskih regij razen ljubljanske in mariborske.

Razstavo je predstavil ravnatelj Dolenjskega muzeja Bojan Božič, v priložnostnem kulturnem programu je nastopil Dolenjski trobilni kvintet.

SEMIČ, 3. decembra – Učenci in učitelji dislociranega oddelka Glasbene šole Črnomelj so pripravili v Domu upokojujencev koncert.

JUGORJE, 4. decembra – V gostilni Petra Badovinca je bil Miklavžev kulturni večer, ki ga je organiziral Rudi Škof. Gosta sta bila pesnica Marija Pilko in citrar Jure Marjetič.

NOVO MESTO, 4. decembra – V knjižnici frančiškanskega samostana so odprli razstavo Božič in novo leto na grafičnih voščilnicah. Zbirko voščilnic z vsega sveta je predstavil njen lastnik in član društva Ex libris Sloveniae dr. Rajko Pavlovec.

RIBNICA, 4. decembra – V prostorih TVD Partizan je imel Ribniški oktet koncert ob 15-letnici svojega delovanja. Oktet je imel več kot petsto nastopov, tudi v številnih državah po Evropi in v Ameriki. Od leta 1985 ga vodi Jože Kores.

NOVO MESTO, 6. decembra – Kapiteljska cerkev in župnija sv. Nikolaja sta praznovali svoj praznik s postavitvijo in blagosloovitvijo replike nagrobnega spomenika drugega novomeškega prošta in prvega dunajskega škofa Jurija Slatkonje v kapiteljski kripti. Slovesnosti, ki jo je vodil slovenski metropolit in ljubljanski nadškof dr. Alojzij Šuštar, so se udeležili: avstrijska veleposlanica v Sloveniji Jutta Stefan-Bastl, zunanji minister Lojze Peterle, dr. Feliks Bister z dunajskega Inštituta za vzhodno in jugovzhodno Evropo. O proštu Slatkonji je govoril dr. France M. Dolinar, o nagrobniku pa umetnostna zgodovinarica Marinka Dražumerič. Darovalec nagrobnika je dunajski nadškof in kardinal dr. Hermann Groer.

DECEMBER ŠMARJEŠKE TOPLICE, 7. decembra – S slovesno podelitvijo Krkinih nagrad – že triindvajseto po vrsti – so se končali Krkini raziskovalni dnevi. Mednarodnega simpozija v okviru teh dni so se udeležili številni domači in tuji znanstveniki. Krkine nagrade je prejelo 59 nagrajencev, in sicer 28 študentov diplomskega in podiplomskega študija ter 31 srednješolcev, ki so opravili 40 raziskovalnih nalog.

NOVO MESTO, 8. decembra – V razstavišču poslovne stavbe Tovarne zdravil Krka so odprli razstavo del akademskega slikarja Dimitrija Popovića iz Zagreba. Avtor se je predstavil s ciklusom risb slovite ameriške igralkice Marilyn Monroe. Otvoritev je popestril pevec Vlado Kreslin. (slika spodaj)

NOVO MESTO, 9. decembra – V Domu kulture je nastopil komorni zbor Ave z umetniškim vodjem Andražem Hauptmanom.

NOVO MESTO, 9. decembra – V Zavarovalnici Tilia je bila predstavitev monografije akademskega slikarja Staneta Jagodiča Art Paradox, ki jo je izdala Dolenjska založba. O knjigi so spregovorili univ. prof. dr. Milan Dolgan, publicist Drago Medved in avtor. Nekaj priložnostnih besed sta spregovorila tudi direktor Tilie Janez Novak in urednik Dolenjske založbe Franci Šali. Cikel Jagodičevih pesmi je predstavil igralec SNG Igor Samobor ob glasbi Lada Jakše ter plesalca.

CEGELNICA PRI NOVEM MESTU, 10. decembra – V prostorih firme Željko so že šestnajstič podelili občinske nagrade za inovativnost in raziskovanje. Prejeli so jih: Gašper Fortuna, študent 1. letnika Medicinske fakultete v Ljubljani, prof. Zdenka Jeras iz Gimnazije Novo mesto, dipl. inž. Lidija Hribernik iz Zavoda za socialno medicino in higieno Novo mesto, dipl. inž. Stanislav Udovč iz GIP Pionir Novo mesto, Jože Smrekar iz Pionirja MKI, Slavko Turk in Roman Turk iz Revoza Novo mesto, Karel Željko in Alojz Retelj iz firme Željko v Cegelnici in Marko Pavlič iz Iskre PIO Šentjernej.

KRONIKA
Rast 1–2/1994

Nagrade za raziskovalno delo so prejeli: mag. Filip Udovič in dipl. inž. Marija Drnovšek iz Krke Novo mesto, Cvetka Petelinc, organizatorica dela, in inž. gradb. Terezija Vidrih iz GIP Pionir Novo mesto, dipl. inž. Zlatko Katalenič iz Tovarne posebnih vozil Novo mesto in dipl. arheol. Borut Križ iz Dolenjskega muzeja.

DECEMBER ČRNOMELJ, 10. decembra – V hotelu Lahinja so predstavili knjigo Slavka Grahka Nogomet v Beli krajini. Prva predstavitev je bila že 25. novembra v Ljubljani. Pri nastanku knjige sta avtorju pomagala prof. Jože Dular in mag. Janez Kramarič, ki je predstavil knjigo.

METLIKA, 10. decembra – Tu so odprli prenovljeno stavbo nekdanje osnovne šole, v katero se je preselila metliška Tekstilna šola. Šolo je odprl minister za šolstvo in šport dr. Slavko Gaber, slovesnosti se je udeležil tudi predsednik Republike Slovenije Milan Kučan.

NOVO MESTO, 10. decembra – V prostorih gostilne Rozalije Drenik na Cikavi so odprli razstavo oljnih slik Franca Železnika.

TREBNJE, 10. decembra – V knjižnici Pavla Golie so predstavili drugo pesniško zbirko mladega trebanjskega pesnika Sama Dražumeriča. Knjiga, ki ima naslov Kel-teta ulica, je izšla v samozaložbi. Na predstavitvi je ob izbrani glasbi predstavil svoje pesmi avtor sam.

KRŠKO, 11. decembra – Kulturni dom je priredil že 10. revijo pihalnih orkestrrov Posavja, na kateri so nastopili: Gasilska godba na pihala Loče, Delavska pihalna godba iz Sevnice, Pihalni orkester Kapele, Pihalni orkester Videm iz Krškega in Pihalni orkester Senovo.

KRŠKO, 11. decembra – V knjigarni Opus so predstavili novo knjigo pisatelja Mihe Remca Astralni svetilniki.

BRANIK NA KRASU, 12. decembra – Tu je na srečanju slovenskih oktetov nastopil tudi Dolenjski oktet iz Novega mesta.

LJUBLJANA – V zbirki Pelikan, ki jo izdaja Mladinska knjiga in v kateri izhajajo knjige, ki predstavljajo slovenske pokrajine, je izšla knjižica Dolenjska in Bela krajina. Napisala sta jo Marinka Dražumerič in Andrej Hudoklin.

LJUBLJANA, 15. decembra – Skupščina Nove revije in upravni odbor Društva slovenskih pisateljev sta ustanovila Sklad Josipa Jurčiča za financiranje nagrad in štipendij za novinarje, svobodne publiciste in urednike, ki jih bodo podeljevali vsako leto 4. marca, ob obletnici pisateljevega rojstnega dne. Letos, ob pisateljevi 150-letnici, bodo nagrade prvič podeljene. Te se pridružujejo dosedanjim Tomišičevim nagradam.

Organi Sklada Josipa Jurčiča so upravni odbor, predsednik, tajnik, nadzorni odbor in žirija za nagrade. Člane upravnega odbora imenuje skupščina Nove revije in upravni odbor Društva slovenskih pisateljev, ima od 11 do 15 članov, njihov mandat traja štiri leta. Predsednik upravnega odbora je Drago Demšar, mag. iur., odvetnik; tajnik je Aleksander Zorn, kritik, urednik; ostali člani so: Janez Bernik, slikar, akademik SAZU; Niko Grafenauer, pesnik, glavni urednik Nove revije; Drago Jančar, pisatelj, urednik; Janko Kos, prof., dr., akademik SAZU; Lojze Lebič, skladatelj, dopisni član SAZU; Janez Pogačnik, mag. teologije, župnik; Primož Simoniti, prof. dr., predsednik Slovenske matice; Jože Snoj, pesnik in pisatelj; Barbara Šuberl, tajnica Društva slovenskih pisateljev; Dane Zajc, pesnik, dopisni član SAZU, predsednik Društva slovenskih pisateljev.

BREŽICE, 16. decembra – Galerija MEKE je v avditoriju Posavskega muzeja organizirala božični koncert. Program s popularnimi skladbami sta izvedla violinist prof. Krešimir Marmilić in prof. Tomislav Vrandelić s kitaro.

NOVO MESTO, 16. decembra – Akademski slikar Jože Kumer je odprl razstavo svojih miniatur v galeriji Gospodična.

DECEMBER ŠENTRUPERT, 16. decembra – Tu so predstavili letošnjo literarno revijo mladih literatov iz občine Trebnje Srečanje. Na tem srečanju je gostja pesnica Svetlana Makarovič predstavila svojo knjigo Kokokoška Emilija z ilustracijami Lucijana Reščiča iz Trebnjega.

BREŽICE, 17. decembra – V malem avditoriju brežiškega gradu je potekalo slovensko-hrvaško znanstveno srečanje Brežiški kulturni dan, ki sta ga pripravili Skupščina občine in Posavski muzej. Srečanje je bilo posvečeno 415-letnici življenja in dela Antuna Vramca v Brežicah.

Vramec je 1578. leta natisnil svojo Kroniko, ki je pomembna pričevalka o slovensko-hrvaških kulturnih stikih.

KOČEVJE, 17. decembra – V Likovnem salonu so odprli razstavo Galerija v gosteh, ki sta jo organizirala Srednja šola Kočevje in Media tekstil Novo mesto. Avtorje – osem likovnikov iz karlovške regije – in njihova dela je predstavil umetnostni zgodovinar Jožef Matijević iz Novega mesta.

18. in 19. decembra so karlovški slikarji organizirali še likovno delavnico v kočevski srednji šoli.

Obiskovalce razstave je na njihovo željo portretiral akademski slikar Stevan Živanov.

O razstavi je izšel tudi katalog.

METLIKA, 17. decembra – V Ganglovem razstavišču metliškega gradu je bil literarni večer, na katerem se je predstavil domačin Božo Končar. Njegove pesmi je ob glasbeni spremljavi Stanka Fuxa prebral član slovenske Opere Marijan Breznik.

NOVO MESTO, 17. decembra – V razstavišču Službe družbenega knjigovodstva je bila otvoritev prodajne razstave Amalije Hribar Unikatno oblikovanje na naravni svili. Ob otvoritvi sta nastopila plesalka Metka Pograjc in pesnik Jure Murn.

BOŠTANJ, 18. decembra – V župnijski cerkvi je imel božični koncert sevniški oktet Jurij Dalmatin.

KRŠKO – Prof. Drago Gradišek iz Krškega je prejel visoko nagrado Zveze kulturnih organizacij Slovenije Gallusovo listino za izjemne uspehe na področju instrumentalne glasbe. Je dolgoletni vodja Pihalnega orkestra Videm iz Krškega in ravnatelj Glasbene šole Krško.

NOVO MESTO, 19. decembra – V 83. letu starosti je umrl mag. ph. Boris Andrijanič, dolgoletni generalni direktor in ustanovitelj Krke, tovarne zdravil. Za dolgoletno in bogato delo je prejel številna priznanja, med njimi nagrado Avnoja, nagrado Borisa Kraigherja, nagradi občin Novo mesto in Ljutomer, najvišje republiško priznanje za mentorje mladih, zlati turistični znak Turistične zveze Slovenije, Minařnikovo odličje Slovenskega farmacevtskega društva za prispevek k razvoju znanstvene in praktične farmacije na Slovenskem in zlato roko medobčinske gospodarske zbornice.

Rodil se je 8. decembra 1910 v Novem mestu.

NOVO MESTO, 20. decembra – Na Osnovni šoli Grm je bil prednovoletni koncert Pihalnega orkestra Straža pod vodstvom dirigenta Mira Sajeta. Izvajalci so prihodek od vstopnin namenili skladi za dograditev grnske šole.

KRONIKA
Rast 1–2/1994

NOVO MESTO, 21. decembra – V Kozinovi dvorani Glasbene šole Marjana Kozine je bil glasbeni večer, posvečen 60-letnici priznanega slovenskega pianista prof. Igorja Dekleve. Njegove skladbe so izvajali učenci glasbene šole in avtor sam.

DECEMBER

BREŽICE, 22. decembra – V avditoriju brežiškega gradu so nastopili na predbožičnem koncertu bivši učenci domače glasbene šole, ki nadaljujejo glasbeno izobraževanje na srednjih šolah in akademijah.

Teden dni pred tem so se v Brežicah srečali pedagogi in učenci glasbenih šol iz Dolenjske, Bele krajine in Posavja, ki poučujejo oziroma se učijo igrati na kitaro. Seminar je vodil prof. Ante Čagalj, priznani kitarist in profesor na splitskem oddelku zagrebške glasbene akademije.

ČATEŽ OB SAVI, 22. decembra – V Termah Čatež so odprli največji pokriti bazen v Sloveniji.

NOVO MESTO, 22. decembra – V Dolenjskem muzeju je bil predavateljski večer, ki ga je pripravil Oddelek za spektakelske umetnosti Novo mesto 1917 v počastitev obletnice rojstva italijanskega pisatelja, začetnika futurizma, Filippa Tommasa Marinettija. Predavatelji Majda Širca, Mojca Drčar-Murko, dr. Rastko Močnik in Matjaž Berger so govorili o Italiji ob koncu stoletja, o padcu berlinskega zidu, o operi, filmu ter o gledaliških in literarnih praksah znotraj materialističnih konceptov umetnosti.

CERKLJE OB KRKI, 23. decembra – V Kulturnem domu krajevnne skupnosti je bila kulturno-zabavna prireditev v počastitev dneva samostojnosti, božiča in novega leta. Nastopili so učenci OŠ Cerklje, pevski zbor Planina, narodnozabavni skupini Lopatiči in Plut ter vojaki iz učnega centra TO Cerklje.

NOVO MESTO, 23. decembra – Na slavnostni seji Skupščine občine Novo mesto so podelili občinska priznanja in nagrade za leto 1993.

Častna občana sta postala prof. Janko Jarc – za ustvarjalno življenjsko delo na kulturnem, znanstvenem in publicističnem področju – in prof. Marjan Dobovšek za bogat prispevek k vzgoji številnih mladih generacij.

Plaketo Novega mesta so dobili: Aute Lampe iz nemškega mesta Langenhagen za prispevek k razvoju partnerskih in prijateljskih vezi med Langenhagnom in Novim mestom, Jože Gazvoda za dolgoletno požrtvovalno in uspešno vodenje krajevnne skupnosti Podgrad in Društvo invalidov Novo mesto za uspehe pri delu z invalidi.

Trdinovo nagrado sta prejela: prim. dr. Alojz Boh za uspešno delo na področju zdravstva otrok na Dolenjskem in prof. Marija Gabrijelčič za uspešno vzgojno-izobraževalno delo z učenci, starši in učitelji, še posebej na področju učenja z miselnimi vzorci.

Nagrada občine Novo mesto sta dobili Milica Jakopin za dolgo, nesebično delo na humanitarnem in socialnem področju in mag. Elizabeta Rustja za delo na področju razvoja in raziskav v farmaciji ter za uveljavljanje gospodarstva občine.

ČRNOMELJ, 24. decembra – V sejni sobi občinske skupščine so učenci in učitelji Glasbene šole Črnomelj pripravili tradicionalni novoletni koncert.

ČRNOMELJ, 25. decembra – V obnovljeni Špelčevi hiši nasproti cerkvice Svetega duha so odprli razstavo svojih del belokranjski likovniki Dirk Heij, Martin Skoliber in Jože Vrščaj. Z razstavo so umetniki podprli svojo zamisel o artoteki, ki naj bi bila prva na Dolenjskem.

ČATEŽ OB SAVI, 26. decembra – Tukajšnje turistično društvo je priredilo dva božična koncerta v domači cerkvi. Nastopili so mešani, moški in ženski pevski zbor Kulturno-umetniškega društva Brežice pod vodstvom Elizabete in Draga Križanića.

KRONIKA

Rast 1–2/1994

SEVNICA, 26. decembra – V Kulturni dvorani tukajšnjega gasilskega društva je bil tradicionalni novoletni koncert Delavske pihalne godbe pri GD Sevnica. Kot gost je nastopil še mešani pevski zbor Primož Trubar iz Loke pri Zidanem Mostu.

DECEMBER TRŽIŠČE, 26. decembra – V župnijski cerkvi je imel božični koncert oktet Jurij Dalmatin.

NOVO MESTO, 28. decembra – Dom kulture je priredil prednovoletni koncert, na katerem je nastopil ansambel Greentown Jazz Band iz Ljubljane.

METLIKA, 29. decembra – V Kulturnem domu je imela novoletni koncert Mestna godba Metlike.

ČRNOMELJ – V Galeriji Miniart je bila v zadnjih dneh decembra in še v začetku januarja razstava likovnih del Jureta Šuštarčiča iz Črnomlja, študenta I. letnika likovne smeri na Pedagoški akademiji v Ljubljani.

KRŠKO – Izšla je dvanajsta – zadnja v lanskem letu – številka revije za sadjarstvo, vinogradništvo in vinarstvo Sad.

NOVO MESTO – V tem mesecu je izšla knjiga lani umrlega arheologa Toneta Kneza Novo mesto III o izkopavanjih na Kapiteljski njivi. Kot tretjo knjigo v zbirki Carniola Archaeologica jo je izdal Dolenjski muzej. Na predstavitvi so o avtorju spregovorili ravnatelj Dolenjskega muzeja Bojan Božič, akademik dr. Stanko Gabrovec, Jovo Grobovšek in dr. Nace Šumi.

NOVO MESTO – V zadnjih dneh lanskega leta je Dolenjska založba izdala dve knjigi.

Prva je roman Franceta Fajdige Škrlatni sij, ki opisuje življenje na Kočevskem pred drugo svetovno vojno in med njo. Avtor zelo dobro pozna tamkajšnje razmere v tistem času, saj je doma iz teh krajev. Roman je izšel kot deveta knjiga v zbirki Utva oziroma tretja v letu 1993 (za Otroštvom Marijana Tršarja in Jutrom novega dne Ignaca Kamenika)

Druga knjiga te založbe v tem mesecu je bila posvečena devetdesetletnici prof. Janka Jarca: Jarčev zbornik. V njem je objavljen izbor iz bogate bere razprav in člankov zgodovinarja, arhivista in muzealca vse od leta 1928 do danes. Uvod je napisal Jože Dular, Jarčevo bibliografijo pa so prispevali: Karel Bačar, Nataša Petrov in Natalija Smole-Gašparovič. Knjiga je izšla v zbirki Dolenjski zborniki.

ŠENTRUPERT – Ob koncu decembra je izšel zbornik Župnija Šentrupert, zgodovinske osnove leta 1993, ki ga je izdal Župnijski urad Šentrupert, natisila pa Tiskarna Novo mesto. Urednik je bil Marko Kapus, ki je poleg ZVNKD Novo mesto prispeval fotografije. Avtorji prispevkov so: France Baraga, Marinka Dražumerič, Dunja Gerič, Marko Kapus, Marko Marin, Marijan Slabe in Davorin Vuga. Janez Vidic, župnik šentruperške župnije, je v spremni besedi zapisal, »da pričujoči zbornik na eni strani obnavlja zgodovinska spoznanja, ki jih je v svoji monografiji razvil že Ivan Steklasa (ki je pred 80 leti v samozaložbi izdal Zgodovino župnije Šent Rupert na Dolenjskem), na drugi strani pa prinaša nova odkritja, ki so vezana na intenzivnejša obnovitvena dela na objektih šentruperške župnije v zadnjih dvajsetih letih, na odpiranje arhivov ob petstoletnici ustanovitve novomeškega kolegialnega kapitlja in na v zadnjem letu nastajajočo umetnostnozgodovinsko topografijo kulturne dediščine Mirenske doline.«

JANUAR

KOČEVJE – V začetku januarja je umrl narodni heroj Jože Boldan-Silni iz Kočevja. Rojen je bil avgusta 1915 v Višnjah pri Ambrusu v Suhi krajini.

METLIKA – Z novim letom je postal direktor metliške vinske kleti Anton Pezdirc, ki je zamenjal Jožeta Gosenco.

KOČEVJE, 7. januarja – V Šeškovem domu je bil novoletni klavirski koncert, kjer sta nastopila prof. Sijavuš I. Gadžijev iz Moskve in njegov učenec Erik Šuler iz Kočevja, sicer učenec Specialne glasbene šole iz Moskve.

JANUAR BRESTANICA – V prostorih Ljubljanske banke so razstavljali člani Društva likovnikov Brežice: Milena Gramc, Nada Hamberek, Bojan Horvatič, Andreja Komočar, Tugo Lebič, Ljudmila Narobe, Nevenka Ruškovič in Vladka Sumrak.

RIBNICA, NOVA GORICA, 7. januarja – Tega dne je minilo 150 let od rojstva slovenskega jezikoslovca in slovenista p. Stanislava Škrabca. Rojen je bil v Hrvači pri Ribnici, 42 let pa je živel in delal v frančiškanskem samostanu na Kostanjevici pri Novi Gorici. Umrli je leta 1918. Na dan obletnice rojstva so se v Novi Gorici pričeli Škrabčevi dnevi – trajali bodo vse do maja – z otvoritvijo razstave o življenju in delu p. Škrabca in mašo zadušnico. Kot gostje so bili prisotni tudi zastopniki ribniške občine. Med njimi je bil tudi Gallusov pevski zbor, ki je na maši zadušnici zapel *Misso canonico*.

14. januarja je bila izdana priložnostna poštna znamka v Škrabčev spomin.

NOVO MESTO, 11. januarja – V Domu kulture je bil koncert zagrebške operne pevke Liljane Molnar-Talajič. Spremljal jo je pianist Darko Domitrovič.

NOVO MESTO, 12. in 13. januarja – Mestno gledališče ljubljansko je dvakrat gostovalo v Domu kulture s komedijo *Tivoli*, d.o.o., avtorjev Boštjana Tabela, Lučke Jagodič in Marka Pokorna.

LJUBLJANA, 13. januarja – V Cekinovem gradu je bila otvoritev razstave del Zmaga Jeraja.

NOVO MESTO, 13. januarja – V Dolenjskem muzeju je bila otvoritev razstave kiparja Ivana Zorka, Dolenjca, živečega v Parizu. Razstavo je odprl predstavnik pokrovitelja, generalni direktor novomeškega Revoza, Bernard Coursat. O umetniku je spregovoril kritik Andrej Bassin. Nastopil pa je mešani pevski zbor *Pomlad* pod vodstvom Zorice Prus.

NOVO MESTO, 17. januarja – V knjižnici Mirana Jarca je bila predstavitev knjige primorske pisateljice Marije Vogrič z naslovom *Vojna iz ljubezni*. Zgodba je iz zadnje vojne za samostojno Slovenijo.

KOČEVJE, 19. januarja – V Šeškovem domu so odprli razstavo z naslovom *Izgubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev*. Na otvoritvi je govoril slovenski minister za kulturo Sergij Pelhan, med gosti sta bila tudi veleposlanika Avstrije in Nemčije v Sloveniji, dr. Jutta Stefan-Bastl in Günter Seibert. Razstavo, ki so jo organizirali ministrstvo za kulturo, republiški Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine ter Muzej Kočevje, so pred tem že predstavili v Ljubljani, v Kočevju bo do aprila, nato pa se bo selila v Avstrijo. Razstava vsebuje obsežno gradivo (fotografij, dokumentov, knjig, predmetov ipd.), ki priča o življenju in ustvarjanju kočevskih Nemcev.

NOVO MESTO, 19. januarja – V hotelu Metropol je 26 dijakov novomeške gimnazije predstavilo svoje naloge, ki so ih izdelali v Krkini podjetniški delavnici ob pomoči Krkinih strokovnjakov in zunanjih sodelavcev. Namen novomeške tovarne zdravil je bil odkrivanje podjetniško nadarjenih dijakov.

NOVO MESTO, 20. januarja – V Domu kulture je gostovalo Lutkovno gledališče ljubljana z igrico Svetlane Makarovič Gal med lutkami.

SEVNICA, 20. januarja – V Kulturni dvorani Gasilskega društva Sevnica se je predstavilo jeseniško gledališče Toneta Čufarja s komedijo *Raya Cooneya* Pokvarjeno.

KRONIKA
Rast 1–2/1994

NOVO MESTO, 21. januarja – V mali dvorani Dolenjskega muzeja je bila odprta razstava z naslovom *Ulice Novega mesta*, ki sta jo pripravila Ludvik Tončič in Zdenko Picelj, kustosa v Dolenjskem muzeju. Ob tej priložnosti je

Na sliki od leve: ravnatelj Dolenjskega muzeja Bojan Božič, avtorja razstave Zdenko Picelj in Ludvik Tončič ter predsednik novomeške občinske skupščine Franci Koncilija; foto: Tone Jakše

Dolenjski muzej izdal publikacijo *Novomeške ulice*, pri kateri je poleg obeh omenjenih kustosov sodelovala še zgodovinarica Judita Podgornik. Projekt glede ureditve ulic je potekal od vsega začetka vzorno in strokovno temeljito, predvsem po zaslugi leta 1992 imenovane komisije za ta projekt.

ČRNOMELJ – Tukajšnja knjižnica je pripravila razstavo z naslovom *Do jutri moram znati*. Razstava je namenjena staršem, razstavljeni dela pa prinašajo spodbude za lažje in uspešnejše učenje ter o tem, kako lahko starši pomagajo svojim otrokom. Knjižnica se je tako odzvala na proglasitev OZN, da je letošnje leto posvečeno družini.

ČRNOMELJ, 22. januarja – V Kulturnem domu je nastopila folklorna skupina *Metelica iz Krasnajarska v Sibiriji*, ki je predstavila pesmi in ples iz Sibirije in Rusije.

Kulturni večer v gostilni Na hribu; foto: Tone Jakše

ŠKRJANČE (NOVO MESTO), 22. januarja – V gostilni Na hribu je Rudi Škof spet organiziral kulturni večer. Z razstavo svojih akvarelov sta se predstavili ljubiteljski slikarki Jožica Škof in Jelka Kupec iz Novega mesta. O njihovih delih je spregovoril Tone Gošnik. Pesmi Marije Pilko, živeče v Ljubljani, sicer dolenjske rojakinje, je recitala Božena Petrov, ki je tudi pripravila pogovor z avtorico. Nekaj pesmimi sta nastopila operni pevec Ladko Korošec in otroški pevski zbor *Zarja iz Šmihela* pod vodstvom Irene Rešete. Ta je tudi zapela nekaj pesmi ob lastni kitarški spremljavi in v duetu s šmihelskim župnikom Cirilom Pleščem. Zbrani so sprejeli predlog Rudija Škofa o ustanovitvi sklada za obnovo in vzdrževanje nagrobnega spomenika Julije Primic na šmihelskem pokopališču.

JANUAR DOLENJSKE TOPLICE, 24. januarja – Tu se je pričel petdnevni strokovni seminar za 12 učiteljic in učitelja slovenskega rodu, ki živijo in delajo v Argentini. V tem času so bili tudi gostje Osnovne šole Mirna, kjer so spoznavali življenje in delo na tej šoli.

CERKLJE OB KRKI, 27. januarja – V galeriji vojašnice so odprli razstavo Znaki slovenske vojske, ki jo je odprl Janez Švajncer iz ministrstva za obrambo. Ob tej priložnosti so izdali katalog.

BREŽICE, 28. januarja – Moški pevski zbor, ki že pet let deluje pri brežiškem Društvu upokojencev, je proslavil svojo obletnico s koncertom v dijaškem domu. Zbor vodi Franc Baškovič.

TREBNJE, 28. januarja – V Kulturnem domu je nastopil Komorni zbor Trebnje pod vodstvom prof. Igorja Teršarja. Na glasbenem večeru sta s klavirjem in flavto sodelovala tudi Andrej Lorenci in Petra Založnik.

NOVO MESTO, 29. januarja – Kulturnoumetniško društvo Revoz je priredilo v Domu kulture večer slovenske pesmi. Nastopili so mešani pevski zbor Revoz, moški pevski zbor Srečko Kosovel iz Ajdovščine in mladi glasbeniki iz Logatca.

ČRNOMELJ, 31. januarja – Center za duhovno kulturo iz Ljubljane je v tukajšnji knjižnici pripravil predstavitev knjige Učbenik stabilnega življenja. O delu sta spregovorila tudi avtorja knjige Tomaž Flajs in Primož Škoberne. Predstavitve omenjene knjige in njenih avtorjev je bila 1. februarja tudi v Knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu.

NOVO MESTO, 31. januarja – V Domu kulture je dvakrat (še 1. februarja) gostovalo Moje gledališče pri kulturnem domu Španski borci iz Ljubljane s komedijo Mira Gavrana Možje moje žene.

KRŠKO – V Nuklearni elektrarni Krško so v januarju uskladiščili 34 sodov s srednje radioaktivnim materialom in s tem je skupno število v skladišču elektrarne doseglo 9.410 sodov.

Število nezaposlenih se je v Sloveniji po nekajletnem naraščanju v januarju prvič malenkostno zmanjšalo. Po podatkih republiškega zavoda za zaposlovanje je bilo v tem mesecu prijavljenih 135.323 ljudi brez dela, kar je za 1.819 manj kot ob koncu minulega leta. Nezaposlenost po občinah: novomeška 3.079, krška 2.281, brežiška 1.972, kočevska 1.729, ribniška 1.458, črnomaljska 1.146, sevniška 1.096, trebanjska 782 in metliška 376.

FEBRUAR NOVO MESTO, 2. februarja – Društvo Hrvaški kulturni dom je v dvorani hotela Metropol organiziralo predavanje Radogosta Grafenauerja, jezuitskega patra iz Maribora, o fenomenu Medjugorja.

BREŽICE, 3. februarja – V malem avditoriju Posavskega muzeja je bila odprta razstava del akademskega slikarja Janeza Kovačiča. Umetnika je predstavil Pavle Gregorc. Na otvoritvi je ob glasbeni spremljavi nastopila Jerca Mrzel z recitalom Prešernovih pesmi.

BREŽICE, 3. februarja – Ob kulturnem prazniku so podelili več občinskih priznanj za delo na področju amaterske kulture in priznanje republiškega značaja – Gallusovo listino. Slednjo je prejel Franc Kene iz Globokega, kot dolgoletni zborovodja in organizator kulturnega življenja. Občinska priznanja ZKO so prejeli: Vlado Deržič za dolgoletno delo v Godbi na pihala Loče; Ivan Volčanjšek, pobudnik osnovanja moškega pevskega zbora na Sromljah; Jure Vrstošek

za dolgoletno delo pri ljubiteljski kulturi v Globokem, zlasti kot član Lovskega pevskega zbora; Vinko Žerjav kot zborovodja treh pevskih zborov in okteta ter Marjan Gregorič, dosedanji ravnatelj Posavskega muzeja.

CERKLJE OB KRKI, 3. februarja – V Kulturnem domu krajevne skupnosti je bila kulturna prireditev, na kateri so nastopili otroški in mladinski pevski zbor in recitatorji iz osnovne šole, pevski zbor Planina, vojaki recitatorji in glasbeniki iz učnega centra.

CAPE CANAVERAL (ZDA), LOŠKI POTOK, 3. februarja – Na ta dan je poletele v vesolje iz ameriškega raketnega izstrelišča petčlanska ekipa. Med njimi je bil tudi dr. Ronald Šega, čigar stari starši so izhajali iz Loškega Potoka (ded iz Šegove vasi, babica pa iz Travnika).

METLIKA, 3. februarja – V Kulturnem domu je bil koncert metliške glasbene šole.

4. februarja so v Ganglovem razstavišču delavci Belokranjskega muzeja pripravili razstavo gradiva in pogovor o svoji dejavnosti. Razstavo je odprl Ralf Čeplak, predsednik Zveze muzejev Slovenije.

5. februarja je v Ganglovem razstavišču nastopil metliški oktet Vitis. S koncertom je proslavil svojo 15-letnico delovanja. Sedaj vodi zbor Mateja Jakša, pred njo pa sta bila zborovodji Branko Herak in Marjan Končar.

7. februarja je bil ob slovenskem kulturnem prazniku v Kulturnem domu literarni večer, ki ga je pripravila Ljudska knjižnica. Predstavili so knjigo Jožefa Škofa Bela krajina v običajih in zgodbah. V kulturnem programu so nastopili tamburaši in dekliški pevski zbor folklorne skupine Ivan Navratil.

BRUSNICE, 4. februarja – Učitelji in učenci tukajšnje osnovne šole ter tamburaši iz stopiške osnovne šole so za kulturni praznik pripravili kulturni program, na katerem so predstavili pesniško zbirko otroških pesmi Ivana Perhaja, upokojenega dolgoletnega ravnatelja te šole, z naslovom Igre s soncem. Knjigo je ilustriral Niko Golob.

ČRNOMELJ, 4. februarja – Tukajšnja knjižnica je organizirala v Osnovni šoli Loka srečanje z ilustratorjem Božem Kosom. Z ilustracijami prebranih knjig so se poskusili tudi belokranjski osnovnošolci. Razstava teh del je bila odprta 21. februarja v Špeličevi hiši. Organizirala sta jo ZKO in društvo Artoteka v sodelovanju z OZPM in belokranjskimi šolami.

NOVO MESTO, 4. februarja – V avli osnovne šole Bršljin so pripravili glasbeno-literarni večer v počastitev kulturnega praznika. Vidka in Jože Kuselj iz Krškega sta brala pesmi Marjance Kočevar, novomeške pesnice in učiteljice na tukajšnji osnovni šoli; Stanka Macur iz Brestanice pa je zapela nekaj pesmi.

NOVO MESTO, 4. februarja – V jedilnici novomeške bolnišnice so odprli prvo likovno razstavo in predstavitev pesniške zbirke. Prireditev je bila posvečena slovenskemu kulturnemu prazniku in 100-letnici delovanja novomeške bolnišnice. Na likovni razstavi se je predstavil dolenjski akademski slikar Jože Kumer z ilustracijami za pesniško zbirko Orosilo orosilo Ivana Frbežarja iz Grosuplje, ki je pred kratkim izšla pri koprski založbi Lipa.

SEVNICA, 4. februarja – V Kulturni dvorani Gasilskega doma je pripravila tukajšnjega Zveza kulturnih organizacij umetniški večer ob slovenskem kulturnem prazniku. Nastopila sta Jerca Mrzel z recitalom Prešernovih pesmi ob glasbeni spremljavi in mešani pevski zbor Jutranjke. S slikami in skulpturami sta se predstavila Jerca Šantelj in Peter Vene.

8. februarja pa je sevniška Zveza kulturnih organizacij pripravila v občinski knjižnici predstavitev sevniškega kiparja in pesnika Rudija Stoparja, ki se je predstavil z najnovejšo grafično mapo skulptur in z nagrajeno pesniško zbirko Haiku stihov. Ob tej priložnosti je nastopila pianistka prof. Karolina Vegel-Stopar.

KRŠKO, 5. februarja – V Kulturnem domu je bila kulturna prireditev v počastitev slovenskega kulturnega praznika. Glasbeni program je pripravila Glasbena šola Krško, slavnostni govornik je bil predsednik občinske skupščine Danilo Siter. Podeljene so bile Prešernove plakete. V avli doma pa so bila na ogled dela posavskih likovnikov.

KRŠKO, 5. februarja – Ob kulturnem prazniku so podelili občinske bronaste in srebrne plakete za zasluge na področju kulturne dejavnosti. Bronaste so prejeli: Helena Bizjak iz krškega Društva za plesno dejavnost, Jože Zorenč in Jože Gabrič iz Pihalnega orkestra Videm, Andrejka Slabšak, Klemen Vodeb in Bojan Kaplan iz mešanega pevskega zbora Viktor Parma Krško, Robert Ceglar in Marko Breznikar iz DKD Senovo, Petra Kavčič, Stanko Resnik in Franci Bromše iz brestaniškega društva. Srebrni Prešernovi plaketi so podelili oktetu Svoboda iz Senovega za 40 let neprekinjenega dela in Dušanu Vodlanu za zasluge pri razvoju plesne dejavnosti v občini.

ČRNOMELJ, 7. februarja – Ob kulturnem prazniku so v Kulturnem domu podelili letošnja Župančičeva priznanja za delo na kulturnem področju. Najvišje priznanje, Župančičevo plaketo, je prejela Marija Makarovič, etnologinja iz Ljubljane, za večletno in uspešno delo pri raziskavah ljudskih noš v Beli krajini. Župančičeve diplome so prejeli Alenka Vrlinič, učiteljica likovne vzgoje na osnovni šoli Milke Šobar-Nataše v Črnomlju, dipl. biologinja Mira Ivanovič, samostojna konservatorica na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine v Novem mestu, in dipl. umetnostna zgodovinarica in dipl. etnologinja Marinka Dražumerič, samostojna konservatorica na novomeškem Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine.

ČRNOMELJ, 7. februarja – V Kulturnem domu je gostovalo Primorsko dramsko gledališče s predstavo Alana Ayckbourn Norčije v spalnici. Prireditev je bila v počastitev slovenskega kulturnega praznika. Ob tej priložnosti so podelili tudi Župančičeve diplome in plaketo za dolgoletno uspešno delo na kulturnem področju.

SENOVO, 7. februarja – V počastitev kulturnega praznika in praznika krajevne skupnosti je bila v Domu XIV. divizije kulturna prireditev, na kateri so nastopili folklorni plesalci, recitarji iz osnovne šole ter pihalni orkester in oktet. Zbrane je pozdravil Miha Butara, borec XIV. divizije.

LANGENHAGEN – Dolenjski oktet iz Novega mesta je nastopil na samostojnem koncertu v tem nemškem mestu, ki goji tesne prijateljske vezi z Novim mestom. S tem nastopom je Dolenjski oktet vrnil obisk prijateljskega zbora iz Langenhagna Harmony Brothers, ki je lanskega oktobra gostoval pri nas. Nemški gostitelji so čisti izkupiček namenili Domu starejših občanov v Šmihelu. Omenjeni oktet, ki ga vodi Peter Cigler, je na tem obisku v Nemčiji nastopil še dvakrat.

NOVO MESTO, 8. februarja – V razstavišču Službe družbenega knjigovodstva je bila ob kulturnem prazniku odprta kiparska razstava ljubljanskega akademskega ustvarjalca Petra Černeta.

ŽUŽEMBERK, 10. februarja – V avli osnovne šole je bila kulturna prireditev, na kateri je kot gost nastopil literarni zgodovinar dr. Matjaž Kmecl. Učenci 7. in 8. razredov so se pomerili v poznavanju pisateljskega dela Prežihovega

FEBRUAR Voranca. Nastopili so pevci, glasbeniki in igralci. Ob tej priložnosti so pripravili tudi razstavo dokumentov, knjig in risb.

BRESTANICA, 11. februarja – Zveza kulturnih organizacij Krško in DKD Svoboda Brestanica sta pripravili razstavo 36 posavskih likovnikov v prostorih brestaniškega gradu. Razstavo je predstavil akademski slikar Alojz Konec. V kulturnem programu so nastopili člani DKD Svoboda Brestanica.

TREBNJE, 11. februarja – Zveza kulturnih organizacij Trebnje je pripravila v Kulturnem domu glasbeni večer s saksofonistom Tomažem Zlobkom, sodelovala sta tudi pianist Blaž Jurjevič in Zvonka Falkner.

PREČNA, 12. februarja – Člani domačega amaterskega gledališča so se na domačem odru predstavili s komedijo Michela Acharda Hočete igrati z mano, ki jo je režiral Franc Plut. Z letošnjim gledališkim delom se bodo predstavili še v nekaterih krajih.

MIRNA PEČ, 13. februarja – Že osemnajsto leto zapored so tukajšnji amaterski gledališčniki postavili na oder novo igro. Na ta dan so se letos prvič predstavili pred domačim občinstvom z burko Marca Camolettija Strogo zaupno, ki jo je režiral Jožef Matijevič.

NOVO MESTO – V Galeriji Gospodična je bila odprta prodajna razstava kolažev slikarke Jožice Medle. Na otvoritvi je slikarko in njena dela predstavil umetnostni zgodovinar Jožef Matijevič. V kulturnem programu sta nastopila violinistka Petra Gačnik in harmonikar Branko Rožman.

(slika spodaj; foto: Tone Jakše)

NOVO MESTO, 16. februarja – Kulturnoumetniško društvo Krka je v počastitev kulturnega praznika pripravilo razstavo šestih primorskih umetnikov v prostorih galerije Krka v Ločni. Avtorje (slikarji Zvest Apollonio, Mira Ličen-Krmpotič, fotograf Tomo Vrtan, kiparja Janez Lenassi in Negovan Nemeč) je predstavila umetnostna zgodovinarica in kustodinja Obalnih galerij Nives Mavrin. V kulturnem programu je nastopil mešani pevski zbor Krke pod vodstvom prof. Sonje Čibej.

KRONIKA
Rast 1–2/1994

NOVO MESTO, 16. februarja – V počastitev kulturnega praznika so v Domu starejših občanov pripravili kulturni program, na katerem so nastopili učenci osnovne šole Šmihel in domski pevski zbor. Knjižnica Mirana Jarca pa je pripravila razstavo izbranega knjižničnega gradiva pod naslovom Ran mojih bo spomin in tvoje hvale.

FEBRUAR SEVNICA, 16. februarja – Tukajšnja Zveza kulturnih organizacij je v občinski knjižnici pripravila predstavitev pisateljice, esejistke in prevajalke Zore Tavčar, rojakinje iz Loke pri Zidanem mostu, ki živi v Trstu. V kulturnem programu so nastopili učenci tukajšnje glasbene šole.

KOČEVJE, 17. februarja – V dvorani glasbene šole je bil prikaz kulturnega udejstvovanja dijakov gimnazije pod vodstvom mentorjev Bernarde Kogovšek in Voclava Jarma. Prireditve je sodila v okvir kulturnega praznika.

KRŠKO, 17. februarja – V Kulturnem domu se je s samostojnim koncertom predstavil pihalni orkester Krka Zdravilišča iz Straže.

ČRNOMELJ, 18. februarja – V počastitev občinskega praznika, ki ga praznujejo v spomin na 1. zasedanje SNOS-a 19. februarja 1944 v Črnomlju, je bila v Kulturnem domu slovesna prireditve. Slavnostni govornik je bil predsednik občinske skupščine Martin Janžekovič.

Na slovesnosti so podelili listino častnega občana belokranjskemu rojaku Vinku Beličiču, pesniku, pisatelju in prevajalcu. Občinske plakete pa so prejeli: direktor Metalfleksa iz Tolmina Igor Fon, direktor črnomaljskega Begrada Franc Panjan, učitelj iz Starega trga Vinko Kobe, glasbeni pedagog, zborovodja in skladatelj Silvo Mihelčič iz Črnomlja in Slavko Grahek iz Črnomlja. Ekološko priznanje »brezo« je prejel Jovo Grobovšek iz Novega mesta.

V kulturnem programu je nastopil simfonični orkester glasbene šole iz Ljubljane.

KOČEVJE, 18. februarja – V Likovnem salonu so odprli razstavo del pokojnega slikarja Ivana Varla (1923–1979) iz Sežane, ki jo je posredoval Kulturni center Srečka Kosovela iz Sežane. O slikarju in njegovem delu je govorila avtorica razstave in monografije o slikarju Tatjana Pregl-Kobe. V kulturnem programu sta nastopila učenca tukajšnje glasbene šole ter pesnik in igravec Branko Miklavc.

KOČEVJE, 18. februarja – Borci in aktivisti OF so se zbrali na slavnosti ob petdesetletnici zasedanja SNOS v Črnomlju. Govorila sta Bogdan Osolnik in Zdravko Troha.

KRŠKO, 18. februarja – V prostorih hotela Sremič so odprli posavski televizijski študio, ki deluje v okviru Posavskega informacijskega središča, d.o.o., katerega solastnik in direktor je Jože Grajžl.

LJUBLJANA – Novi predsednik društva Belokranjcev v Ljubljani je postal Jože Butala, podpredsednik dr. Dušan Plut, tajnica Sonja Bukovec, člani pa Veljko Malešič, Tone Grahek, Marjan Jerman, Božo Flajšman, Tone Matjašič, Vinko Pavlovčič, Jožef Plut in Mirko Jelenič. Društvo že dve desetletji povezuje belokranjske rojake v Ljubljani.

SEVNICA, 18. februarja – Dramska skupina Kulturnoumetniškega društva iz Artič je nastopila v Kulturni dvorani GD Sevnica s komedijo Neila Simona Zares čuden par.

ŠENTVID PRI STIČNI, 19. februarja – Na rednem zborovodskem seminarju je predaval Igor Švara, ki bo vodil letošnji 25. pevski tabor slovenskih pevskih zborov, ki bo 19. junija.

KRONIKA
Rast 1/2–1994

NOVO MESTO, 24. in 25. februarja – V Krkinem izobraževalnem centru je potekal seminar v okviru projekta Evropske skupnosti Phare o organiziranosti, vodenju in marketingu društev. Seminar, ki se ga je udeležilo petnajst vodilnih predstavnikov najrazličnejših društev, je vodil Charles Mas iz Barcelone.

TREBNJE, 24. februarja – V stari osnovni šoli je Glasbena šola Trebnje privedla koncert, na katerem sta nastopila flavtistka Sonja Lavrinšek-Čampa in pianistka Urška Meglič.

LJUBLJANA, 25. februarja – V Cankarjevem domu so podelili petim uspešnim podjetnikom s področja malega gospodarstva nagrade Gospodarske zbornice Slovenije. Med njimi je tudi Jože Papež, direktor firme Termotehnika iz Novega mesta.

Na sliki: p. Felicijan Pevec, knjižničar v novomeškem frančiškanskem samostanu, in Kristof Zupet, avtor Križevega pota; foto: Tone Jakše

NOVO MESTO – Dijaki Srednje ekonomske šole so predstavili življenje in delo Janeza Vajkarda Valvasorja. S svojimi igralskimi, govorniškimi in risarskimi sposobnostmi, znanjem tujih jezikov ter poznavanjem Valvasorja in njegove dobe so se nosilci tega projekta predstavili vsem dijakom te šole. Ob tej priložnosti so izdali tudi bilten.

NOVO MESTO, 25. februarja – V Dolenjskem muzeju so odprli razstavo Piransko pristanišče od starega mandrača do današnje podobe, ki sta jo pripravila Pomorski muzej Sergeja Mašere iz Pirana in Dolenjski muzej.

ŠENTRUPERT, 25. februarja – V župnijski cerkvi sv. Ruperta je bila predstavitev zbornika Župnija Šentrupert – zgodovinske osnove 1993. Izdal in založil ga je Župnijski urad Šentrupert (župnik Janez Vidic), natisnila Tiskarna Novo mesto. Urednik je Marko Kapus, avtorjev oz. sodelavcev je enajst. Na predstavitvi je poleg urednika, nakaterih avtorjev (Robert Peskar, dr. Marjan Slabe, Dunja Gerič) govoril tudi ljubljanski nadškof in slovenski metropolit dr. Alojzij Šuštar.

NOVO MESTO, 26. februarja – V knjižnici frančiškanske cerkve je bila predstavitev knjige Kristofa Zupeta Križev pot in otvoritev z njo povezane razstave. O slikarskem delu Križev pot na Gradišču pri Vipavi je spregovoril vipavski dekan Franc Pivk, o knjigi pa Branko Lušina, predstavnik založbe Branko iz Nove Gorice. V kulturnem programu je nastopil pihalni kvintet Glasbene šole Novo mesto.

TREBNJE, 26. februarja – V kulturnem domu je gostovalo Šentjakobsko gledališče iz Ljubljane z Molièrovo komedijo George Dandin ali kaznovani soproj.

STARI TRG, 27. februarja – V osnovni šoli je bila predstavitev publikacije o nošah v Poljanski dolini avtoric etnologinje dr. Marije Makarovič in akademske slikarke Jane Dolenc. Delo je predstavila dr. Makarovič. V kulturnem programu so nastopili domači folkloristi in tamburaši iz Sodevc.

ZDOLE, 27. februarja – V tukajšnjem kulturnem domu Bena Zupančiča je nastopila dramska skupina Kulturno-umetniškega društva Oton Zupančič iz Artič s komedijo Neila Simona Zares čuden par.

MAREC

NOVO MESTO, 1. marca – V Domu kulture je Kulturno društvo iz Šentjerneja pripravilo kulturni večer, na katerem so se predstavili: Šentjernejski oktet pod vodstvom Milana Pavliča, mešani pevski zbor Vlaste Tavčar, ki ga vodi Sonja Pirc, pihalni orkester z dirigentom Sandijem Frankom, citrarji z vodjo Darkom Duhom in učenci šentjernejske osnovne šole.

KRONIKA

Rast 1/2–1994

LANGENHAGEN (Nemčija) – Od 2. do 6. marca je v tem nemškem mestu gostoval Pihalni orkester Krka Zdravilišča iz Straže pod vodstvom dirigenta Mira Sajeta. Mesto Langenhagen, ki goji prijateljske vezi z Novim mestom, je omenjeni orkester povabilo na slovesnosti ob praznovanju 35-letnice mesta.

MAREC NOVO MESTO, 2. marca – V razstavnem prostoru Doma kulture je bila v organizaciji Dolenjskega muzeja in Hrvatskega kulturnega doma odprta razstava slikarke in grafičarke Nevenke Arbanas iz Zagreba. Umetnico in njeno delo je predstavil Tone Gošnik. Na otvoritvi sta nastopili Alenka Recelj s flavto ob klavirski spremljavi Cvetke Hribar.

V Krkinem izobraževalnem centru v hotelu Metropol je Hrvaški kulturni dom organiziral javno tribuno o dvojnem državljanstvu, ki so se je med drugim udeležili: državni sekretar ministrstva za notranje zadeve Andrej Šter, hrvaški veleposlanik v Sloveniji Miljenko Žagar, profesor mariborske pravne fakultete dr. Šime Ivanjko, podpredsednik Matice Hrvatske prof. Mate Maras in predstavniki hrvaških društev v Sloveniji.

LJUBLJANA, 3. marca – Dobitnika prvih nagrad Josipa Jurčiča, podeljenih za leto 1993, sta svobodni publicist Viktor Blažič in namestnik glavnega in odgovornega urednika časnika Delo Danilo Slivnik. Jurčičev sklad za financiranje nagrad in štipendij za novinarje, svobodne publiciste in urednike, s katerimi naj bi spodbujali resnicoljubnost kot moralno načelo slovenskega novinarstva, sta sredi lanskega decembra ustanovila skupščina Nove revije in upravni odbor Društva slovenskih pisateljev.

BEGUNJE, 4. marca – V Galeriji Avsenik so odprli razstavo 36 fotografij Janeza Konečnika iz Kočevja pod naslovom Slike iz narave. Ista razstava je bila prejšnji mesec v Galeriji likovne umetnosti v Slovenj Gradcu.

MULJAVA, 4. marec – Leta 1844 – pred stopetdesetimi leti – se je rodil Josip Jurčič, slovenski pisatelj, avtor prvega slovenskega romana. Umril je leta 1881.

NOVO MESTO, 4. marca – Na povabilo skupščine mesta Langenhagen je odpotovala v to nemško mesto delegacija Novega mesta pod vodstvom župana Francija Koncilije. Skupaj z drugimi evropskimi mesti, ki gojijo z Langenhagnom prijateljske vezi, so se udeležili slovesnosti ob prazniku tega nemškega mesta.

NOVO MESTO, 4. marca – V razstavišču vojašnice v Bršljinu so odprli razstavo Znaki slovenske vojske, ki je bila pred tem v vojašnici Cerklje ob Krki.

NOVO MESTO, 4. marca – V tovarni Labod so v počastitev dneva žena, ki je obenem tudi praznik tega pretežno ženskega kolektiva, ob priložnosti slovesnosti odprli razstavo del novomeškega slikarja Jožeta Kotarja. Nastopil je tudi Dolenjski oktet.

MULJAVA, 5. marca – Ob 150-letnici rojstva velikega slovenskega pisatelja je bila v Kulturnem domu osrednja proslava. Slavnostni govornik je bil dr. Matjaž Kmecl, o pisatelju je spregovoril tudi mariborski novinar in pesnik France Forstnerič. V kulturnem programu so nastopili operni pevec Ladko Korošec ob klavirski spremljavi Leona Engelmana, pesnik Tone Pavček, dobrepoljski moški pevski zbor in učenci osnovne šole; brata Ilovar pa sta odigrala prizor iz Dese-tega brata.

Dopoldne tega dne je bila v Višnji Gori otvoritev Jurčičeve poti, ki poteka od Višnje Gore preko Polževega do Muljave.

Na ta dan je grosupeljska založba Mondena predstavila zbornik Jurčič naš sopotnik, v katerem je natisnjen izbor Jurčičevih pripovedi, rokopisov in prvotiskov ter esejev in člankov o pisateljevi dediščini skupaj z opisom Jurčičeve poti.

NOVO MESTO, 8. marca – V Domu kulture so nastopili glasbeniki, profesorji na Akademiji za glasbo v Ljubljani: Božo Rogelja na oboi, Mile Kosi na violi in Ruda Ravnik-Kosi na harfi.

MAREC BREŽICE, 9. marca – V Posavskem muzeju je pripravil zadarski muzej razstavo antičnega stekla iz Argyrunta, antičnega mesta, ki je bilo ustanovljeno pred dva tisoč leti. Danes na tem mestu (40 km od Zadra) leži kraj Stari Grad. V kulturnem programu sta nastopila zakonca Elizabeta in Drago Križanič iz Brežic, ki sta zapela nekaj hrvaških ljudskih pesmi.

NOVO MESTO, 9. marca – V Domu kulture je gostovalo Primorsko dramsko gledališče iz Nove Gorice s komedijo Kraljevi smetanovi kolači.

KOČEVJE, 10. marca – V Kočevskem muzeju v Šeškovem domu je imela predavanje avstrijska etnologinja dr. Maria Kundegraber z naslovom Kako sem spoznala Kočevsko? Etnologinja iz Gradca že nad 33 let raziskuje kulturo kočevskih Nemcev.

KRŠKO, 11. marca – Kulturni dom je v avli pripravil kulturno prireditev z naslovom Večerni koktajl, na kateri se je predstavil gledališki igralec Polde Bibič z monodramo Živelo življenje, Luka De; v glasbenem delu pa je nastopil kvartet saksofonov Srednje glasbene šole iz Ljubljane; odprli pa so tudi razstavo del akademskega slikarja Vojka Pogačarja.

METLIKA, 11. marca – V Ganglovem razstavišču na metliškem gradu je bila v počastitev dneva žena odprta razstava akvarelov Nede Erceg iz Zagreba. O avtorici in njenem delu sta govorila župan Metlike Branko Matkovič in umetnostna zgodovinarica Andreja Brancelj-Bednaršek.

NOVO MESTO, 11. marca – V mali dvorani Dolenjskega muzeja so odprli razstavo kolažev Letni časi Karla Plemenitaša. Umetnika je predstavil dr. Milček Komelj, večer pa je s svojo glasbo popestril Vlado Jakša s svojim najnovejšim glasbenim delom Plemeniti zvok papirja.

ČRNOMELJ, 12. marca – V počastitev dneva žena je imela domača godba na pihala koncert v Kulturnem domu, nastopil je tudi oktet Vitis iz Metlike.

DOBOVA, 12. marca – Tukajšnja osnovna šola je pripravila v Kulturnem domu 2. otroški festival, na katerem so nastopili osnovnošolski solisti, mladinski pevski zbor in Duo plus pod vodstvom učiteljice Pavle Unetič.

DVOR, 12. marca – V Kulturnem domu se je predstavil mešani pevski zbor tovarne zdravil Krka pod vodstvom prof. Sonje Čibej in korepetitorke prof. Vivine Gazvoda.

ŠENTJERNEJ, 12. marca – V prostorih osnovne šole so priredili koncert domače godbe na pihala in šentjernejskega okteta.

KOČEVJE, 14. marca – Tega dne je bil ustanovni občni zbor Gibanja za razvoj Kočevske, ki si bo prizadevalo za napredek te regije. Predsednik je postal inž. Janez Žlindra.

NOVO MESTO, 14. in 15. marca – Primorsko dramsko gledališče iz Nove Gorice je gostovalo v Domu kulture z dvema predstavama komedije Alana Ayckbourn Norčije v spalnici.

KRONIKA
Rast 1/2–1994

JAVOROVICA, 16. marca – Tega dne je minilo petdeset let od poboja večine borcev 4. bataljona Cankarjeve brigade. V spomin na ta dogodek je bila tu slovesnost in maša zadušnica ki jo je daroval ljubljanski pomožni škof Alojz Uran. Zbranim je spregovoril generalmajor Alojz Hren, predsednik skupnosti borcev Cankarjeve brigade.

MAREC BREŽICE, 17. marca – V Prosvetnem domu je gostovalo Gledališče Toneta Čufarja z Jesenic z dvema predstavama komedije Raya Cooneya Pokvarjeno.

ZDOLE, 17. marca – V mali dvorani Doma Bena Zupančiča so odprli razstavo z naslovom Iz skrinj naših mam.

KOČEVJE, 18. marca – V Šeškovem domu je bil koncert vokalne skupine Cantate Domino in recital pesnika Toneta Kuntnerja. Prireditev, ki je bila posvečena letu družine, so organizirali Slovenska ženska zveza pri SKD in Mladi krščanski demokrati Kočevje.

NOVO MESTO, 19. marca – V Domu kulture je bil koncert, na katerem so nastopili domači Dolenjski oktet, oktet Orfej iz Iške vasi in Zagorski oktet. Dolenjski oktet letos slavi svojo 25-letnico delovanja. Za njim je več kot 600 nastopov doma ali v tujini, njihov repertoar obsega več kot 180 umetnih in ljudskih pesmi.

SENOVO, 19. marca – Učitelji in učenci tukajšnje osnovne šole so uprizorili v Domu XIV. divizije Linhartovo komedijo Županova Micka. Prireditev so pripravili v okviru akcije za sodobnejšo šolo, s katero bi si pomagali do boljše opremljenosti šole.

ČRNOMELJ – Tu so ustanovili kulturno-umetniško društvo Artoteka Bela krajina, katerega cilj je ustvariti pogoje in primerno vzdušje, v katerem bi se belokranjsko kulturno življenje bolj razvijalo. Na ustanovnem zboru so izvolili vodstvo društva, predsednik je postal akademski kipar Jože Vrščaj.

NOVO MESTO, 23. marca – V Pionirski knjižnici (zdaj se uradno imenuje Oddelek za mladino Knjižnice Mirana Jarca) so pripravili kulturno prireditev, s katero so počastili 30-letnico svojega delovanja in 80-letnico mladinske pisateljice Branke Jurca. Poleg jubilejke je govorila tudi Ivanka Mestnik. Oddelek za mladino že vrsto let uspešno vodi Slavka Kristan.

NOVO MESTO, 24. marca – V veži poslovne stavbe tovarne zdravil Krka so odprli razstavo olj akademskega slikarja Leona Koporca. O avtorju in njegovem delu je govoril prof. Milan Pirker, tajnik ZKO Ljubljana–Šiška, v glasbenem delu pa je nastopila pianistka Tatjana Hadl.

TREBNJE, 24. marca – Društvo izdelovalcev domače obrti občine Trebnje je v sodelovanju s trebanjsko kmetijsko svetovalno službo pripravilo v avli stare šole 7. razstavo domače obrti in kulinarike. Kulturni program je pripravila osnovna šola.

METLIKA, 25. marca – V tukajšnji knjižnici je bil literarni večer, na katerem so predstavili knjigo Vojna iz ljubezni pisateljice Marije Vogrič iz Kopa.

RIBNICA, 25. marca – V Galeriji Grebenc je bila otvoritev razstave del akademskega kiparja Dušana Zidarja.

RIBNICA, 25. marca – V počastitev materinskega dne je Slovenska ženska zveza občine Ribnica pripravila v Domu TVD Partizan proslavo z naslovom Otroci mamam, ženam, dekletom.

KRONIKA
Rast 1/2–1994

ČRNOMELJ, 26. marca – Občinski odbor SKD Črnomelj je pripravil ob materinskem dnevu v kulturnem domu gostovanje dramske skupine KUD Predoselj pri Kranju, ki so nastopili z Molièrovo komedijo Scapinove zvijače. Naslednji dan je bila predstava v Semiču.

MAREC LJUBLJANA, 26. marca – Na 14. srečanju petih najboljših tamburaških skupin Slovenije v ljubljanski Filharmoniji sta nastopila tudi tamburaška orkestra KUD Oton Župančič iz Artič in Ivan Navratil iz Metlike.

METLIKA, 26. marca – Občinski odbor SKD Metlika je ob materinskem dnevu v Kulturnem domu pripravil kulturno-zabavno prireditev, na kateri so nastopili oktet Vitis, cerkvena moška pevska zbor iz Metlike in Podzemlja, trio Obzorje in ansambel Mavrica.

NOVO MESTO, 26. marca – Predstavniki organov za notranje zadeve iz vse Slovenije so ustanovili prostovoljno in nepolitično združenje Sever. Vanj se lahko vključijo vsi policisti in prostovoljci, ki so skupaj sodelovali pri aktivnostih za osamosvojitve Slovenije, od 1. decembra 1989, ko so preprečili prihod srbskih mitingarjev v Ljubljano (po tej akciji je združenje dobilo ime), do 26. oktobra 1991, ko je Slovenijo zapustil zadnji vojak nekdanje JLA.

NOVO MESTO, 28. marca – Kot peta abonmajška predstava v sezoni je bila v Domu kulture odigrana drama Arthurja Millerja Smrt trgovskega potnika v izvedbi Mestnega gledališča ljubljanskega.

ŠENTJERNEJ, 28. marca – V poslovalnici Ljubljanske banke so odprli razstavo likovnih del učencev tukajšnje osnovne šole.

KOČEVJE, 31. marca – V Muzeju Kočevje je imel predavanje z naslovom Izgubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev Mitja Ferenc, svetovalec za varstvo zgodovinske dediščine Zavoda Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine.

GROSUPLJE – Založba Mondena je v Jurčičevi zbirki izdala delo Tamare Doneve Dnevnik gospe Angele.

LJUBLJANA – Med letošnjimi petimi dobitniki Jesenkovega priznanaja za leto 1994 je tudi inž. Jernej Piškur, dolgoletni upravitelj pri Gozdni upravi Straža. Priznanje mu je bilo podeljeno za praktično uresničevanje ideje nege gozda in s tem nege celotnega okolja.

Pripravil: Peter ŠTEFANČIČ

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Antonija BAKSA-SRNEL, ekonomski tehnik v AM-Cosmosu, Ljubljana
Vinko BLATNIK, dipl. politolog, upokojen, publicist, Ljubljana
Danilo BREŠČAK, dipl. arheolog, direktor Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Novo mesto
Silvo FATUR, prof. slovenskega jezika, pedagoški svetovalec na Zavodu Republike Slovenije za šolstvo in šport – enota Koper, Koper
Lidija GAČNIK-GOMBAČ, prof. slovenskega in ruskega jezika, tehnična prevajalka v Metalni Maribor, Maribor
Janez GABRIJELČIČ, dr. ekonomskih znanosti, Gradbeno industrijsko podjetje Pionir Novo mesto, Novo mesto
Tone GOŠNIK, novinar-urednik in publicist, upokojen, Novo mesto
Franci JEVŠEVAR (psevdonim)
Maca JOGAN, doktorica socioloških znanosti; Fakulteta za družbene vede Ljubljana, Ljubljana
Heda KASTELIC, specialna pedagoginja v Osnovni šoli Dragatina Ketteja Novo mesto, Novo mesto
Janez KOLENC, prof. slovenskega jezika, upokojen, pesnik, Novo mesto
Borut KRIŽ, dipl. arheolog in zgodovinar, kustos v Dolenjskem muzeju Novo mesto, Novo mesto
Sonja LOKAR, prof. sociologije in francoskega jezika, političarka, Ljubljana
Milan MARKELJ, novinar-urednik pri Dolenjskem listu, Novo mesto
Joža MIKLIČ, dipl. ekonomistka, direktorica Službe družbenega knjigovodstva Novo mesto, Novo mesto
Julij NEMANIČ, dr. agronomskih znanosti, Kmetijski inštitut Slovenije Ljubljana, Metlika
France NOVAK, dipl. filozof, leksikolog in leksikograf na Inštitutu za slovenski jezik F. Ramovša ZRC Slovenske akademije znanosti in umetnosti Ljubljana, Medvode
Zdenko PICELJ, prof. zgodovine in sociologije, kustos v Dolenjskem muzeju Novo mesto, Novo mesto
Marija PILKO, ekonomska tehničarka v Papirografiki Ljubljana, Ljubljana
Judita PODGORNİK, prof. zgodovine in sociologije, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Novo mesto
Mirjam PODSEDENŠEK, prof. slovenskega jezika, pedagoška svetovalka na Zavodu Republike Slovenije za šolstvo in šport – enota Nova Gorica, Nova Gorica
Marjan RAVBAR, dr. geografskih znanosti, direktor Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani, Novo mesto
Jože SEVLJAK, prof. pedagogike, Zavod za izobraževanje in kulturo Litija, Litija
Barica SMOLE, predm. učiteljica slovenskega in ruskega jezika, Labod-Temenica Trebnje, Trebnje
Jože ŠKUFCA, prof. slovenskega jezika, predstojnik Zavoda Republike Slovenije za šolstvo in šport – enota Novo mesto
Ida TOMŠE, umetnostna zgodovinarica, kustosinja v Galeriji Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki, Ljubljana
Smiljan TROBIŠ, predm. učitelj kemije in biologije, Novo mesto
Peter VOVK, gozdarski tehnik, upokojen, Kočevje
Jože ZUPAN, prof. slovenskega in srbohrvaškega jezika, ravnatelj Osnovne šole Šentrupert, Šentrupert
Mirjam ŽGAVEC, prof. glasbe, Pedagoška fakulteta Ljubljana, Ljubljana

Za izid te številke RASTI so prispevali:

MINISTRSTVO REPUBLIKE SLOVENIJE ZA KULTURO
SKUPŠČINA OBČINE ČRNOMELJ
SKUPŠČINA OBČINE KOČEVJE
SKUPŠČINA OBČINE METLIKA
SKUPŠČINA OBČINE NOVO MESTO
SKUPŠČINA OBČINE TREBNJE

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**
Letnik V., leto 1994, št. 1–2 (23–24)

ISSN 0353-6750 UDK 05 (497.12)

USTANOVITELJ IN
IZDAJATELJ

Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba, zanjo Franci Šali

SVET REVIJE

Janez Slapnik, predsednik, Albert Felicijan (Sevnica), Mihael Glavan (Grosuplje), Ksenija Khalil (Črnomelj), Tatjana Lampret (Grosuplje), Rosana Maček (Litija), Stane Peček (Trebnje), Nataša Petrov (odg. urednica), Jože Primc (Kočevje), Marko Stepan (Metlika), Jože Škufca (gl. urednik), Staša Vovk (Novo mesto), Boris Žužek (Litija)

UREDNIŠKI ODBOR

Jože Škufca (glavni urednik), Nataša Petrov (odgovorna urednica), Janez Gabrijelčič («rastoča knjiga»), Ivan Gregorčič (literatura), Milan Markelj (kultura), Marjan Ravbar, Lucijan Reščič, Rudi Stopar, Franci Šali (družbena vprašanja), Alfonz Šterbenc

LIKOVNI UREDNIK

Lucijan Reščič

LEKTOR

Peter Štefančič

NASLOV UREDNIŠTVA

RAST, Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba, 68000 Novo mesto, Ragovska 7 a (telefon: 068/321-134, 324-498)

TAJNIK

Peter Štefančič

Rokopise sprejema tajništvo revije, lahko pa jih pošiljate posameznim urednikom. Prispevki naj bodo pisani s širšim razmakom in širokim robom; priporočljiv obseg: največ 10 tipkanih strani. Rokopisov in drugega (nenaročenega) gradiva ne vračamo.

Naročnino sprejema tajništvo uredništva. Letna naročnina za fizične osebe je 1800 SIT, za pravne osebe 3000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 800 SIT.

Žiro račun: Tiskarna Novo mesto Dolenjska založba – za revijo Rast št.: 52100-601-10472

NAKLADA

1000 izvodov

TISK

Tiskarna Novo mesto

Po mnenju Ministrstva Republike Slovenije za kulturo (št. 415–325/92 z dne 1. julija 1992) je revija uvrščena med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.

RAST je naslednica trebanjske revije SAMORASTNIŠKA BESEDA
Izhaja štirikrat letno

Popravki iz prejšnje številke

– V prispevku Ivana Gregorčiča Deset najprepričljivejših naše povojne književnosti:

- str. 435 (na robu): **napačno:** Janez Kolenc (1992), **prav:** Janez Kolenc (1922)

– V pesmi Sonje Votolen Ko prihaja jesen:

- str. 443 (2. pesem, 3. vrsta): **napačno:** Rad si, da sem..., **prav:** Rad bi, da sem...

– V prispevku Ivana Gregorčiča O literarnem mentorstvu:

- str. 456 (na robu): **napačno:** ... ampak problem **globoke** civilizacijske..., **prav:** ... ampak problem **globalne** civilizacijske...
- str. 457 (3. vrsta): **napačno:** ... oziroma **sporoča** tudi druge vrste zavrtosti..., **prav:** oziroma **sproža** tudi druge vrste zavrtosti
- str. 457 (2. odstavek, 6. vrsta): **napačno:**... ga **gleda** rodovitnega..., **prav:** ga **dela** rodovitnega

– V prispevku Roberta Peskarja Prezbitarij kapiteljske cerkve v Novem mestu:

- str. 509, op. 15: **napačno:** 1:3, **prav:** $1:\sqrt{3}$
- str. 510, op. 25: **napačno:** 1:2:2, **prav:** $1:2:\sqrt{3}$
- str. 512, 4. vrstica: **napačno:** Jakob **Auersperg**, **prav:** Jakob

Auersperger

- str. 513, 22. vrstica: **napačno:** vzorce, **prav:** vzore

82
RAST 1994

200701935, 1/2

COBISS 0

KNJILJICA M. JARCA
Dolenjski oddeljen

TISKARNA NOVO MESTO

DOLENJSKA ZALOŽBA